תנ״ך · אחרונים · מלבי״ם · כתובים

מלבי"ם על איוב

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלבי"ם על איוב

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלבים-על-איוב/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
פרק א 14
פרק ב 21
פרק ג 25
פרק ד 32
פרק ה 39
פרק ו 45
פרק ז 54
פרק ח 59
פרק ט 63
פרק י 76
פרק יא 81
פרק יב 89
פרק יג 97
פרק יד 102
פרק טו 106
פרק טז 114
פרק יז 119
פרק יח 123
פרק יט 126
פרק כ 130
פרק כא 136
פרק כב 141
פרק כג 148
פרק כד 153
פרק כה 157
פרק כו 159
פרק כז 165
פרק כח 168
פרק כט 174
פרק ל 177
פרק לא 181
פרק לב 186
פרק לג 195
פרק לד 200
פרק לה 207
פרק לו 212
פרק לז 220
פרק לח 225
פרק לט 235
פרק מ 239
פרק מא 243
פרק מב 247

הקדמה

הספר הקדוש הזה, מבואר מעניינו שהוא ויכוח ערוך על רוע הסדר הנראה בהנהגה, אשר יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שדרכם צלחה ילכו גם יעשו פרי גם בחנו אלהים וימלטו.

והיא השאלה מפני מה יש צדיק ורע לו ויש רשע וטוב לו, אשר אמרו חז"ל שנתקשה בה גם אדון הנביאים ובקש הראני נא את כבודך, כי בסבת השאלה הזאת פקרו המינים וכפרו בהשגחה ואמרו שהעולם הפקר אין שכר ואין עונש לית דין ולית דיין, וכבוד השם מתחלל, (וכמ"ש המורה פט"ז מח"ג) שכל מה שהביא את הפילוסופים לטעון נגד ההשגחה ולהכחיש אותה, הוא מה שיראה בתחילת המחשבה מהעדר סידור עניני בני אדם בהיות קצת החסידים בחיים רעים מכאיבים וקצת אנשים רעים בחיים טובים וערבים.

וע"כ אמרו חז"ל שמשה ע"ה כתב ס' איוב, ואמרו במדרש שהיה מנחם בו את בני ישראל בהיותם תחת סבלות מצרים. כי הוא היה הראשון שחקר ודרש על שאלה זאת, ובטרם נגלה אליו דבר ה' עיין וחקר על זה בדרך החקירה והעיון, ואת אשר העלה בזה בכח שכלו ודרישתו העלה על ספר הזה בדרך ויכוח, קבץ בו כל הדעות והסברות אשר יוכל השכל לדבר בדרוש הזה ועניניו.

ובא הספור שאיש אחד גדול מכל בני קדם אשר העיד האלהים עליו כי אין כמוהו בארץ בתום ובישרת לבב ביראת אלהים וסור מרע, נמסר ביד השטן אשר ענהו באבדן קניניו ובניו ובנגעי גופו באופן מחריד מאד.

ובאשר בצד אחד ידע התם ההוא בנפשו כי נקי הוא מכל חטא ואשמה ושבאו עליו המכאובים שלא כמשפט על לא חמס בכפו, ובצד אחר עודנו מחזיק בתומתו להאמין אמונת אומן שא"א ליחס להשם ב"ה השלם בתכלית השלימות איזה עול או חסרון ידיעה, יכולת או רצון, ע"כ הכריע בדעתו כי לא ע"י השגחת ה' נעשה הדבר הרע הזה, כי ה' בלתי משגיח על מעשי בני אדם הפרטיים ולא על גמולם וענשם טובם ורעתם, כי מסר כל זה אל ההנהגה הכללית הסדורה מששת ימי בראשית שהיא הנהגת המערכת, ובכ"ז צדיק וישר ה' ולא נמצא עולתה בו מצד זה, באשר כל מעשי בני אדם הן לצדק הן לרשע המה מוכרחים וקצובים מן המערכת ואינו חפשי במעשיו, וע"כ אין מגיע לו לא שכר ולא עונש על מעשיו הבחיריים, כאשר לא ישלמו שכר או עונש להרחיים המתגלגלים ע"י הנעת המים אם יטחנו קמח או ירוצצו ראש איש הקרב אליהם. עפ"ז יצא אל המערכה ויכונן חציו על יתר לירות נגד אמונת ההשגחה והשכר והעונש בין

גופני בין נפשי, ונגד חפשיית הבחירה, בטענות פילוסופיות אדירות ובצורות מכוננות על אדני המחקר והעיון.
כנגדו יצאו אל המערכה שלשה גבורים נושקי קשת לימין האמונה לברר ולהוכיח כי יש אלהים שופטים בארץ, ושעיניו פקוחות על כל דרכי איש לתת לו כדרכיו וכפרי מעלליו, ושהאדם הוא השליט במעשיו וחפשי בבחירתו, ושהאלהים הוא לבדו הוא המנהיג את כל עניני העולם בהשגחתו הפרטיית לא זולתו, וגם המה שמו אותותם אותות ברוח המחקר והעיון אשר התנוסס עליהם בחכמה ודעת. אולם טענות המכחיש וראיותיו גברו על תשובותיהם, ונושקי רומי קשת אלה הפכו ביום קרב כי גבר אויב.
אז קם ויתעודד גבור משכיל צעיר לימים ומלא לקח ויקרב אל המערכה בכח גדול ובלשון מדברת גדולות, מפניו חתו אדירים, החרישו לא ענו עוד ולשונם לחכם דבקה.
ואחריו ישאג קול ה' אשר נגלה מן הסערה חוצב להבות אש ויגידו כמים צדקו כי אלהים שופט הוא סלה.
וידוע שספר המחובר בדרך וכוח (דיאלאג) בו ידברו אנשים שונים ויתוכחו איש את אחיו, יהיה מספר הדעות כפי מספר המתוכחים, שכ"א מן המחוכמים יש לו דעה ושיטה מיוחדת שעל פיה יערוך את ויכוחו. כי אם לא היה שם רק שני דעות לא היה בעל הספר מעמיד רק שני מתוכחים א' שואל וא' משיב, וא"כ אחר שבעל הספר העמיד כנגד איוב שלשה מתוכחים, בהכרח שם בפי כל אחד שיטה מיוחדת בחקירה זו נפרדת משיטת ריעיו, וכן המתוכח הרביעי הבא באחרונה בהכרח סלל לפניו מסלה מיוחדת בפ"ע.
וכן השתדל הרמב"ם במורה (ג, כב־כג) ואחריו כל ישרי לב ליחס לכ"א מן הריעים דעה מיוחדת. אולם בבואם עם הספר לבאר ולפרש את דבריו בדרך זה, לא מצאו בו כל אנשי חיל ידיהם, כי במעט השקפה תראה ערוב כבד משחית אל כל סדור הספר מראש עד סוף. שמלבד שאינו שומר שום סדר, אין שואל כענין ואין משיב כהלכה כראוי להיות בויכוח עיוני שישתלשלו הדברים זה מזה בדברים מסודרים ונערכים ומתיחסים זה לזה בסדר הגיוני והילוך שכלי, ושתהיה התשובה תשובת השאלה והשאלה שאחריה סתירת התשובה, כי באו הדברים מעורבבים ומופסקים זה מזה.
חוץ מזה ישנה וישלש כל מתוכח דברים שכבר אמרם, וכ"א יכנס בגבול חברו, מגנבי דברים איש מאת רעהו ומדברי שיטתו, ויסתור את דברי עצמו, למשל, מ"ש בלדד במענהו האחרונה (סי' כ"ה ד־ו) ומה יצדק אנוש עם אל הן עד ירח ולא יאהיל אף כי אנוש רמה, לקוח הוא מדברי אליפז אשר אמר דבר זה שני פעמים (סי ד' יז־יט, וסי' ט"ו

יד־טז) ואשר כבר השיב עליו איוב פעמים וישם לאל מלתו זאת עד החריש אליפז מזה במענהו השלישית, ואיך חתם בלדד את ויכוחו בדברים אלה שהם רחוקים משיטתו הרחק רב?
ואיך אמר איוב (בסי' כ"ז) זה חלק אדם רשע עם אל, אם ירבו בניו למו חרב, שרידיו במות יקברו, יכין וצדיק ילבש, והם דברי ריעיו ותשובתם בעונש הרשע, אשר קרא אחריהם מלא בכל ויכוחו ותשב באיתן קשתו, ואיך הוא עצמו שבר רשפי קשת וידבר כדברי ריעיו הפך כל דבריו אשר דבר עד הנה?
כהנה וכהנה תראה דברים זרים מפליאים על כל פני הספר, מלבד שגם בפי' הכתובים נלחצו המפרשים מאד ורובם קשים וזרים, חשך סתרם וערפל חתולתם ואין מאור ושמש להאיר את הלילה ולהראות אור בהיר הוא בשחקים תחת שמי ה'.
הדרך אשר סללתי בפירוש הספר הזה יוליך את הקורא בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב, הוא יביאהו אל המנוחה ואל הנחלה למצוא מטמוני מסתרים וכלי יקר שפתי דעת,
הנה יפתח לפניו ספר כתב איש חכם לב, אין בחכמים כמוהו, חוקר בו בדרך הויכוח חקירות עצומות ועמוקות, ומברר כל דבר במחקר התבונה ובעיון פילוסופי נפלא מאד.
והמתוכחים יתהלכו ברחבה בפרדס השכל ובין שורותיו יצהירו וכל יקר ראתה עינם, כל אשר ביכולת השכל להוציא ולהמציא בדרושים כאלה הזילו מים מדליו וזרעם במים רבים,
וכל אחד מהם הלוך ילך בשיטה מיוחדת, בה יבצר במגדל עוז וישב מלחמה שערה בגבורה עצומה וכל מאמצי כח,
כל איש עומד על משמרתו איש את אחיו לא ידחקון ואין מסיג גבול רעהו.
לא שנה איש את דברו פעמים, לא הוקדם דבר הראוי לבא מאוחר, לא בא דבר שלא במקומו, כי הרעיונים והלמודים השתלשלו זה מזה כענפים המשתרגים מן השורש וישלחו בדים ויעשו פארות ויאריכו דליותיהם,
עד שלא נמצא שפת יתר ודבר זר וצר ודחוק בכל הספר, וערכו וסדרו ותכונתו וחכמתו הוא האות והמופת כי חכמת אלהים בקרבו, וברוח ממרומים נתחבר על יד איש לא קם בישראל כמוהו.
מלבד שהיה לכל אחד מן המתווכחים האלה שיטה מיוחדת בגוף הדרוש אשר התווכח עליו נבדל מזולתו, שאב כל אחד את דבריו ממקור מיוחד נבדל מזולתו, עד כי הנהר היוצא מעדן חכמתם התפרד והיה לארבעה ראשים:

אליפז שאב מי חכמתו ממים העליונים התלויים במאמרו של מלך, ועל־ידי הופעה ממרום וחלום נבואי, (איוב ד, טז): "דממה וקול ישמע".
בלדד מבאר הקבלה הפיץ מעינותיו חוצה, מבאר חפרוה שרים כרוה זקני ימי קדם במחוקק במשענותם.
צופר ממבועי התבונה והפילוסופיא דלה מים זרים קרים נוזלים, ועל יסודות ההשגה המופשטת על־ידי הבחינה והניסיון מן המאוחר אל הקודם, כשיטת הפילוסופים המשאיים, בנה בשמיים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה.
אליהוא מתהום רבה העלה מים עמוקים, מן המחשבות (אידעען) השתולים בנפש ממקור מחצבתה, הן המה יסודי ההשגה לדעתו, וכדעת אפלאטון בם מצא מוצא האמיתיות, ועליהם ירה אבן פינתו וישם את ליבו כלב אלהים, ובכוח האלהות אשר בנפשו צרור המור דודו לו, לעמוד תחתיו לענות ולהתווכח ולכונן כמו רמים מקדש חכמתו.
ובאשר כבר הצעתי לפני כל מענה הקדמה מיוחדת כוללת כל דברי המענה ההוא, והם י"ט הקדמות לי"ט מענות, אשר בצרופם הם הקדמה אחת ערוכה בכל ושמורה, כוללת כל דברי הספר פרטיו וסדריו, לא נשאר לי עתה רק להתוות תו וציור כללי, ירשים ויצייר בקוצר נמרץ את כלל הבניין יסודותיו ומכונותיו שרשיו ופארותיו, ועלית ראש הפסגה הזאת ונשאת עיניך וראית את הארץ לארכה ולרחבה, ועברת את הירדן הזה ביבשה וירשת את הארץ והיה לך לאחוזה כי לך אתננה.
אחר שגם איוב עמד באמונתו, שאי אפשר לייחס לה' איזה עוול או חיסרון, וזאת שנאמר שה' משגיח ובכל־זאת יימצא רע להצדיק וטוב לרשע הוא עוול או חיסרון יכולת או ידיעה, לכן הכריח שהנהגה זו מפי עליון לא תצא, רק מפי המערכה סתומת העיניים, (ובכל־זאת אין עוול לפניו כנ"ל), והניח יסוד דעתו על היקש תנאי מדובק, וזו צורתו:
(**הקדמה הגדולה**) אם אלהים משגיח, אי אפשר שיימצא צדיק אובד או מתייסר ורשע מצליח.
(**הקדמה הקטנה**) והנה ראינו צדיק אובד או מתייסר ורשע מצליח.
(**התולדה**) אם כן, אין אלהים משגיח.
בהקדמה בא משפט תנאי מורכב משני נשואים, שאי־אפשר שיהיה צדיק אובד, ורשע מצליח, והם לפי זה שני היקשים תנאיים:
(**צורת האחד**) אם אלהים משגיח, אי אפשר שיימצא צדיק אובד או מתייסר, והנה ראינו צדיק אובד או מתייסר.

(**צורת השני**) אם אלהים משגיח, אי אפשר שיימצא רשע מצליח, והנה ראינו רשע מצליח.

על־פי זה, נחלק ויכוח שלושת הריעים האלה לשלוש מערכות:

במערכה הראשונה (עד סימן טו) התווכחו על ההיקש הראשון – מה שנמצא צדיק אובד או מתייסר.

במערכה השניה (מסימן טז עד סימן כב) התווכחו על ההיקש השני – מה שנמצא רשע מצליח.

במערכה השלישית (מן סימן כב ואילך) התווכחו על שני ההיקשים יחד, למצוא מענה לשתי השאלות.

המערכה הראשונה:

ההיקש התנאי המדובק הזה בא בצורה השוללת, אשר מן שלילת המסובב התבאר שלילת הסיבה, כנודע. ואי אפשר לסתור את ההיקש, רק על־ידי סתירת אחת מן שתי הקדמותיו, אבל אם יתקיימו שתי ההקדמות, אז התולדה מוכרחת. ולפי זה, אי אפשר לסתור את ההיקש הזה, רק באחד משלושה פנים:

א] על־ידי סתירת ההקדמה הגדולה, שיאמר, שאף שהאלהים משגיח יצוייר שיהיה צדיק אובד או מתייסר;

ב] על־ידי סתירת הנושא של ההקדמה הקטנה, מ"ש "והנה ראינו צדיק", שיאמר שאינו צדיק;

ג] על־ידי סתירת הנשוא של ההקדמה הקטנה, מ"ש ש"ראינו צדיק אובד או מתייסר", שיאמר שאינו אובד או מתייסר.

בזה נפלגו שלושת המתווכחים:

אליפז ובלדד סתרו את ההקדמה הקטנה: אליפז סתר את הנושא, שהגם שהודה שלא הרשיע באופן שראוי שיהיה אובד, בכל זאת יכול להיות שאינו צדיק באופן שלא יהיה מתייסר. בלדד סתר את הנשוא, בשאמר שאינו מתייסר, כי הייסורים הם לטובתו והצלחתו על־דרך התמורה, כמו שיקבל אדם מכה קטנה אם יעשרוהו בעבורה עושר גדול.

צופר סתר את ההקדמה הגדולה, באמרו שיצוייר שיהיה אלהים משגיח, ושבכל־זאת יימצא צדיק מתייסר ואובד, כי אנחנו מוציאים את ההקדמה הזאת מן החוש והניסיון ממה שהוא צדק ובלתי צדק, וכן מה שהוא אבדה או הצלחה לפי השגת החוש, והחוש אינו משיג רק חיצוניות הדברים כפי מה שהם פועלים על חושנו, לא את אמיתת

הדברים כפי מה שהם בעצמם, ולא ידענו לא מה שהוא צדק ובלתי צדק לפי אמיתת הדברים בעצמותם, וכן לא מה שנקרא אבדה וייסורים או הצלחה לפי אמיתת הדברים בעצמם, באשר אין אנו משיגים רק מקרי הדברים, ולא נוכל לאמר רק שכן השגנו את עצם המושג בחושנו, לא שהשגנתנו את עצם המושג היא עצם המושג. ושיטה זו ידועה אצל הפילוסופים הקדמונים, והאחרונים בבקרם את תכונת התבונה האנושית התבוננו בה בינה (פתיחה למענה השניה הרביעית השישית).

איוב עמד לנגדם וסתר את כל דבריהם:

לאליפז הראה לדעת, כי שיתייסר הצדיק על חטא קטן הוא סותר לתכלית בריאת האדם שהיה בעבור השגת השלימות, וגם שבירר ממקרהו שהוא צדיק אובד.

שיטת בלדד הסתומה חקר על חמישה אופנים, וכל החמישה פנים היו כקצף על פני מים מפני תשובותיו.

על הפילוסופיא של צופר לעג לעג הרבה ויוכח כי שכל האדם נברא באופן שישיג השגות ברורות, ושהשגותיו החושיים הם ההשגות האמיתיות, וכן הם עצמי הדברים, ולא נברא האדם שיילך שולל כחולם בעולם הדמיון, כי הוא אזרח בעולם המציאות, וחלילה לבוראהו שיבראהו לצחוק ולמשחק למשאת שווא וחזיונות הבל ורעות רוח (פתיחה למענה ג' ה' ז').

מלבד זה, התגלגלו בדבריהם עוד עיונים אחרים משתלשלים מן החקירה הקודמת:

אם מה שבלדד טען, שחסרון ההשגחה יהיה עוול ועיוות משפט, ואיוב השיב שאין זה עוול בהשקף על מציאות עולם ההוויה וההפסד הכללי, כמו שהתפלסף על זה במענה החמישי;

אם במה שהוסיף איוב במענה ההוא, להקים נגד ההשגחה כל טענות הפילוסופים וראיותיהם, אשר הזכיר במורה (מורה נבוכים ג, כ), ובכללם, שאלת הידיעה והבחירה, וכל הנתלה בשאלה זאת העמיק הרחיב, ויעבירם תחת שבט עיונו בטענות נמרצות, והראה, שאם נניח מציאות חפשיות הבחירה, יוכרח להכחיש את ידיעת ה' את הפרטים הבחיריים, כי יפגעו בנו הפילוסופים במופתיהם אשר בכשיל וכילפות יהלומון; מה שאין כן אם נניח שהכל תלוי בהנהגת המערכת, ושהאדם מוכרח במעשיו מצד הגזירה הקדומה, תתקיים ידיעת ה' בלא שינוי.

וגם על זה ענה צופר לפי שיטתו, שידיעתנו אינה ידיעה אמיתית, וכל שכן שאי אפשר שנדע דבר מידיעת ה', ובזה דבריו מתאימים עם דברי הרמב"ם בתשובת שאלות אלה

(שם ובפרק כא), ששם הידיעה נאמרת עליו ית' ועלינו רק בשיתוף השם, ואנחנו לא נשיג את ידיעתו כמו שלא נשיג את עצמותו. (פתיחה למענה ו):

ואיוב, בלעגו על צופר בשיטתו הפילוסופית, דעתו כדעת הרלב"ג במלחמותיו, ששם הידיעה נאמר עליו ית' ועלינו בקדימה ואיחור, לא בשיתוף השם בלבד, ואי אפשר שתיקרא אצלו ידיעה מה שהוא אצלנו מבוכה או טעות, ועל פי זה שב על דעתו וממקומו לא ימוש, הן להכחיש את ההשגחה, הן להכחיש אפשריות הבחירה, ויביא ראיות, שראינו כמה פעמים שבני אדם גם בני איש יחד מוכרחים במעשיהם, וכוח אחר נעלה עליהם מוליכם שולל ולא תעשינה ידיהם תושיה. (פתיחה למענה ז):

ובזה שבו המתווכחים מן המערכה הראשונה אל המחנה.

המערכה השניה:

ההיקש התנאי מן השאלה של רשע וטוב לו, לא יכלו הריעים לסתרו על־ידי סתירת הנושא של ההקדמה הקטנה (כאליפז), כי לא כאשר נוכל לאמר על צדיק שחטא בסתר, נוכל לאמר לרשע צדיק אתה, ולא על־ידי סתירת ההקדמה הגדולה (כצופר), אחר שאיוב לעג על יסודותיו אלה הפילוסופיים ולא קיבלם, ואי אפשר להתווכח עם איש על־פי התחלות ויסודות שהוא לועג עליהם, לכן פנו כולם אל הנשוא של ההקדמה הקטנה, לאמר שהצלחת הרשע לא תיקרא הצלחה, רק שכל אחד בירר לו דבר אחר, ומקרה איוב (אחר שעתה על־ידי שהתאמץ בכל כוחו בהכחשת פינות האמונה, ודיבר דבריו במליצות נמרצות ועיונים מתוקנים, מזה נתברר אצלם שדעות אלה קיננו בליבו מכבר, ועל־ידי זה החזיקוהו לרשע גמור מנאץ את אלהים), היה בעיניהם לאות ולמשל אל מקרה כל רשע מצליח:

אליפז אמר שהצלחת הרשע אינה הצלחה אמתיית, כי לבו מלא פחד ובהלה תמיד ואין שלוה במצפוניו, יען כי נטה ידו אל אל ואל שדי יתגבר (כאיוב, שהיה מתפחד תמיד);

בלדד אמר שאינה הצלחה כי סופו להכרית, בין מצד השארת המיני, בניו וקנייניו, בין מצד השארת האישי, שמו וזכרו ונפשו מארץ החיים (גם זה היה באיוב);

צופר אמר כי יישבר פתאום ואין מרפא, ובכלל שימות פתאום מיתה משונה (גם זה באיוב שהורד מכבודו פתאום).

ואחר שראה איוב כי כולם פנו אל נקודה אחת, שהוא סתירת נשוא הקטנה, לא השיב תשובתו עד השלימו כולם את דבריהם, ואז הפיל את כל דבריהם ארצה, באמרו שהם משיבים ממקרה איש פרטי על שאלה כללית, והוא יצא בשאלתו על הכלל כולו מדוע כלל הרשעים מצליחים, ובזה לא ייכונו תשובותיהם, כי נמצאו רשעים שלוים ובוטחים

(לא כדעת אליפז), ובניהם חיים וקיימים (לא כבלדד), ושלוים כל ימי חלדם, וימותו שלא מתוך ייסורים (לא כצופר), ותשובותיהם נשארה מעל (פתיחה למענה השלושה עשר). ואשר כולם סמכו בעצם על עונש השמור לרשעים בעולם הנפשות, השיב, שאחר שה' ברא את האדם באופן שלא ישיג מהות הנפש ועניינה כלל, וכל שכן שאין לו שום השגה מגמולה ועונשה, אם כן זה עניין אמוניי, והם מתווכחים עתה על־פי השכל והמחקר, לא על־פי האמונה לבדה, שלא תספיק להרגיע לב המסתפק והבלתי מאמין.

ובזה עלתה המלחמה במערכה השניה.

המערכה השלישית:

הריעים כולם ראו כי טענות איוב נכונות ומכריעות, וזרועות שטף תשובותיהם לא יעמדו לפניו, ובכל זה ניסו שניים מהם עוד הפעם לרפא את מזבח שיטותיהם ההרוס, ויבקשו תרופה אחת אל שני העניינים שעליהם התווכחו, על צדיק ורע לו ורשע וטוב לו. שניהם הודו כי צדק איוב בטענותיו, שהיה ראוי שישלם ה' להצדיק גמולו ולהרשע עונשו תיכף, ולא ייסר את הצדיק לא בעבור חטא קטן ולא על דרך התמורה, ולא ייטיב להרשע אף בהצלחה מדומה רגע, רק יכריתהו מן הארץ תיכף. רק מצאו סיבה שלא היה אפשר אל ההשגחה להנהיג ההנהגה בדרך זה:

ואליפז נתן הסיבה, מפני שאז לא היתה העבודה שלימה, ולא היה מקום לבחירה ולשכר ועונש, כי הצדיק היה עובד על־מנת לקבל פרס, והרשע היה מתיירא מעשות רע מפני יראת העונש המוכן לחול עליו תכף, לכן הוכרח ה' להעלים הדבר, ויגיע לפעמים רע לצדיק בשביל איזה חטא קל וטוב לרשע בעבור זכות קל, ועל־ידי כך יטעו האנשים שאין דין ודיין, והצדיק העובד יעשה זאת שלא בעבור תקוות השכר, והרשע יערב ליבו לעשות רע (כמ"ש (קהלת ח יא): "אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה, על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע").

ובלדד נתן הסיבה לזה, מפני שהצדיק נולד לפעמים במערכה רעה, והרשע נולד במערכה טובה, עד שמזל מולדתם יחייב להם עוני או הצלחה, ואי אפשר לה' לשנות טבע העולם בשביל איש פרטי.

ושניהם יאמרו, כי על מה שיקצר ה' בשכר הצדיקים ובעונש הרשעים בעולם הזה (על־ידי אחת משתי הסיבות הנזכרות, לפי שיטת כל אחד), עתיד ה' למלאות שכר לזה ועונש לזה כפלי כפליים בעולם הנצחי, ששם אין עבודה ובחירה, ושם אין מזל ומערכה (פתיחה למענה י"ד ט"ז).

איוב לא החריש להם גם על דבריהם אלה אשר לשווא הרבו רפואות, וישב להם דברים נכוחים:

לאליפז יאמר, כי הוא יודע בנפשו שהגם שהצליח, וגם אם היו טובותיו מתמידים, לא עבד את ה' בעבור הטובות שקיבל, כי עבד מאהבה בלי שום פניה אחרת, ולמה אם כן מנע הטוב ממנו? וגם, הלא ימצאו רשעים רעים כזאבי ערב, מחריבים את העולם, והם שוכנים נפרדים מבני אדם במדבריות ואיי הים, ויכול ה' להאבידם ולמנוע רעתם מבני אדם, וזה לא יזיק לבחירה, כי משכנם בערפל והשמדתם לא יוודע לאיש?

לבלדד יאמר, שהלא בזה חיזק את שיטת איוב, בשהודה לו כי מקרה בני אדם הצלחתם ורעתם קצוב מאת המערכה אשר לא ישנה ה' על־ידי מעשה הצדק והרשע? אולם ישאל לבלדד, הלא לשיטתו יש דברים בלתי תלויים מן המערכה, ואם כן, הלא נכונו ללצים שפטים על־ידי יסודות השפלים, אש ומבול מים, רעש ורוח זלעפות, ובכל זאת העולם הכללי על מנהגיו ינהג?

ועל מה שלדעתם ישלם חסרון שכר והעונש הגופני על־ידי הנפשי בעולם הנפשות, דבר אשר עין לא ראתה ולא יוודע על־ידי מחקר העיון ומופתי הדעת, יקונן מאד, שתחת שהיה ראוי שחכמה הזאת האלהית בהנהגת האדם תהיה מושלת על שכלו, כי בזה תלוי אושרו והצלחתו, ואיך העלימה כל־כך עד שאבדון ומוות יאמרו באזנינו שמענו שמעה, ויצטרך לנחמהו על עולם שאחר המוות ועל האמונה ויראת ה', כי החכמה נעלמה ולא תימצא בארץ החיים, וזרועות השכל לא יועילו לנחם את האדם ממעשיו ומעצבון ידהו מן האדמה אשר אררה ה' (פתיחה למענה ט"ו י"ז).

המערכה האחרונה:

המתוכח האחרון הוא גלה לו אמתת הסבה מה שיהיה ענין יסוריו. שהוא הענין המוזכר בתחלת הספור מענין בני אלהים והשטן שהיה ענין נסיון, ושהגם שאיוב עבד את ה' מאהבה ועמד בנסיון העושר לעבוד את ה' בלי שום פניה אל העושר. אליהוא המתוכח האחרון הוא גלה לו בסוף מענהו וחותם ויכוחו, הסבה האמתיית מענין יסוריו,שהיה ענין נסיון, וככל מה שבא בספור הנז' בתחילת הספר, מענין השטן שבא להתיצב על ה' שהגם שאיוב עבד את ה' מאהבה, ולא פנה בעבודתו אל פניה אחרת ועמד בנסיון העושר, רצה ה' לנסותו גם בנסיון העוני, אם לא יט מני דרך אשוריו גם בעת תמצאנה אותו רעות רבות וצרות, שאז יבחן בשני הצדדים ויהיה כבני אלהים אשר התרוממו מן הבשר, והראיה כי באמת לא עמד בנסיון הזה ודבר על ה' תועה.

חוץ מזה התוכח עמו עמ"ש כי אם מסר ה' את ההנהגה הכללית ביד המערכה אין זה עול בחק הבורא כי כן צריך לצורך עולם ההוי' וההפסד, והראה לו הטעות והסתירה שיש בדעה זו, גם הראה לו סכלותו במה שילך אל אל במשפט ללמדו דעת באיזה אופן יעניש את הרשעים, והתוכח עמו עכ"ז באורך. גם ברר לו כי ה' ברא את האדם באופן שטבע השכר והעונש רצוף באדם עצמו, וכשמגיע לצדיק וטוב לרשע, אולת אדם סלפה דרכו ולא שמר חק טבע יצירתו, כי הוא נברא לזה לעשות משפט בעושי עול ולהשמידם ולרומם קרני צדיק, ובשלא נמצא משפט זה בין בנ"א למה על ה' יזעף לבם, והם פשעו בנפשם עד שהתגבר הרע על הטוב הפך מטבע הבריאה שנבראו לשמור הצדק הנימוסי ולעשות משפט לעשוקים ולבער כל עושי רשעה:

ועל מה שהתלונן איוב שה' העלים החכמה מבני אדם ולא שם בטבעו שיוכל להשיג השגות מה שאחר הטבע אשר אין לחוש מבוא בהם, השיב לו שה' לא עזב את האדם גם בדבר זה, כי נטע בנפש האדם השגות האלה ע"י דעות קבועים בנפש האדם מעת יצירתו, והם אמתיות נמצאות בכל נפש נתונות לה מאלהים, שכל אדם מוטבע בנפשו שיש בורא, שלם בתכלית השלמות, אל אמונה ואין עול, גומל ומעניש, ושהוא חפשי בבחירתו, ושנפשו חיה גם אחרי הפרדה מן הגויה. דעות האלה יסודות מוטבעות בכל נפש, כי הנה לה נחלה מאלהים. וכמו שיבנה השכלותו בטבע על החוש והנסיון כן יבנה השכלותו במה שאחר הטבע על האידעען הנוסדות בנפש.

ובסוף מענהו הראה לו בארך כי קצרה יד שכלו להשיג השגה שלמה גם בחכמת הטבע, ואיך יעפיל אל הר ה' להשיג השגה נכונה שלימה במה שאחר הטבע, די לו שהשגות היקרות האלה מיושר משפטי ה' ומשכר ועונש ונצחיות הנפש נמצאות בנפשו וטבועות בו מתולדתו, וחוץ מזה תלוה אליו לפעמים הודעה אלהית בחלום ובמחזה, ולא עזבו ה' בגיא צלמות מבלי נר אלהים יאיר בנפשו ויאר לו את הלילה:

ותשלום הויכוח הלז הכריע ה' בעצמו ע"י שנגלה אליו מן הסערה, אז ראה בראיה נבואית שהיא למעלה מהשגת החושים, כי ה' משגיח על בני אדם ועל מעשיהם, וכי נפשו היא בת אלהים וחיה בעת הפרידה מן הגוף, דבקה אז באלהיה, כי ענין הנפש בעת החזון הוא עצמו ענינה אחר הפרידה עת תשוב לצרור החיים את ה' אלהיה, ואז לא תצטרך עוד לראיית השכל ולא למופת התבונה ולא לאמונה, כי ראיית חוש הנבואיי היא הידיעה הברורה בלא שום ספק למעלה מכל הכרה וידיעה, באופן שאמתיות אלה שאין לחוש מבוא בהם כולם נודעו מאלהים ע"י גילוי שכינתו וע"י הופעת הנבואה, שזה

מחסד אלהים אל בני אדם, שכן נתגלו האמתיות ושרשי האמונות בידיעה ברורה ע"י אדון הנביאים אשר דבר ה' עמו פנים אל פנים, ויראהו את כבודו:
אז הודיע, כי איוב לא סר מהאמין בלבבו בכל אלה, ולא הסתפק כלל לא בהשגחה ולא בשכר ועונש ולא בחפשיית הבחירה וכל מה שדבר עד הנה היה רק בפיו לא בלבו, והיה רק כחוקר ומבקש הדרך איך ימצא יסוד לאמונות האלה עפ"י השכל והמחקר, עד שלכן מצא חן בעיני ה' וישב את שבותו ויוסף כל אשר לו למשנה:
ועתה, אחרי הודעתיך את כל אלה, ואחרי ההודאה לאלהים כי גבר עלי חסדו להשכילני באמיתו ויראני את כל אלה, ואחרי התפילה, ינחני במעגלי צדק ודרכיו יורני למען שמו, הנה לפניך אלך ואיישר הדורים, ונתתי לך אוצרות חושך ומטמוני מסתרים, וה' יגמור בעדי, מעשה ידי אל ירף, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך.
חותם ראש חודש תמוז **תזכר** לפרט קטן,
מאיר ליבוש מלבים

פרק א

פסוק א

איש היה, באשר הספור הנכבד הזה הוא הוצעה ומפתח אל כל הוכוח הנכתב בספר, בהכרח שימצא בו תכלית המכוון בהוכוח בכללו, כי בו הודיע שורש הענין ואמתת הדברים אשר סבבו את יסורי איוב ונסיונותיו, אשר נעלם מעיני איוב ומעיני ריעיו המתוכחים, עד שאליהוא המתוכח האחרון גלה סוד הדבר והשיב דברים נכחים ואמתיים אשר כבר נצפנו בספור המעשה אשר בראש הספר, ובאשר קוטב הוכוח ויסודו היה על יסורי איוב שבאו שלא במשפט ובלא שום סבה מחייבת אותם, שע"כ צעק מרה על ההשגחה העליונה ודרכיה, הקדים בתחלת הספור להודיע מהות האיש המיוסר ותכונתו, להודיע שלא נמצא שום סבה מן הסבות לתלות בה את יסוריו לאמר שבאו ע"ד הרגיל, כי יצוייר שיבואו עוני ויסורים על איש.
• א) מצד טבע גופו ותכונותיו, וזה בשתי פנים, אם בדרך הטבע, אם הוא זולל וסובא מחליש גופו ומאבד ממונו על ידי מדותיו הרעים, ע"ז הקדים **שהיה תם וישר**, היושר כולל שהיה ישר בין בשכלו בין במדותיו כפי טבעו, והנה גם הישר יתמוטט לפעמים מישרו ע"י סבות חיצוניות, כמו עת יראה נזק ע"י ישרו או מניעת הריוח וכדומה, אבל גדר התם הוא שעושה מעשיו בתמימות בלא שום השקפה על טובת עצמו, והוא העומד תמיד חזק כצור ולא יתמוטט בשום פעם כמו שבארתי בגדר השמות האלה בספר משלי.

והצד השני יצוייר שיבואו עליו עוני ויסורין ע"י עונש השגחיי הגם שטבעו תם וישר, אם אינו ירא אלהים לשמור מצותיו ותורותיו החקיים, ובלתי סר מרע אשר הוזהר ממנו עפ"י ה' הגם שאין להם טעם עפ"י חקי היושר השכלי והנימוסי, לכן הקדים שהיה **ירא אלהים וסר מרע**.

• ב) יצוייר שיתמוטט ע"פ דרך הטבע אם הוא עירירי בלא בנים ובני בית, שאין לו עוזר ותומך וזרים יבלעוהו והמצפים לירשו ישחיתוהו, עז"א.

פסוק ב

ויולדו לו שבעה בנים ובניו כשתילי זיתים סביב לשלחנו מקיפים אותו כמגן וצנה סביב.

• ג) יצוייר שיתמוטט אם הוא דל בנכסיו, שמחתת דלים רישם וכל אחי רש שנאוהו, עז"א.

פסוק ג

ויהי מקנהו. שהיה משופע בין במקנה צאן ובקר, ובין בעבודה רבה שדות וכרמים ועבדים ופועלים עוסקים במלאכתו, והון עשיר קרית עוזו לשמרו מכל פגע.

• ד) יצוייר שיתמוטט איש השפל בעיני העם ובזוי ונקלה בעיניהם שאז ידוכא בשער ואין מציל, עז"א **שהיה גדול מכל בני קדם**, שהיה איש גדול בעיניהם נשוא פנים ומוכתר בשם טוב (והם השלשה דברים שהתפאר בהם אותו רשע כבוד עשרו ורוב בניו ואת אשר גדלו המלך).

• ה) יצוייר שיתמוטט ע"י בניו וב"ב, אם האחים ישטמו זה את זה וחורשים רעה בביתו, כמו שקרה ליעקב משנאת האחים ליוסף אחיהם, לעומת זה ספר איך ישבו אחים יחדו באהבה, כי.

פסוק ד

והלכו בניו ועשו משתה. היו רגילים לעשות משתה ולאכל ביחד, והיה לכל אחד יום מיוחד בשבעה ימי המשתה שביומו היו אוכלים אצלו, בענין שלא היה קנאה ושנאה ביניהם ולא עם האחיות כי קראו תמיד לשלשת אחיותיהם אל המשתה,

• ו) בל תאמר שבאו עליו היסורים ע"י חטאי אנשי ביתו וע"י שלא מיחה בהם, ע"ז יספר איך השגיח על ב"ב בתכלית ההשגחה לקדשם ולטהרם מכל חטא, כי.

פסוק ה

ויהי כי הקיפו ימי המשתה שבסוף השבעה ימים טרם שהתחילו הז' ימים הבאים, **היה מקדשם** ומזמינם על יום המחרת שבו העלה עולות מספר כולם שהעולה באה לכפר על הרהור הלב, **באשר אמר איוב אולי חטאו בני** ע"י המשתה **וברכו אלהים בלבבם**, היינו

שעלה בלבם איזה מחשבת און נגד ה', וזאת לא עשה פעם אחד לבד, רק **ככה יעשה איוב כל הימים**. אחרי ההוצעה הזאת שבה סלק כל סברה שהיה עולה בלב לתלות בו יסורי איוב, שלא היה בזה שום סבה לא עונשיית ולא טבעיית ולא בחיריית, בא לגלות הסבה האמתיית שבעבורה באו עליו היסורים הגדולים ההם אשר נדמה למראה עינים שהיה שלא בצדק:

פסוק 1

ויהי היום. כבר באר הרמב"ם כי כל הרעות בין כלליות בין פרטיות אין באים רק מצד החומר, כל הגשמיים ההוים ונפסדים לא ישיגם ההפסד רק מצד החומר, אבל מצד הצורה ובחינת עצם הצורה לא ישיגם הפסד רק הם עומדים, אמנם ישיג ההפסד לצורה במקרה, ר"ל מפני התחברה לחומר, וטבע החומר ואמתתו שהוא לא ימלט לעולם מחברת ההעדר יפשוט צורה וילבש צורה אחרת תמיד, ובאר שם (פ"ח מח"ג) כי כל השחתה והפסד או חסרון הוא מפאת החומר, למשל האדם כיעור צורתו וצאת איבריו מטבעם וכן חולשת פעולתו או בטולם או בלבולם, אין הפרש בין היות כ"ז מתחלת היצירה או מתחדש עליו אח"כ, אין זה כולו נמשך רק אחר חומר שלו הנפסד, לא אחר צורתו, וכן כל בעל חי אמנם ימות ויחלה מפני החומר שלו וכל פשעי האדם וחטאיו נמשכים אחר החומר שלו. ומעלותיו כולם נמשכים אחר צורתו, למשל השגתו את בוראו וציירו כל מושכל והנהיגו תאוותיו וכעסו והסתכלו מה שצריך לבחור בו ובמה שצריך לרחקו כ"ז נמשכים אחר צורתו, אבל מאכליו ומשתיו ומשגליו ורוב תאוותיו בהן וכעסו וכלי מדה רעה שתמצא בו הכל נמשך אחר חמרו, עפ"ז ספר כי **בני אלהים** שהם הכחות הנמצאים בכל הבריאה שהם בניו ומעשי ידיו, **באו להתיצב על ה'** שמצד שהוא ה' מהוה וממציא כל המציאות יתיצבו בני אלהים והכחות כולמו, כי קיום המציאות היא בריאה מתמדת, וספר כי גם השטן שהוא כח ההעדר שהוא מקור הרע וההפסד והחטא וכל ביטול ונזק, בא בתוכם, וכבר באר המורה (שם פכ"ב) שלא אמר ויבואו בני אלהים והשטן להתיצב, שאז היה משמע שמציאת שניהם הוא על ערך אחד ויחוס אחד, רק אמר שבא בתוכם, כאילו הוא לא בא בעצם וראשונה להתיצב על ה', כי הוא אין לו שורש בהויה רק בהעדר והפסד, רק שבא בתוכם, אחר שהוא תנאי לבני אלהים התחתונים ר"ל לכחות החומריים. שלא תמצא הויה בבעלי החומר מבלי העדר קודם לה שפושט צורה ולובש צורה, והנה קבלנו שעל כל כח מכחות מעשה בראשית יש כח עליון ממונה עליו והוא שורש אליו, והם הבני אלהים שבאו להתיצב על ה', מלאכים הממונים על כל כחות ההויה שכולם השפעו וקבלו כחם מה', כמ"ש חז"ל שאין לך עשב שאין מלאך ממונה

עליו ואומר לו גדל, ועל כח המעדיר והמשחית יש ג"כ כח רוחני ממונה שהוא השטן המקטרג וממית ומעדיר, וכמ"ש חז"ל הוא השטן הוא היצה"ר הוא המלאך המות, והוא הבא לקטרג ולקבל כח להעדיר ולהשחית:

פסוק ז

ויאמר ה' אל השטן באר במשל שה' שאל אל השטן **מאין תבא**, כי זה ההעדר וההפסד שהוא כחו של השטן אינו דבוק בנמצאים העליונים רק הוא מחובר בחומר לעולם, ולכן השיב **משוט בארץ ומהתהלך בה**, באר בזה,

- א) שההעדר וההפסד לא נמצאו רק בארץ לא בעליונים.
- ב) שנמצא בארץ דהיינו בבעלי חומר על שני אופנים,
- א) ההעדר הכולל המתמיד הדבוק בטבע הגשמיים שכל מורכב מתפרד וכל אדם ובע"ח מת בהכרח בבא קצו.
- ב) ההעדר הבא על צד המקרה, כמו שימות או יחלה ע"י רוב עסקו במזון ומשגל יותר מן הראוי, או הריגת בני אדם קצתם לקצתם וכדומה. על המקריי אמר משוט בארץ, ועל ההעדר המתמיד אמר מהתהלך בה, שההליכה מורה על הקביעות:

פסוק ח

ויאמר ה' באר במשל שאחר שחייבה החכמה האלהית שתתקשר הצורה האנושיית הנכבדת מאד בזה החומר העפריי החשוך המביא אותו לכל חסרון והפסד. נתן לה לצורה האנושית יכולת על החומר וממשלה ושלטון עליו עד שתכריחהו ותמנע תאוותיו ותשיבם על מה שאפשר לה מן היושר והשיוי, ומצד זה האיש האלהי אשר ימית את חומרו ויכניע תאוותיו ונפשו תמשל ממשלה עצומה על כל כחותיו, אז גם כח ההעדר שהוא בא מצד החומר אין לו שליטה עליה, והשלם הזה נשמר בהשגחת ה' מכל פגע וחסרון הבא בסבת החומר ורעתו, ולכן שאל ה' אל השטן **השמת לבך על עבדי איוב**, ר"ל הלא עליו אין לך שום שליטה אחר שהוא עבדי **ואין כמהו בארץ**. ר"ל שהוא נבדל מן הארץ ועניני החומר לגמרי, בהיותו איש תם וישר וכו', שכ"ז מתגבורת הצורה על החומר וממשלתה עליו:

פסוק ט

ויען השטן, השיב כי יש בזה תנאי מיוחד מבואר בפילוסופיא כי העובד את ה' ועוצר תאוותיו בעבור תקות שכר או יראת נזק, שזה אינו ענין נפשי רק ענין חומרי, כמו היושב בתענית בעבור שכר זה אינו צם מצד צורתו רק מצד אהבת חומרו, שמאהבתו את גופו וכדי להרויח ממון למלאות צרכיו הוא מענה גופו מעט זמן למען ירויח לו אח"כ, ואין

ראוי שנאמר שבעבור העינוי הזה הוא מתקדש ונבדל מענינים החומריים ומתדבק עם העליונים, ונהפך הוא כי הוא שקוע באהבת הממון כ"כ עד שיצום ויתענה כדי להשיגו – וכן דן ענין איוב שיראתו את ה' וסורו מרע אינו ענין נפשי כי אינו עושהו בעבור אהבת הטוב מצד שהוא טוב, שזה היה נכון אם לא היה מקוה להשיג על ידו גמול או להנצל מנזק אשר הוא ירא ממנו והיה עושה בחנם שלא בעבור גמול, **אבל החנם ירא איוב אלהים**?

פסוק י

הלא אתה שכת בעדו, ר"ל שיש בזה,

• א) יראת נזק, כי אתה הסוכך והמגין בעדו שלא יגיע נזק **לא לו ולא לבני ביתו ולא לכל אשר לו מסביב**, שזה כולל שמירת הגוף והבנים והרכוש, והוא ירא שלא תסתלק שמירה זו ממנו בפרט שהוא ידע שעפ"י המערכה הוא מוכן אל הרעות, כמ"ש כי פחד פחדתי ויאתיני,

• ב) יש בזה תקות גמול **כי מעשה ידיו ברכת**, ששלחת ברכה במסחרו ועסקיו, **ומקנהו פרץ בארץ** למעלה מדרך הטבע, שהוא הגמול שהוא מקבל תיכף בעבור יראתו וצדקתו, והסברה נותנת שיראתו וצדקתו בלתי נקיה מאהבת גמול ויראת נזק, וזה תוכל לברר ע"י בחינה ונסיון:

פסוק יא

ואולם שלח נא ידך, וזה יהיה הבחינה, שאם צדקתו הוא מצד הטוב בעצמו לא בעבור פנייה חיצונית מגמול ועונש אז גם אם תסיר ההגנה והברכה ממנו בכ"ז לא יתמוטט מצדקתו, אבל אם צדקתו היה מפני תקות שכר ויראת עונש אז **אם תשלח ידך ותגע בכל אשר לו** עד שלא יהיה לו ענין לירא ממנו או לקוות אליו אז **על פניך יברכך**, ר"ל שאז לא לבד שלא יהיה עוד צדיק כאשר היה אחר שסר הסבה שבעבורו החזיק בצדקתו, כי גם בעבור פניך והשגחתך יברך ויגנה הנהגתך, כי בחשבו שע"י צדקו ראוי שיהיה לו עושר וקנינים ויראה כי קנינים אלה הראוים לו נאבדו ממנו, יתלה זה ברוע ההנהגה ויאמר שאינך שופט צדק, וזה בחינה ברורה שלא היה עבודתו מאהבה, שאז לא היה מתלונן והיה שוה בעיניו עת הרעה כעת הטובה, ודייק שיגע בכל אשר לו, כי אם ישאר לו איזה דבר לא ישלם הנסיון, שעדיין יתירא מלמרות את ה' שלא יקח מידו הדבר הנשאר בידו:

פסוק יב

ויאמר, מבואר מן המשל כי סבת יסורי איוב היה ענין נסיון אם לבבו שלם עם ה' ואם יעמוד בצדקו גם בעת עניו, כדי לבחון עי"כ אם עובד את ה' מאהבה, ולא היה בעבור

חטא עבר כי היה נקי מכל שמץ חטא, כמו שהעיד עליו ה' שהוא איש תם וישר, ודבר זה נעלם מעיני שלשת הריעים המתוכחים עמו, עד שאליהוא הבוזי המתוכח האחרון גלה דבר זה בסוף הוכוח. וספר שתחלה לא מסרו לנסותו רק בקניניו החיצונים הרכוש והבנים לא בגופו, כמ"ש **הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך**, וז"ל המורה (פכ"ב מח"ג) ונזכרו מקריו על ערך דעות בני אדם, כי יש מבני אדם שלא יבהל לאבדת הממון אבל ירעידהו מות הבנים וימיתהו מדאגה, ומבני אדם ג"כ שלא ילאה אפילו לאבדון הבנים אולם המכאובים אין ביכלתם לסבלם וכו', ולכן ספר שתחלה יצא השטן אל מה שנתן לו רשות להרוס קניניו ובניו. ובאר **שיצא מעם פני ה'** כי ההפסד וההעדר לא יצא מה' מצד שהוא מהוה וממציא ומקיים הנמצאים רק מצד שאינו מהוה, מצד שסר כח ה' מהמקום ההוא, שעי"ז ימצא ההעדר מקום לחול (כמ"ש בפי' ישעיה (סי' מ"ה) בפסוק יוצר אור ובורא חשך):

פסוק יג

ויהי היום, באר בפרטות שלא היה זה מחמת חטא קדום, אף לא מחמת איזה חטא של בניו, כי היה ביום **שבניו אוכלים ושותים בבית אחיהם הבכור**, שהוא היום שבו הקיפו ימי המשתה שבאותו יום העלה עולות וכפר עליהם על כל חטאתיהם:

פסוק יד

(יד-טו) **ומלאך בא**. כבר כתב במורה (פי"ב מח"ג) שכל רע שיבא אל האדם ישוב אל אחד משלשה מינים,

- א) הרעות הבאות מצד טבע ההויה וההפסד, כמו רעות המתחדשות ביסודות וברקים ושקיעות מקומות וכדומה,
- ב) הרעות הבאים ע"י בני אדם קצתם לקצתם,
- ג) הרעות שימצאו לכל אחד מבני האדם מפעולתו בעצמו, כמו החולאים הבאים ע"י רוב התאוה במאכל ובמשתה ומשגל ולקיחתם ביתרון כמות, או בהפסד סדר או בהפסד איכות המזונות וכו', ואמר פה שבפעם הזה הביא עליו השטן שני מיני הרעות הראשונים, כי תחלה נפלה שבא שהוא רעות בני אדם, ואח"כ אש אלהים שהוא ע"י יסוד האש, וכן הוכפל שנית נפילת הכשדים ורעות יסוד הרוח, כי בכל אחד מרעות אלה יש שני מינים, כי רעות בני האדם יהיה או בשביל תאות הממון והריוח וזה היה נפילת שבא שבאו לשלול שלל ולבוז בז מאהבת הממון, או שיהיה ע"י אהבת הנצוח והשררה שמצד זה ילחמו עם בעם ממלכה בממלכה בדרך מלחמה, וזה היה ענין הכשדים ששמו עליהם ראשים כדרך עורכי מערכה, וכן הרעות הבאות ע"י היסודות יהיו או ע"י מקרה

גמור כמו נפילת אש אלהים מן השמים, או בדרך הטבע הרגילה כהרוח שבא מעבר המדבר. וספר לו המלאך שלא באו השבאים בלילה או בהחבא רק בעת שהבקר היו חורשות והאתונות רועות שהוא באמצע היום, ולא תאמר שהנערים לא היו שם להתיצב כנגדם כי לחמו עמהם והוכו לפי חרב:

פסוק טז

(טז-יז) **עוד זה מדבר**, ספר שהרעות באו זאח"ז תכופים כמ"ש לא שלותי ולא שקטתי וכו' וכאילו אמר המלאך שהוא נמלט אך להגיד לו הבשורה הרעה, וחז"ל אמרו שמת תיכף, וזה השני הודיע לו כי אש אלהים נפלה ותבער בצאן. והמלאך השלישי הודיע לו שהכשדים פשטו על הגמלים, ולפ"ז היה הסדר שתחלה נאבדו הבקר והאתונות ואח"כ הצאן ואח"כ הגמלים, ובתחלת הספור חשב ויולדו לו שבעה בנים ויהי מקנהו וכו' חשב בנים צאן גמלים ואח"כ בקר ואתונות, מבואר שהחשוב חשוב הקדימו, וכשנאבדו נאבד הבלתי חשוב תחלה עד שהבנים נאבדו לבסוף, וא"כ היה ראוי שיהיה הסדר בקר ואתונות, אח"כ גמלים, אח"כ צאן, ואח"ז אבדן הבנים. ולמה הקדים הצאן לפני הגמלים? אך כבר בארתי שבאו הרעות מופסקות, א' ע"י בני אדם וא' ע"י היסודות, ושוב ע"י בני אדם ואח"כ ע"י יסוד הרוח ואם היו אבדן הגמלים על ידי הכשדים לפני הצאן היו שני הרעות שבאו ע"י בני אדם תכופות זל"ז, וכן שני הרעות שע"י היסודות, ולא היה החידוש גדול כ"כ אם באו בפעם אחד שבא וכשדים, וכן אש ורוח סערה, לא כן עתה שבעת שנפלה שבא לא היו הכשדים עדיין רק אחריהם ירדה האש ואכלה את הצאן, וכן הרוח לא בא בפעם א' עם האש, וזה חידוש יותר:

פסוק יח

עד זה מדבר, השלשה מלאכים הראשונים בשרו אבדת קניניו שכולו דבר אחד, ולכן בא כ"א טרם שהשלים המדבר את דבריו וכתב **עוד זה מדבר**, אבל הרביעי שבשר אבדת הבנים שהוא נסיון חדש (כנ"ל פסוק י"ב) והוא ענין אחר, לכן בא אחר שהשלים השלישי את כל דבריו וכתב **עד** זה מדבר:

פסוק יט

והנה רוח, גם זה היה חידוש שהרוח בא מצד אחר מעבר המדבר וכמ"ש חז"ל שהיה רוח **מזרחית**, ובבואו אל הבית נתחלק לארבע רוחות והקיף את הבית סביב:

פסוק כ

ויקם איוב, לברך מעומד, **ויקרע מעילו** על אבדן הבנים כדין, **ויגז ראשו** על אבדן הקנינים, כי לא תשימו קרחה למת כתיב אבל על אבדה אין איסור:

פסוק כא

ויאמר ערום יצאתי, ר"ל שהי"ל מקום להתלונן על ה' באחד משני פנים,
• א) אם הקנינים האלה שנאבדו ממנו עתה היו קנינים דבוקים בלתי נפרדים מגופו כמו אחד מאיברי הגוף, שהגם שה' בראם ונתנם לו מ"מ אחר שהתעצמו עמו מתחלת יצירתו היה חושב זה לעול אם לקחם ממנו שלא במשפט, לא כן הקנינים האלה הרכוש והבנים הם קנינים חיצונים בלתי דבוקים עם האדם, לא מצד תחלת יצירתו כי נולד בלעדי הקנינים האלה כי **ערום יצאתי מבטן אמי** בלא אלה הקנינים, ולא מצד אחריתו כי **ערום אשוב שמה** אל בטן האם הראשונה שהיא האדמה שהיא היתה אם כל חי, זאת שנית שגם על קנינים הבלתי מתעצמים עמו היה לו מקום להתלונן אם היה משיג אותם בכחו ועוצם ידו שאז היו מתיחסים אליו מצד שהוא המציאם, אבל אחר **שה' נתן** אותם, **והוא לקח**, א"כ אין מקום לשום תרעומת, ולכן **יהי שם ה' מבורך**, גם אמר שכמו שה' נתן במדת הרחמים כן הוא לקח, כי בודאי הרעה הזאת היא לתכלית טובה שלקח הבנים והקנינים לכפר בעדו שישאר גופו בחיים ובבריאות, ולכן ברך על הרעה כשם שמברכים על הטובה:

פסוק כב

בכל זאת, ר"ל שאם היה עולה בלבו תלונה ושורש פורה ראש ולענה, אז או שהיה מודה שאין עול יוצא מאת ה' הצדיק אבל לעומת זה היה כופר בהשגחה והיה אומר שהרעות באו לו מאת הטבע והמערכה ואין ה' משגיח וא"כ הותר הרצועה לחטא, אחר שאין השגחה ואין שכר ועונש, או שהיה מודה בהשגחה ואז היה נותן תפלה לאלהים לאמר שאינו מנהיג בצדק ושדרכיו כתפל בלי מלח וטעם, אבל אחר שלא התלונן כלל האמין גם אז בהשגחה **ולא חטא**, רק היה סר מרע כבתחלה, וגם **לא נתן תפלה לאלהים**, לגנות את הנהגתו, אחר שהחליט שאין זה עול כלל אם לוקח ממנו קנינים בלתי מתעצמים עמו אשר נתנם לו בתורת נדבה וחסד ולקחם בטובו. והלקיחה אינו רעה רק מניעת ההטבה היתירה:

פרק ב

פסוק א

ויהי היום, ספר במשל שאחר שעמד איוב בנסיון הראשון ולא הרגיש באבדן הקנינים והבנים, נסהו בנסיון האחרון שהם יסורי הגוף ומכאוביו, ואמר פה **ויבא גם השטן בתוכם להתיצב על ה'** ובפעם הראשון אמר סתם ויבא גם השטן בתוכם, כי יש הבדל בין

מיני הרעות שהשיגוהו בפעם הראשון שהיו ע"י טבע ההפסד הכולל הנמצא ביסודות ע"י אש ורוח וע"י רעות בני אדם קצתם לקצתם, לבין הרע שהגיעוהו בפעם הזאת ע"י שחין וחולי שסבתו הטבעיית הוא ע"י מותרות המזון (כנ"ל א' י"ד) כי שישמר הצדיק מרעות היסודות ומרעות בני אדם אינו נמשך מצדקתו בטבע, כי אין צדקת הצדיק סבה טבעיית שע"י ישמר מפגעי היסודות ומרעת בני אדם, רק סבה השגחיית שע"י צדקתו ה' משגיח עליו ושומר אותו מכל רע, כמ"ש לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם וכו', אבל שישמר הצדיק משחין רע וחולאי הגוף הבאים ע"י מותרות המזון זה נמשך מצדקתו בדרך הטבע, שמדרכי צדקתו שישמר א"ע מן המותרות והזוללות ויתרון משגל, כמ"ש צדיק אוכל לשובע נפשו, וטבעו מחייב שלא ילקה בשחין וחולי רע, לפ"ז השטן וההעדר שבא להשחית את קניניו ובניו בפעם הראשון ע"י אש ורוח וחרב אויב לא היה צריך לזה פעולת ה', רק שה' יסיר פניו ויסלק השגחתו ממנו, כי מה שנשמר עד עתה מפגעים אלה היה רק ע"י ההשגחה, ועתה שסלק ה' את השגחתו ממנו ועזבו ביד השטן ממילא חלו בו ידי אויבים ורעות היסודות, וזה לא היה ע"י ה' רק ע"י שה' לא שמר אותו להצילו מרעות אלה בהשגחתו, משא"כ השחין שבא עליו עתה לא היה איוב מוכן אליו מצד טבעו, שהוא בצדקתו היה נשמר ממותרות מזון ומשגל שהם סבת השחין והחולי, ולא היה די עתה מה שסלק ה' את השגחתו ועזבו ביד השטן שהוא ההעדר וההפסד הטבעיי, כי גם הטבע היתה מגנת עליו מחולי ומדוה, וא"כ המכה הזאת לא באה ע"י סילוק ההשגחה לבד רק היתה מכה השגחיית נגד טבעו של איוב, לכן זכר פה שבא השטן להתיצב על ה', שההעדר וההפסד לא היה לו כח לפעול זאת בעצמו רק ע"י השגחת ה' נגד הטבע, משא"כ בראשונה לא בא להתיצב על ה' רק שה' יסלק השגחתו ובא הרע בעצמו מצד טבע השטן וההעדר:

פסוק ב

אי מזה תבא, בפעם הראשון שאל מאין תבא, שכבר באר הרש"ף שיש הבדל בין מאין ובין אי מזה, שבשאלת מאין, ישאל השואל בדרך העלמה מוחלטת, שאין לשואל הרגשה דמיונית ליחד הקישור לאיזה מקום יותר מלחברו והרי הוא כאילו כל העולם מונח לפניו בספק שאלתו, אבל בשאלת אי מזה, כבר היה לשואל איזה הרגשה במקצת מאין נפרד הדבר, ולא נעלם ממנו רק ידיעת המקום הפרטי המיוחד עכ"ד, ולכן בתחלה שכיון על כל מיני ההעדרים ובאר במשל שההעדר בכלל נמצא רק בארץ לא בשמים, שאל מאין, משא"כ עתה כבר הודיע שההעדר מקומו בארץ, ושאלתו היה על ההעדר המיוחד שבא לפניו עתה, שהוא ההפסד שבא ע"י חולי שסבתו מותרות המזון, שאל אי מזה על

המין ההוא הפרטי, והשיב **משוט בארץ** שגם הפסד זה בא ע"י ההעדר הכולל המתמיד והבלתי מתמיד הנמצא בארץ, שכיון עליו במ"ש משוט בארץ ומתהלך בה:

פסוק ג

ויאמר השמת לבך אל עבדי איוב, שבו א"א שיחול בו גם ההפסד ההוא הפרטי אחר שהוא ירא אלהים וטבעו מחייב שלא יחלה ולא ידוה, וגם על מה שסלקתי השגחתי ממנו ועזבתיו בידך להפסיד קניניו ובניו היה שלא כדין אחר שעמד בנסיון **ועודנו מחזיק בתומתו**, שמזה התברר שעובד מאהבה לא בעבור תקות גמול ויראת עונש, וא"כ מה שהסת אותי לבלעו היה חנם:

פסוק ד

ויען השטן, והשיב לאמר שבנסיון הזה לא נתברר עדיין שהוא עובד מאהבה כי לא נתברר מזה רק שלא חש על איבוד הקנינים והבנים, מפני שגופו חביב עליו מממונו ומבניו וירא עדיין לחטא פן יענש בגופו, כי כבר ראינו **שעור** (**יתן איש**) **בעד עור** ר"ל שהאדם לבוש בשני מיני מלבושים,

- א) העור שעל בשרו כמ"ש עור ובשר תלבישני,
- ב) העור שעל עורו שהוא כתונת עור שיפשיט מאחד הבעלי חיים וילבוש בו, והדרך הוא שיתן האדם כתנות עור בעד כתנות עור, ר"ל שיפקיר מלבושיו החיצונים שהוא לבוש בהם להציל העור הדבוק לבשרו, שאם ירצו ממנו שיתן מלבושיו כולמו ואם לאו יפשיטו את עורו יתן עור החיצוני בעד עור הדבק אליו שהוא עורו, וגם **כל אשר לאיש יתן בעד נפשו** שגם את עורו יתן בעד נפשו, ר"ל שיתרצה שיפשיטו את עורו מעליו כדי שלא יהרגו אותו ויקחו את נפשו, ובזה הוסיף שגם אם תניחהו בידי שאשלט על עור בשרו עדיין אין בחינה בזה שעובד מאהבה, כי יתנחם עדיין במה שלא הוכה מכה מסוכנת הנוגע בעצמו ובבשרו וכ"ש שאין בחינה במה שלקחת ממנו את עורו החיצוני שהם מלבושיו וקניניו ובניו שהם בלתי דבוקים אליו:

פסוק ה

אולם, אך בזה תבחנהו בחינה ברורה, **אם תשלח ידך ותגע אל עצמו ואל בשרו** לא בעורו לבד רק מכה הנוגע בעצמו ובשרו שיש בה סכנת נפש עד שיתיאש מרפואה, ואז לא יהיה לו במה להתנחם ומה לירא ולקוות **אז על פניך יברכך** ויגנה הנהגתך:

פסוק ו

ויאמר ה' הנו בידך, מסר גם עצמו ובשרו ליד השטן רק בתנאי שישמור את נפשו, ואמרו חכמינו ז"ל במליצתם גדול היה צערו של שטן מצערו של איוב משל לאומר לאחד שבור

החבית ושמור את יינה, ר"ל שהכח שעמד נגד צד המעדיר והמפסיד, (הכח הזה הוא צערו של שטן) היה ענינו גדול מן הכח שהיה צריך לעמוד נגד צד המקיים את החיים (שהוא צערו של איוב), כי צד ההפסד היה מרובה מצד הקיום, והיה צריך כח גדול להטות את הפלס מן ההפסד אל הקיום:

פסוק ח

ויקח לו חרש, פי' במדרש שהיה מחציו ולמעלה שחין יבש והיה צריך חרש להתגרד בו, ומחציו ולמטה היה שחין לח והיה צריך לישב בתוך האפר שמושך הליחות, ורפואת האחד קשה להשני כעין זבורא ועקרבא:

פסוק ט

עודך מחזיק בתמתך, כי בפעם הראשון ברך על הרעה כמ"ש יהי שם ה' מבורך, ובפעם הזה לא ברך ה' רק שתק, כי בלבבו לא היה שלם בפעם הזאת כמו שית', ואמרה לו אשתו להקניטו הנה בפעם הראשון שברכת את ה' על הרעה שבזה הראית שאתה תמים עמו הוסיף להכותך גם בגופך, ואם עתה תברך שנית הלא בהכרח יוסיף להכותך בנפש עד שתמות, כי אין לו להכות אותך עוד בדבר אחר, וא"כ אחר שעודך מחזיק בתומתך למה אתה שותק זאת הפעם ואינך מברך על הרעה, ברך אלהים גם עתה ותמות, והיא הקנטה הלציית על שברך בפעם הראשון:

פסוק י

ויאמר גם את הטוב נקבל, הגם שתשובתו זאת נראה כתשובת ירא ה' וצדיק, וכן פירשוהו המפ', אחר הדיוק כבר נגלה מדבריו שבלבבו היה פונה לדברי און ומינות, וזה נגלה ממלת גם, ובאור הדבר שהוא חשב שהטוב הנמצא במציאות הוא מעורב עם רעות הרבה, ולא עוד אלא שמבואר מתוך וכוחו שהיה דעתו שהרע במציאות הוא יותר מן הטוב, וע"כ חשב שא"א כלל שה' יתן טוב לבד, כי מי שירצה לקבל את הטוב בהכרח יקבל גם את הרע, כמו שמי שירצה לשתות יין הרבה או לאכל דבש הרבה כי ערב לחיכו, בהכרח לא יתלונן ג"כ אם ישתכר מן היין ואם הדבש יזיק לאיצטומכא, בהפך הנהנה מן היין והדבש מקבל גם את הטוב, ר"ל שעקרו מקבל ממנו רע שכרות וקיא באיצטומכא, ועם הרע שהוא הרוב מקבל גם את הטוב איך ידמה שלא יקבל את הרע, וז"ש אחר **שגם את הטוב נקבל מאת האלהים**, ר"ל אחר שאם נרצה לקבל טוב מאלהים שהוא המציאות והחיים, בהכרח נקבל את הרע שהוא הגובר ומתרבה על הטוב שהוא מעט המציאות בערכו, עד שיצדק לומר שאנו מקבלים את הרע בעצם וראשונה ועמו אנו מקבלים גם את הטוב, שהאדם בצאתו אל המציאות מקבל המון רעות ודאגות ותמורות

אשר ישיג בזמנו הקצר, וזאת עקר מולדתו, ועם זה מקבל גם את הטוב שהוא החיים הקצרים האלה, וא"כ איך **את הרע לא נקבל** אחר שהוא העיקר, והנה בזה כבר גלה כי לבבו מלא און שה' ברא את האדם לרעתו ושהרע במציאות גובר על הטוב, וזה שורש פורה ראש ולענה להתרעם על מדותיו שברא את האדם לרעתו, וזה יסוד לכל הדברים המרים שדבר אח"כ בוכוחיו, אבל יען שעתה העלים דבר זה ולא נגלה רק ממלת גם, מ"ש גם את הטוב, מבואר שהגם שהיה דעה זו בלבו בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו כי לא הוציא עדיין תלונותיו בשפתיו עד אחרי זאת, ואמרו חז"ל בשפתיו לא חטא אבל בלבו חטא:

פסוק יא

וישמעו, תחלה שמע כ"א במדינתו ויבואו ממקומו כ"א בפ"ע, ובבואם ארץ עוץ ופגשו זב"ז נועדו יחדיו לבא בצותא חדא:

פרק ג

פסוק א

פתיחה למענה הראשונה מענה איוב

כתב העיקרים (פרק ד ממאמר הרביעי), כי דעות האנשים בהוראת המערכת, לפי מה שנמצא לקדמונים, שניים:

• האחד הוא דעת הפילוסוף, האומר שגרמים השמיימיים והכוכבים פועלים בעולם השפל במה שבתמונותיהם המתחלפות מניעים היסודות ומרכיבים אותם ומכינים אותם מיני הכנות מתחלפות לקבל הצורות הטבעיות, עד שיימשך מזה שישימו קצת בני אדם מוכנים לקבל החכמה וקצתם לא, וקצתם מוכנים לקבל השפע האלהי הנבואיי וקצתם לא, אבל שיהיה לכוכבים הוראה אחרת בדברים אחרים שאין מבוא לאיכיות בהם, כמו בעוני או בעושר, שיישא אדם אישה אחת או רבות, שיהיה בעל מעלה או בעל חיסרון, יאמרו הכת הזה שהוא שווא ודבר כזב שיורו הכוכבים על מה שאינו נופל בהם, כעוני ועושר ואהבה ושנאה ודומיהם.

• ודעת השני היא דעת הוברי שמים החוזים בכוכבים, שהחוזה בכוכבים יגיד לאדם מה שיקרה לו בכל פרטי ענייניו, אם שנים רבות יחיה, אם יהיה עני או עשיר, בעל בנים או ערירי, כמה נשים יישא וכדומה, וזו ראיה שכל הדברים באים על האדם בגזרת הכוכבים ושאי אפשר להימלט מגזרתם, וזו דעת קצת מרבותינו האומרים (שבת קנו, א): "מזל מחכים מזל מעשיר".

והנה, מבואר ונגלה שדעת איוב היה כדעת החוזים בכוכבים, שכל ענייני האדם חרוצים וקצובים מצד המערכת, וזה היסוד אשר הניח בתחילת מענהו, שקילל ליל ההריון ויום הלידה, שהם היו בעוכריו (פסוק ג-י), כי אם כבר ראו כי מזלו מתחייב שיהיה גבר בלתי מצליח בימיו, הלא היה ראוי שיגזרו על היעדרו, כי למה ייצא אל המציאות לראות עמל ויגון (י-יד)?

כי הציור המוטבע בלב האדם שההעדר רע לו, כי גם יצטער על העדר איזה מדרגה אשר יחסר לו מן הדברים אשר במציאות, כמו חסרון העושר ודומיהו, וכל שכן כי יירע לו אם יצייר שכלל מציאותו נעדר, כל זה הוא רק מולדת בית דמיונו אחר שכבר הוא במציאות, לא כן אם לא היה בא אל המציאות כלל, שאז ישוה האפס וההוה החסר, אז לא נוכל להגביל כמות ההעדר, אם נעדר מבלי היותו במדרגה גדולה או אם נעדר מבלי היה במדרגה קטנה, כי אין הבדל בין אפס לאפס (יד-יז),

ובזה הרחיב ויכוחו להחליט כאשר הזכיר המורה (פרק ב מחלק ג) בשם חכם אלראזי, שדעתו שהרע במציאות הוא יותר מן הטוב, שאתה כשתקיש בין מנוחת האדם וענגו בעת מנוחתו עם מה שיקרהו מן המכאובים והחבלים הקשים והדאגות והצרות, תמצא במציאות האדם נקמה ממנו ורעה גדולה לו, והחכם הזה רצה לאמת זה הדעת במנותו אלו הרעות אחת אחת, ויאמרו רוב האומות בחידותיהם ושיריהם, כי מן הפלא שיימצא בזמן דבר טוב, אמנם רעותיו רבות ומתמידות, ובזה התאמץ גם כן איוב בויכוחו (יז-כ), וכל שכן שתתחזק השאלה גם אם יכחיש האדם זאת ויאמר כי הוא בהצלחתו אורו עיניו מנועם הזמן, ויטעם מצוף דבשו ויבקש חיים ואורך ימים עולם ועד, על כל פנים תעמוד השאלה, למה הביאו אל המציאות ולמה יתנו חיים לגבר המחכה למות (כ),

ויותר נראה תהפוכות הזמן כי אך רעה זה מבקש, שנמצא איש אשר כל ימיו מרוב עניו וריש מתאוה אל המוות ודורש אחריו, והכוכבים יתנו לו חיים, ופתאום ימצא מטמון גדול ועושר רב, ואז הלא הוא מבקש לחיות ולראות טוב, ואז יגיעהו המוות (כא),

מזה מבואר כי הנהגת האדם נתונה תחת משטר המערכה והוראתה, אם טוב ואם רע, ומזה מבואר גם כן שאין האדם שליט וחפשי במעשיו, והבחירה וההשתדלות לא יועילו כל מאומה, כי מעשיו הפרטיים קצובים לפי הוראת ומסיבת המערכת, ואין לו יכולת להרע או להיטיב בלעדם (כב-כד), והראיה הכוללת לזה הביא מן המקרה אשר קרהו, כי אחרי שהחזיק את עצמו לצדיק גמור עד שלא היה יכול לתלות שהרעה הבאה אליו היתה השגחיית לעונש על רוע מפעלו, וגם לא יכול לתלותה במקרה גמור, כי ממה שנאבד רכושו שלא בדרך הטבע, כי בשעה אחת באו עליו סיבות מתחלפות, רוח אשר

ומחנת אויב, והכל פתאום ובפעם אחד, זה מורה שמן השמים נלחמו בו, ובהכרח שבא מצד חיוב המערכת, שנגזר עליו שברגע הזאת תחת מסיבות יתהפך (כו), וגם היה לו ראיה לזה ממה שליבו היה מפחד תמיד מן הרעה העתידה, כאילו ליבו ניבא שמערכתו רעה והוא מעותד לאבדון (כה).

והנה, בכל ההנחות האלה שהניח, החליט שה' יודע את כל הנעשה בעולם השפל, כי אי אפשר לייחס אל ה' חסרון ידיעה, ושאי אפשר לומר שייצא עוול מאיתו, רק שהעוול הזה בא מפאת המערכה, ושאין עוול מה' בבחינת הגמול והעונש, כי אין האדם חופשי במעשיו, והוא מוכרח עליהם, וכל זה יתבאר עוד בראיות אצלו בויכוחיו הבאים אחת אחת.

ויקלל את יומו, כי חשב שהכל תלוי במשפט מערכת הכוכבים והמזל כנ"ל בפתיחת המאמר:

פסוק ג

יאבד יום, יען שחריצת משפט הילד הנולד תלוי לפי מזל ומצב הכוכבים בליל ההריון וביום הלידה, לכן קלל את היום שהיה מוכן להולד בו, ואת הלילה שאמר וגזר את הריונו:

פסוק ד

היום ההוא התחיל לקלל תחלה את היום שיהיה חשך, **אל ידרשהו** הכינוי מוסב על החשך, כי לפעמים יהיה החשך בהשגחת ה' כמו שהיה במצרים שהיה החשך לטובת ישראל, אומר שאת החשך הזה לא ידרוש ה' שיהיה לאיזה צורך, והגם שברוב ימים מעוננים יופיע קצת הופעת זהר דרך העננים, אמר **שאל תופע עליו** גם **נהרה** קצת רק יהיה חשך ולא אור:

פסוק ה

יגאלהו, מוסיף שלא יהיה חשך העדרי רק חשך קניני עד **שהחשך ילכלך אותו ע"י שישכנו עליו עננים**, ובכ"ז לא ימשך מן העננים התועלת במה שהעננים יעשו צל מחורב, כי **יבעתו אותו כמרירי יום** ר"ל חמימות יום בוער, שבכ"ז יהיה חמימות ולהט היום:

פסוק ו

הלילה, מתחיל לקלל ליל ההריון **שיהיה בו אפל**, שהוא גרוע מחשך, כי החשך נמצא בכל הלילות, **אל יחד**, הלילה בצירוף היום שאחריו נמנה ליום אחד מימי השנה אשר מספרה שס"ה יום, אשר תקיף השמש את מעגלה היומי שס"ה סבובים ויתהוה מן שס"ה ההיקפים הנמנים, שנה שלימה. שנית, יבא הלילה בפ"ע בחשבון לילות שמצטרפים

לירח שלם ע"י הילוך הירח, וקלל את הלילה **שאל יתאחד** לא למספר **ימי שנה** עם היום שאחריו, ולא בפ"ע למספר הלילות הנמנים אל היקף הירח:

פסוק ז

הנה. אחר שמוכרח לפי המערכת כי הולד הנקלט בהריון בלילה הזה יהיה גבר לא יצלח בימיו, והנולדים מן ההריון הזה לסוף יקללו יומם, ויארורו לוית הורתם וחבורם אשר הזדווגו בזה הלילה, שמי יתן והיה לויתן וחבורם זה עירי ולא היה יוצא ממנו זרע אנשים בלתי מצליחים, א"כ מהראוי כי **הלילה הזה יהי גלמוד**, שלא יתהוה בו זווגים וחבורי איש ואשה, וגם **אל תבא רננה בו**, שהוא רננת חתונים קול חתן וקול כלה:

פסוק ח

יקבוהו, אחר שלבסוף יקבוהו ויקללוהו **אוררי יום** הילדים שיולדו ע"י זיוג זה הם יקבוהו, אשר **העתידים עורר לויתן** שכל העתידים להזדוג בו בלילה הזה יהיה לויתן וחבורם עירי, ולא יולדו ממנו תולדות רק עירים יהיו בלא בנים:

פסוק ט

יחשכו, אחר שקלל את היום בפ"ע ואת הלילה בפ"ע מתחיל לקלל גם עת הנשף והשחר שבו יתחברו היום והלילה בתחלתם ובסופם, **יחשכו כוכבי נשפו** הם הכוכבים המאירים בתחלת הלילה בהשקע השמש, וגם **יקוה** הלילה הזה **לאור** השחר שיאיר בסוף הלילה, **ואין** כי לא יעלה השחר בו, **ואל יראה** מצייר במליצתו את הלילה כעור ואין עינים, אשר בכל בקר יראה אור ע"י שיתן לו השחר את עיניו ועפעפיו, ובעפעפים של השחר הוא רואה את האור הזורח באילת השחר, יאמר שהלילה הזה לא יתן לו השחר את עפעפיו לראות בם אור בקר כי לא יאיר הבקר בו:

פסוק י

כי לא סגר, באר הטעם מה שקלל את ליל ההריון, שהוא מפני שהלילה לא סגר את דלתות בטן אמו, שדרך שם נכנס הזרע שממנו נוצר, ר"ל אחר שהלילה ידע שמזל הנוצר יהיה רע לפי חיוב המערכת, היה לו לסגור פי הרחם בל יקלוט הריון, ובזה היה **מסתיר עמל מעיני** ולא היה נולד לעמל ויגון:

פסוק יא

למה, עתה באר הטעם שקלל את יום הלידה, שהגם שכבר נקלט ההריון היה לו ליום הלידה לעכב את לידתו, ולמה לא גזר המזל **שאמות מסבת הרחם** היינו שיחנק בעת יתעורר לצאת מרחם ולא יצא לאויר העולם כלל, ואם היתה הלידה מחוייבת להיות מצד המערכת עכ"פ למה לא גזר המזל אשר בעת כי **מבטן יצאתי** לאויר העולם **ואגוע** תיכף:

פסוק יב
מדוע, ר"ל ואם תשיב שלא הי' מחויב מצד המערכה שאגוע בצאתי מבטן, כי הייתי בריא אולם לא ילד גוע מנוער עכ"פ **מדוע קדמוני ברכי** האב שעל ברכיו נולדתי **ולמה** נכונו לאמי **שדים כי אינק** חלב, היה להמזל לעכב את האב שלא יקבלני על ברכיו והייתי מת בנפלי מרחם על הארץ, או עכ"פ שיהיה לאמי שדים צומקים והייתי מת ברעב:

פסוק יג
כי עתה, ר"ל אם **ישנתי אז** בעודי נפל ואז **ינוח לי** (מתנועת המציאות אשר לא ינוח רגע על מצב אחד), אם כן **עתה** כבר **הייתי שוכב שקט** ושאנן:

פסוק יד
(יד-טז) **עם מלכים**, כל המאמר נסמך על מלות **לא אהיה**, ושיעור הכתוב **עם מלכים ויועצי ארץ** (**לא אהיה**) **או עם שרים לא אהיה או כנפל טמון וכעוללים לא אהיה**, ופירושו כי עתה כשהוא נמצא במציאות יש מדרגות בין בני אדם, שאחד הוא מלך ואחד הוא רק שר, וכן יש מדרגות רבות זו למטה מזו וכי המדרגה הפחותה הוא הנפל טמון, אשר מדרגת מציאותו חלושה וקלה מאד שאחריו הוא ההעדר והאפס. לא כן אם הייתי נעדר ולא הייתי בא אל המציאות, האפס והאין לא ישוער בכמות ואיכות לאמר שהאפס והאין לא היה מלך או שלא היה שר או שלא היה אף נפל טמון, כי אין חילוף מדרגות בדבר שלא בא אל הישות כלל, ור"ל ישנתי אז ינוח לי והיה אצלי בשוה מה שלא אהיה עם מלכים או מה שלא אהיה עם שרים או מה שלא אהיה אף כנפל טמון, אם לא היה נקלט ההריון כלל, כמ"ש כי לא סגר דלתי בטני, או מה שלא אהיה כעוללים לא ראו אור אם נקלט ההריון והיה מת בצאתו לאויר העולם כמו שאמר למה לא מרחם אמות, הכל היה שוה אצלו, כי בין כך וכך הוא אין ואפס:

פסוק יז
שם, עתה בא להראות שההעדר הוא טוב יותר מן ההויה וטוב לו לאדם שלא נברא משנברא, ובא להחליט על כלל מציאות האדם שהוא אך לרעתו, כי כשנחשב כל עניניו ונשקל במאזנים את הצלחתו ושמחת לבו וענגו בימי חייו מצד אחד, ואת הרעות שהוא מעותד אליהם בצד השני, נמצא תמיד כי מספר הרעות רבו מן הטובות. והנה חלק את הרעות הבאים על האדם לשני חלקים,

• א) אשר יגיעהו ע"י רגשת נפשו הטבעיים והמוסריים, ע"י תכונת מדותיו ותאוותיו הנטועים בנפשו, כמו החמדה והתאוה הקנאה והגאוה ודומיהם, ועליהם אומר **שם**

רשעים חדלו רגז, ר"ל במעמד ההעדר לא ימצא רוגז הרשעים אשר הם כים נגרש מרוגז נפשם בקנאה ותאוה וחמדה על המותרות וכדומה, וא"כ ההעדר טוב מן ההויה,
• ב) הרעות אשר ימצא מצד בקשת צרכיו ההכרחיים אשר צריך ליגע תמיד להשיג מחייתו וצרכיו, לא כן אם היה נעדר **שם ינוחו יגיעי כח**:

פסוק יח

יחד, המין הב' מן הרעות הבאים עליו מפאת זולתו מבני אדם הם משלשה ענינים, (ענין הא') מצד העושק אשר ימשול הגבור על החלש ויאסרהו בבור שבי ויגוש בו לעבוד עבודת פרך, אבל במעמד ההעדר **יחד אסירים שאננו**, (וייפה מליצתו בציירו גם ציור הנעדרים כאסירים, כי הנעדר לא ימצא לו תנועה והעתק ממקום אל מקום כמו אל האסור בנחושתים, אבל האסירים הנעדרים נבדלו מן האסירים הנמצאים במה שהם שאננים ולא ישמעו קול נוגש). (ענין הב') הרעות הבאות מצד חילוף המדרגות שבין בני אדם, שעשיר ברשים ימשול והנכבד בנקלה וכדומה, אבל במעמד ההעדר.

פסוק יט

קטן וגדול (יחד) **שם הוא** שם כולם שוים ואין הבדל בין קצת ב"א לקצתם. (ענין הג') הרעות הבאות מצד החק והנימוס, שימצאו אדונים ועבדים על ידי שקנאו בכסף, אבל שם במעמד ההעדר **עבד חפשי מאדוניו**, ובזה באר כל מיני הרעות אשר ימצאו לבני אדם בחייהם, וטוב להם שלא באו לעולם והיו נעדרים:

פסוק כ

למה, ר"ל ואם תאמר כי בכ"ז הלא ימצאו גם כן קצת בני אדם מוצלחים אשר לא ישיגום רעות האלה ואלה יחפצו יותר בחיים מבמות, עדיין תשאר השאלה **למה יתן לעמל אור**, האור הזורח בצאת השמש אשר הוא לטובת בני אדם ותועלתם הוא אל העמל בעבודת פרך רק ענין רע לענות בו, כי בזרוח האור יצא לפעלו ולעבודתו הקשה עד ערב שיאפיל האור ואז ינוח, וא"כ למה לו האור להעמל. ויותר מזה למה יתן **חיים למרי נפש**, שמרי נפש קצים בחייהם, ולא ירויחו בחייהם רק מה שירגישו בו ענים וצרתם ולמה להם החיים, הלא הם יבקשו יותר את המות אשר בו ישכחו מר נפשם, ואם תשיב כי גם מרי נפש רובם חפצים יותר בחיים מבמות, עדיין אשאל.

פסוק כא

המחכים למות, ולמה **ואיננו**? הלא ימצאו ביניהם שהם מואסים בחיים המרים ומצפים על המות ולמה איננו? והוסיף בתלונתו להראות בגידת הזמן ורעתו, שכבר יקרה שאיש אחד מרוב עניו וצערו חכה כל ימי חייו אל המות ומאס בחייו ובכ"ז לא סר המות

אליו, ובאחרית ימיו חפר באדמה ומצא מטמונים של סגולת מלכים והון רב, ומדי חפר להוציא את המטמון נפל עליו גל אבנים וימות, ובזה נראה בעליל רעת הזמן ותהפוכותיו, שכ"ז שהיה דל ואביון וחכה למות לא מת, ובעת שהצליח ורצה בחיים אז סר אליו מר המות, וז"ש **בעת אשר המה מחכים למות, אז ואיננו**, ואיך אח"כ **יחפרו את המות מן המטמונים**, שבחפרם לקחת את המטמונים הוציאו המות תחתיהם, וזה רעה גדולה מופלגת, שכל זמן שהתאוה למות חיה ובעת התאוה לשמוח בחייו השיג את המות:

פסוק כב

השמחים, לכן אני מחליט ואומר שהאנשים **השמחים אלי גיל** ושמחה המתהוה בעולם, טוב יותר כי **ישישו בעת שימצאו קבר לגבר אשר דרכו נסתרה**, שאין דבר טוב בעולם כמוהו שאיש כזה ימות וימצא קבר וימצא מנוחה מעניו וצרותיו:

פסוק כג

לגבר אשר דרכו נסתרה מצד עצמו, וגם **האלוה סכך בעדו** עד שלא יוכל לחפש אחרי הדרך, ר"ל שהוא מצד עצמו מוכן אל הרעות, והמערכת תסוכך בעד בחירתו באשר אין אפשרות בידו להשמר ולהנצל מן הפגעים המחוייבים והנגזרים עליו מצד מזלו הרע:

פסוק כד

כי לפני, ומביא הראיה ממה שקרהו, שהוא עם היותו צדיק בעיניו מצאוהו הרעות הגדולות האלה, (ומצייר את האנחה כעצם מופשט אשר תתיצב בהמון תוגותיה נגד לחמו ולפניו, ר"ל בעת אכלו לחמו תתעורר האנחה, ואז שאגותיו המוקפאים ונעצרים בעת ההיא יתכו ויזלו כמים באין מעצר לרוחו):

פסוק כה

כי פחד, ואי אפשר לתלות שבאה הרעה עלי ע"י שלא נשמרתי ממנה ולא הכינותי האמצעיים הנצרכים כדי להשמר מן הרע, כי תמיד הייתי מפחד מן הרע ועשיתי כל אשר ראוי לעשות להשמר מן הפגעים ובכ"ז **ויאתיני**, ולא הועיל השתדלותי (גם כיון בזה לאשר כתבו הקדמונים אשר האמינו בשליטת המערכת, כי הגזרה החרוצה על האדם מצד המערכה תעשה חיקוי ורושם בלבו עד שיש לו תמיד פחד מן הרעה החרוצה עליו, כי לבו ינבא לו את העתיד לבא עליו, ומתוך כך היו מתפחדים תמיד מן הפחד אשר הרגישו בנפשם מאיזה דבר), ומזה הביא ראיה שאחר שפחדו ומגורתו נתקיים עליו בפועל מבואר כי הגזרה אמת והחריצות שקר:

פסוק כו

לא שלותי, ר"ל וגם אין לתלות שבאו עליו הפגעים במקרה גמור, אחר שבאו אליו הרעות שלש פעמים זאח"ז, שהוא אבדן הקנינים ואבדן הבנים ויסורי גופו, וע"ז כפל לא שלותי וכו', ומזה מבואר שלא היה במקרה רק ע"י גזרה חרוצה מן המערכת שירד ממעלתו ע"י סבות שונות תכופות, ואחר שא"א שיהיה זה מצד ההשגחה לעונש על חטאיו, באשר הוא צדיק בעיניו, ע"כ כ"ז בא מצד מערכתו ומזלו הרע שבלתי מבחין בין טוב לרע, ומזה מבואר שאין גמול ועונש, כי המערכה שולטת על כל מעשי בני אדם והוא מוכרח בכל מעשיו הטובים והרעים:

פרק ד

פסוק א

פתיחה למענה השנית מענה אליפז

אליפז החזיק כדעת התורה, כי האדם חופשי בבחירתו, ושמערכת הכוכבים אין להם שום יכולת על דברים התלויים בבחירת האדם, כי הרשות והכוח בידו בכל מעשיו לעשות או לחדול בין טוב ובין רע, והכוכבים במערכתם לדרכם ילכו יגביהו עוף, ואין פועלים בעולם השפל, כמו שאמר **ובני רשף יגביהו עוף** (סימן ה' פסוק ז), דרכי האדם אינם חרוצים מפאת המערכה רק הבחירה בידו להרע או להיטיב לעצמו, כפי שיכין את עצמו ברצונו, כי ראינו שהכעס והתאוה ימיתו את האויל בבחירתו להתנהג במו (שם פסוק ב), האדם לעמל יולד, החריצות עיקר וההשתדלות מועיל ומוכרח אל ההצלחה (שם ז).

ומה שנראה לפעמים שיצלח האדם הצלחה פתאומית בלא עמל ובלא יגיע כפיים, כאילו השיג תכלית מאויו בלי אמצעים משתלשלים מובילים אליו, היא הצלחה כוזבת, בלתי מתקיימת בידו או ביד בניו, לא כן הצלחת הנהנה מיגיע כפיים, היא זרועיה תצמיח ותעש פרי (שם ג-ז).

לכן, גם הפחד אשר פחד איוב תמיד (כמו שאמר (איוב ג כה): **כי פחד פחדתי**), אשר תלאו בחיקוי שבא אל נפשו מגזרת המערכת, הוא בטעות, כי מפני חטאיו בא לו הפחד, כי לפיהן יעלה או ירד, כמו שאמר **הלא יראתך כסלתך**, שיבואר גם כן שרוצה לומר "מכסלתך היה לך לירא, ותום דרכיך ראוי שיהיה תקותך" (סימן ד' פסוק ו).

אולם ביאר בדבריו עיקר אחד, הזכירו העיקרים (פרק ה ממאמר הרביעי), כי הפעולות האנושיות אי אפשר שיהיו כולם מוכרחות הכרח גמור כמו שהוא לדעת חוזי בכוכבים,

שאם כן יבוטל טבע האפשר שהתבאר מציאותו מן החוש, ויעקרו כל שורשי התורה, ושיהיו כל פעולות האנושיות בחיריות בחירה גמורה, ושיהיה ההשתדלות מועיל בכולם, וכמו שהוא כן דעת הפילוסוף, הוא גם כן מבואר הביטול, שאנחנו רואים בחוש פעולות רבות שישתדל האדם להשיג דבר מה ויעשה כל ההכנות שאפשר שתעשינה להשיג התכלית ההוא, ולא די שלא יגיע התכלית ההוא אלא שההכנות ההם שעשה יהיו סיבות אל הגעת ההיפך, כמו שהיה באחי יוסף, שהשתדלותם במה שמכרוהו לעבד כדי שלא ימשול עליהם היה סיבה להגעת ממשלתו, וכן פעמים רבות יגיע לאדם טוב מה בזולת השתדלות כלל, כמו שהשיג שאול את המלכות בזולת השתדלות. אולם הפעולות האנושיות מחולקות:

• שנמצאו פעולות הבחיריות בחירה גמורה, והם אותם שטבע האפשר שמור בהם, והם אותם שייפול בהם החריצות וההשתדלות, ושעליהם ישובח האדם או יגונה, ובהם יבוא האזהרה והציווי והשכר והעונש,

• וקצת הפעולות מוכרחות הכרח גמור, כדברים שנגזר עליהם מאת ה' שיבואו על כל פנים, כמו מעשה דיוסף וכדומה,

• וקצתם מעורבות מן ההכרח והבחירה, כמי שזורע ותגדל התבואה, והחופר ומצא מטמון, שלא תימצא התבואה לולא ההשתדלות שזרע ולולא ההשגחה שנתן מטר ורוח יורה ומלקוש בעיתו.

אולם, גם הפעולות המוכרחות או המורכבות מהכרח ובחירה, אין ההכרח מצד המערכת רק מצד השגחה ורצון ה' (שם פסוק ח).

והביא ראיה שנמצאו פעולות השגחיות מן המטר (שם ט-יב), וממה שהציל אביון מיד חזק ממנו, הגם שמצד הטבע היה ראוי שיגברו העריצים על החלשים וישמידום מעל פני האדמה (שם יב-יז), ומזה הצד ביאר, שלפעמים יגיע אל האדם איזה רעה בהשגחת ה', כדי להצילו על־ידי-כך מרעה יותר גדולה המוכנת לבוא, כמי שרוצה לצאת לדרך וניגפה רגלו באבן ומנע ללכת בדרך ההוא, או מי שרוצה ליכנס לספינה וקפץ עליו חולי ולא הלך, ונפלו לסטים בדרך ההוא, והספינה טבעה בים, נמצא על־ידי הרע המועט שמרו ה' מרעה יותר גדולה המעותדת לבוא (שם יז-כג), ההשגחה הזאת מתפשטת על הצדיקים על כל פרטי מעשיהם (שם ח), עד שישמרם מכל הפגעים למיניהם (שם כג), וגם בני חיי ומזוני לא במזלא תליא מילתא לדעתו רק בזכות ובהשגחה (שם כד-כז). והראיה על זה:

• בעניינים הכוללים – מטבע המטר, והשקות הנחלים במדינות שאין המטר יורד שם, כארץ מצרים (שם ט י),
• בעניינים החלקיים – ממה שמפר מחשבות ערומים, או שלפעמים יהיו האמצעיים שהכינו לתכלית מה סיבה אל ההיפך כנ"ל (שם יב יז).
ובזה השיב על־פי החקירה על תלונת איוב אשר התלונן ואשר היה אצלו מופת חותך להכחיש ההשגחה ממה שנמצאו צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים, והוא אמר כי יהיה זה לפעמים לטובתם (שם יז כג).
אולם, יען שתשובה זו אינה מספקת בעיניו, ורק הוציאה משכלו, כמו שאמר **הנה זאת חקרנוה**, לא סמך על תשובה זו (שם כז), ועיקר שיטתו בשאלה הזאת של צדיק ורע לו, ביאר בסימן ד', ואמר שהגיע לו הופעה על זה בדרך נבואה, שהודיעו לו בחזיונות לילה, שהרע הבא על הצדיק הוא בעבור איזה חטא אשר חטא, כמו שאמרו רז"ל "אין ייסורין בלא עוון", והגם שלא נמצא לו חטא בהשקפה ראשונה, אין אדם יכול להתהלל ולומר זיכיתי ליבי טהרתי מחטאתי, אם בהשקף על גדולת הבורא ורוב טובותיו עם האדם, שלפיהו התחייב לו עבודה בלי תכלית, ואם בהשקף על שפלות האדם נגדו, שמצד שתי אלה ההשקפות הוא מן הנמנע שיזכה ילוד אשה נגד אלהי מרום, ושיאמר שהשלים כל עבודתו לאלהי עושו בתכלית השלמות, ולכן יביא ה' עליו ייסורים, לא לרעתו אך לטובתו למרק עוונו לרפא חולי נפשו טרם יתמלא סאתו, וטרם יתחייב בעונש גדול יותר כבד ויותר ארוך, אם באבדון נפשו מנצחיותה, אם באבדון גופו למות קודם זמנו (סימן ד' יב כא),
ותרופות אלה קלים המה בערך מה שיעלו ארוכה שלא ייכרת לנצח, בעניין שלפי שיטתו יצוייר שהצדיק יתייסר, אבל לא יצוייר שהצדיק יאבד (ז יב), ומייסורי איוב אין ראיה גם לפי דעתו רק שהצדיק מתייסר לא אובד, ואם כן נהרס כל היסוד אשר הניח איוב להוכיח דעתו שהארץ ניתנה ביד המערכת ממה שבאו עליו ייסורים הגם שלא חטא לפי דעתו, כי הייסורין האלה באו עליו בעבור איזה חטא שמצא בו שלא השלים עבודתו כראוי לערך עבודת האל שאין לה גבול ותכלית, ולא באו הייסורין להאבידו כי עוד ייבנה ויתכונן (שם וסימן ד' כ כז).
והוסיף להוכיח לו שאינו שלם בעבודתו לגמרי, ממה שתיכף שבאו עליו ייסורים החל להתלונן על ה' ולהכחיש בפינות האמונה, שזה סימן שיראתו את ה' לא היה באמת רק מאהבת גמול ויראת עונש, כי הירא את ה' באמת, לא ימעדו אשוריו בעת אשר יוכיחנו אלוה, ולא כאיוב הבל יפצה פיהו להפך הקערה על פיה (סימן ד' פסוקים ב ז).

פסוק ב
הנסה, וכי **נסה** מכבר איזה **דבר** רע ומקרה ופגע לבא **אליך**, אשר לכן **תלאה** עתה? ר"ל וכי כבר קדמו עליך פגעים רבים ומכאובות עד שעתה נלאית נשוא אותם? הלא עד עתה שום דבר לא נסה א"ע לקרב אליך ולהרע לך, וזה הפעם הראשון שבא עליך דבר רע ואיך נלאית תיכף ומעדו אשוריך? **ומי יוכל לעצור במלין** מלהתוכח כנגדך?

פסוק ג
הנה יסרת, ר"ל אך עתה ע"י שפערת פיך לבלי חק לכפור בהשגחה ובפנות האמונה, בזאת יסרת רבים, שזה יהיה להם למוסר השכל, וגם הכושל באמונה יקימון אותו מליך עתה ויצדיק דין שמים, ויכיר כי צדיק ה' במשפטו, כי ממה שיראה שתכף בבא עליך רעה נלאית ולא עמדת בנסיון, מזה יכירו כולם שעבודתך לא היתה לשם שמים רק מאהבת הגמול ויראת העונש, ויראתך היתה ע"י כסלתך ותקותך ולא יראה אמתית ובזה יכירו כולם שה' הביא עליך את הרעה במשפט ובצדק, משא"כ אם היית מחריש ומקבל היסורין היו הכל אומרים שצדיק כמוך נתיסר בלא משפט, והיו מוצאים פ"פ לכפור בהשגחה:

פסוק ד
הנה עתה ע"י שמלאת פיך חצץ **יסרת רבים** שיקחו מוסר ממך להצדיק דין שמים, וגם **ידים הרפות** באמונה **תחזק** עתה, **ומליך יקימון את הכושל** באמונה שיכיר וידע שכל דרכיו משפט ואין עול:

פסוק ה
כי עתה, אחר שעתה בפעם הראשון **תבא** הדבר והרעה **אליך**, וגם רק תבא אליך, שזה תחלת ביאתה ולא מימים רבים רק עתה מתחלת הרעה לבא, ויותר מזה **שרק תגע עדיך** נגיעה לבד, ר"ל ששבט אלוה רק התחיל לנגוע בך זה מעט זמן, ובכל זה **ותלא ותבהל**, ולא יכולת להתאפק מעט זמן ולעמוד בנסיון, מזה יכירו כולם וידעו, כי.

פסוק ו
הלא יראתך כסלת, שמה שעד עתה היית ירא אלהים לא היתה יראה אמתית, כי היתה רק בסבת **כסלתך**, שהיית מקוה על ידי יראת ה' להשמר מכל רעה ונזק, והיית ירא יראת העונש לא יראת ה', וכן **תקותך** היתה סבת **תום דרכיך**, מה שהיית תמים דרך לא היה לשם ה' רק בעבור תקות הגמול והשכר, כי לכן אחר שראית שה' הביא עליך יסורים וסר טובו ממך התחלת להכחיש בהשגחה ובפנות האמונה, וא"כ מבואר כי הביא עליך היסורין כדין:

פסוק ז
זכר נא. אתה אומר שהצדיק נספה בלא משפט ומזה הבאת ראיה לכפור בהשגחה, הנה הבא להחליט דבר כזה צריך שיברר דבריו מן הבחינה והנסיון שכן קרה לצדיקים רבים שנאבדו בלא עון. אני אומר לך **הזכר נא מי הנקי אשר אבד**, הזכר נקי אחד בשמו שבו קרה זאת? ואם שכחת שמו, הזכר נא עכ"פ **איפה ישרים נכחדו**, הזכר שם המקום ששם קרה המאורע הזאת:

פסוק ח
כאשר ראיתי, ר"ל אנכי אזכיר לך מעשים רבים שרשעים כלו ואבדו ואזכיר לך שמותם, ואתה הזכר עכ"פ מעשה של נקי אחד שאבד כמו שאני אזכיר מה שראיתי שחורשי און יאבדו, ושיעור הכתוב **זכר נא מי נקי אבד כאשר ראיתי חרשי און מנשמת אלוה יאבדו**, ר"ל שזה יקרה לרוב שהצדיק מתיסר ביסורים זמניים לפי שעה למרק חטאיו, אבל לא יקרה שיאבד לגמרי, וזה ההבדל בין צדיק לרשע, שהרשע במלאות ספקו זכרו אבד מני ארץ והצדיק שבע יפול וקם. וז"ש זכר נא מי הוא נקי שאבד על זה האופן שראיתי שחורשי און וזורעי עמל בהגיע העת אשר יקצרוהו ויקבלו עונשם, אז.

פסוק ט
מנשמת אלוה יאבדו, מן העולם לגמרי, **ומרוח אפו יכלו** ולא ישאר זכר למו, ואבדון כזה לא יקרה אל הצדיק והנקי:

פסוק י
שאגת, שיעורו שאז **יאבדו ויכלו שאגת אריה וקול שחל, ושני כפירים נתעו**, שאז נעקרו מלתעותיהם החדות, (המשיל את הרשעים לאריה טורף בגבורתו, שיצוד טרפו על ידי שאגתו שיפיל אימה, ואח"ז אוחז הטרף בשניו, ובבא זמן מפלתו יכלו כלי הטרף שלו ויאבד כחו), ואז.

פסוק יא
ליש אובד מבלי טרף, וימות ברעב, **ובני לביא יתפרדו**, והנמשל שהרשע העריץ עת יחלש ויתום כחו ימות ברעב וזרעו מבקש לחם, לא כן הצדיק הגם שיתיסר לפעמים, לא יאבד רק עוד ינוב בשיבה ולא ירעיב ה' נפש צדיק:

פסוק יב
ואלי, אמנם על היסורים שבאים על הצדיק, הודיע תשובה אחת אשר השיג על ידי הופעה נבואיית, רק שלא היה לו בזה נבואה שלמה (כי תשובת השאלה הזאת מפני מה יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו לא גלה ה' לשום נביא וחוזה, וכמ"ש חז"ל שע"ז בקש

מרע"ה הודיעני נא את דרכיך) רק נבואה כהה כרואה באספקלריא שאינה מאירה, וחשב כי נמצא בהשגה זאת כל החסרונות הנמצאים לנבואה בלתי מבוארת (כמו שחשבם הרמב"ם פ"ז מה' יסודי הדת בחשבו ההבדלים שהיו בין נבואת אדון הנביאים לנבואת יתר נביאים),

• א) שלא ייחד אליו הנבואה ביחוד רק **אלי דבר יגונב**, כמי שיתנוצץ אליו הברק בליל חשך ואפלה ואח"כ יעלם ונשאר בחשך (כמ"ש המורה בהקדמתו),

• ב) שבאתהו הנבואה דרך משל וחידה (שזה נכלל ג"כ במלת יגונב) ולא הבינוהו כל פרטי המשל רק קצת ממנו כחלום חזון לילה שמעורב בו גם דברים בטלים, ועז"א **ותקח אזני שמץ מנהו**,

• ג) שלא היתה הנבואה בהקיץ רק בחלום חזון לילה ולא באהו החלום בסוף הלילה שאז כבר נחו הרעיונים מהרהורי יום, רק.

פסוק יג

בשעיפים מחזיונות לילה, בעת שהיו הסעיפים עדן מלאים מחזיונות לילה, שזה היה בתחלת השינה תיכף, **בנפול תרדמה על אנשים**, שמצד זה היה הבר מעורב עם התבן, ודבר האמת מתנוצץ בין מסך ערפל,

• ד) שנזדעזעו איבריו מרוב הפחד, ועז"א.

פסוק יד

פחד קראני ורעדה, והפחד הזה נתפשט בכל האיברים עד **שרוב עצמותי הפחידו**,

• ה) שהשיג בנבואתו איזה דמיון שזה מורה על פעולת כח המדמה בעת ההיא, וספר שהשיג את הדמיון ההוא בכל חושיו, אם בחוש המשוש, כי.

פסוק טו

רוח על פני יחלף, שהשיג רוח נושב על פניו ונתפעל ממנו כ"כ עד כי **סמרה שערת בשרו**, וכן השיג את הדמיון בחוש הראות, אבל בראיה כהה מאוד, כי.

פסוק טז

יעמד, שעמד לנגד עיניו, ובכ"ז **לא הכיר מראהו** רק **תמונה לנגד עיני** ולא ידע מהות התמונה בבירור, וכן השיג אותו בחוש השמע וגם זה בשמיעה חלושה מאד כי **דממה וקול אשמע** ששמע דבר שהוא אמצעי בין הדממה ובין הקול, כאילו היו קול ודממה יחד, וכ"ז ציור אל חולשת ההשגה:

פסוק יז

האנוש, ר"ל דממה וקול אשמע שהקול אמר אלי בנבואה **האנוש מאלוה יצדק**, הודיעו אותו שמן הנמנע שימצא גבר שיהיה צדיק בדינו לגמרי אחר שהעבודה וההודאה המוטלת על האדם לאלהים א"א שיצא בו ידי חובתו בשלמות משני טעמים,

• א) בהשקף על גדולת האל ורוממתו, שלפי רוב גדולתו יחויב אליו היראה וההכנעה בתכלית מה שאפשר עד שלא יוכל האדם לאמר שהשלים חובתו בזה בשלימות, וז"ש **האנוש מאלוה יצדק** ר"ל הכי יצטדק מזה הצד שהוא אלוה גבוה מעל גבוהים,

• ב) בהשקף על רוב חסדיו וטובותיו שקבל האדם ממנו, שהוא העושה אשר עשהו ויכוננהו בתכלית היופי והשלמות והתיקון, ומצד זה הוא מחויב לעבדו עבודה גדולה לפי רוב טובותיו עמו, וז"ש **האם מעושהו יטהר גבר**, הכי יוכל להתטהר לפי ערך החיוב שהוא חייב לעבדו מצד שהוא עושהו ויוצרו ולהשלים מה שמחויב לעבדו מצד זה, זאת שנית א"א שישתלם האדם בשלימות מפני שפלותו ופחיתת חמרו, וז"ש.

פסוק יח

הן בעבדיו, שהם צבא מרום הכוכבים והגלגלים, הגם שהם עובדים אותו בתמידות במהלכם הנצחי, בכ"ז אין בהם קיום והתמדה וגם **במלאכיו לא ישים תהלה** והארה בשלימות, הגם שהמלאכים הם עוד נעלים מן הגלגלים רוחנים ושכליים, אינם טהורים נגד האל:

פסוק יט

אף וכ"ש בני אדם שחומר האדם שפל ונקלה מאד, בהשקף על משך זמן מציאותו, ועל התחלתו ועל אחריתו, כי כל משך זמן מציאותו וימי חייו הם **שוכני בתי חומר**, ישכנו נפשותם בגויות שעשוים מחומר האדמה, והחומר הוא הבית שבו ישכון האדם (היינו נפשו שהיא עקר האדם) כל זמן היותו על האדמה, והבית חומר הזה **בעפר יסודם**, היסוד שלו בנוי מעפר, היינו שראשית הויתו הוא מטפת הזרע הסרוחה וסופו של הבית הוא **שידכאום לפני עש**, שאח"כ רימה ותולעה ידכא אותו אחרי מותו ויבלה אותו, ואיך אפשר שהוא יטהר וישתלם בעבודתו נגד האל ית', ואחר שא"א שהאדם ימלא את חובתו בשלימותו ואדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לערך החיוב שמחויב לעבוד לאל, לכן היה זה מחסד ה', כי.

פסוק כ

מבקר לערב יוכתו. שיוכתו ביסורין על עונותיהם לזמן קצר כמו מבקר עד ערב, **מבלי משים לנצח יאבדו** כדי שלא יצטרך לשום להם עונש יותר גדול שיאבדו לנצח. שע"י

שיוכתו בעונש זמני ע"י יפטרו מעונש נצחי, שעל ידי היסורים לפי שעה יפטרו ממיתה ואבדון נצחי, וכן.

פסוק כא

הלא נסע מהם **יתרם בם**, שיקח מהם את היתרון שלהם דהיינו העושר והקנינים, שהוא אך מותרות ואינם עצמיים להם, (**מבלי משים**) **ימותו ולא בחכמה** כדי שלא ישים להם עונש יותר כבד שהוא עונש המיתה, וטוב להם עונש העוני שע"י יפטרו מעונש מיתה, וטוב להם גם עונש היסורים לפי שעה, שע"י יפטרו מעונש אבדת נצח (וגם רמז בדבריו שטוב להם עונש עוה"ז כדי שלא יכרתו בעה"ב שתכרת נפשם, שע"ז תפס לנצח יאבדו, שמלת נצח מציין אבדן הנפש הנצחי):

פרק ה

פסוק א

קרא, אחר שהודיע התשובה שהשיג ע"ז בנבואה, אמר אליו בל יתפלא מדוע באתהו התשובה ע"י אליפז ולא בא הקדוש שהוא המלאך המגיע את הנבואה והמענה על יסורי איוב אליו בעצמו, אמר אליו. אתה **קרא נא** והתפלל שיגיע התשובה אליך **היש עונך**? **ואל מי מקדושים** ר"ל מן המלאכים הקדושים **תפנה** שידבר עמך ויודיעך מעשה בחזון או בחלום:

פסוק ב

כי לאויל יהרג כעס, שאחר שהיית אויל ומסופק בהשגחת ה' אינך ראוי שיופיע אליך דבר ה' וקדושיו, וגם השיב לו בזה לעומת מה שהכחיש את הבחירה ואמר שהאדם מוכרח במעשיו מצד הכוכבים הגוזרים כל פרטי פעולותיו, ברר לו שזה שקר, כי ראינו שהכעס יהרוג את האויל, ולא מצד הגזרה הקדומה רק ע"י בחירתו שבחר בכעס ובקנאה זה יגרום לו אבדונו, הרי שהאדם חפשי במעשיו, ובחירתו הרעה היא הגורמת לו מות ואבדון:

פסוק ג

(ג-ד) **אני**, ואשר בעלי האצטגנינים מביאים ראיה שפעולות האדם מוכרחות מפאת המזל ואין ההשתדלות מועיל מאומה ממה שקרה כמה פעמים שאיש אחד יתעשר פתאום מבלי שום יגיעה והשתדלות, ואיש אחר יגע ועמל להתעשר ולא הניח מלהכין כל ההכנות המובילים אל תכלית הזה שיתעשר וכל זה לא הועיל לו מאומה וזה אות ומופת אצלם שהכל תלוי בגזרה ובמזל ואין ההשתדלות מועיל, ע"ז השיב אליפז כי הוא

ראה ובחן שמי שיתעשר פתאום לא יתקיים עושר זה ביד בניו, וז"ש **אני ראיתי אויל משריש נוהו פתאום**, **ואקוב משריש נוהו פתאום**, **ירחקו בניו מישע** ר"ל ראיתי אויל שלא זרע ולא עמל ובכ"ז פתאום השריש נוהו בחזקה ויעש שורש למטה ופרי למעלה, דהיינו שהתעשר פתאום בלא שום השתדלות ואז אקוב ואדבר דבור מפורש, על מי שהשריש נוהו פתאום, ששרשים האלה לא יתקיימו ביד בניו, כי **בניו יהיו רחוקים מישע**, וקנינים אלה לא יתקיימו בידיהם, כי הגם **שידכאו בשער** המשפט ששם יושבים השופטים, ובכ"ז **אין מציל** לא ימצא מי שיריב ריבם כי לאשר בא העושר שלא במשפט כן יכלה ולא יתקיים:

פסוק ה

אשר, ר"ל (ואני ראיתי)**אשר קצירו רעב יאכל** שבהפך ראה איש שיגע ועמל במעשיו ואוכל קצירו כשהוא רעב, ר"ל שאין לו מה לאכול עד שהגיע עת הקציר שקוצר תבואה שזרע ביגיע כפיו, וכן (**אני ראיתי**) **אל** האיש אשר **מצנים יקחהו**, שיקח את הקציר מבין הקוצים, שבורר תבואתו מן צנים וקוצים שמתערבים בהתבואה, שזה המשיג אכלו בעמל רב ובזיעת אפו יאכל לחם, **ושאף צמים חילם**, ראיתי שהאיש הזה הנהנה מיגיע כפיו הוא שואף ובולע צמים וקשורים של חילם, ר"ל חיל בניו המשריש נוהו פתאום, שהעושר של האויל המשריש נוהו פתאום לא יתקיים ביד בניו רק הוא שמור באחרית לאיש הנהנה מיגיע כפו אשר קצירו רעב יאכל שהוא יורישנו:

פסוק ו

כי, ממליץ כי השורש אשר השריש (המשריש נוהו פתאום) באון ושלא במשפט **לא יצא מעפר**, וגם **לא יצמח מאדמה**, ולא יעשה פרי, והטעם הוא.

פסוק ז

כי אדם לעמל יולד, שהאדם נולד לעמול ביגיע כפיו, ובעמלו יביא לחמו, והעושה עושר שלא בעמל וביגיע כפים הוא עמל ואון ולא יצמיח ולא יתקיים ביד בניו, סוף דבר שעקר הצלחת האדם תלוי בהשתדלותו ובעמלו ויגיע כפו, ולא כדברך שאמרת שהצלחת האדם נגזר מבני רשף שהם כתות הכוכבים שהם שולחים ניצוציהם והשפעותיהם למטה ופועלים בעולם השפל על כל מעשה בני האדם, כי **בני רשף יגביהו עוף**, שהכחות הרוחניות השמיימיות הנוזלות ממשטרי הכוכבים, בני רשף אלה יגביהו עוף למעלה, שמעופם גבוה ומרומם מן העולם השפל ואין בכחם לפעול על העולם השפל להרע או להיטיב:

פסוק ח

אולם, אחר שסתר דעת איוב בהוראת המערכת והוכיח כי האדם בחירי ושליט במעשיו, והשתדלותו תעשה פרי, אמר, שאם אמנם כבר נראה מצד אחר שלפעמים אין אדם שליט בבחירתו, וראינו פעמים רבות שהאדם יכין כל האמצעיים הנצרכים להפקת איזה תכלית, ולא לבד שלא ישיג התכלית המכוון, שבהפך האמצעיים האלה בעצמם יהיו סבה לשיגיע הפך המכוון, באופן שמזה נראה שמעשי האדם מוכרחים ע"י איזה כח עליון המניעו הפך רצונו ובחירתו, ובל תביא מזה ראיה שההכרח בזה הוא מצד המערכה השולטת על מעשי בני אדם הבחיריים, רק כי בענינים כאלה הכוללים שבם תבוטל בחירת האדם ומעשיו הם הכרחיים, אני איחס ההכרח הזה אל השגחת ה', ועז"א **אולם אני אדרוש אל אל**, שרק ע"י השגחת האל תבוטל הבחירה לפעמים, **ואל אלהים אשים** ואיחס **דברתי** והנהגתי, לא אל המערכה רק אל ההשגחה שיש ענינים שההשגחה תבטל את הבחירה, והביא ע"ז מופת החיפוש, שהלא ראינו, כי.

פסוק ט

עושה גדולות ואין חקר, שהם הגדולות שנראים בהנהגת הטבע הסדורה מששת ימי בראשית, וגם **נפלאות עד אין מספר** שהם המעשים אשר יעשה נגד הטבע ביכלתו הבב"ת, ותפס שני ראיות למשל ולמופת, ראיה אחת מן ההנהגה הנראה ממנו בענינים הכוללים, והוא כי הוא.

פסוק י

הנותן מטר על פני ארץ, במקומות אשר למטר השמים ישתו מים, ובמקומות אשר לא יעלו שם אדים להוריד גשמי נדבות כמו במצרים ובאיזה מקומות באפריקא, אז **שולח מים על פני חוצות**, נמצא שם יאור המתמלא בכל שנה ממי גשמים שיורדים במדינה אחרת והוא עולה על גדותיו ומשקה את הארץ ומולידה ומצמיחה, כיאור נילוס בארץ מצרים, ודברים האלה מעידים ומגידים שיש השגחה פרטית משקפת שלא יחסר מים בכל המקומות אשר הכין לישוב בני אדם, כי דבר המתפשט בכל הארץ במדה משוערת בחכמה נפלאה א"א ליחס אל המקרה. והמטר בכללו הוא מכוון אל התכלית הכללי, לשני דברים.

פסוק יא

• א) **לשום שפלים למרום**, להעלות הצמחים והאלנות מן השפל אל הרום לרומם אותם ולהצמיחם.

• ב) כי **הקודרים** שהם גופי הבע"ח הקודרים ונצרבים מן החום, **שגבו ישע**, ע"י שהמטר ילחלח וירטיב גופי הבע"ח, והם שני התכליות הנראים מצורך המטר כמ"ש העקרים, ומזה מבואר שהוא בהשגחה פרטיית כי המקרה לא יכוין אל תכלית. הראיה השנית, מן ההשגחה הנראית בענינים החלקיים, וזה יהיה משני פנים,
• א) כי ראינו אשר לפעמים.

פסוק יב

מפר מחשבות ערומים, שהערומים אשר יש אתם טיב העצה והתחבולות להרע לבריות, ה' יפר מחשבותם עד **שלא תעשינה ידיהם תושיה**, ולא תצא עצתם אל הפועל, כמו שהיה באחיתופל אשר העיד עליו הכתוב (ש"ב י"ז) שהיתה עצתו בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים, ואם היה אבשלום שומע אז לעצתו היה הורג את דוד, והיה בהשגחת ה' שלא נעשתה עצתו, זאת שנית כי לפעמים יהיה בהפך, כי:

פסוק יג

לוכד חכמים בערמם, שעת יבחרו החכמים ערמה ותחבולה להרע לחבריהם, לא יפר את עצתם, רק יסבב בהשגחתו שהאמצעיים שהכינו בעצתם להרע הם עצמם יהיו סבה לשיגיע ההפך, כמו שהיה באחי יוסף שהאמצעיים שהכינו שלא יעלה יוסף לגדולה על ידי שמכרוהו לעבד, הגם שלפי הטבע היה מחויב שיצא מזה התכלית הנרצה כי העבד א"א שיצליח וימשול, סבב ה' בהשגחתו שזה עצמו היה הסבה להצלחתו ולגדולתו עד שהיו אחיו לו לעבדים, ובאופן זה **לוכד את החכמים עם ערמם** ותחבולותם שבזה בעצמם ילכדו, ואז **עצת נפתלים נמהרה**, אז ימהר ה' את עצתם ולא יפר אותה, כמו שהיה ביוסף שלא בטל ה' עצתם רק הסכים עמהם שימכר יוסף לעבד, יען שעצתם זאת היתה נכונה מאת ה' שעי"ז יעלה לגדולה ואחיו ישתחוו לו:

פסוק יד

יומם, שב אל שני הענינים שהזכיר, שבצד הראשון שמפר מחשבות ערומים שלא ימצאו עצה, אז **יומם יפגשו חשך**, כי יחשיך להם את היום עד שאין אור העצה במציאות כלל, ובצד השני שלוכד חכמים בערמם אז **כלילה ימששו בצהרים**, שאז הצהרים והאור (שהיא העצה) הוא נמצא, רק הם ימששו בו כאילו היה לילה, כי עצתם תתהפך לרע להם:

פסוק טו

ויושע, באר למה ישגיח ה' השגחה זאת להפר מחשבות ערומים או להסב את עצתם, ולבטל בחירת האדם והשתדלותו, שזה יעשה כדי להושיע **מחרב ומפיהם ומידיהם של**

החזקים את האביון, שאם לא היה משגיח בענינים הבחיריים לבטל את עצת החזקים והעריצים אשר יכינו להרע לחבריהם, לא היה אפשר שיתקיימו האנשים, כי העריצים והחזקים שהם רבים תמיד היו בולעים את האביונים, והיו בני אדם כדגי הים שהגדול בולע את הקטן, או ע"י חרב מלחמה, או ע"י פה ולשון הרע. או בידים פועלים רע, ולכן ישגיח על החלשים להצילם, והרע של הרשעים לא יספיק להשחית את מין האנושי, כי הוא נשמר על ידי השגחת ה', ועי"כ.

פסוק טז

ותהי לדל תקוה, שאם היה ההשתדלות מועיל בכל הדברים לא היה שום תקוה, כי עם ריבוי הרשעים והעריצים שיש בעולם שכל כונתם להרוג את החלשים ולשלול שללם, ועם ריבוי השתדלותם בזה, לא היה אפשר שיתקיים הדל והחלוש ולא היה לו שום תקוה להנצל מרעתם, וע"י השגחת ה' על הדלים והחלשים להצילם מרעתם, עי"כ **העולה תקפץ פיה**, כי יראו שיש משגיח עליון אשר יעמוד לימין אביון להושיעו ולהצילו:

פסוק יז

הנה, אחרי שבאר כי פעולות האדם הם קצתם בחיריים וקצתם מוכרחים ע"י ההשגחה, יאמר כי כן גם היסורים הבאים על האדם, הגם שהרבה מהם הם בחיריים הבאים עליו ע"י רוע בחירתו, כמ"ש כי לאויל יהרג כעש, כמו המרבה במאכל עד שחלה חולי התחורים, או במשגל עד שנחלה גופו, בכ"ז נמצאו ג"כ יסורים השגחיים הבאים בהשגחת ה' לכפר ולמרק עונותיו, או להשיבו בתשובה, והגם שהיסורים הבחיריים הם רעים בהחלט, כמ"ש כי לאויל יהרג כעש, כי שחו אל רפאים מעגלותיהם, לא כן היסורים ההשגחיים הם אך טוב וחסד, בין היסורים הבאים עליו כדי להשיבו אל דרך הטוב בעתיד, שעז"א **אשרי אנוש יוכיחנו אלוה**, שהם יסורים קלים הבאים כדי להוכיח דרכו ולהטותו לטוב, בין היסורים הקשים הבאים למרק חטאים שכבר חטא בעבר, שעז"א **ומוסר שדי**, ג"כ **אל תמאס**:

פסוק יח

כי, מפרש נגד שני אלה. נגד התוכחה שהוא לתקן דרכו בעתיד. שזה דומה כחובש מטלית סביב המכה בל תתפשט הלאה, עז"א **כי הוא יכאיב** ובזה **ויחבש**, חובש סביב המכה, ר"ל שבזה יסך בדלתים בעד רגשות הנפש בל יוסיף לחטוא, ונגד המוסר שבא ליסרו על עונותיו שעברו, אמר **ימחץ וידיו תרפינה**, שגם אם ימחץ ביסורים גדולים למרק חטא העבר, בזה בעצמו ידיו תרפינה, כמי שנותן סמים מרים אל החולה לרפואה שמרירות הסם הוא עצמו הרפואה:

פסוק יט
בשש, אחר שבאר טעם יסורי הצדיק שבאים למרק חטא העבר או לתקן דרכו, שזה עצמו מה שהזכיר שבא לו בנבואה שא"א שימצא צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא, כמ"ש האנוש מאלוה יצדק, הוסיף מדעתו שלפעמים תבא רעה על האדם והיא באמת לטובתו להצילו עי"ז מרעה יותר גדולה אשר לא היה ניצל ממנה כלל, ולפעמים יבא עליך שש צרות, ר"ל צרות הרבה, **ובשש צרות** אלה **יצילך** מן הצרה השביעית המסוכנת מאד. עד שעל ידי זה **בשבע לא יגע בך רע**, לא יגע בך הרעה השביעית, כמו שמבאר במשלים:

פסוק כ
ברעב פדך ממות, לפעמים יביא עליך רעב ובזה בעצמו יפדה אותך ממות, למשל שהמדינה שאתה יושב בה עתידה להתהפך ע"י רעש הארץ והוא מביא עליך רעב עד שתוכרח לצאת אל ארץ אחרת לבקש לחם, ובזה נצלת מן המות שהיית מת ברעש, **ובמלחמה** יפדך **מידי חרב**, למשל שאיש אחד אורב עליך להרגך בחרב וע"י שהוא שעת מלחמה חגרת כלי זיין לצאת למלחמה, ופגע בך אויבך להרגך וע"י שהיית מזויין נצלת מידו, ואם לא היה עת מלחמה היה הורג אותך כי לא היה בידך כלי זיין לעמוד כנגדו:

פסוק כא
בשוט לשון, לפעמים ימשול בך בעל הלשון לענות בך סרה לפני מלך ושרים עד שנתנו אותך אל בית האסורים, וזה היה לטובתך שעי"כ **תחבא ולא תירא משוד כי יבא**, שבתוך כך בא שוד ושבר על העיר ואתה היית נחבא בבית האסורים ונצלת, או שעי"כ.

פסוק כב
לשוד ולכפן המוכן לבא **תשחק**, או כדי **שמחית הארץ** המוכנים לבא להשחית את העיר **אל תירא**, כי היית בעת ההיא עצור במצודה חזקה בבית המשמר ונצלת מן הפגעים שהתרגשו אז על העיר ולפ"ז הרעה שבאה עליך היה לטובתך, וכמ"ש חז"ל משל לשני בני אדם שרצו לפרוש בים וישב לא' קוץ ברגלו ונטבעה הספינה, א"כ היה הקוץ שישב ברגלו לטובתו:

פסוק כג
כי, ע"י ההשגחה החופפת עליך תהיה נשמר כ"כ עד שגם **עם אבני השדה** יהיה לך כריתת **ברית** שלא יגפו רגליך, וגם חיות הטורפות ישלימו אתך בל יגעו בך, וזה דומה למ"ש אדון הנביאים על המושגח, על כפים ישאונך פן תגוף באבן רגלך על שחל ופתן תדרוך:

פסוק כד
וידעת, אחר שבאר כי השגחת ה' היא המושלת על מצעדי גבר לא המזל והמערכה, אומר, שגם השלשה דברים המיוחדים שהם בני חיי ומזוני, אשר אמרו עליהם שלא בזכותא תליא מלתא רק במזלא תליא, גם אלה מאת ההשגחה יצאו וממנה יבואו אליך, ונגד מזוני שהם צרכי הבית ממאכל ומשתה וכסות **תדע כי שלום יהיה אהלך** לא יחסר כל בו, ועת **תפקוד נוך** לדעת אם נמצא שם כל צרכי ב"ב **לא תחטא**, ר"ל לא תחסר כל הצריך, ונגד בני אומר.

פסוק כה
וידעת כי רב זרעך הגדולים, **וצאצאיך** הקטנים יפרו **כעשב הארץ**, ונגד חיי אומר.

פסוק כו
תבוא בכלח אלי קבר, **כגדיש אשר יעלוהו בעתו**, בעת ישא אלומותיו:

פסוק כז
הנה, לעומת מה שהטעם הראשון שאמר לו על יסורי הצדיקים (שהוא לכפר עון ולהתם חטאת קטן שחטאו ולא השלימו עבודתם כפי הצריך נגד האל וערך עבודתו), הוא הגיעו בנבואה והוא הטעם העקרי אצלו, כי לפ"ד השיג טעם זה ברוח הקודש, אומר שהטעמים שהגיד עתה שיבואו עליהם יסורים להצילם מרעה עתידה, אינו עקר בעיניו, כי טעמים אלה יאמר מצד החקירה, שעז"א **הנה זאת** היינו טעם זה **חקרנוה שכן הוא**, ובדברי מחקר יש רשות לכל אדם לבחון אותו משקול דעתו, ואם לא ייטב בעיניו טעם זה לא יקבלהו, ועז"א **שמענה ואתה דע לך**, ר"ל חקור עליה ודע מצד בינתך אם ייטיב טעם זה בעיניך אם לא:

פרק ו

פסוק א
פתיחה למענה השלישית מענה איוב

איוב שב לחזק את דעתו אשר הניח, כי ארץ ניתנה ביד המערכה, ואין דין וחשבון על מעשי בני אדם אם טובים אם רעים, כי כל מעשיו כולם מוכרחים, ואין אפשריות בידו לשנות את המוכרח עליו מצד מזלו ומערכתו, ועל-כי אין הבדל בין צדיק ורשע, וכל זה הוכיח ממה שנראה צדיק אובד בצדקו, כאשר בירר מן המעשה אשר קרהו, כי היה ככלי אובד הגם שהוא צדיק וישר.

ואליפז סתר ראייתו במה שהחליט שהרעה המשגת את הצדיק הוא רק לפי שעה, ולא נמצא צדיק אובד, רק שנמצא צדיק מתייסר על־ידי חטא קל שטחא למרק החטא הקל ההוא בייסורים קלים לפי שעה כדי להצילו על ידם מאבדה נצחיית, ומזה המין היו ייסורי איוב לדעת אליפז. על-זה טען איוב, כי הוכה מכת מוות וכליון אשר לא יחיה עוד מחליו זה, כמו שבירר בראיות (סימן ו' ד-יג), ואיך אם-כן ינחמנו שעל־ידי ייסורין הללו ימרקו חטאיו הקלים, ועל ידם יימלט מרע נצחי או ממוות ואבדון, ועוד ישוב יחיה אחרי נפלו, אחר שלא נשאר לו תקוה רק להתאוות שיוקדם למות למען ייחלץ מגודל מכאוביו (שם, וסימן ז' יא-יז).

ואם יאמר שחטא חטאים גדולים עד שנגזר עליו המוות בדין, על זה שואל שיודיעו לו מה פשעו ומה חטאתו (סימן ו' כח-ל).

ומה שהוכיח את עוונו ממה שלא עמד בניסיון ותיכף קרא תיגר, כמו שאמר (איוב ד ה): **כי עתה תבוא אליך ותלא וכו'**, על זה השיב, שהתלונה שלו היא מעטה בערך ייסוריו והוותו הגדול (שם ב-ה).

מלבד זה, התפלסף לסתור דעת אליפז בכללו גם במה שהניח שאפשר שיימצא צדיק מתייסר כדי למרק עוונו ולהצילו ממוות על־ידי חטאו, נגד סברא זאת הניח הנחה אחרת אמתיית, מהידוע שכל בעל חיים וכל נמצא נברא בהכרח לאיזה תכלית, והנה יש מן הנמצאים אשר לא נראה מהם שום פעולה ועבודה, ובעל כרחנו כי הוויית הנמצא ההוא וקיומו כל משך ימי עמידתו היא התכלית שלו, אולם ברוב הנמצאים ראינו כי כל הדברים יגעים פועלים ומתפעלים איש איש ממלאכתו אשר המה עושים, כאילו רודפים בזה להשיג את התכלית אשר עבורו נבראו. והאדם, כאחד מאישי הבריאה והנבחר מהם, בהכרח שיבקש איזה שלימות אשר אליו ישאף כל ימי משך עמידתו. אולם מה המה התנאים האמצעיים המובילים אותו אל שלימותו? נפלו בהם דעות שונות, כי:

- יש אומרים שהמעשה אשר הוא אמצעי אל שלימותו הוא מוגבל, שאם ישלים המעשה ההוא כבר השיג את שלימותו,
- ויש אומרים כי הוא בלתי מוגבל מצד עצמו רק מצד האדם, שהאדם צריך לעמול כל משך ימי חייו ובזה תלוי השלימות שבו, בין אם ישלים המעשה בין אם לא ישלימנו.

וכבר מצאנו פלוגתא כזאת בדברי חז"ל (סנהדרין קיא, א): "ופערה פיה לבלי חוק – ריש לקיש אמר: מי שלא קיים אפילו חוק אחד יורד לגיהנם, ורבי יוחנן אמר: מי שמשייר אפילו חוק אחד". מבואר, שלדעת ריש לקיש, תנאי שלימותו הוא קיום כל התורה מבלי

שיור, ולדעת רבי יוחנן די בחוק אחד, כי השלימות תלוי שיעשה כל מה שיוכל במשך ימי חייו.
ואנחנו בחקירותנו נאמר, שדעת קצת, שהאדם צריך לעסוק בתורה ומצוות תמיד, כל ימי חייו, ובזה השיג את שלימותו, בין שחיה הרבה או שהיה לו יכולת לקיים כל התרי"ג מצוות, בין שמת בקוצר ימים או שסיבות אחרות מנעוהו עד שלא קיים רק קצת מהם כבר קנה שלימותו, כי שלימותו אינו תלוי בכמות העבודה, רק בהתמדתה כל ימי חייו, אם מעט ואם הרבה.
ודעת קצת, שצריך שישלים חוקו שיקיים כל המצוות, ואז השיג את שלימותו, ואם לא קיים כולנה, אף שהיה אנוס, לא השלים את עצמו.
על כל פנים, לשתי הדעות, לא יצדקו דברי אליפז, שאמר שעל חטא קל שעשה הצדיק, דהיינו שלא השלים עבודתו כפי הראוי בערך גדולת הנעבד שהוא האל יתברך, יביא עליו ה' ייסורין למרק עוונו, שהלא הייסורים האלה מבטלים אותו מעבודתו לגמרי, נמצא שתקנתו קלקלתו, וזה דומה לעבד או שכיר המלך אשר התרשל מעבודתו מעט, והמלך נתנו לטובתו אל בית הסוהר לכפר עוונו, ובזה עוד הוסיף לו ביטול עבודה כל ימי משך מאסרו, והרי טובה זו היא לו רעה גדולה! וכן, איך ייטיב ה' להצדיק שלא התאמץ בעבודתו כפי הראוי לצורך הנעבד, במה שעל־ידי הייסורין יוסיף רישול וביטול בעבודה זו בהכרח? (סימן ז' א-ו).
ואשר יאמר אליפז, שעל־ידי הייסורין שיביא עליו עתה יינצל שלא ימות קודם זמנו ויאבד לנצח, משיב, הלא בזה הוא מת עתה, אחר שעל־ידי הייסורין הוא נשבת ממלאכתו מלאכת הקודש אשר עבורה נברא, וזה כאילו אינו חי במשך ימי חליו וייסוריו, ומה לי אם ימות בסוף ימיו או אם מת משך זמן באמצע ימיו, כי החלק מהזמן אשר לא יוכל לעסוק בו בשלימותו הוא חולף בתוהו וכאילו אינו, והרי זה גם כן אבידה נצחיית בערך הזמן ההוא האובד (שעל זה אמרו חז"ל "איזה הם ייסורים של אהבה? כל שאין בהם ביטול תורה ותפילה", כי כשיתבטל מעבודתו על־ידי ייסוריו הם לו לרעה גדולה, וכמוות ייחשב), וטוב יותר שימות בסוף ימיו משימות באמצע ימיו (שם ז-ח).
ועל מה שרמז לו מעולם התחיה, במה שאמר (איוב ד כ): **מבלי משים לנצח יאבדו**, איוב יכחיש זאת, כי כמו שהכחיש בהשגחה ובבחירה ותלה הכל בהנהגת הטבע והמערכת, כן יכחיש התחיה והגמול העתיד, וכמו שאמרו חז"ל שאיוב כופר בתחיית המתים היה (שם ח ט).

ואשר אמר אליפז שהגיעתו תשובה זו בנבואה וחזון לילה, על זה ענה איוב, שאם אמת כדבריו כי בא אליו דבר ה' על זה, היה ראוי שיבוא הדיבור והחזון אל איוב בעצמו, לגלות לו האמתיות ולהשקיטו מהמיית רוחו, ואיזה דרך עבר רוח ה' ממנו אל אליפז אשר אינו ראוי לדבר ה' יותר ממנו (סימן ו' יג-יד).

חוץ מזה, בא בטענה על ההשגחה, לאמר שאיך יצוייר שהאל יתברך, המרומם מכל, ייחד השגחתו הפרטית על האדם השפל מאד, וביותר שתהיה ההשגחה מיוחדת ומתמדת כל כך עד שגם מספר הייסורים, בואם וסורם, תהיה מאת ה', ואיך נאמר שחטא האדם תסבב השמירה הפרטית הזאת, אשר יוכרח לשמרו בל ימות מחליו רק יתייסר בקצב ידוע ויישאר בחיים, כאילו יש לו איזה צורך בקיום האדם, ואיזה הפסד בחטאו וריוח בשלימותו ותיקונו, שכל זה רחוק אצל המתפלסף (סימן ז' יז-כא).

זה תורף מענה איוב בכלל, עם מה שבא בדבריו מהתלונה על ריעיו אשר בגדו בו, ומסיפור גודל מכאוביו, כדרך איש מכאובות נגוע מוכה אלהים ומעונה.

פסוק ב

לו, נגד מה שהביא אליפז ראיה שאיוב אין לבבו שלם עם ה' ממה שלא עמד בנסיון ותיכף בפעם הראשון שבאו עליו יסורין קרא תגר ויתרעם על ה', שזה ראיה שלא עבד את ה' מאהבה, כמ"ש כי עתה תבא אליך ותלא הלא יראתך כסלתך, השיב לו איוב **הלואי כי אם ישקל כעסי והותי במאזנים**, ר"ל שיניחו את כעסי אשר התלוננתי על ה' בכף האחד ואת הותי ושברי בכף השנית וישקלו אותם, הלואי **שישאו יחד** והיה משקלם שוה, דהיינו הלואי שלא יהיו היסורים גדולים מן כעסי ותרעומתי, שאז בודאי הייתי מחריש והייתי מקבלם באהבה, אבל לא כן הוא.

פסוק ג

כי עתה, אם ישקלו במאזנים, הותי ושברי **מחול ימים יכבד**, שכף היסורים יכבד נגד כף התרעומות, כחול ימים, ר"ל שתלונתי כאין נחשב נגד גודל היסורים, **על כן דברי לעו** ונשחתו, לכן הרביתי דברי תרעומות מתוך גודל היסורים:

פסוק ד

כי, ונגד מ"ש לו אליפז שהיסורים באו עליו לטובתו, כי לא יתיסר רק זמן מוגבל למרק חטאיו ועי"כ ינצל מעונש נצחי אשר היה ראוי לו לבא אליו עבור חטאו, והחליט שיש צדיק מתיסר אבל לא ימצא צדיק אובד. ע"ז השיב איוב כי מן יסוריו יש ראיה שימצא צדיק אובד, כי אי אפשר כלל שירפא מחליו זה ושישוב לראות באור החיים, כי החולה א"א שיתרפא רק בא' משני פנים,

• א) אם חליו אינו חולי מסוכן,
• ב) אם מוסדות גופו חזקים וטבעו חזק לעמוד נגד החולי עד שהטבע תנצח את חוליו,

ושני אלה התנאים הם אצלו להפך, כי מצד החולי עצמו **הנה חצי שדי** הם כבר **עמדי** תוך לבי ומעי, והם חצים משוחים בסם ומות וארס אשר **חמתם שותה רוחי**, שחץ כזה המשוח ברעל א"א להרפא ממנה, ובכל זאת עוד לא רפתה יד המורה בחצים, כי עוד **בעותי אלוה יערכוני**, עודנו עורך נגדי מערכה וישוב יורה בי חצים חדשים ותוכחתו לבקרים, כמשל המוכה מכת מות במלחמה ואויבו לא יניח ידו מבלעו עוד ומורה עליו עוד זקים חצים ומות. ואם מצד כח גויתו שיוכל לסבול כל המכות האלה ולנצח את חליו, הלא אם נחלש גופו כ"כ עד שכל אוכל תתעב נפשו א"א לקוות שיגבר בכחו על חליו, ועז"א.

פסוק ה

(ה-ו) **הינהק**, והדלתות מגבילות, **הינהק פרא עלי דשא היאכל תפל מבלי מלח, אם יגעה שור על בליל אם יש טעם בריר חלמות**, ר"ל הפרא אשר מאכלו מאכל גרוע, שאינו אוכל רק דשא, היקוץ במאכלו וינהק לאמר, איך אוכל את הדשא שאין בו מלח, ואיך אוכל תפל מבלי מלח, או השור שבוללים לו מינים גרועים למאכלו, ובוללים לו את החלמות, שהוא מין ירק לח שאין בו טעם, הכי יגעה לאמר, איך אוכל את החלמות היש שום טעם בריר שלו וליחו, והנה הבע"ח אשר מאכלו גרוע מאד בכ"ז לא יקוץ בו, ולא כן אנכי שאף שמאכלי מוטעם ומשובח בכ"ז אני קץ בו כ"כ, עד כי.

פסוק ז

מאנה לנגוע נפשי, היינו כל הדברים המאוסים ומתועבים אשר נפשי קצה לנגוע בהם **הם בעיני כדוי לחמי** עד שהלחם הוא הדבר היותר מתועב בעיני, וכל הדברים המתועבים הם במדרגה למטה ממנו, אשר אם ארצה להפליג על דבר שהוא מתועב ונמאס אומר שהוא נמאס אצלי כמו הלחם, ואחר שכל אוכל תתעב נפשי איך אתגבר על החולי הקשה הזה בכח גופי:

פסוק ח

מי יתן, על מה שאמר אליפז שאם יקבל היסורים מאהבה יחלימהו ה' ויחייהו, כי אינו אובד רק מתיסר, משיב הלא כל תקותו הוא שימהר אליו המות, ואני אומר **מי יתן תבא שאלתי**, באשר הוא מסתפק אם ה' שומע שאלתו כלל, וגם בשישמע שאלתו הוא מסתפק אם יעשה את בקשתו, ע"כ מבקש,

• א) מי יתן שתבא שאלתי לפני ה' וישמע אותה,

• ב) **שיתן אלוה תקותי** וימלא את מה שהוא מבקש, והוא כי.

פסוק ט

יואל אלוה וידכאני, עוד יותר עד שימות תיכף, ולא יעשה כמי שהוא עושה עתה שידכאהו בידו האחת ובידו האחת אוחז בו ומחזקו לבל ימות, רק **שיתר ידו** וירפה ממני עד **שיבצעני** וישלם חיי ואמות תיכף, זאת היא שאלתי ותקותי וא"כ איך.

פסוק י

ותהי עוד נחמתי לא יחמול, איך אקח זאת לנחמה מה שאתה מנחמני שע"י שאקבל היסורים מאהבה לא יחמול ה' עלי להמיתני תיכף, רק אאריך עוד בחיי הצער, וכן איך **ואסלדה בחילה לא יחמול**, איך אכוה בפחד וחיל שאירא מלהתרעם על ה' כדי שלא יחמול עלי ולא ימיתני, הלא זאת שימיתני בזה יחמול עלי, שבזה אפטר מן היסורים שאין להם רפואה עוד ואיך תאמר בהפך שאירא מה' כדי שלא יחמול, או שאנחם מיסורי במה **שלא יחמול כי לא כחדתי אמרי קדוש**, ר"ל שאם לא אכחד את נבואתך מה שאתה אומר בנבואה בשם אחד קדוש מדבר, שהוא המלאך המנבא את הנביאים, עי"כ לא יחמול עלי ואהיה עוד בחיים הקשים האלה שהם מרים ממות, ואם תאמר שעי"ז אשוב וארפא מן החולי ועוד אחיה בחיים ערבים, ע"ז משיב.

פסוק יא

מה כחי, הוא נגד שני הדברים שהזכיר (בפסוק ד' ה'),

• א) שהחולי חזק מאד והוא ממיק את בשרו בשחין רע,

• ב) שכחו הפנימי חלוש וא"א שיתגבר על החולי לסבלו, עז"א **מה כחי כי איחל** שאקוה שכח הגוף יגבר על החולי, ב' **גם אם אאריך נפשי** שכח הגוף יהיה חזק להאריך כח שלא יגוע מרוב המכאוב **מה יהיה קצי**, הלא ימות מפני החולי הממיק כל הבשר עד שכל בשרו יכלה, ומפרש נגד מה שאמר מה כחי כי איחל.

פסוק יב

האם כח אבנים כחי, ונגד מ"ש מה קצי כי אאריך נפשי אומר **האם בשרי נחש** שלא ימיק וירקב ע"י השחין הרעה הממיקו ומכלהו:

פסוק יג

האם, עתה משיב על מה שאמר אליפז שהגיעהו בנבואה התשובה על סבת יסורי איוב שהם רק יסורים לפי שעה למרק חטאו ועוד ישוב לחיות ולראות בטוב (שע"ז רמז במ"ש כי לא כחדתי אמרי קדוש), משיב שאם כדברך שהופיע רוח ה' לנחם אותי ולהודיעני כי ישאיר לי אחרית ותקוה, למה בא הדבור אליך ולא אלי, **וכי אין עזרתי בי** בעצמי, וכי

איני ראוי לכך שיבוא אלי עזרתי מקדש שהיא הנבואה להשקיטני מרגזי בלי אמצעי, ולמה **תושיה נדחה ממני למס מרעהו חסד**, למה נדחה ועברה התושיה שהיא ההופעה הנבואיית ממני, והלכה אל המס מרעהו חסד שהוא אליפז:

פסוק יד

למס, הממסס את **מרעהו בחסד** וחרפה, **ועוזב** בזה **יראת שדי**, שהוא אליפז שחרפו בדברים לאמר לו הלא יראתך כסלתך כדי לחזק בזה אמונת ההשגחה ויראת ה', שעי"כ ייראו מענשו והשגחתו, ואיך אל המס את מרעהו באה התושיה והנבואה ולא אלי שאני הבעל דבר, ולכן איני מאמין בנבואתך זאת:

פסוק טו

אחי בגדו, דמה בגידת ריעיו לבגידת הנחל, אשר דרכו לקרש בימות החורף ומימיו נקפאים ונעשים כגריד עד שהכל הולכים עליו וכשמגיעים ימי הקיץ שאז מתחיל הקרח לימס אז הנחל מתמלא על כל גדותיו מן השלגים הרבים הנפשרים, וע"י שכדורי קרח מעכבים מרוצת מימיו ישטוף בחזקה ויעבור על גדותיו ויחריב ערים ומדינות וישטוף כל אשר ימצא בדרכו כנודע, וזה הבגידה האחת אשר עלי' אמר **אחי בגדו כמו נחל**, והבגידה השניה הוא שאחר שהתפשר הנחל וילך על אפיקיו ומוצא מימיו, אז המים מתחלקים לנחלים רבים ולזרועות רבות עד שהמים נאבדים ומתיבשים ואח"כ אין מים לשתות, ועז"א **כאפיק נחלים יעברו**. עתה יתחיל לבאר הבגידה אחת:

פסוק טז

הקודרים, בעת יקדרו ויקפיאו **ע"י הקרח**, אז נדמה כי **עלימו יתעלם שלג**, היינו שהשלג הנמצא עליהם ישאר עליהם עולמית, אבל אח"כ.

פסוק יז

בעת יזרבו, אם יצרבו מן השמש הזורח בקיץ, אז **נצמתו** יותר וימס הקשר אשר התקשרו ונקפאו, **ובחומו** עת שיגבר החום בעולם והנחל יתחמם, אז **נדחו** המים **ממקומם**, ואז.

פסוק יח

ילפתו ויאחזו מאתם כל הנמצא **בארחות דרכו**, כי ישטפו על ידם כל הנמצא בדרכם, וזה הבגידה האחת, והבגידה השנית הוא כי אח"כ **יעלו בתהו ויאבדו**, שאח"כ יתיבשו המים ויתהוה מהם אדים העולים באויר ויאבדו מן העולם:

פסוק יט
הביטו, והנה **ארחות** ושיירות **ההולכות לתמא**, וכן **הליכות שבא**, היינו ההולכים לשבא הם **הביטו וקוו למו**, אל הנחלים הנזכרים, שחשבו שימצאו בהם מים לשתות בדרך, אבל.

פסוק כ
בושו מצד מה **שבטח** כ"א מהם על המים האלה ולא הכין לו מים לשתות, ועתה **באו עדיה** עת באו אל הבטחון שבטחו **ויחפרו**, כי אין מים לשתות, ושתי הבגידות האלה נמצא בריעיו שתחלה ישבו אתו לארץ שבעת ימים ואין דובר דבר, ונדמו אז כנחל הנקפא ונקרש שאז אינו זז ממקומו ונדמה כי עשוי למדרך כף רגל כמו על היבשה, כן דמה איוב שיוכל לדבר כל אשר יחפוץ והם יחרישו, אבל אחרי שנתחממו בתחלת הוכוח נעשו כשטף נחל השוטף כל אשר נמצא בדרכו צדיק עם רשע, וכן הרשיעו את איוב ולא בחנו בין טוב לרע, אמנם היה עכ"פ תקוה כי ימצא בוכוחם מים זרים קרים נוזלים ממעיני החכמה והדעת, וכי ירוה צמאונו בדבריהם, וגם זה לא היה כי עלו בתהו אל דברי סכלות ומלים לא להועיל, ומפרש,

פסוק כא
כי עתה הייתם לו, ר"ל ריעכם אשר עתה זה מקרוב הייתם לו בעזרתו ובבריתו, כי עד היום ההוא שהתחיל הוכוח היו אוהביו ומצטערים בצרתו, ואיך ברגע אשר **תיראו חתת** ושבר **ותיראו** ובגדתם בו להרשיעו על לא חמס בכפו:

פסוק כב
הכי, הנה לפעמים ימעול אדם בברית אוהבו אם רואה שיצטרך להלחם בעדו למלטו מן האויב, או שיצטרך לפדותו בממון מני שבי, שאז יפר בריתו כדי שיפטר מהחיוב המוטל על האוהב לעשות לאוהבו, אבל אתם למה הפרתם ברית אחים.
הכי אמרתי הבו לי ממון, או **מכחכם שחדו בעדי** להלחם בעדי בכחכם, ומפרש הכי אמרתי מכחכם שחדו בעדי:

פסוק כג
ומלטוני מיד צר בכח ובמלחמה, או הכי אמרתי הבו לי כסף כדי **שמיד עריצים** תפדוני, הלא איני מבקש מכם דבר, רק.

פסוק כד
הורוני להשיב על וכוחי, ואני אחריש ולא אתלונן עוד, אבל לא כמו שאתם משיבים על תוכחתי להוכיח מן היסורים שבאו עלי כי חטאתי, כי הלא זה עצם הוכוח שאני צועק

שבאו עלי יסורים בחנם, ואיך תביאו ראיה מן הדבר בעצמו שעליה אנו דנים ומתוכחים, בהכרח אתם צריכים לברר מצד אחר שחטאתי, וזה אני מבקש ואומר **מה שגיתי הבינו לי**, הודיעו לי מה היה השגיון שלי:

פסוק כה

מה נמרצו, הנה התאמתות הדבר יהיה אם אמתתו מבוררת מצד עצם המושג בעצמו, לא אם רוצה לברר הדבר מפני שכך נראה לו וכך נדמה בעינו, שלא מפני שהוא מדמה כך יתברר שכן הוא האמת, וז"ש **מה נמרצו** ונתפרשו **אמרי היושר**, היינו אם היושר עצמו ידבר אמריו ר"ל אם המוכיח מברר ואומר הדבר מן היושר כי ישים היושר לקו והאמת למשקולת וממנו יקח ראיות שאז הראיה מפורשת ומבוארת, **אבל מה יוכיח** ויברר, **ההוכח** והבירור, הבא **מכם** מצד עצם המשיג, שאתם תוכיחו שכן הוא מפני שכן נדמה לכם, וממה שנדמה לכם תעשו הוכח ובירור ותביאו ראיה, וזה לא יוכיח ויברר כלל, כי מי יאמר שהאמת עם דמיונכם:

פסוק כו

הלהוכח הכי **מלים** ודברים בעלמא **להוכח תחשבו**, וכי תחשבו שהם יהיו הוכחה ובירור ולמופת חותך, או יותר מזה הכי לרוח נבואה (תחשבו)**אמרי נואש**, דברים של יאוש היינו דברים של מה בכך שיעלה הדמיון בחזיוני לילה, חשבת אתה אליפז שהוא רוח נבואה כמ"ש ואלי דבר יגונב וכו':

פסוק כז

אף, ר"ל כי כבר ימצא לפעמים שהמתוכח ישמש בראיות חלושות אם אין בידו מופתים אמתיים, כדי שעי"כ ינצח את חברו בויכוחו, אבל זה בוכוח שבין אדם לחברו שלא יגיע ממנו נזק לחבירו, אבל הכי ראוי שמלים להוכח תחשבו **אף** בעת אשר **על יתום תפילו** את הוכוח הזה, להרשיע על ידו את היתום שאין לו עוזר וסומך, או בעת אשר ע"י הוכוח הזה **תכרו** שחת **על ריעכם** לחייבו על לא חמס בכפו, הלא בעת כזאת אין ראוי לדבר רק דברים ברורים ואמתיים לא אמרי נואש ודברי הבל:

פסוק כח

ועתה, אחר שאני העצם הנידון אם אני צדיק אם אני רשע, כי בזה תלוי עיקר הוכוח אם נתיסרתי כדין או שלא כדין, א"כ **הואילו** והתחילו **ופנו בי**, לחפש אחר מעשי אם נמצא בי שמץ דבר רע אם לא, ואז **על פניכם אם אכזב**, ר"ל הגם שידמה לכם על פניכם, היינו לפי ראות עיניכם, (ע"י שראיתם שחצי שדי נחתו בי)**שאכזב**, היינו שאין תוכי כברי ושצדקתי היה בכזב, כמ"ש הלא יראתך כסלתך, בכל זאת אל תסמכו על זה, רק.

פסוק כט

שובו נא, לעיין שנית ולדרוש היטב, ולא לסמוך על המדומה, ואז אבטח **כי אל תהי עולה**, שאחר העיון לא תמצאו בי שום עולה, ואח"כ **שובו עוד**, לחזור ולעיין ולחקור במעשי ואז תראו כי **עוד צדקי בה** בהעולה הנזכר, אז תראו שמה שנדמה לכם בפעם הראשון ממה שקראתי תגר על משפטי ה' שהוא עולה, לא די שאינה עולה כי עוד היא עצמה תעיד על צדקי שלא נמצא בי שום חטא ושנתיסרתי בחנם:

פסוק ל

היש, ר"ל מה שאתם אומרים שחטאתי ואני מכזב במה שאני אומר שאני צדיק, לא יהיה רק באחד משני פנים, או שתאמרו שאני יודע האמת שאיני צדיק ואני מדבר שקר בעולה, נגד זה אמר **היש בלשוני עולה**, לדבר על ה' תועה בדברי שקר, או שתאמרו שאני תועה בזה מפני שאין בי דעת לידע את חטאי, ולכן אני צדיק בעיני לפי דמיוני וסכלותי, עז"א **האם חכי לא יבין הוות** לדעת מה שהוא הוות ועון אשר חטא:

פרק ז

פסוק א

הלא צבא, עתה מתחיל לסתור דעת אליפז בכלל, אשר אמר כי יביא ה' יסורין על הצדיק למען ימרק חטא קל אשר חטא ולמען ימלט עי"ז מעונש יותר גדול ויותר מתמיד אשר ראוי לבא עליו בשביל עונותיו. משיב שזה דעה בלתי נכונה, כי הן האדם נברא להשיג איזה שלימות, והשלימות הזה הוא תכלית בריאתו, והנה השלימות היה תלוי או במשך מועד חייו שנברא שיעבוד את ה' כל ימי חייו מבלי הפסק, ומועד הקצוב לו לחיות עלי ארץ הוא המגביל את שלימותו, ובזה נדמה כעבד שהוא מחויב לעבוד את אדונו כל ימי חייו מעלות השחר עד צאת הכוכבים בין ישלים איזה מלאכה קצובה בין לא ישלימנה, ועל צד זה אמר **הלא צבא לאנוש עלי ארץ**, הלא צבאו וזמנו מוגבל ומשוער לפי הצורך להשגת שלימותו, או שהשלימות הזה תלוי במלאכה קצובה ומוגבלת, דרך משל אם יקיים האדם תרי"ג מצות אז השיג את שלימותו בין שקיים אותם בשנים הרבה בין שהשיגה ידו לקיימם בזמן קצר שאז מהר להשלים את מלאכתו, ואם לא השלימם אף שחיה שנים הרבה ועבד את ה' כל ימי חייו לא השיג שלימותו, ובצד זה הוא דומה כשכיר הנשכר להשלים מלאכה ידועה וכשהשלימה הוא מקבל את שכרו מבלי השקפה כמה ימים נמשך זמן עבודתו, ועל צד זה אמר **וכימי שכיר ימיו**. ועתה מבאר דבריו.

פסוק ב

כעבד, ר"ל אם דומה **כעבד** אשר אינו נפטר מעבודתו ע"י השלמת מלאכה קצובה רק בהעריב יום, הנה **ישאף צל**, הלא יתאוה תמיד שיבא צל הלילה כי רק בו ימצא מנוח מעבודתו. ואם הוא **כשכיר** אשר יפטר מחיובו בהשלימו המלאכה המוגבלת אשר קבל עליו, הלא **יקוה פעלו**, הלא יקוה להשלים פעלו ועבודתו המוגבלת, עכ"פ בין אם אשרו תלוי בזמן כעבד, בין אם תלוי בגמר העבודה כשכיר, אם הוכח במכאוב על משכב עד שעי"כ יתבטל מעבודתו, הלא עי"ז לא יוכל להשיג את שלימותו, כי אם שלימותו תלוי בזמן, מבואר כי הזמן אשר בו יתרפה ממלאכתו כאין נחשב, וכ"ש אם אשרו תלוי בהשלים המלאכה אשר היא ארוכה מאד ולא יספיקו גם החיים הארוכים לגמרה ואף כי אם יתבטל במשך ימי היסורים, וא"כ איך תאמר כי באהבת ה' את הצדיק וברצותו שיתקן את אשר עות במה שלא עבד את ה' כראוי לעבדו מצד שהוא אלוה או מצד שהוא עושהו (כנ"ל ד') יוכיחהו במכאובים למרק עונו, והלא עתה ישוב ישבית עבודתו עוד יותר על ידי המכאובים ולא די שלא יתקן העבר כי עוד יוסיף להשבית מלאכת הנפש ומי ישלימנה, וז"ש.

פסוק ג

כן הנחלתי לי ירחי שוא, ר"ל כמו שהעבד מצפה שיבא הלילה והשכיר מצפה שיבא היום כדי למהר פעולתו, כן על אופן הזה הנחלתי לי ירחי שוא, והירחים האלה **מנו** והזמינו לי **לילות עמל**, ומפרש כי.

פסוק ד

אם שכבתי, לישן בתחלת הלילה, **ואמרתי מתי אקום**, ובעת אשר **מדד** ונדד **הערב** והיה אור, **שבעתי נדודים עדי נשף**, בענין שבבקר אומר מי יתן ערב ובערב אומר מי יתן בקר, א"כ הזמן שהוא תנאי אל השגת שלימותו היה כאין וכתהו ואתאוה שיחלוף ולא יהיה במציאות, וכן מצד המלאכה כשכיר, הלא.

פסוק ה

לבש בשרי רמה וגוש עפר, ר"ל הרימה והגוש עפר שאני לבוש בהן אינם לבוש אל עורי רק אל בשרי כי **עורי** כבר **רגע** ונבקע **ונמסס** מפני השחין, והרמה והעפר הוא המלביש את בשרי תחת העור שהיה לבוש בו תחלה, וא"כ איך אוכל לעשות דבר לשלימותי אחר שהייתי כמת אשר נאכל חצי בשרו:

פסוק ו

ימי, מפרש כי לענין השלימות התלוי בזמן **ימי קלו מני ארג**, שהשתי והערב נטוים במהירות אחד על חברו עד שהא' קושר בכל רגע את חברו, כן יתחלפו ימי במרוצה שהיום הבא מבטל את העבר, ומצד השלימות התלוי במלאכה **יכלו באפס תקוה**, כי לא אקוה בם איזה אושר, וא"כ איך אפשר שיהיה זה לטובה אשר תחת הרישול המצער אשר התרשלתי מעבודת ה' סבב עלי הרישול והביטול ממלאכת אשרי ימים רבים:

פסוק ז

זכר, טען עוד טענה אחרת, לעומת שאמר כי יעניש את הצדיק עונש חולף בשעתו כדי שלא יצטרך להענישו עונש נצחי (שהיא המיתה לדעת איוב שכפר בתחיה) לאחר זמן, ע"ז טוען הלא בזמן שהוא מתיסר דומה כאלו מת באותו זמן, אחר שלא יוכל לפעול בעת ההיא דבר לשלימותו שהוא תכלית חייו, וא"כ מה מרויח במה שכורת מספר ימיו עתה, כדי שלא יכרות ימיו בסוף ימי חייו, הלא טוב יותר שימות משך זמן הזה קודם זמן מיתתו באחרית ימיו, משימות זמן הזה באמצע ימיו, כי שביתת מלאכתו כמיתה יחשב, וז"ש **זכר כי רוח חיי**, ר"ל חיי הוא רק רוח שהיא נשמת אפו, והנשימה היוצאת לא תשוב עוד, וכן כל רגע החולפת לא תשוב עוד, וא"כ אשאל אחר שלא תשוב עיני **לראות טוב** בעת אשר.

פסוק ח

לא תשורני עין רואי, היינו אחר אבדן הגויה במותה שאז יתעלם מעין כל ועין לא תשורנו עוד, ומאז א"א שישוב לראות באור החיים, הלא עתה על ידי היסורים שנחשב כאלו מת עתה עניני גרוע יותר, כי עתה **עיניך** (**ישורו**) **בי** ובכל זה **ואינני**, שעתה הגם שרואים אותי שאני עדיין במציאות בכ"ז אני דומה כאלו אינני, כי כל משך זמן היסורים דומה כאלו איני בעולם, וא"כ יותר טוב היה שיהיה מקצר ימיו בעת אשר עין אדם לא תשורנו עוד, שהוא בסוף ימיו, וימיתנו קודם זמנו, משיקצר ימיו באמצע ימי חייו, שעדיין רואים אותו והוא חי ובכ"ז דומה כמת:

פסוק ט

כלה, ר"ל ואם תאמר שאחר המות ישוב יחיה ואז ישלים חקו, הלא כמו **שהענן** והאד העולה מהתכת המורכבים, **יכלה** וילך ולא ישוב עוד להתחבר עם הגוף אשר נפרד ממנו. כן **היורד שאול** יתפרדו היסודות שהורכב מהם **ולא יעלה** עוד, וגם אם יצוייר שיעלה.

פסוק י
לא ישוב עוד לביתו, וגם אם יצוייר שישוב לביתו, **לא יכירנו עוד מקומו**. ר"ל הגם שחלקי הגוף הנתכים לא נאבדו מן המציאות ויתחברו עם גופים אחרים והרכבות אחרות כנודע, לא ישובו אל ענינם הקודם, לכן.

פסוק יא
גם אני לא אחשך פי, אחר שלא אפסיד בדיבורי ולא ארויח בשתיקתי, טוב כי **אדברה בצר רוחי**:

פסוק יב
הים אני, למה תחסום פי מלדבר, וכי אני ים אשר שמה הטבע מחסום לפיו ושפה לו סביב בל יצא ויחריב העולם, או **האם אני תנין** שהאדם ישים רסן בפיו בל יזיק בנשיכתו, האם כן אזיק גם אנכי אם אפתח פי אשר לכן **תשים עלי משמר** לנצור על דל שפתי בל אדבר דבר:

פסוק יג
כי, עד עתה שתקתי, **כי אמרתי** או **שערשי תנחמני**, שע"י המנוחה על ערש יקלו היסורים מעט, או כי **ישא בשיחי משכבי** ר"ל שמשכבי ישא בעדי שיח ודבור וידבר עבורי, ימליץ שחשב שהבאים לבקרו ויראו משכבו בחליו הם ידברו וישאו שיח בעדו, עד שהוא לא יצטרך לדבר, אבל גם על משכבי בלילות אין לי מנוחה כי.

פסוק יד
וחתתני בחלומות, שעל ידי חלומות שרואה מהעתיד לבא עליו ישבר הגוף מפחד, **ומחזיונות** במה שרואה חזיונות מפחידות ונוראות, עד כי.

פסוק טו
ותבחר. נפשי בוחרת מחנק, היינו מיתה של חנק, שמתאוה שיחנק וימות, נפשי בוחרת **מות מלהיות תוך עצמותי**, כי טוב לה מות מחיים:

פסוק טז
מאסתי שיעור הכתוב (**ותבחר**) **מאסתי לא לעולם אחיה** הדבר אשר מאסתי תמיד ואשר היה רע בעיני מדוע לא אחיה לעולם, עתה נפשי בוחרת בזה, ומבקשת המות, וטוב לה מה שנבראתי על אופן הזה שלא אחיה לעולם, וא"כ אני מבקש **חדל ממני** אחר שבל"ז **הבל ימי**:

פסוק יז
מה אנוש, עתה התחיל לטעון על דעת אליפז בהשגחה, ואומר **האנוש מה** נחשב הוא **אשר תגדלנו** ליחד עליו השגחתך, או מה נחשב הוא אף רק **שתשית אליו לבך** גם באקראי בעלמא, וכ"ש איך יצוייר זה, כי.

פסוק יח
תפקדנו לבקרים בכל בקר, ויותר מזה כי **לרגעים תבחננו** שתבחון אותו בכל רגע על זה השיעור:

פסוק יט
כמה (**אשר**) **לא תשעה ממני**, שאם כדעת אליפז שהיסורים של איוב הם השגחיים וה' סופר כמותם ואיכותם ומשגיח בכל רגע שלא ימות מתוך גודל המכאוב, איך יצוייר שהגבוה מעל גבוהים ישגיח השגחה כזאת על האדם הזה אשר כאין נחשב לפני רוממתו, ושיעור הכתוב **איך לרגעים כמה** (**זה השיעור אשר**) **לא תשעה ממני תבחננו**, כי הלא **לא תרפני אף עד בלעי רוקי**, עד שצריך אתה לבחון עניני בכל רגע, ואיך אפשר זה שתתמיד השגחתך כמה זה השיעור, והנה שמירה מופלגת כזאת לא תצויר רק באחת משתי פנים, או על צד הנקמה הגדולה, כמו שהמלך רוצה להנקם ממנו נקמה מופלגת ומצוה ליסרו בכל יום ביסורים קשים ומשונים וממנה עליו רופאים גדולים שירפאוהו תמיד וישגיחו שישאר בחיים זמן רב כדי שיוכל להנקם ממנו זמן רב. או שיהיה על צד ההטבה המופלגת, ששמרו בחיים כדי להטיב לו באחריתו, ולעומת זה טוען, שא"א שתהיה השמירה הזאת על צד הנקמה, כי לא יצוייר נקמה כזאת רק מאדם לאדם, אם עשה לו רעה ורוצה להשיב לו כרעתו, אבל לא אצל ה' שלא יצוייר שהאדם יעשה לו רעה, ועז"א.

פסוק כ
חטאתי, גם את חטאתי **מה אפעל לך** ומה ההיזק הגיע לך מחטאי עד שבעבורו חרדת את כל החרדה הזאת לנקום בי בנקמה מופלגת כזאת, וכן א"א שתהיה שמירה זאת על צד ההטבה והשמירה ששומר את מעשה ידיו, כי ע"ז אשאל **נוצר האדם**, ר"ל אם השמירה הזאת באה מצד שאתה נוצר האדם ושומרו, ואינך רוצה להשחית את מעשה ידך, **למה שמתני**, הלא אשאל למה בראתני כלל, אחר שאין בבריאותי ומציאותי שום תועלת, לא לצרכך כי אני **למפגע לך**, כדבר שטרחו מרובה מהנאתו, ולא לצרכי ותועלתי כי ע"י מציאותי **אהיה עלי למשא**, שאני למשא כבד על עצמי לסבול יגון ועמל, וההעדר

היה טוב לי מן המציאות: בשגם אם תכלית היסורים הם כדי שעל ידם תשא את עוני כמ"ש אליפז, הנה אשאל.

פסוק כא

ומה, ולמה **לא תשא פשעי**? עד מתי תמתין בהעברת עוני הלא **עוד מעט לעפר אשכב** כי חיי קצרים, והיה ראוי שתמהר לכפר עון ולהסיר שבט אפך בעודי בחיים, כי עוד מעט **ושחרתני ואיננני** בעולם:

פרק ח

פסוק א

פתיחה למענה הרביעית מענה בלדד

המתווכח השוחי בחר לו שיטה אחרת, אשר כפי דבריו ירשה בקבלה מאבותיו (פסוק ח).

כאליפז, יאמין גם הוא בהשגחה ובחפשיות הבחירה; כמוהו, גם הוא ייתן כתף סוררת אל דעת האצטגנינים; ולאשר גם איוב, במענהו לאליפז, החריש מדרושים אלה, לכן הסתפק גם הוא במופת אחד אשר העמיד נגד הכופר בהשגחה, במה שאמר **האל יעוות משפט**?! (פסוק ג), וביאור זאת הראיה הוא, כי מתנאי האלהות שיימצאו בו כל השלמיות ושיסולקו ממנו כל החסרונות, וזאת שיצא מאיתו עוול ומשפט מעוקל הוא חיסרון, וראוי שלא יימצא בו.

וזאת יודה גם בעל הריב, וגם איוב הניח זה ליסוד אשר עליו בנה ראיותיו, רק שאיוב לקח את הדברים בהשקף על משפט האישיי, וכה יאמר, שיעשה האל עוול הוא דבר נמנע בחוקו, ההנהגה האישיית הנגלית אינה מסודרת לפי המשפט והצדק, באשר ראינו כי היא לא תבחין בין צדיק לרשע, כי הכל כאשר לכל כטוב כחוטא נתונים המה תחת מקרי הזמן ותהפוכותיו, ואחר שזה שיגיע רע להצדיק בחינם הוא עוול, אם כן נמנע שתהיה הנהגה זאת מאת ה', כי חלילה לאל מרשע ושדי מעוול, ולכן החליט כי הנהגה זאת יוצאת ממושל עיוור וסתום עיניים שהיא המערכה, אשר היא לא תבחין בין עובד אלהים לאשר לא עבדו.

אמנם, בלדד הכריע ההיפך מצד המשפט הראשיי הכללי, וכה יאמר: העוול ראוי שיסולק מאת ה' יען היותו חיסרון, וכן ראוי ליחס לו היכולת המוחלט אחר היותו שלמות, והנה, שנאמר שה' מסר הנהגת העולם אל מושל עיוור, הבלתי מבחין בין טוב לרע, גם אם נצדיק בזה את הדברים הפרטיים הנמשכים מרוע הסדר, בשנאמר כי לא

מאת ה' יצאו רק משרי המערכה המנהיגים את ההנהגה האישיית, בכל-זאת לא נוכל להצדיק אותו מצד המשפט הראשיי, כי נשאל, הלא זה בעצמו עוול מאיתו, מה שמסר את ההנהגה ביד המערכה, ולא נוכל להשיב על-זה רק אחת משתי אלה, או שנאמר שאין לו יכולת לעשות משפט להנהיג ההנהגה האישיית, וזה אי-אפשר, כי מתנאי האלהות שיימצא לו היכולת המוחלט, ועל זה אמר: **האל**, היינו הבעל יכולת והתקיף, איך **יעוות משפט**?

או שנאמר שעוזב את השפלים ואינו רוצה להשגיח בם על צד המיאוס או הקנאה (כפי החלוקה אשר בפי המורה בט"ז משלישי), וזה נגד הצדק, ועל-זה אמר **ואם שדי יעוות צדק**?!.

וזה מופת חותך, שההנהגה האישיית יוצאת מהשגחתו, ושרוע הסדר הנדמה לנו מייסורי הצדיקים הוא טעות אצלנו, כי הכל מסודר מאיתו בצדק ובמשפט, כי הוא אל אמונה ואין עוול.

אמנם, מדוע יביא ה' רעות על הצדיק? בזה נטה למסילה אחרת, כי לשיטתו יביא ה' מכאובים על הצדיק מבלי שום חטא קודם, רק כדי להיטיבו באחריתו, ושישלם לו חלף הרעה טוב כפליים, בעניין שהרעות יבואו על-דרך התמורה והחילוף, שעל־ידי הרע ההווה ישיג טוב בעתיד (פסוקים ו-ז).

ולאשר, כמורגל בפי החכמים, יתדמה האדם בהרבה עניינים אל הצמח, מבאר כי כן תתנהג הטבע עם הצמחים למיניהם, שהצמח הנטוע במקום סלעים ציה ושממה יעקרהו בעל הגן ממקומו וישתלהו במקום רענן ושמן, ומבואר שעקירה זאת אינה לרעה רק לטובה למען יטעהו שורק, אולם לא כל עשב מסוגל לזה, כי הצמחים הגדלים על רוב מים הלחים ורטובים בטבעם לא ישרישו שורשיהם אחרי עקירתם, אבל לעומת זה כן הם לפני כל חציר ייבשו.

וזה העניין בעצמו יהיה בהנהגת האדם, שהרשע הרגיל בתענוגים ומותרות לא יעקרנו ממקומו רק ייקחהו מהעולם קודם זמנו, וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים, אבל הצדיק יתעקר לפעמים ממקומו וייוורש מנכסיו וגופו יתייסר, וזה לטובתו, לשתלו במקום נאמן, ועוד ינוב בשיבה יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלח (פסוקים יא-כ). ולכן יעצהו להחזיק במעוזו ולבטוח בה' ואליו יתחנן, כי אז תחת ייסוריו ירון חלקו ואחריתו ישגה מאד (פסוק יז פסוקים כא-כב).

פסוק ב
עד אן תמלל אלה לדבר דברי רוח, ומה שתחליט שה' מסר את ההנהגה ביד המערכת הבלתי מבחנת בין טוב לרע אני משיב לך.

פסוק ג
האל יעות משפט, הלא יהיה זה עול בחק האל או חסרון יכולת וכמו שהתבאר בפתיחה, אמנם צדיק וישר ה' ואין עול, כי.

פסוק ד
אם בניך חטאו לו, שעל בניך לא אוכל לומר שנתיסרו ע"ד התמורה כדי להרבות שכרם אחר שהם מתו ונאבדו, אבל עליהם לא תוכל להחליט שלא חטאו, ובודאי חטאו לו (כמ"ש בעצמו אולי חטאו בני)**ולכן וישלחם ביד פשעם**, כי שלחם ביד הפשע עצמו, כי בעת אכלו ושתו שאז פשעו וברכו אלהים בלבבם, נפל עליהם הבית ומתו. וזה מדה כנגד מדה כפי היושר והצדק, אבל הנוגע לך שאתה טוען כי צדיק אתה, אני משיב לך.

פסוק ה
אם אתה תשחר אל אל ותתפלל לפניו, אז.

פסוק ו
אם האמת כדבריך כי **זך וישר אתה** אז יתברר לך **כי עתה**, מה שהביא עליך יסורים אינו מצד קצפו או מצד הסתרת פנים וסילוק השגחתו, רק בהפך כי עתה ע"י היסורים **יעיר עליך**, ובהיסורים בעצמם **ישלים את נות צדקך**, לכונן את נוך בשלימות גדול כראוי לך לפי צדקך, ופרי היסורים הללו יהיה, כי.

פסוק ז
והיה ראשיתך מצער, שעי"כ **אחריתך ישגה מאד**, שהיסורים שהביא עליך בלא חטא יהיה כדי להטיבך באחריתך ולכונן אותך לשם ולתפארת:

פסוק ח
כי שאל נא, הודיעו ששטה זאת שיסורי הצדיק הם ע"ד התמורה להרבות כבודו באחריתו, קבלה בקבלה מדור ראשון, שהם קבלהו מאבותיהם אשר חקרו ועיינו בדבר הזה:

פסוק ט
כי תמול אנחנו, שאנחנו א"א שנעמוד על אמתת הדבר לדעת אותו ע"י הבחינה והנסיון שהבחינה לא תהיה אלא ברבות הימים ורב זמן, ואנחנו זה מקרוב נולדנו, וימינו דומים

כצל החולף מהרה, וא"א לדעת הכל בזמן קצר כזה, רק צריכים אנו לסמוך על הקבלה הנמשכת מדור דור, אשר הם בחנו הדברים ברבות הימים והקורות, ולכן.

פסוק י

הלא הם יורוך יאמרו לך, את המקובל אצלם, וחוץ מזה עוד **מלבם יוציאו מלים** להראות לך במשל מטבע הצמחים:

פסוק יא

היגאה, הגומא והביצה לא יגדלו בלא אדמה לחה ורטובה ועל לחלוחית של מים, מצד לחלוחותם ורכותם, והנה בעת אשר -

פסוק יב

- **עודנו באיבו**, בעוד לא נס ליחה, **לא ייקטף**, כי הוא חזק מאד, ומכל מקום, רוב שפע הליחות והמימיות אשר בו, זה עצמו הוא גורם ש**לפני כל חציר ייבש**, כי כשייפסק יניקת הליחות בשפע או בהשתנות חום הקיץ ייבשו ויכלו, מה שאין כן החציר, שאינו צריך ליחות כל-כך, יתקיים זמן ארוך יותר:

פסוק יג

כן ארחות כל שוכחי אל – שהם דומים כמו הגומא והאחו, אשר ישבעו בתענוגים ובמותרות, וראשיתם צלחה למצוא כן משאלות עיניים, והם דומים גם בזה כהאחו, כי **תקוות חנף תאבד** ולא תתמיד הצלחתו זמן רב, והוא כי בעת -

פסוק יד

אשר יקוט ויכרת **כסלו ומבטחו** אשר הוא דומה **כבית עכביש**, בעת יתמוטט מעט ולא ימצא חית ידו, אז אף בעת אשר -

פסוק טו

ישען על ביתו, מ"מ **לא יעמוד**, ר"ל לא לבד שלא יתקיים בעת שיעקרוהו מביתו (כאשר יאמר אח"כ ביסורי הצדיקים שדומים כעץ ששותלים אותו ממקומו למקום אחר) כי הגומא והאחו לא יגדלו אם ימושו ממקום גדולם וינטעו שנית, רק אף **שישען על ביתו** בכל זה **לא יעמד**, ואף שירצה **להחזיק** בביתו בכל עוז, בכל זה **לא יקום**:

פסוק טז

רטוב, לא כן הצמח אשר אינו צריך אל מים רבים ולחות הרבה, רק הוא **רטוב** ורענן אם יעמוד **לפני השמש** ולא תזיק לו היבושת הבא ע"י השמש, וגם **על גנתו יונקתו תצא**, שאינו צריך לבצה ומקום לח רק הוא גדל בכל גנה שתהיה, הנה הצמח ההוא בעת אשר.

פסוק יז
על גל שרשיו יסובכו, בעת ששרשיו יסובכו זה בזה ולא יוכלו להתפשט בעבור גל של אבנים שנמצא אצל שרשם, או שלא יוכל להתפשט בעבור כי **בית אבנים יחזה**, שגבולו קרוב אל בית אבנים ואבני הבית שהם בגבולו מעכבים בעד שרשיו שלא יתפשטו, אז.

פסוק יח
אם יבלענו, בעל הגינה ויעקרנו ממקומו עד שהמקום שגדל שם **יכחש בו לאמר לא ראיתיך**, ר"ל שעוקרו משם מכל וכל:

פסוק יט
הן, העקירה הזאת **הוא משוש דרכו**, ישמח על העקירה הזאת ועל הדרך שמובילים אותו ממקומו למקום אחר, כי **מעפר אחר** אשר אין שם אבנים ושרשים משם **יצמחו** שרשיו באין מעכב, ונמצא שעקירה זאת היא לטובתו, וזה משל אל הצדיק אשר לא הורגל במותרות והוא רטוב ועומד בצדקו אף לפני שמש, כי הוא מוכן לעמוד בנסיון, כשרוצה ה' לרומם קרנו ולהאיר נרו ורואה כי במקום ובמדרגה שהוא נטוע עתה יש לו מונעים ומעכבים מלהעלותו לגדולה המוכנת לפניו, אז יעקרנו ה' ממקומו יחריב נוהו ויהרוס ביתו וגם עמודי גוייתו ירפפו, וזה אך לטובתו שעי"כ יטעהו ה' מחדש במקום יותר מובחר, וישימהו לנס עמים במקום ובמדרגה אשר בו יתפשטו שרשיו ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו, וכ"ז הוא לטובתו ולהצלחתו. – עתה מבאר את העולה משטתו, כי.
הן אל לא ימאס תם, וא"א שיסורי הצדיק יהיה לרעתו, וגם **לא יחזיק ביד מרעים**, וא"א שהצלחת הרשע יהיה לטובתו, רק, כי.

פסוק כא
(כא-כב) **עד** שיגיע העת אשר **ימלא שחק פיך** שתשמח על היסורים שסבלת כי תקבל טוב תמורתם עד העת ההיא בתוך כך **שונאיך ילבשו בשת**, כי אהל רשעים תחרב, ואז תפרח כתמר ואבדן רשעים תראה:

פרק ט

פסוק א
פתיחה למענה החמישית מענה איוב
כעמוד ברזל התחזק הנדכא הזה להעמיד דעתו, כי ההנהגה האישיית, אשר תשפוך בוז על נדיבים ולמסת נקיים תלעג, לא עיני ה' עליה, כסאו נקי מעלילות כאלה, כי מאיתו לא

יצא עוול, רק שלוחי המערכה אשר בהאץ ניתנה בידם, ידם היתה במעל הזה. ומענהו הזאת נחלק לשלושה חלקים:

בחלק האחד, ישיב על המופת אשר הניח בלדד בראש מענהו, להוכיח השגחת ה' מצד המשפט הכללי, כי יהיה זה עוול או חיסרון יכולת בחוק היכול והצדיק אשר מסר ההנהגה אל משרתים רשעים, והאל ראוי שלא ימצא לו עול, ושיהיה לו יכולת המוחלט, כמו שאמר (איוב ח ג): **האל יעוות משפט**?!.

על-זה השיבו תשובה פילוסופיית כבר השקיף עליה המורה (פרק יב מחלק ג) על עניין קרוב לזה, בשהתווכח נגד האומרים שהרעות אשר בעולם הם יותר מהטובות, והשיב שזה בא להם מצד שלא יבחנו את המציאות רק באיש אחד לבדו, ויחשוב כל סכל כי המציאות כולו היה אך בעבורו, וכאילו אין שם מציאות זולתו כלל, וכשיגיעהו ענייניו בחילוף מה שירצה, יגזר שהמציאות כולו רע, ואילו בחן האדם את המציאות וציירו וידע מיעוט חלקו ממנו, התבאר לו האמת, כי זה השיגעון הארוך אשר ישתגעו בו בני האדם ברוב רעות העולם, אינם אומרים שהוא בחוק המלאכים, ולא בחוק הגלגלים והכוכבים, ולא בחוק היסודות ומה שהורכב מהם כצמחים ובעלי חיים, רק בקצת אישי בני אדם, וצריך שהאדם לא יטעה לחשוב שהמציאות היה בעבורו לבד, רק היה מפני רצון הבורא, אשר מין האדם הוא הקטן שבו בערך אל המציאות העליון וכו'.

ושם ביאר, כי הרע אשר יקרה אל האדם מצד טבע ההוויה והפסד, רוצה לומר מאשר הוא בעל חומר, כי מפני זה יקרה לבני אדם מומים גדולים וכו', או שמתחדשים משינויים שיארעו ביסודות מאויר הנפסד או הברקים העצומים או שקיעת מקומות, וכבר חייבה החכמה האלהית שלא תהיה הוויה כי אם בהפסד, ולולא זה ההפסד האישיי לא תהיה נמשכת ההוויה המיניית, ומי שירצה להיות בעל בשר ועצמות ולא ישיגהו דבר ממשיגי החומר ירצה לקבץ בין שני ההפכים, שאם לא יקבל מעשה הפסד החומר לא נתהוה, והיה הנמצא ממנו איש לא אישי מין, ואמת הדבר שאמר גאלינוס, "לא תייחל נפשך בשקר שיהיה אפשר שיההי מדם הנדה ושכבת זרע בעל-חיים שלא ימות ולא יכאב, או תדיר התנועה, או בהיר כשמש", וכלל הוא, שכל מה שאפשר שיתהווה מאיזה חומר שיהיה, יתהווה על השלימות שאפשר לו להתהוות מן החומר ההוא המיני, וישיג אישי המין מן החיסרון כפי חסרון חומר האיש ההוא, ותכלית מה שי תהווה מן הדם והזרע והשלם שיהיה מהם הוא מין האדם, ואי אפשר מבלי רע שיימצא לו, ובכל זאת הרעות הם מועטים בערך אל הכלל והמין כולו.

והנה, איוב השתמש בהקדמה זו בעניין יותר כולל, ובהשקפה על המציאות בכלל, והוא כי כבר נתברר להחוקרים האחרונים, שגם הכוכבים נכנסים בסוג ההוויה וההפסד, ואינם מגשם חמישי כדעת הקדמונים, רק הם מורכבים כגשם הארץ שלנו, ולכן יגיע גם להם ההפסד באחרית, והוא מבואר מדברי הנביאים (ישעיהו נא ו): **כי השמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה**. עוד התבאר, כי השמש מלכת השמים, עם המון כוכביה הסובבים אותה, הם כאין וכאפס נגד המון שמשים רבים, אלפים ורבבות, המפוזרים במרחק אשר לא ישוער, ואשר לא נשיגם רק כניצוצות דקות מתנוססים בנתיב החלב, והם עולמות אין מספר אשר גם המה מורכבים ומוכנים גם-כן אל הכיליון וההפסד.

עד שלפי זה נוכל לומר, שגם אם יבוא עת שהשמש והירח וכל המון כוכבים יכלו ויפסדו עם כל יושביהם, לא יהיה זה ועול ורע החלטי מצד הבורא המציאות הכללי, כי אחרי שרצה בחכמתו לברוא עולם ההוויה וההפסד, הכולל בתוכו המון עולמות אין מספר, אשר השמש עם צבאיו הם כמר מדלי נגדם, אם השמש והכוכבים ישיגם ההפסד, הלא ה מוכרח מצד טבע ההויה וההפסד הכולל, מצד חומר העולם הגשמי בכלל, אשר העולם הגלגלים נכלל תחתיו, ואין זה רע בערך המציאות הכללי, אשר השמש רק כערך איש אחד נגד כלל המין לנגדם, ואף כי אם לא יתפשט ההפסד על חלק גדול מן המציאות כמו השמש וכוכביה רק על כדור אחד, כמו למשל אם יושג הכליון רק לכדור הארץ לבדו, שאין זה רע לערך כלל המציאות שהארץ כטיפה מן הים נגדם, וקל וחומר אם גם בכדור הארץ לא יגיע הכיליון רק לקצתו, כמו שישקע הר גדול מפני הרעש וימותו כמה רבבות מבני אדם, שזה אינו רע לערך המציאות בכלל, כי כן חוייב מטבע ההויה וההפסד, ואי אפשר שיתהווה כדור הארץ על העניין אשר התהווה, מורכב מארבעה יסודות, שלא ישיגהו לפעמים השקיעות והרעשים מצד האדים האישיים או החלקים המימיים או הרוחות הסגורים בתוכו, אשר הם לצורך הוייתו וקיומו, והרע הנסבב מזה לפעמים הוא כאין נגד הטוב הכללי, כי מציאות הכדור נמנע מבלעדי טבע הזאת (אם לא שלא יהיה כדור ארצי, רק רוחני או מגשם חמישי).

וכל שכן שלא ישוער זה לרעה כלל הרע המשיג לאיש אחד מאישי בני אדם, כמו הרעות אשר הגיעו אל איוב מצד טבע ההפסד הכולל, ועל פי זה יאמר הפילוסוף כי הוא אינו מתלונן כלל על המשפט הראשי, כי לפי דעתו במשפט הראשי לא יצא עוול מאת הממציא המציאות הכללי, אחרי כי המציאות בכלל טוב הוא, ורצה בו חכמתו וטובו, לא נוכל לייחס אליו עוול אם יימשך בהכרח רע והפסד לאיש אחד מן המין, או למין

אחד אשר הוא כאיש אחד בערך אל הסוג, וכל שכן בערך המציאות הכללי, יען כי הרע מוכרח מצד סדר המציאות הכללי אשר לא יתהווה זולת זה.

ובזה משיב טענת בלדד במה שאמר **האל יעוות משפט**, כי המשפט הראשי כולו טוב וחסד, אין בו עוול, אבל אם נאמר שהמשפט האישי נמשך מאת ההשגחה אז לא תנוח דעתנו בזה, כי אז נשאל מדוע לא ישגיח למנוע הרע מן הנקי, ומזה מכריח כי מסר את ההשגחה האישיית אל הטבע הכולל, ובכל זאת אין עוול לפניו על הרע הבא על איש אחד שלא במשפט, כי ה' לא ישקיף רק על כלל המציאות, שיהיה על צד היותר טוב שאפשר, והרע המגיע לאישים פרטיים בטל נגד הטוב הכללי הנשמר בכלל המציאות (סימן ט' ב-יב).

החלק השני, בו מתווכח עם שיטת בלדד אשר חידש, שיבואו ייסורים על הצדיק על דרך התמורה, שעל־ידי הרע שישיג עתה ישיג טוב בעתיד, ובאשר לא פורש בדברי בלדד באיזה אופן תהיה התמורה הזאת, חקר עליה איוב כל כל צדדיה, כי התמורה הזאת תצוייר באחד מחמישה פנים, והוא כי שישיג טוב בעתיד תמורת הרע ההווה, לא יימלט משני אופנים:

- א] שיהיה ייחוס הטוב העתיד אל הרע ההווה ייחוס עצמי,
- ב] שיהיה ייחוסם זה לזה רק ייחוס מקרי,

וכל אחד יצוייר בשני פנים, כי הייחוס העצמי:

- יצוייר שיהיה בדרך הטבע, שנאמר, כמו שכל בעלי החיים וכל עניינים הטבעיים לא ישיגו את שלימותם רק על־ידי יגיעה ועמל וצער, כן לא ישיג השלם רק את הטוב רק על־ידי ייסורים, וזה האופן האחד;
- או יהיה ייחוס הזה מצד החליפין, והוא על־ידי רצון ה' בלבד, שתחת הצער ישקול לו במאזני צדקו טוב ועונג חליפתו, וזה האופן השני.

וכן ייחוס המקרי יהיה בשני פנים:

- אחד, שיגיע אליו הטוב בסיבת הרע על־ידי תפילה ורחמים, שעל־ידי הייסורים יעתר אל ה' וירצהו וישיב לאנוש צדקתו, וזה האופן השלישי,
- או שיהיה זה על-דרך הניסיון, שעל־ידי שיעמוד בניסיון ולא יתלונן על הייסורים יגמלהו טוב וחסד, וזה האופן הרביעי.

ועוד יצוייר:

• שהתמורה הזאת היא רק שמירת ההיזק בלבד, והוא, שעת יראה ה' שהצדיק מוכן בטבעו שיחטא בעתיד, יקדים להביא עליו ייסורים, שעל־ידי-כך ייכנע לבבו ולא ימעדו אשוריו, ואז ישוב ה' לשוש עליו לטוב, וזה האופן החמישי.

ועל כן יצא המתפלסף הזה להשיב על כל הצדדים שיש לחשוב בזה:

• שעל האופן האחד, שיהיה התמורה הזאת מצד הטבע, ישיב לאמור, שאין שום התקשרות טבעי לייסורים אלה עם הטוב שיסובב על ידם, שהבע"ח, עת יעמול להשיג טרפו, יגיע לו מציאות הטרף או העונג תמורת העמל דרך סיבה ומסובב, כי בעמלו יביא לחמו, אבל איך יושג הטוב העתיד על־ידי הייסורים אשר אין שום קשר טבעי ביניהם? (שם פסוק כה-כו).

• על האופן השני, שיהיה זה בדרך חליפין, שה' ישקול לו טוב לפי משקל הצער אשר היה לו, על זה מצא סתירה בדבריו, שאם כן, איך יצווהו לחזק את לבבו ולקבל הייסורים בשמחה, שזה סותר מה שאמר שהצער שקול עם העונג שאחריו במאזניים ישאו יחד, ואם כן, אם יתחזק ויפיג מליבו צערו ועמלו, הלא כן יתרבו ימי עניו עד יסבול כמות הצער והעוצב הנחרץ עליו בשיעור מצומצם, וטוב לו יותר שירבה צערו עתה, שבזה יקצר זמן משך הייסורים (שם כז-כח).

• על האופן השלישי, שיגיע לו טוב תמורת הרע על־ידי תפילה ורחמים, האריך להתווכח, שאיך יקובל זה אל הדעת, שהאיש הנגוע בלא משפט, אשר יוכל להצטדק נגד מכהו מצד הדין והמשפט, כי לא חמס עשה, איך נאמר לו שלא יבקש משפט, רק יתחנן ויבקש חסד, ושלא יטעון להצטדק מצד כשרון מעשיו, רק יתחנן כאילו הרשיע ומבקש סליחה, ואם לא אל צדקתו יפנה השופט, איך יפנה אל תפילתו ותחנוניו, בשגם כי המתפלסף לא יאבה לשמוע שה' יקבל תפילתו, באמרו, שאם כן יהיה שינוי בחוק האל, שישתנה מלא רוצה לרוצה, ולא אדם הוא להינחם, וזה שאמר **אם קראתי ויעננני, לא אאמין כי יאזין קולי** (שם יג-כב).

• נגד האופן הרביעי, שתמורה זאת יהיה על דרך הניסיון, על זה יטעון לאמור, שלפעמים ימות המנוסה מתוך הייסורים, ואיה איפוא שכרו והגאולה והתמורה הבא בעבור סבלו ועמדו בניסיונו? (פסוק כג).

• נגד האופן החמישי, כי יהיו הייסורין כדי לשמרו שלא יחטא בעתיד, טוען לאמר, איך יהיה זה מן היושר האלהי לייסרו טרם חטאו פן יחטא בעתיד, והוא עדן לא חטא, מדוע יוכה לפני החטא? אם יחטא, אז יקבל עונשו, לא קודם?! (שם כט-לב).

החלק השלישי, בו יערוך מערכה חדשה נגד דעת שני ריעיו, אשר החזיקו במעוזם שה' יודע כל העניינים הפרטים וגם ענייני האדם הבחיריים, ובכל זאת האדם חפשי במעשיו, ואין הידיעה הקדומה מכרחת את פעולת האדם, וישאל על זה שאלת הידיעה והבחירה, שהם דברים סותרים, ואחר שאי אפשר לייחס להשם יתברך הסכלות, ובעל כרחנו יודע כל הדברים העתידים, אם כן אין האדם חופשי במעשיו, כי מעשיו מוגבלים מצד המערכת בין לטוב בין לרע, וה' יודע בידיעה קדומה כל מה שהוא מחוייב לעשות, ועל פי זה ישוב להתרעם, למה יביא עליו ייסורים על־ידי מעשיו, אחר שהוא מוכרח במעשיו ואינו יכול לעשות רעה או טובה רק קפי שהוגבלו מצעדיו ועלילותיו מראשית קדומים. גם הוסיף לשאול שאלת הפילוסופים אשר שאלו על דעת האומרים שה' יודע כל עניינים הפרטיים המשתנים:

• שהלא הפרטים לא יושגו רק בכוח היולאני כמו החוש והדמיון, וה' אין לו כוח היולאני, ואם כן, אי אפשר שיידע הדברים הפרטיים?

• וזאת שנית, שהפרטים הם זמניים, רוצה לומר שמציאותם הוא בזמן, וה' אי אפשר שישיג הדברים הזמניים, אחר שלא יתואר לא בתנועה ולא במנוחה, כמו שאמר **העיני בשר לך? הכימי אנוש ימיך**?, ובזה נכללו כל יתר השאלות ששאל הפילוסוף, שאם כן מוכרח שישלם הנכבד בפחות, כי הידיעה הוא שלימות להיודע, ושלא יהיה ה' אחד, אחר שהיודע מתעצם בהידוע, ואיך יתעצם האחד במושגים רבים שונים?

• וכן, שהלא הפרטים אין להם תכלית, והידיעה הוא עניין מקיף וכולל? וכל זה נכלל ממילא בשתי שאלות הראשונות הראשית.

ומכל זה הכריח, שהאדם מוכרח במעשיו, ולפי זה יפלו כל השאלות האלה:

• כי השם יתברך יודע כל אלה הפרטים מצד עניינם הכולל, שכבר ידע מראשית קדומים שכל אלה הפעולות והפרטים מוכרחים ומתחייבים על־ידי הנהגה כוללת,

• ולא ישיג דברים אלה בכוח היולאני, כי הוא יודע הסידור המושכל אשר לאלו הדברים מצד שהם מסודרים ומוגבלים מראשית קדומים,

• וכן לא ידע אותם מזה הצד שהם מתחדשים בזמן, כי מזה הצד שהם מסודרים הם מחויבים כן מראשית קדומים,

• וכן לא נאמר שישתלם על־ידי ידיעת אותם הדברים, כי בהפך, ידיעתו אותם הוא מחייב מציאותם,

• וכן לא יקשה מצד שהידיעות האלה מתרבות ואין להם תכלית, כי מצד הסידור המושכל אשר יחייב אותם יש להם תכלית והם מתאחדים.

וכל זה יחייב שלא נמצא במציאות עניינים אפשריים תלויים בבחירת האדם, שאם כן ישובו כל השאלות הנ"ל למקומן, רק כל מעשי האדם חרוצים וקצובים מראשית קדומים, והשם יתברך יודע הכל בידיעה אחת נצחיית כוללת בלתי משתנה ולא מתחלפת ולא מתרבה ולא מתחדשת, לא מצד ריבוי הנמצאים, ולא מצד המקרים הנתלים לפי דמיוננו בזמן או בבחירה, כי הוא יודע הכל על־ידי השגת עצמותו, שבו תלוי קשר כל הסיבות וכל תולדותיהם עד אחרית ההשתלשלות, זה תורף טענתו ותשובתו בכל קאפיטל י'.

על פי זה מצא מקום להתלונן, שאחר שהאפשריות והבחירה איננה ביד האדם, ואם הוא צדיק או רשע לא תיוחס זאת אליו רק אל הסיבות העליונות הנצחיות אשר בם תלויים מעשיו ופעולותיו, אם כן, איך יוכיח בתוכחות את איש עלי עוון אשר היה מוכרח לעשותו?!

ואם נאמר, שלא באו עליו הייסורים בדרך עונש רק בדרך הכיליון להעביר הרע מן העולם, כמו שממיתים ומבערים נחש שרף ועקרב הגם שהם הם אין מזיקים בבחירתם רק לפי טבעם, על זה ישאל, הלא כבר ידע ה' בעת נולד זה האיש שהוא עתיד לחטוא ולהרשיע, ולמה ברא אותו ויעשה עמו חיים וחסד, הלא היה טוב שלא נברא?

ואם בכל ידיעתו כי עתיד לחטוא, הקנהו את המציאות טרם זכה בו ובעוד היה אפס, כל שכן שיהיה ראוי לקיימו ולחיותו אחר שכבר זכה במציאותו, כי לא נוסף בו עתה דבר חדש ראוי שיאבד בעבורו אשר לא ידע ה' ממנו קודם?

זה תורף שאלתו, והתשובה עליהם תמצא במענה צופר:

פסוק ב

אמנם נגד מה שטען בלדד לאמר האל יעות משפט, משיב **ידעתי כי כן**, ר"ל גם אני יודע שכן הוא שהאל לא יעות משפט, (כי גם הוא בנה את שטתו מראיה זאת שה' לא יעשה עול) **ומה יצדק אנוש נגד האל**, כי שיצטדק האדם נגד בעל ריבו יהיה באחד מארבעה אופנים,

- א) בדרך וכוח אם ינצחהו בוכוחו, וזה לא יצויר נגד ה', כי.

פסוק ג

אם יחפץ לריב עמו לא יעננו כלל. ואיך יצדק בדרך וכוח אם הוא לא יענהו כלל.

- ב) יצויר שיצדק נגדו ע"י יתרון חכמה שבזה יתגבר על חבירו בחכמתו, וגם זה לא יצויר נגד ה', כי הוא.

פסוק ד

חכם לבב,

- ג) ינצחהו ע"י יתרון גבורה שיתגבר עליו בכח אבל ה' הוא אמיץ כח מכל,
- ד) יצוייר שיתגבר נגדו ע"י שיתקשה נגד חברו ולא יזוז ממקומו עד שילאה את חברו. אבל נגד ה' מי הקשה אליו ונשאר שלם:

פסוק ה

המעתיק, משיב על דברי בלדד שאמר האל יעות משפט, שר"ל אחרי שזה מבואר שהאל לא יעשה עול אא"ל שיהיה הצדיק נעזב אל המקרה ושישיגו אותו יסורים בלא חטא שזה יהי' עול ועוות אשר הוא רחוק מחק האל, ע"ז משיב כי גם הוא מודה בזה כמ"ש אמנם ידעתי כי כן, אבל מה שנדמה לנו שהרע המגיע לאיש פרטי בחנם הוא עול, זה בא מצד שאנו דנים את האיש המיוסר כאילו היה רק הוא לבדו במציאות, אבל באמת אם נשקיף על כלל המציאות, אשר הצדיק הפרטי המיוסר הוא כאין בערכו, לא יהיה זה עול ועוות כלל, כי אחר שטבע ההויה וההפסד הכולל תחייב שלא יהיה הויה רק ע"י הפסד, ולולא טבע ההעדר המוטבע בחומר לא היה שום הויה כלל, ומצד טבע ההעדר וההפסד אשר הוא לצורך ההויה המינית יתחייבו לפעמים חולאים ונגעים לאישים פרטיים, והנה הרע הזה המגיע לאיש פרטי מצד טבע החומר הוא טוב לערך המציאות הכללי, כי לולא הוטבע החומר על הטבע הזה לא היה אפשר שימצא עולם ההויה וההפסד, ובהשקפה זאת הרחיב החוקר את דבריו ואמר שלא לבד אם מגיע רע לאיש פרטי אחד אשר הוא כמר מדלי לערך המציאות כולו, רק גם **אם מעתיק הרים** עת שיהיה רעש הארץ והרים וגבעות יעתקו ממקומם וימותו ברעש אלפים מבני אדם, בכ"ז **ולא ידעו אשר הפכם באפו**, ר"ל לא יוכלו לידע זאת ולהחליט בברור שהפיכה זאת היתה מסבת חרון אפו דרך עונש, או מוסב למעלה **מי הקשה אליו וישלם**, בעת **שמעתיק הרים ולא ידעו** להקשות לאמר **אשר הפכם באפו** כי יוכל להיות שרעש הזה בא מצד טבע ההויה וההפסד הכולל המשיג גם את כדור הארץ ויסודותיה, שחומר הכדור והחלקים אשר מהם הורכב יחייב שיהיה לפעמים רעש הארץ ע"י יסוד האש העצור בבטן האדמה או ע"י יסוד המים שיגרום רעש לפעמים, ולפעמים ע"י יסוד הרוח והאדים הנעצרים בבטן הארץ, כנודע לחוקרי הטבע בסבות הרעשים שהם מחויבים מצד טבע החומר עצמו כי לולא הוטבע זה הטבע לכדור הארץ היו מוכרח שיתהוה מיסוד אחר וגשם חמישי, ולא היה נמצא במציאות הארץ וכל אשר עליה כמו שהוא עתה ואחר שההרים וישביהם אשר ספו מן

הרעש הם כאין נגד הכדור כולו והדרים עליו, א"כ הרע הזה כאין נחשב לערך הטוב הכללי שהיא מציאת ארץ ומלואה תבל וישבי בה:

פסוק ו

המרגיז מוסיף לאמר שגם אם יצויר כי בעת מן העתים ירגיז הארץ ממקומה עד שכלל הכדור הארצי ישוב לתהו ובהו, מ"מ מי הקשה אליו וישלם לאמר לו **אשר הפכם באפו**, שאם יתחייב מטבע ההויה וההפסד הכולל שיפסד הכדור הארצי כולו, לא יהיה זה עול בחקו בהשקף על ההויה הכוללת אשר הכדור הארצי כשחק מאזנים נחשב המון הכדורים הרבים אשר כולם עולמות בפ"ע לדעת החוקרים האחרונים, וכולם י"ל לפ"ד טבע ההויה וההפסד כמו כדור הארץ עד שהארץ כולה היא לנגדם כערך איש אחד נגד המין כולו:

פסוק ז

האומר מוסיף לאמר שגם אם יעלה על הדעת שה' יאמר לחרס שלא יזרח עוד ויחתום בעד כוכבים ההולכים סביב השמש בענין שיעדר השמש וכל המון כוכביו, בכ"ז מי הקשה אליו וישלם, **אשר הפכם באפו**, כי כבר נודע להתוכנים (ע"י כלי המחזה הנפלאים) כי גם השמש עם המון כוכביה הם כמר מדלי וכאפס נחשבו נגד רבבות שמשות העומדים בנתיב החלב (מילך שטראסטע) הנראה כקרח הנורא סביב לראשנו, ומי יודע אם לא גם המון השמשות אשר בנתיב החלב הם כאין נגד רבבות נתיבות חלביות זולתם, עד שלפ"ז אם יסיר ה' את מוסבת המערכת אשר סביבותינו ויאמר לשמש דום וירח וכוכבים יחדו וכליון מצד טבע חומרם המוטבע ג"כ להפסד, לא יהיה זה רע בערך המציאות הכללי, ולא נוכל לומר שזה היה ע"י קצף וכעס, רק כן חייב טבע מציאות עולם הגשמי, ומפרש הטעם כי **עושה עש כסיל וכימה**, היא ציור ושמות המון השמשות הרבים והנוראים הנמצאים מן השמש עד הכוכב אוראניוס הגדול ומשם והלאה אשר תכלה עין החוקר להביט. ויל"פ ג"כ שיעור הכתובים, שר"ל שע"י שמרגיז ארץ ממקומה, וע"י שאומר לשמש ולא יזרח, עי"כ עושה עש כסיל וכימה כי טבע ההויה וההפסד הכולל שעל ידו נעשו העולמות הרבים אין חקר אשר בעולם הגשמי, יחייב שיכלו הגופים האלה ויפסדו כפעם בפעם, ומהפסדם יתהוו גופים אחרים שאין הויה כי אם ע"י הפסד:

פסוק ח

נוטה שמים, וה' הוא לבדו נטה שמים.

ודורך, יצייר כי עמד ברגליו על במתי ים ודרך אותם ובידיו נטה אז את השמים, כמ"ש אשר ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, והוא ברא הכל כגוף אחד כולל, שהאיברים הפרטיים כולם הם לתועלת הגוף הכולל, והוא.

פסוק י

עושה גדולות **עד אין חקר** בהויה הכוללת אשר הפרטים גם השמש וצבאיו כאין נגדם, עד שהפסד פרט אחד מן המציאות אף השמש וצבאיו, אינו הפסד ורע לערך כלל המציאות הכולל עולמות אין מספר:

פסוק יא

(יא-יב) **הן**, ר"ל ומזה תדין בק"ו שאם **יעבר ויחלף עלי ואני לא אראה ולא אבין לו ויחתוף אותי** ויאבדני שע"ז **מי ישיבנו ומי יאמר אליו מה תעשה** כי מה אנכי בערך המציאות הכללי, אשר אוכל לטעון ולהשיב על החתף הזה שחתף אותי ההפסד הכולל אשר הטביע בהויה הכללית בעברו עלי דרך העברה בעלמא, באשר לא היה זה בכיון עלי, רק שזה בא ע"י טבע החומר וההפסד המוטבע בו:

פסוק יג

(יג-יד) **אלוה**, עתה מתחיל להשיב על שטת בלדד שיסורי איוב באו ע"ד התמורה, וא"ל שאם יתפלל אל ה' ישגא אחריתו ויקבל טוב בעד היסורים, כמ"ש אם אתה תשחר אל אל כי עתה יעיר עליך וכו'. משיב איך יצוייר זה, שאם שופט עריץ יצוה ליסר נקי חנם, והוא מברר שהוא חף מפשע והשופט לא יסיר ידו מעליו, איך נאמר אל המוכה שלא יבקש דרך דין ומשפט רק יחנן אל השופט ובזה יחדל מהכותו? ושיעור הכתוב **אלוה לא ישיב אפו אף כי אעננו** (ומ"ש **תחתיו שחחו עזרי רהב** הוא מאמר מוסגר. שמתאר את האף כמושל עריץ אשר ירהב ויתגאה וסביב לו עבדים ושוטרים הם הנקראים עוזרי רהב, שהמה עוזרים לטרוף ולהשחית והם הולכים שחוח תחתיו לעשות כל אשר יצוה עליהם לבלע ולהשחית) אומר אחר שאלהים אינו רוצה להשיב אפו אשר עוזריו המשחיתים שוחחים תחתיו להשחית כפי פקודתו **אף כי אנכי אעננו**, הגם שאוכל להשיב לו ע"פ דין ולברר זכותי במשפט, ואף כי **אבחרה דברי עמו** דהיינו שאוכל לטעון טענות מובחרים וצודקים מצד הדין כי לא חטאתי ובכ"ז לא ישיב אפו, וא"כ איך יצוייר זה, כי.

פסוק טו

אשר אם צדקתי לא אענה, אם לא אוכל לענות ולהשיב לו שצדקתי ע"פ הדין והמשפט כי טענה זו לא תועיל להשיב אפו הטורף, וא"כ איך **למשופטי אתחנן** איך אזכה ע"י

תחנונים? אם לא אזכה מצד שהדין עמי איך אזכה ע"י תחנונים וחסד? בהפך אני אומר, כי גם.

פסוק טז

(טז-יז) **אם קראתי ויענני**, גם אם יענה אותי באמת, **לא אאמין כי יאזין קולי**, לא אוכל להאמין זאת שיאזין קולי למלאות שאלתי, זה האכזר בעצמו **אשר חנם בסערה ישופני והרבה פצעי**, לא הייתי מאמין שהאכזר הזה שהכה אותי מכות אכזריות בחנם, יאזין קולי לעשות עמי חסד, כי בהפך הייתי מאמין, כי.

פסוק יח

לא יתנני השב רוחי, שלא לבד שלא יאזין קולי להקל יסורי, רק שמה שפונה אלי לענות אותי הוא להרבות היסורים יותר עד שלא יניח אותי אף שישוב רוחי, דהיינו הרוח שיצא בעת הקריאה לא יתן אותו שישוב אל קרבי רגע במנוחה, **כי** תיכף **ישביעני ממרורים** ויכפול היסורין והמכות עד שיקצר רוח הנשימה מגודל הכאב:

פסוק יט

אם לכח, ר"ל מה יהיה הסבה שישוב מדעתו וישתנה מאכזריות לרחמים, אם שאשיבהו מרעתו אלי ע"י כח שאתגבר נגדו בכחי, הלא **אמיץ הנהו**, **ואם** בזאת אשיבהו מרעתו ע"י שאזמינהו **למשפט** לפני השופט, **מי יועידני** ויזמין אותו בעבורי לדין, הלא לא ימצא שופט שיקרא אותו לדין, וגם שהלא בכל אופן אצא חייב כנגדו, כי.

פסוק כ

אם אצדק, אם אברר לפני השופט שאני צדיק בדיני ושהכני בחנם, הלא בזה עצמו **פי ירשיעני** שזה עצמו שאומר בפי שאני צדיק נגד האל בזה אני רשע, ומפרש פי שיאמר **תם אני** הוא **יעקשני**, כי זה עצמו יהיה הוכחה שאני עקש ורשע אחר שאני מיחס רשע ועול לה' הצדיק:

פסוק כא

תם, ר"ל ואם אומר שבאמת אני תם ובכ"ז **לא אדע נפשי**, שבכ"ז איני יודע את עצמי, ויוכל להיות שאני רשע ושהכני במשפט, שבזה אצדיק את האל כפי טענת אליפז שאמר האנוש מאלוה יצדק, ע"ז **אמאס חיי** כי נבחר מות מחיי בוז כאלה, שהגם שהוא יודע שהוא צדיק יאמר שאינו יודע את נפשו ושהוא רשע. (וגם ר"ל שמזה אני מברר שהגם **שאני תם** בכ"ז **לא אדע נפשי** כי התמימות שלו אינו בפני נפשו ורצונו ובחירתו רק הוא מוכרח ע"ז מטבע יצירתו כי אין בחירה בידו וא"כ אין מגיע לו שכר על צדקתו, וע"כ **אמאס חיי** אחר שהיא מוכרחת במעשיה ואין לה שכר ועונש):

פסוק כב

אחת היא, לכן שב שנית להחליט שאין השגחה פרטית אשר תדין את האדם לפי מעשהו, כי האדם מוכרח במעשיו, רק הנהגה אחת היא בעולם היא ההנהגה הכללית הקצובה כפי המערכה וכפי צורך ההנהגה הכללית, והנהגה זאת אחר שהיא מוכרחת לפי הסבות הקיימות ובלתי משתנות אינה מבחנת בין טוב לרע, רק **תם ורשע הוא מכלה**, שההפסד הכללי המוטבע בחומר לא יבחין בין תם לרשע:

פסוק כג

אם, על מה שהניח בלדד שיבואו יסורים על הצדיק ע"ד התמורה כדי להרבות שכרו שיל"פ דבריו שהוא ע"ד הנסיון, שאם יראה ה' שיעמוד בנסיון ולא יהרהר אחר מדותיו יתן לו טובה כפלים נגד הרעה, ע"ז משיב שזה יצדק אם לא ימות מתוך היסורים, אבל **אם שוט ימית פתאום** אם מת מתוך היסורים הלא אז מבואר כי **למסת נקיים ילעג**, ולחנם עמד בנסיון וקבל יסורים ולא יקבל טוב תמורתם אחר שמת. וכיון על עצמו שהיה בעיניו כאילו מת כי א"א שיחיה מן המכות האלה כמו שבאר בסי' ו', וא"כ מה יועיל אם יעמוד בנסיון:

פסוק כד

ארץ, ולכן חוזר למ"ש (בפסוק כ"ב) אחת היא תם ורשע הוא מכלה, שהכל תלוי בהנהגה אחת הבלתי מבחנת בין תם לרשע, ומפרש מי היא ההנהגה הזאת **שארץ נתנה ביד רשע**, היא הנהגה המערכת הנוהגת ברשע, ומדמה זאת במליצתו כמלך גדול צדיק אשר מסר הנהגת המדינה ביד מושל רשע והוא התנהג ברשע ואכזריות, ובאשר הוא מתירא שלא יתודע הדבר אל המלך ושופטי ארץ, לכן **פני שפטיה יכסה** ימציא תחבולות שלא יראו השופטים ולא יודע להם רוע מעשיו, כן אין צעקת בני תבל ומשפטם על הנהגת המערכה ורוע סדרה מגיע לאזני השופט העליון, כי **אם לא אפוא**, ר"ל אם לא הרשע הזה שהוא המערכה ידו היתה במעל הזה מעוות המשפט הנעשה בארץ **מי הוא** העושה זאת, שהלא א"א ליחס עול אל ה' בעצמו:

פסוק כה

(כה-כו) **וימי**, (טענה ג') אם יהיה כונת בלדד מ"ש שיסורי הצדיקים הם ע"ד התמורה שזה מצד טבע הענין שא"א להשיג טוב אם לא באמצעות הרע, כמו שהבע"ח לא ישיג טרפו רק ע"י העמל, וכמשל שהביא מן הצומח שלא יחדש נעוריו רק אם יעקרנו ממקומו וישתלנו במקום אחר, ע"ז משיב וכי אפשר לומר **שימי אשר קלו מני רץ ובורחים בלא טובה** אומר עליהם כי **חלפו עם אניות אבה**, שדומים בענין חליפתם על ידי היסורים

כמי שהולך באניה מצד חפצו ורצונו שסובל צער הים ועמלו שעי"כ ירכש רכוש רב וממרחק יביא לחמו, או שדומים בזה **כנשר אשר יטוש עלי אוכל**, שע"י עמל ישיג אוכל לנפשו, כי במשל הזה העמל והצער שסובל הוא ענין רצוניי ובחיריי, אבל היסורים הם בהכרח, בעמל הבע"ח להשיג טרפו יש קשר עצמי להעמל עם הריוח שישיג תמורתו כיחוס הסבה עם המסובב, לא כן בנידון זה מה היחוס הטבעי בין היסורים ובין הגמול שישיג תמורתם?:

פסוק כז

אם אמרי, (טענה ד') אם תאמר שהתמורה הזאת תהיה ע"ד הגמול, שה' יגמלהו טוב כפי ערך הצער אשר סבל במדה ובמשקל, והדבר תלוי בחפץ ה' הגומל טוב תחת רע, ע"ז משיב שא"כ יסתור את דברי עצמו מה שיעץ אותו לשכח צערו ולהתחזק כנגד היסורין ושלא יתיאש באשר הם לטובה, שאחר שהטוב שהוא מוכן להשיג הוא מכוון במשקל נגד הצער והיגון שיסבול, ומשקל הצער קצוב מאת ה' מבלי עודף ומחסר, א"כ אם יתגבר על יסוריו ולא יצטער, בהכרח יארכו ימי היסורים עד יגיע צערו אל המדה הקצובה, וז"ש **אם אמירה שלי** אשר אומר ואחליט בדעתי **שאשכחה שיחי**, אם זאת תרגיע את נפשי שעל ידי כן **אעזבה פני** וכעסי, **ואבליגה** ואתחזק ולא ארגיש את הצער, הלא על ידי כן.

פסוק כח

יגורתי כל עצבותי, הלא אפחד שבהכרח אני צריך להרגיש כל עצבותי וצערי שהושת עלי להתעצב ולהצטער, כי **ידעתי שלא תנקני** ולא תסיר ידך מעלי עד אשתה כוס העצבון כולו כפי המדה אשר נחרץ עלי במלואו מבלי חסרון, וא"כ במה שאתחזק ולא אצטער הלא יארכו או יגדלו היסורין עד ארגיש כל הצער והעצבון הקצוב, ומה ארויח במה שאעזבה שיחי ואבליגה על היסורים אחר שאני מוכרח לסבלם עם צערם ועצבונם כפי הקצוב עלי במדה משוערת:

פסוק כט

(כט-ל-לא) **אנכי ארשע**, (טענה ה') אם תפרש ענין התמורה אשר הניח בלדד, שר"ל, שה' מביא יסורים על הצדיק שעי"ז יכניע את לבבו שלא יחטא בעתיד ושיירא מאת ה' ויעמוד בצדקו ולא ירשע, ע"ז משיב, אם תאמר שבאו עלי יסורים מדאגה מדבר אשר **אנכי ארשע** בעתיד, וה' מביא עלי יסורין כדי שלא ארשע, ע"ז משיב **למה זה הבל איגע בעוד אשר התרחצתי במי שלג**, למה יקדים להביא היסורים טרם שהרשעתי ושעוד לא חטאתי, היה לו להמתין עד שארשע ואחטא **ואז בשחת תטבלני** ע"י שאהיה מלוכלך

בעונות, ואז **ותעבוני שלמותי** מצד עצמם כי אז יהיה העונש ראוי מצד החטא, אבל לא שיעניש‌הו בעוד לא חטא ובעודו רחוץ מכתם וטהור משמץ דופי:

פסוק לב

כי, אמנם אחר שהאל **אינו איש כמוני אשר אוכל לענות אותו** גם אם יצוייר שאוכל להכריחו ולהזמינו לדין עד **שנבא יחד במשפט**, כי אז יסתמו טענותי מצד פחדו ואימתו, זאת שנית כי.

פסוק לג

לא יש בינינו מוכיח, שלא ימצא שופט אשר יוכיח בינינו לברר עם מי הצדק **ושישית ידו על שנינו** עד שיהיה מוכרח לציית דין, וא"כ א"א שאזכה עמו ע"י שופטים ודיינים, ולכן אך זאת אבקש שעכ"פ.

פסוק לד

יסר מעלי שבטו שהם היסורים, וגם **אימתו** וגדלו **אל תבעתני**, בענין שלא אירא לדבר כל אשר ארצה לא מפחד העונש ולא מיראת רוממותו, עד כי.

פסוק לה

אדברה ולא איראנו, עד שאדבר מבלי מורא ופחד, לאמר לו דע **כי לא כן אנכי עמדי** שאני צדיק בעיני ובחנם יסרתני ביסורים:

פרק י

פסוק א

נקטה, אחר שנפשי מתקוטטת עם חיי כי טוב לה מות מחיים והחיים הם כאויב וצר לה, על כן **אעזבה עלי שיחי** ואדבר את כל אשר בלבבי:

פסוק ב

אומר, מתחיל טענה חדשה, והוא, כי אחר שמחק שלימות האל שידע כל הדברים, כי אין ליחס אליו הסכלות, ואחר שמתנאי אחדותו שלא ישתנה, וא"כ א"א שיהיה שינוי בידיעתו ושתתחדש לו ידיעת דבר שלא ידע מתחלה, ולפ"ז מוכרח שידע כל הדברים העתידים בידיעה מוחלטת מכרעת א' משני קצות האפשר, וכמו שיבאר בראיות, וא"כ ידיעת ה' את העתיד מסלקת את הבחירה, שאחר שידע ה' שאיוב ירשיע היה מוכרח להרשיע ולא יצוייר אפשרות כלל על ההפך, וא"כ אני טוען **ואומר אל אלוה אל תרשיעני** היינו אל תעשה אותי שארשיע, כי רשעי מחוייבת ע"י ידיעתך הקדומה ואתה מכריח אותי שאהיה רשע, ואין הבחירה עוד בידי שלא ארשיע, שא"כ יתחדש דבר אשר לא

ידעת תחלה וא"א ליחס אליך סכלות, ותתחדש לך עתה ידיעה מה שלא ידעת וא"א ליחס לך שינוי והתחדשות ידיעה, וא"כ אחר שאתה הרשעת אותי והכרחתני לחטוא א"כ **הודיעני על מה תריבני**, הלא מעשי מוכרחים לא בחיריים ואתה גרמת אותם לא אני:

פסוק ג

הטוב, הנה מה שהצדיקים מעונים ביסורים ורוע הסדר הנשקף עי"ז בהנהגה, לא ימלט מאחד משלש חלוקות, או שנאמר שאין יכולת בידו להשגיח, וזה כבר בארו כולם שא"א ליחס אל ה' חסרון יכולת, ולא נשאר שנאמר רק או שאינו רוצה להשגיח ולסדר עניני בני אדם, וזה יהיה או על צד העשק והקנאה, כמי שעוזב מלעשות משפט ולעזור לחברו ע"י רוע טבעו ורשעו וקנאתו. ועז"א **הטוב לך כי תעשק**, או שאינו רוצה להשגיח ולסדר מעשי ב"א מצד היותם נבזים ושפלים בעיניו כמו שלא ישגיח האדם על הנהגת החתולים שבביתו, וזה ג"כ לא טוב **שתמאס יגיע כפיך**, לא נשאר שנאמר רק שהוא משגיח עליהם ומה שמביא יסורים על הצדיק הוא מפני שחטא כנגדו ובאו היסורין ע"ד הדין והעונש, ע"ז שואל הלא **על עצת רשעים הופעת**, הלא העצה שיעצו הרשעים להרשיע מאתך יצאה ואתה הופעת את אורך עליה, כי מהופעת ידיעתך הקדומה שידעת שירשיעו הם מוכרחים להרשיע ולא בבחירתם יעצו להדיח, וא"כ מדוע יענשו.

פסוק ד

העיני, מתחיל לבאר זה בראיות, שא"א שנאמר שהגם שה' יודע כל הדברים העתידים האפשרים מ"מ נשאר טבע האפשרות ביד האדם, כי זה א"א מצד ההבדל שבין ידיעתו לידיעתנו,

- א) שהדברים המשתנים המתחדשים לא יושגו רק ע"י החושים, והשגת ה' לא תהיה ע"י החוש, ועז"א **העיני בשר לך**,
- ב) שהשגת הדברים המתחדשים יחייבו שינוי בעצם היודע ושיתעצם ושישתלם היודע ע"י הידיעה ועמה, וכ"ז א"א אצל ה', עז"א **אם כראות אנוש תראה**, ר"ל שתשיג באופן שהאדם משיג את מוחשיו והשכלותיו,
- ג) שהשגת הדברים המתחדשים נופל תחת הזמן ומשיגו, והאל יתברך הוא למעלה מן הזמן, ועז"א.

פסוק ה

הכימי אנוש ימיך, שתהיה גם אתה תחת הזמן כמהו, ושיעור הכתוב **העיני בשר לך וכן** או הכימי אנוש ימיך אשר עי"כ תבקש לעוני:

פסוק ו

(ו-ז) **כי תבקש לעוני** כאילו **על דעתך כי לא ארשע**, ר"ל שממה שאתה מבקש לעוני נדמה כאילו עלה על דעתך תחלה שלא ארשע, שלכן תבקש לעוני להענישני עליו, וזה א"א כי א"כ יתיחס אל ידיעתך העלמה וטעות, שלא ידעת את העתיד שאחטא כי **אין מידך מציל**, והייתי מוכרח לחטוא כי כן גזרה ידיעתך הקדומה. ויל"פ שהמאמרים מקבילים **כי תבקש לעוני על דעתך כי לא ארשע**, **ולחטאתי תדרוש ואין מידך מציל**, ר"ל מה שתבקש ותחפש את עוני מזה מבואר שעלה על דעתך תחלה שלא ארשע, ולכן תבקש את חטאתי, כי אם היית יודע שאחטא א"צ לך לבקש, ומה שתדרוש לחטאתי להעניש אותי על חטאתי, זה מורה ההפך שידעת שאחטא וא"כ הלא אין מידך מציל, כי ידיעתך הקדומה שאחטא זה מורה שאין לי בחירה לעשות ההפך ולמנוע מן החטא, ואם כן למה תדרוש להענישני הלא אין מידך מציל:

פסוק ח

ידיך, מבאר את דבריו ואמר, הלא אתה אינך דומה כפועל אחר אשר יגמור את מעשהו אז ידו מסולקת ממנה ואין עוד הפעולה ברשותו ואינו צריך אליו כי עומד ומתקיים בעצמו, לא כן אתה כי **ידיך** אשר **עשוני ועצבוני** היינו שעשו את עצבי ודמותי, הם עומדים **יחד סביב**, שכמו ששמת ידך עלי בעת היצירה לצורך הוייתי, כן הם סביבי לצורך קיומי, באופן שגם אחר שנבראתי כל תנועותי תלוים ממך, וכל אשר אעשה מיוחס לידיך המניעים אותי אל המעשה הזאת ואין לי שום אפשריות ובחירה לעשות דבר רק כפי שיכריחוני ידיך אשר הם יסובבו כל תנועותי, וא"כ איך **תבלעני** ע"י מה שחטאתי אחר שזה נעשה ע"י ידיך:

פסוק ט

זכר נא כי כחמר עשיתני, הלא עשיתני באופן שאני תמיד בידך כחומר ביד היוצר אשר ישנהו בכל עת לעשות בו כפי חפצו וכאשר יישר בעיני היוצר לעשות, וא"כ למה **אל עפר תשיבני**, אחר שכל מעשי חרוצים מידך, כפי שהכינות את הכלי טוב או רע:

פסוק י

(י-יא) **הלא**, אתה הבאת אותי אל המציאות מאפס אל היש ממדרגה למדרגה, שתחלה **כחלב תתיכני** שהזרע מותך כחלב, ואח"כ **תקפא כגבינה** בבטן האם, כי הולד נוצר ממובחר הזרע הנברר לבד כגבינה הנבררת ממיץ החלב, ואח"כ **עור ובשר תלבישני**, ואח"כ **תסוככני בעצמות וגידים** שכן יגדל העובר לאט לאט:

פסוק יב
חיים, הלא החיים שנתת לי בראשית הוייתי בעת היצירה, היה רק מצד החסד, כי עדן לא היה לי שום זכות להיות נברא ומתקיים בחיים, והיה הוייתי רק מצד חסדך, ורק **פקודתך שמרה את רוחי** בל יצא מן הגוף בהיותי בבטן אמי, שמן הטבע לא היה אפשר לכלוא הרוח בבטן המלאה בהיותו פיו סתום ואיך יתקיים בלא נשימת רוח, שזה אינו בטבע רק ע"י פקודת ה':

פסוק יג
ואלה צפנת בלבבך, והגם שכבר ידעת אז שאחטא בעתיד, מ"מ צפנת זאת בלבבך, ולא גזרת בעבור זה שלא אצא אל המציאות, הלא **ידעתי כי זאת עמך**, שבודאי ידעת אז את זאת שאחטא בעתיד, ואעפי"כ עשית א"ע כאילו אינך יודע ויצרת אותי:

פסוק יד
אם, מוסיף לאמור שלא לבד שיצרת אותי הגם שידעת שאחטא, כי גם אח"כ אחר **שחטאתי** בכ"ז **ושמרתני** ולא סלקת שמירתך מאתי ע"י החטא, כי עדן פקודתך שמרה את רוחי, וא"כ אשאל איך עתה **מעוני לא תנקני**, שאחר שמה שידעת שאחטא לא היה מעכב שלא אצא אל המציאות, איך יסבב החטא עתה אחר שכבר אני נמצא במציאות שאשוב אל האפס בעבור שחטאתי, מה נתחדש עתה ענין אשר לא דעת אותו קודם שנבראתי:

פסוק טו
אם, טוען עוד איך יתכן זאת אשר **אם רשעתי אללי לי**, שיתלה החטא בי כאילו אני עשיתיו בבחירתי, ובהפך **אם צדקתי לא אשא ראשי**, כי אני מוכרח במעשה הצדק ע"י ידיעת ה' הקדומה ואינו מתיחס אלי שאקבל עליו שכר, אם כן אני מוכן רק **לשבוע קלון ולראות עניי**, כי כל חיי הוא רק לקבל עוני וקלון:

פסוק טז
ויגאה, ר"ל והקלון והעוני יגאה ויגדל עוד יותר, במה **שכשחל תצודני**, ידמה א"ע במשל במה שהוא ביד ה' בכל מעשיו כשחל הנצוד ביד הציד, שהגם שהשחל כחו גדול בכ"ז לא יכול לעשות מאומה כי הוא אסור ביד בעליו, ולא יוכל להתנענע רק למקום שיתירהו בעליו בכבל אשר בידו, ובכ"ז בעל השחל יתפלא בו כאילו הוא עושה הכל בכחו מעצמו, וז"ש הלא תצודני כשחל הנצוד, כן גודל כחי ואוני הוא נצוד בידך ולא אוכל לעשות קטנה או גדולה בלעדיך, ובכ"ז **תשוב תתפלא בי** כאילו אני בעל בחירה ועושה מעשים גדולים בכחי החפשי ובבחירתי, ואתה.

פסוק יז

תחדש עדיך נגדי, לברר שחטאתי ושמגיע לי עונש על מעשי, מצד **שחליפות וצבא עמי**, שע"י שאני נתון תחת חליפות ושינוים, ואני נתון תחת הצבא והזמן, שעפ"ז נראה שמעשי משתנים בכל עת בבחירתי, ושמעשי מתחדשים בזמן, שמזה ידומה שאני חפשי במעשי ושיש לי בחירה לעשות כפי שארצה בכל זמן, מזה תחדש עדיך נגדי שאני בעל בחירה במעשי, ובאמת הלא מצד ידיעתך הקדומה שהוא הכבל והזיקים האוסרים את כחי, בל אעשה דבר רק כפי שנגזר והוקצב מאת ידיעתך הקדומה, מזה מבואר שמעשי אין משתנים ואינם מתחדשים בזמן כי אין חליפות וצבא (ר"ל שינוים וזמן) אצל השי"ת, וא"א שיתחדש דבר בזמן ובשינוי בידיעתו, וא"כ אין מגיע לי עונש על מעשי, אחר שאני כשחל הנצוד בידך, ולא עשיתי שום דבר בבחירתי:

פסוק יח

(יח-יט) **ולמה**, וא"כ **למה מרחם הוצאתני**, שב אל תלונתו שהתלונן על שנברא, שאחר שהיה מוכן לרעות עפ"י המערכה, היה טוב לי אז **שאגוע** בעת הלידה באופן **שעין לא תראני**, אחר שבל"ז **כאשר לא הייתי אהיה** אחר שהייתי מוכן עפ"י מזל הלידה להיות דומה כאשר לא הייתי, א"כ היה טוב יותר אשר **מבטן לקבר אובל**, ולמה נתן לי ההויה הרעה הזאת אשר אני בה כאין וכאפס, מצד שהמות טוב לי מן החיים:

פסוק כ

(כ-כא) **הלא**, אולם עתה שכבר אני במציאות, אני מבקש אחר **שימי מעטים וחדל** ר"ל ואח"כ אחדל ולא אהיה עוד בעולם, א"כ **שית ממני** הסר ממני את היסורים, למען **אבליגה מעט בטרם אלך ולא אשוב**, הסר ממני היסורים עכ"פ קודם מותי ואח"ז אמות. אולם מתרגש במליצתו ואומר, **ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות** אחר שאלך ואמות אז לא ארצה עוד לשוב אל ארץ הזאת שהיא ארץ חשך וצלמות, ר"ל לא אשוב עוד אל חיי העוה"ז שהם אפלים וחשוכים ורעים:

פסוק כב

ארץ, ר"ל הארץ הזאת שהיא חיי העוה"ז, **עיפתה כמו אופל**, גם מעט האור שנמצא בה בעת בקיעת השחר דומה כאופל שהוא יותר מחשך, ולא תאמר שהאופל הנמצא בארץ הזאת הוא מסדר הבריאה שנסדר שיהיה אור וחושך יום ולילה, כי הוא **צלמות ולא סדרים**, שאין הצלמות עפ"י סדרים, וגם **ותופע כמו אופל** גם הופעת האור אשר בעוה"ז דומה כאופל:

פרק יא

פסוק א

פתיחה למענה השישית מענה צופר

אחרי ששני הריעים המתווכחים ראשונה הודו לדעת איוב, שאם אלוה משגיח אי אפשר שיימצא צדיק אובד, רק התווכחו עמו לפי שיטותיהם שלא נמצא צדיק אובד באמת, כמו שאמר כל אחד לפי שיטתו, בא צופר וסתר את המשפט הלז בכללו. ולדעתו, הגם שה' משגיח, יצוייר שיימצא צדיק אובד, ואין עוול כלל אם יש צדיק אובד בצדקו. והוא על־פי מה שנתבאר במחקר, כי ההשגה את הדברים פי שניים לה:

- א] להשיג את הדברים כפי מה שהם בעצמותם,
- ב] להכיר את הדברים כפי מה שהם מוחשים.

ונודע, כי אנחנו, אי אפשר לנו בשום אופן להשיג את הדברים כפי מה שהם בעצמם, רק כפי מה שהם פועלים על חושינו, ואחר שכל ידיעת האדם והשכלתו בא באמצעות החושים, שמזה יפשיט השכל את השכלותיו מן המאוחר אל הקודם, ותנאי משיגי החושים אינם תנאי הדברים כפי מה שהם בעצמותם, אם כן, לא נוכל לשפוט על הדברים כפי מה שהם בעצמם, רק כפי הייחוס שיש לשטחם החיצוני אל חושינו ואל התנאים שבם יחושו החושים את מוחשיהם בזמן ובמקום וביתר תנאי החושים, ולא נוכל לומר שהם באמת תנאי הדברים בעצמם. ואם כן, אי אפשר שיהיה לנו משום דבר ידיעה ברורה, כי לא נוכל לשפוט רק שכן השגנו את חיצוניות הדבר כפי שפעל על חושינו, לא שכן הוא הדבר בעצמותו, והשכל המופשט מן החומר, המשיג את עצמות הדברים בידיעה פשוטה שלא על־ידי כלי החושים, הוא יראה את הדברים באופן אחר ממה שאנו רואים אותם על־ידי כלי המחזה אשר לנו, שהם החושים.

ולפי זה, הגם שלפי השגת החוש החיצוני יהיה זה עוול אם נראה צדיק אובד, לא יהיה זה עוול להשכל המופשט, המשיג עצמות הדברים כפי שהם בעצמותם, וזה בין מצד הנושא "צדיק", בין מצד הנשוא "אובד":

- שמצד הנושא, אנו דנים מי הוא צדיק לפי ההכרה שהיכרנו אותו בחושינו, שאם נראהו עושה טוב וסר מרע אנו דנים שהוא צדיק, ובכל זאת יצוייר שיהיה צדיק לפי הכרת החושים, ושבכל זאת יהיה רשע כפי מה שהוא בעצמותו, כי אין אנו משיגים את האדם כפי מה שהוא בעצמותו רק כפי מה שהוא נראה לנו בגופו החיצוני, שהוא הלבוש החיצון המקיף את האדם העצמי שהיא הנפש המסתתרת תחת הגוף, שאי אפשר לנו לדעת עניינה מה היא ומה הוא תנאי הצדק והרשע אצלה, אחר שהחוש לא ישיג את

הנפש שהיא עצמות האדם, ויוכל להיות שהוא צדיק כפי הנהגת גופו, ובכל זאת הוא רשע כפי השלמות הצריך אל נפשו הפנימית.

• וזה יטעם לפי דעת חז"ל, שאיוב היה קודם מתן תורה, וכל צדקת איוב היה רק צדק נימוסיי בדברים שבין אדם לחברו, והלא יש מצוות ושלמויות הצריכים להשלמת הנפש, שזה לא ייוודע בדרך השכל ולא ישלם על־ידי הנימוס המסדר הצדק והרשע כפי הנהגת הגופם לבד, ובזה לא השלים את נפשו.

• וגם יטעם במה שכתב הרלב"ג בזה, שהצדק והרשע הוא לפי מה שהיה אפשר לאדם לעשות הטוב כפי הכנתו הפרטיית, כי האדם נברא לעשות האפשר לו לפי הכנתו, ולפי זה יקרה שיימצאו אנשים שנחשב בהם שהם טובים על־ידי שהם עושים פעולות טובות לפי הנראה לנו, והם מקצרים הרבה מעשות הטוב אשר יכלו לעשותו לפי הכנתם, ומפני זה ראוי שיגיע להם עונש חזק, כי החטא הקטן ראוי שייקרא גדול מצד יתרון מעלת הכנתם, ולפי זאת ההנחה, לא נוכל לטעון על הרעות המגיעות לצדיקים שהם שלא ביושר, כי אנחנו לא נדע שיעורי ההכנות הפרטיים אשר ייוחד בהם איש איש מאישי האדם, ולזה ייעלם מאיתנו מי הוא צדיק ומי הוא רשע, וגם לא נדע שיעור הטוב והרע שראוי שיגיע לכל אחד על מריו וצדקו, עד שנוכל לומר בשלא הגיע על השיעור ההוא, שאינו נוהג על סדר ויושר, כי שיעור הטוב והרע המגיע על טוב הפעולות וגנותם ראוי שיהיה מתחלף לפי התחלף שיעור הכנת האדם הפרטית במעלה ובזולת מעלה, דהיינו שפעולה אחת בעצמה יתחלף הגמול עליה לפי מעלת העושה, שכל שהיה מעלתו יותר גדולה יהיה הגמול עליה יותר קטן, והעונש על הפעולה הרעה יותר גדול, וכל זה נכלל במה שאמר **ויגד לך תעלומות חכמה, כי כפליים לתושיה, ודע כי ישה לך אלוה מעוונך** (פסוק ו).

• ואם מצד הנשוא אובד, אנחנו קוראים "אבדה" מה שיאבד הגוף המוחשי, כי לא השגנו את האדם העצמי, באשר אין לנו השגה רק בדברים המוחשים לא בעצמי הדברים כנ"ל, ובאמת יוכל להיות שחיצונית האדם אובד, ועצמותו שהוא נפשו הפנימית היא מאושרת ומשתלמת על־ידי-כך ביתר שאת ויתר עז, והכאב החיצוני שירגיש החוש אינו ראיה אל כאב פנימי של הנפש בעצמותה, וכבר ביארו החכמים שהגמול והעונש האמיתיים אינם באלו הטובות והרעות המורגשות, כי הגמול והעונש הנמצא לאדם במה שהוא אדם ראוי שיהיה בטובות האנושיות, לא בטובות ורעות אשר אינם אנושיות, ואחר שהטובות האנושיות הם בהצלחת הנפש, שמצד זה הוא אדם באמת, לא בקניין הערב והצלחת הגוף, שהזן וההרגש הם לו מצד שהוא בעל חי, לא מצד מה שהוא אדם, וכן הרעות

האנושיות הוא בהעדר שלימות הנפש שהוא הצלחתה, מבואר שהגמול והעונש הוא בהצלחת הנפש והעדר הצלחתה, וזה נמשך בעצמות לפעולות הטובות והרעות, ואם כן, הטוב והרע הנמצא לאדם במה שהוא אדם הולך בסדר ויושר, והגם שהגוף אובד, הנפש היא חיה וקיימת ונצחית, והיא מקבלת הגמול אחרי המוות, ועל-זה אמר **וחפרת לבטח תשכב**... (פסוקים טו-יט).

ועל המערכה אשר ערך איוב בסימן י, להוכיח שאין האדם חופשי במעשיו, מפני שאם-כן אי אפשר שיידע ה' יתברך כל הדברים העתידים הפרטיים האפשריים, כנ"ל בהקדמה הקודמת באורך, על-זה השיב כדברי הרמב"ם בשאמר, שאין ראוי שנקיש בין ידיעתנו ובין ידיעת השם יתברך, כי כגבוה מדרגת מציאותו ממדרגת מציאותנו כן גבהה מדרגת ידיעתו ממדרגת ידיעתנו, וזה מחוייב, אחר שידיעתו הוא עצמו, כמו שלא נשיג את עצמותו כן לא נשיג את ידיעתו, וכבר ביארו הפילוסופים, ששם הידיעה נאמר בשם יתברך ובנו בשיתוף השם לבד, ומבואר שהדברים משותפי השמות אין ראוי שיוקח מופת מקצתם על קצתם, ועל־פי-זה ביאר המורה (פרק כ מח"ג), כי ידיעתו יתברך מתחלפת לידיעתנו בחמישה דברים:

- א] שהמדע האחד במספר יאות וישוה לדברים רבים מתחלפים במין;
- ב] שידיעתו נתלית בהעדר;
- ג] שידיעתו מקפת במה שאין לו תכלית;
- ד] שידיעת השם יתברך בדברים העתידים להתחדש לא תחייב שיהיה הדבר הידוע מחוייב, אבל יישאר סותרו אפשר, עד שעם הידיעה נשאר טבע האפשריות והבחירה;
- ה] שידיעת השם יתברך לא תשתנה בהתחדש המתחדש מאלו הדברים אשר היתה לו ידיעה בהם טרם בואם, ואף על פי שכבר נשתנה הדבר שנתלית בו הידיעה, שהיה תחילה אפשרי ואחר-כך נמצא בפועל.

וכל אלו הדברים אי אפשר שנציירם בשכלנו וחכמתנו, לפי שהידיעה הנאמרת אצלנו אינה ממין הידיעה הנאמרת אצלו יתברך, ואנחנו לא נוכל להשיג את עצמותו יתברך, כי טבע זאת הידיעה יחייב שתהיה בלתי מציירת לנו ובלתי מושגת. וכבר יובן זה ממ"ש שאנחנו לא נשיג הדברים רק באמצעות החושים, ולא נדע השגת השכל המופשט מחומר אשר ישיג עצמות הדברים מן הקודם אל המאוחר, שהוא מין השגה אחרת, וכל שכל שלא נוכל להשיג ידיעת השם יתברך אשר הוא בב"ת, וזהו שאמר **החקר אלוה תמצא**?! וכו' (פסוקים ז ח ט). על־פי זה החליט, שעם היות שהשם יתברך יודע כל הפרטים העתידים בכל, יש להאדם בחירה ואפשריות על מעשיו, ואי אפשר שישאל

האדם שאלת הידיעה והבחירה כלל, לאמר שאם כבר ידע השם יתברך שיחטא היה מוכרח לחטוא ולמה ייענש, כי הוא דבר שאי אפשר שנשיג את עניינו (פסוקים י יא). אך בכל זאת, אי אפשר להכחיש שיש לאדם בחירה מצד ההרגשה שכל אדם מרגיש בנפשו שכל מה שרוצה ובוחר לעשותו יש בידו אפשרות לעשותו ואין כוח אחר מעכב בעדו (פסוק יג).

ואמנם, אם ישאל אדם למה ברא השם את האדם על האופן הזה, ולמה לא בראו שישכיל את הדברים כפי מה שהם בעצמם, וישכיל מן הקודם אל המאוחר שלא באמצעות החושים, ולא היה נבוך בספיקות הללו, על זה השיב, שזה דומה כמו שישאל שואל מדוע לא נתן ה' שכל אל החמור שיהיה משכיל כאדם, שאם כן לא היה חמור במציאות, וכן ה' רצה שיהיה במציאות אדם, שהוא שכל הנקשר בחומר, ואם היה משכיל שלא על־ידי החושים, היה שכל מופשט מחומר, ולא היה אדם במציאות (פסוק יב).

הרב, ר"ל איני רואה בתשובתך שום יסוד ומופת שבו תזכה בהשפטך, רק או שאתה חושב שע"י שתרבה בדברים להשיב ולחזור ולהשיב בכל פעם ילאו המתוכחים מלענות אותך ובזה תנצח בוכוחך, וז"ש **הרוב דברים לא יענה**?, או שאתה חושב שע"י שאתה איש שפתים מלומד לדבר צחות ודברי מליצה עי"ז תצדק, ועז"א ואם **איש שפתים יצדק**, הלא רק בראיות ומופתים אמתיים יזכה המתוכח לא ברוב דברים ובהרבות מליצות ואמרי נועם:

פסוק ג

בדיך, ואם בדיך ומחשבותיך הרמים **יחרישו את מתים** שהם אנשים החלשים, הבלתי מלומדים בעיונים עמוקים והם ינוצחו ע"י בדיך ויחרישו ולא ימצאו מענה, ועי"כ **ותלעג** יען כי **אין מכלים** להשיב לך דבר, ועי"כ.

פסוק ד

ותאמר, תעיז לאמר **זך לקחי** שהלקח שלך והלמודים שהצעת להכחיש את ההשגחה והבחירה הוא דבר זך וברור, זאת שנית תאמר **בר הייתי בעיניך** שאתה בעצמך בר ונבר ולא חטאת ונתיסרת בחנם, כל זה תוכל לומר לפני מתים שהם אנשים דלי חכמה וחלשים בדעת:

פסוק ה

ואולם מי יתן אלוה דבר, ר"ל,

• א) לו יצוייר שהאלהים ידבר כאשר ידבר אחד האדם בפה ושפתים כמוך (שבאמת לא יצוייר זה אצל השי"ת שלא ידבר בכלים גשמיים) זאת שנית **שיפתח שפתיו לדבר עמך** כי גם אם ידבר רחוק הוא שידבר עם אדם שפל כמוך, ואז.

פסוק ו

ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה, כל יש ונמצא הוא כפול ומקופל חציו על חציו, ר"ל שהדברים הנמצאים מתחלקים לשנים,

• א) כפי מה שהם בעצמותם,

• ב) כפי מה שהם מוחשים ומושגים לחושינו, כי אנו אין אנו משיגים מן הדברים רק את מקריהם החיצונים כפי מה שהם פועלים על חושינו, ומזה לא נוכל לדון על מהות הדברים כפי מה שהם בעצמם מזולת היחוס שבין שטחם החיצוני ובין חושינו, כי תנאי משיגי החושים הם הזמן והמקום והם אינם תנאי הדברים בעצמותם, ולפ"ז א"א שנשיג משום דבר השגה ברורה לדעת איך הוא הדבר בעצמו לפי אמתתו, רק כפי מה שנראה לנו מפעולתו על חושינו, והמשיג עצמות הדברים בידיעה מושכלת שלא ע"י החוש רק כפי מה שישכיל השכל המופשט מחומר, הוא יבין תעלומות חכמה לדעת מהות הדברים ואמתתם, כי כל יש הוא מכופל, ועצמותו ואמתתו הוא משונה מחצוניותו המוחש ע"י החוש, ואז **ודע כי ישה לך אלוה מעוניך**, אם תשיג תעלומות עצמות האדם כפי מה שהוא באמת לא כפי מה שהוא מוחש בחוש החיצוני, אז תדע כי אינך צדיק, שהגם שלפי הנגלה ממך אתה תם וישר ואין בך דופי, אין לדון מן החוש הבלתי משיג עצמות הדברים, שיוכל להיות שכפי נפשך הפנימית שהוא עצמות האדם אתה רשע, כי לא השלמת את נפשך כראוי להשלימה מצד שהיא עצם נבדל קדושה ומלאכיית, ושלא עשית כל אשר ביכלתך לעשות כפי כח נפשך הגדולה, וזה יחשב לך לעון וע"ז אתה נענש, הגם שנדמה לך שאתה צדיק לפי ישך החיצון, הנך רשע לפי ישך הנסתר הנכפל תחת היש החיצוני:

פסוק ז

החקר, עתה בא להשיב על הטענות שטען איוב בפרק הקודם שא"א שידע השי"ת את הפרטים הבחיריים, מצד שיהיה שינוי בידיעתו, ומצד שלא ישיג בחושים, וכן שאלת הידיעה והבחירה, שמכ"ז הוכיח שמעשי האדם מוכרחים ואין לו בחירה על מעשיו, עד שלכן יצוייר צדיק אובד כי אין מגיע לו גמול על הצדק, כנ"ל באורך. ע"ז השיב, שאנחנו לא נוכל להשיג את ידיעת ה' כמו שא"א שנשיג את עצמותו, שכמו שעצמותו נעלם בתכלית ההעלם כן ידיעתו שהוא עצמותו ואין היקש כלל בין ידיעתו לידיעתנו,

ולכן יצוייר שידע כל הדברים הנתלים בבחירה בידיעה עתידית, ושבכ"ז ישאר טבע האפשר ויהיה האדם חפשי במעשיו, וז"ש **החקר אלוה תמצא**? ובאר שא"א שישיג האדם עניני האלהות,

• א) אם מצד עצם ההשגה, שאחר שהשגת האדם יסודותיה הוא מן הבחינה והחוש א"א שישפוט האדם משפט שכלי לדעת את עניני האלהות, שא"א שישיגו בחושיו וא"כ א"א להפיל עליהם מופתי השכל, כי גם מושג הסבה והמסובב והדרכים שבהם ישתמש השכל בהשכלותיו לא יצדקו רק על דברים מוחשים לא על האלהות, ועז"א **החקר אלוה תמצא**,

• ב) מצד כמות ההשגה, שאחר שהשי"ת הוא בלתי בעל תכלית, א"א שישיגהו האדם ששכלו הוא בעל גבול ותכלית, כי אז נאמר שמשיג השגה בלתי ב"ת בזמן בעל תכלית, וזה סותר א"ע, וז"ש **אם עד תכלית שדי תמצא**:

פסוק ח

גבהי, הוסיף לבאר דבריו, כי הנה יש שני דרכים בהשכלה,

• א) דרך ההפשטה,

• ב) דרך ההגבלה, ולהשיג את ה' צריך ללכת בשניהם עד בלי תכלית, כי בדרך ההפשטה צריך שיגיע בהפשטתו עד האחד המיוחד בתכלית הפשיטות, ואין כח בשכל האדם להשיג השגה גבוה כזו, ועז"א **גבהי שמים מה תפעל**, וכן בדרך ההגבלה צריך שיגיע בהגבלותיו עד כל ההגבלות, כי מתנאי האל שיכלול כל השלימות שאפשר והם בלתי ב"ת ואי אפשר שיגיע האדם לתכלית השגה זו, ועז"א **עמוקה משאול מה תדע**:

פסוק ט

ארוכה, ואחר שבהשגות האלהות כלולים שתיהם, כי הוא המיוחד בתכלית הפשיטות ועם כ"ז כולל כל השלימות וכל המציאות, ובין שני אלה יש רוחק בלתי בעל תכלית אשר הוא נמנע מהשגת שכל האדם שהוא בעל תכלית, וז"ש **ארוכה מארץ מדה**:

פסוק י

(י-יא) **אם יחלוף**, אחרי ההנחה הזאת שהניח שא"א שישיג האדם מן האלהות כל מאומה, יאמר, שא"כ איך ישיג את ידיעתו שהוא עצמותו, שאינו ממין ידיעתנו כלל, כי אצל השי"ת יצוייר שידע כל פרטי הדברים העתידים ובכ"ז ישאר הבחירה ביד האדם, שהגם שהם דברים סותרים לפי ידיעתנו, בכ"ז יסכימו שניהם בחק האל ובידיעתו שהוא מין אחר מידיעת האדם, וא"כ **אם** השם **יחלוף** ויעביר את אחד מברואיו מן העולם, או אם **יסגיר** אותו במאסר בבית כלא, דהיינו שיביא עליו יסורים, **ויקהיל** את כל בני העולם

לשאול אותם אם דן בצדק וביושר, **מי ישיבנו כי הוא ידע מתי שוא**, מי ישיב ויטעון אליו לאמר הלא כבר ידע מתי שוא וכבר ידע מקודם שיחטא וממילא היה מוכרח לחטוא אחר שכבר ידע ה' שיחטא והידיעה מסלקת את הבחירה, וכבר **ראה און ולא יתבונן**, היינו שהלא כבר ראה שעתיד פלוני לחטוא ועשה א"ע כאינו מתבונן, וכאילו עדיין הבחירה ביד האדם לחטוא או שלא לחטוא, ולמה חלף החוטא מן העולם או נתיסר בחנם אחר שהיה מוכרח לחטוא, מי ישיבנו תשובה זאת, הלא לא ימצא איש אחד יוכל להשיב כזאת, אחר שאין האדם משיג את ידיעת ה' איך הוא, וה' יודע הכל ובכ"ז נשאר הבחירה ביד האדם, כמ"ש הכל צפוי ובכ"ז הרשות נתונה וא"כ בטוב העולם נדון ויפה דן מה שחלף והסגיר את הרשע, הגם שאין האדם משיג את זאת איך הוא, ואם תשאל ומדוע ברא ה' את האדם בענין הזה שלא ישיג רק ע"י החושים, ולא ידע מאומה מידיעת האלהות ומידיעת עצמות הדברים עד שלא ידע גם את נפשו ואמתת עצמותו, ולמה לא בראו על אופן שישיג וישכיל כשכל המופשט מחומר, שמשיג הכל בהשגה פשוטה מן הקודם אל המאוחר, וז"ש.

פסוק יב

ואיש, ר"ל ואם תשאל הלא ראוי **שאיש נבוב ילבב**, שהאיש הנבוב וחלול שאין לו לב להשכיל השכלות המופשטות מחומר, ילבב יושם בו לב משכיל לדעת את כל אלה, ולמה מנע ה' השכלות אלה מן האדם, ע"ז משיב **ועיר פרא אדם יולד**, ר"ל שכן יש לך לשאל מדוע ברא ה' את העיר פרא שיהיה עיר פרא, ומדוע לא בראו שיהיה לו שכל כמו אל האדם, וכמו שלא יקשה לך שאלה זאת, כי ה' נתן לכל חומר את הצורה אשר החומר מוכן אליה, וחומר העיר פרא אינו מוכן שיקבל צורת השכל, וכן חומר האדם אינו מוכן שישכיל השכלות מופשטות מחומר כי אינו מוכן שישכיל רק ע"י החושים והבחינה, ואם היה בורא אותו שישכיל כשכל מופשט מחומר היה בהכרח שכל מופשט מחומר, והיה מלאך לא אדם, וכמו שא"א שעיר פרא יולד שיהיה אדם כן א"א שאיש נבוב ילבב:

פסוק יג

אם, ובכ"ז תבחן מצד הבחינה שהבחירה ביד האדם ואין האדם מוכרח במעשיו, כי הלא תראה **שאם אתה הכינות לבך** לחפוץ לעשות איזה דבר, אז **ופרשת אליו כפיך**, תראה תיכף כי תפרוש כפיך אל הלב, ר"ל שכפיך עומדים תיכף פרושים למשמעת הלב לעשות כל אשר חפץ הלב לעשות, עד שלבך מושל על כפיך, ואינך נאנס משום מכריח, לא על חפץ הלב שעז"א אם אתה הכינות לבך, שאתה בעצמך מכינהו אל החפץ לא ע"י

הכרח, ולא על הכפים הפועלים כי הם פרושים אל הלב לעשות כרצונו ובחירתו, ובזה תבחן ותראה כי אתה חפשי במעשיך והבחירה בידך לעשות טוב או רע, וא"כ.

פסוק יד

אם און בידך הרחיקהו, כי הבחירה בידך להרחיק את האון, ולא לבד שתרחיקהו מידך, כי גם **באהליך אל תשכן עולה**:

פסוק טו

כי אז תשא פניך ממום, רק אז יהיו פניך נשואים בל יהיה בם מום, כי אם תעשה און ועולה המום נמצא על פניך, כי אתה עשית החטא בבחירתך, ואז **תהיה מוצק** וחזק מושל על עצמך, **ולא תירא**, כי אתה חפשי במעשיך, ותוכל לעשות טוב וצדק אם תרחיק בבחירתך און ועולה:

פסוק טז

כי אתה, באר לו עוד דבר חדש, שיצוייר צדיק אובד בגופו, ובכ"ז אין זה עול בחק האל, כי היסורים הבאים בעולם המוחש והנוגעים אל הגוף אינם יסורים אמתיים, ואבדת הגוף אינה אבדה, כי עקר האדם היא הנפש המתלבשת בגוף, והיא תזדכך ע"י היסורים לשוב למעונה ולקבל גמולה בעולם הנצחי ששם עקר הגמול והעונש, ועז"א כי **אתה עמל תשכח**, דייק במלת אתה, על עקר עצמותו שהיא נפשו הרוחניות שהוא עקר האדם, ועת תפשט את שמלת החומר מעליה תשכח את העמל והיסורים שסבל הגוף, ובהפך **כמים עברו תזכר**, תזכור את העמל והיסורים כמו שזוכרים את המים אשר עברו וישטפו את האדמה, שהגם שבעת השטף היא רעה גדולה בכ"ז לשנה הבאה יזכרו זאת לטובה, כי המים ישמינו האדמה וירטיבוה לעשות פרי תבואה, (כמ"ש חז"ל בפרק הרואה שמברך על הרעה מעין הטובה אם שטפה שדהו דאע"ג שהיא רעה עכשיו היא טובה לאחר זה דמסקי ארעא שרטון), כן היסורים שהיה לך בעוה"ז יהיה לטובה בחיי הנשמות:

פסוק יז

ומצהרים יקום חלד. החלד והעולם החדש אשר יקום אחר העוה"ז שהוא חיי העוה"ב יקום מצהרים ממקום האורה, לא בעוה"ז אשר קמה ממקום אופל וצלמות, **תעופה כבקר תהיה**, בעת עפעפי שחר תיכף תהיה כבקר, הגם שבעת עיפת השחר עדיין הוא לילה בעוה"ז, אז יהיה בקר, הפך מ"ש איוב ארץ עיפתה כמו אופל, כי בסור הלילה של חיי העוה"ז תזרח שמש אור הנצחי הגנוז בעוה"ב:

פסוק יח
ובטחת, ובזה יש לך בטחון על חיי העוה"ז האובדים, **כי יש תקוה** על חיים טובים מאלה ונעימות נצח, **וחפרת** שאחרי שתחפור לך קבר מכל מקום לבטח תשכב:

פסוק יט
ורבצת, שם לבטח ואין מחריד, לא כעוה"ז שרבו המחרידים מהתאוות ומלחמות היצר ופגעי העולם המחרידים את הנפש, **וחלו פניך רבים**, כמו שמתפללים על קברי הצדיקים:

פסוק כ
ועיני, אבל **עיני רשעים תכלינה**, כי לא ינוחו מתאותם יש לו מנה מבקש מאתים, **ומנוס אבד מנהם** שאין להם מנוס מן האבדון והמות, **ותקותם מפח נפש**, הפך מתקות הצדיקים שהיא נצחיות הנפש וחיי הנשמה, והם תנפח נפשם מגופם לאבדון, כמ"ש ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע:

פרק יב

פסוק א
פתיחה למענה השביעית מענה איוב

על שיטת צופר, אשר החליט, כי הידיעה אשר לנו היא רק באמצעות החוש, אשר אינו משיג רק חיצונית הדברים כמו שהם פועלים על חושיו, ואינו יודע אמיתת הדברים איך הם בעצמותם, ועל פי זה יצוייר שהגם שלפי השגת החוש הוא צדיק, יהיה באמת רשע וראוי לאבדון ולפורעניות מצד עצמותו הפנימי הנפשי, על זה לעג איוב לעג הרבה: היש שחוק גדול יותר, שאיש אשר נראה צדיק בכל מעשיו ונקי מכל שמץ דופי, נאמר לו שאינו יודע את נפשו ועניינו העצמי, שמצדו יוכל להיות שהוא רשע וחוטא ונכון למועדי רגל?! הייתכן שברא ה' את האדם באופן רע ומר כזה, לשחוק ולעג, עד שמחשבותיו השאננים הבוטחים על צדקתו יהיו בקרבו כלפיד בוער חותה גחלים ובוז על ראשו, בשלא ידע נפשו ולא יאמין בחיים, אולי הוא פושע אשם ולא ידע (סימן יב פסוק ג ד). וכן, על גוף שיטתו, שאין לאדם השגה וידיעה ברורה במהות הדברים, ושיוכל להיות חילוף הדבר ממה שהוא יודע בנפשו, בנה דייק וסוללה ויוכח, כי הידיעה אשר לאדם, המושג על־ידי הבחינה והניסיון באמצעות החושים, היא ידיעה ברורה ואמיתית, כי ראינו שכל מה שישיג האדם על־ידי חושיו ובחינותיו, השיגו גם כן כל המון בני אדם בכל דור ודור, וישמע באזנו על־פי הקבלה הנמשכת, שכל השגת בני אדם וידיעתם

שווה אל ידיעתו, ומזה מבואר שידיעתו היא ברורה ואמיתית, ושכן הם טבעי הדברים ואמיתתם כפי מה שהשיג, כי אי אפשר שדמיון מתעה יוליך שולל את כל המין (שם פסוק יא יב, וסימן יג פסוק א ב).

גם על גוף שיטתו, אשר העלה שיצוייר שיידע ה' את הפרטים הבחיריים המשתוים בידיעה חלוטה עתידה, ושבכל זאת יישאר עמה טבע האפשר ויהיה הבחירה ביד האדם, באשר הידיעה הנאמרת על השם יתברך ועלינו הוא רק בשיתוף השם, ואין ידיעתו ממין ידיעתנו, (כי הוא משיג עצמות הדברים בידיעה פשוטה בלתי נתלית עם תנאי הזמן והמקום ויתר תנאי המוחשים, ואנחנו לא נוכל לצייר ידיעה זאת כמו שלא יצייר העיוור את המוחשים, וההבדל בין ידיעתו לידיעתנו הוא כהבדל בין השגת האדם להשגת הבהמה ועיר פרא, בזה דעתו כדעת הרלב"ג במלחמותיו (מאמר ג' פ"ג), שהרבה להשיב על דברי המורה, ודעתו שידיעת השם יתברך משתתפת עם ידיעתנו בקודם ואיחור, רוצה לומר, ששם הידיעה נאמר אצל השם יתברך בקודם, כי ידיעתו היא לו מעצמותו, ועל זולתו נאמר הידיעה באיחור, כי ידיעת זולתו עלולה מידיעתו, ולפי זה אין חילוק בין ידיעתו לידיעתנו, רק מה שידיעת השם יתברך היא יותר לצד השלמות מידיעתנו, שתיקרא אצלו ידיעה מה שנקרא אצלנו מחשבה או טעות או מבוכה, ולפי זה חזרו למקומם כל ההוכחות שהוכיח איוב בסימן י', שאי אפשר שנאמר שהשם יתברך יודע כל הפרטים הבחיריים ויישאר עמה טבע האפשר והבחירה ביד האדם, שהם דברים סותרים לפי ידיעתנו, ומזה שב אל ההכרח שהכריח שהאדם מוכרח במעשיו, ואי אפשר לו לעשות דבר רק כפי שכבר ידע השם יתברך בידיעתו הקדומה, שהוא מחוייב לעשות על־פי מערכתו, והוא דומה כיתר הבעלי-חיים שאינם בחיריים רק מוטבעים ומוכרחים במעשיהם(סימן יב פסוקים ז-יג),

והשם יתברך מושל ומכריח מעשי בני אדם הבחיריים כמו שיכריח כל עניינים הטבעיים, כמו שיסוד המים לפעמים ישטוף את הארץ ולפעמים יחרב וייבש, וכל זה נעשה על־ידי טבע והכרח, כן פעולות האדם לאדם (שם פסוקים יד-טז),

והביא עוד ראיות על שהאדם מוכרח במעשיו, מהנהגת הקבוצים גויים ולאומים, שלפעמים ילכו חכמיהם ומנהיגיהם שולל, ויסכלו בהנהגתם עד שיילכו בתוהו ויאבדו, שמזה נראה שכוח אחר, עליון, מפר עצתם ומסכל מחשבתם, כמו שביאר זה באורך (שם פסוק יז עד סוף הסימן),

על־פי זה צעק מרה, אחר שהוא מוכרח במעשיו, עד שלכן לא יקבל שכר על צדקותיו, והוא מסור אל המקרים והרעות אשר חרצו עליו בני מערכת מזלו, הלא ראוי שהשם

יניחהו להיות חופשי במעשיו, למען יקבל שכרו כשכיר העושה באמונה, ולא ייגע לריק ולבהלה (סימן יד פסוק ה), בשגם אחר שימי האדם מעט ורעים, וטבע מולדתו מחייב שיהיה עלול אל הטומאה ומעשים נשחתים, וצריך הוא ללחום מלחמת היצר, ראוי שיהיה על-כל-פנים חפשי במעשיו, עד ירצה כשכיר יומו (יד א-ה).

ועל מה שהניח צופר, שעיקר ההצלחה והגמול הוא אחר המוות, שאז יש לו תקוה לחיות חיים נפשיים בנעימות נצח, האריך ללעוג על דבריו (לשיטתו, אשר יכפור בתחיית הנפש ובגמול הרוחני) (שם ז עד סוף הסימן).

אולם, עם מה שסתר דעת צופר, וגם התמרמר בכל סימן יג על שלושת רעיו אשר ערכו איתו מערכו, שכולם אין ליבם כפיהם, ושהם בעצמם יודעים שאין ממש בדבריהם, רק באו במופת הניצוח כחנפים לדבר עולה ורמיה, דברים שהם בעצמם ליבם רחק מהם, ומבקש שנית שיודיעהו מה חטא וכמה מספר חטאיו, שכל זה תשלום הויכוח שהתווכחו במערכה הראשונה על השאלה שצדיק ורע לו -

עתה ערך איוב מערכה שניה, אשר לא התווכחו עליה עדיין, והיא השאלה, מדוע יש רשע וטוב לו, כמו שאמר **ישליו אוהלים לשודדים** (פסוק ו), שתשובת השאלה הזאת לא תצא מכל השיטות שנאמרו עד הנה, שהרשע רשעו מבואר וגלוי לכל, ואי אפשר לומר עליו שהוא צדיק בנסתר, בשאנו רואים שהוא שודד ומרגיז את האם ועושה מעשים רעים להכעיס, ובכל זאת ביתו שלום מפחד, ולא שבט אלוה עליו. ומעתה התחילו להתווכח שנית על השאלה של רשע וטוב לו, וכל אחד נתן מענה לפי דעתו ושיטתו:

פסוק ב

אמנם, לעומת שאמר לו הרוב דברים לא יענה, השיב הלא **אתם עם** ר"ל אתם הרבים להשיב דברים נגד היחיד, ועמכם תמות חכמה, אתם החכמים בעיניכם כאלו במותכם תמות החכמה שאין לה גואל זולתכם, וכיון ג"כ להליץ עליהם במאמר בעל שתי פנים, כאלו החכמה אשר היא חיה ורבת פעלים תמות בהיותה עמהם, שהיא אצלם כמת אשר אין חיים בקרבו, אחר שלדעת צופר אין החכמה משגת אמתת הדברים ואין כל רוח מדע והשכל בה:

פסוק ג

גם. בכל זאת **גם לי לבב כמוכם**, להשכיל ולדעת **לא נופל אנכי מכם**, לא נפלתי ממדרגתי על ידכם כאשר יפול האדם בעיניו עת יראה גדולים ממנו בחכמה ובדעת, **ואת**, ומוסיף שלא לבד אנכי חכם כמוכם, כי **את מי אין** לבב **כמו לאלה**, הלא גם סכל שבסכלים יוכל לענות דברי שטות כאלה:

פסוק ד

שחוק, נגד מ"ש מי יתן אלוה דבר ויגד לך תעלומות חכמה וכו', שאמר לו שאם יקרא אל ה' והוא יענה אותו אז יודיעהו שהאדם המוחשי אינו האדם העצמי, והגם שהוא צדיק לפי המוחש והנגלה י"ל שהוא רשע לפי ענין נפשו, ולפי עצמותו הפנימי, והוא אינו יודע את עון נפשו אשר עבורו חייב עונש, משיב לו וכי **אהיה קורא לאלוה ויענהו שחוק לרעהו**, אתה אומר שיענני ה' על קריאתי דבר שהוא שחוק אל הרעיונים, כי אם יעלה דבר כזה על רעיוני אדם הלא ישחק וילעג לרעיון כזה, שמי שיודע בבירור שהוא צדיק יאמרו לו שיחשוב ברעיוניו שהוא רשע כי אינו יודע את עצמותו הפנימי, הלא הרעיון יצחק ע"ז, כי כל הדברים שאמרת לחלק את הנמצא לשני ענינים עניני המוחשי ועניני העצמי, ויצוייר שיחטא האדם מצד ענינו הפנימי העצמי, ולא ידע חטאיו מצד שאינו יודע רק ענינו המוחשי, וכן מה שאמרת שיצוייר הידיעה והבחירה יחדו (הגם שאצל שכל האדם הם דברים סותרים) כי ידיעת האדם אינה ידיעה אמתית. כ"ז הוא שחוק לרעיון. וכן הוא **שחוק** (**לריע ורעיון של**) **צדיק תמים**, והוא.

פסוק ה

לפיד בוז לעשתות (**צדיק**) **שאנן**, ר"ל דבר זה שאמרת שיצייר שמי שיודע בעצמו שהוא צדיק גמור מ"מ יהיה רשע באמת והוא לא ידע ויהיה מוכן למועדי רגל ולכריתות ואבדון, הוא בצד א' שחוק אל רעיוני הצדיק תמים שיודע שהוא צדיק. ומצד הב' הוא לפיד בוער של בוז וחרפה, לעשתותיו השאננים, מה שיעלה בדעתו שהוא **נכון למועדי רגל**, ושראוים יסורים לבא עליו ושימעדו רגליו ושהוא מוכן לפורעניות על חטאתיו, וכדי בזיון וקצף שלא יהיה הצדיק בטוח בנפשו, והיה הצדיק כרשע נכון ליסורים:

פסוק ו

ישליו, עתה שואל הלא כל מה שאמרו הריעים הוא לענות על השאלה של צדיק ורע לו, אבל מדוע **ישליו אהלים לשודדים**, הלא הם רשעים גמורים בשהם שודדים את הבריות? ואיך יהיו **אהלים בטוחות למרגיזי אל**, שעושים עברות להכעיס את בוראם? הכי תאמר שהם צדיקים לפי נפשם ועצמותם הפנימי? הלא מזה מוכרח שלכן ישליו אהלים לשודדים **לאשר הביא אלוה בידו**. שמה ששדד ועשק וגזל לא עשה בבחירתו, רק שהאלהים הביא העשק בידו, כי האדם אין חפשי במעשיו והיה מוכרח לשדוד ולהרגיז את האל מצד תולדתו, ושכן ידע ה' מראשית והידיעה מכרחת את הבחירה ולכן אין מגיע לו עונש על מעשיו. והנה בזה חדש איוב השאלה האחרת אשר לא התוכחו עליה עדיין עד הנה, שהיא השאלה על שלות הרשעים, ששלשה השטות אשר ענו הריעים על

יסורי הצדיקים לא יפיקו מענה על שאלה הזאת. כי הרשע רשעו מפורסם וגלוי ואיה אלהי המשפט?:

פסוק ז

ואולם, לעומת שאמר ואיש נבוב ילבב ועיר פרא אדם יולד, משיב לו שגם הבהמות ובע"ח יבררו זאת שהכל יעשה בהכרח עפ"י גזרת ה' ורצונו, ואין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח לעשות כפי בחירתו, שכמו שכל הבע"ח הם מוכרחים במעשיהם כן האדם מוכרח במעשיו, וחשב סדר המדרגות בדרך לא זו אף זו, **שאל נא בהמות** היונקים **ותורך**, וגם **עוף השמים** שהם נמוכים מבהמות היונקים, **יגידו לך**:

פסוק ח

או גם **כשתשיח לארץ** הוא ליתר צאצאי הארץ, שהם נמוכים גם מהעופות, כמו הרמש ושרץ האיפיביאן ותורך, וגם **יספרו לך** זאת **דגי הים**, שהם הנמוכים יותר ביצירה (כמ"ש בפי' מ"ב ובפי' תהלות סי' ט'):

פסוק ט

מי גם **בכל אלה** הבהמות ובע"ח השפלים לערך האדם **לא ידע כי יד ה' עשתה זאת**, כולם יודעים שאין להם שליטה לעשות כל מאומה, וכל פעולותיהם מיוחסים לה' אשר גבל טבעם ותכונתם ותנועותיהם כפי הטבע, עד שלא יניעו רק כפי הטבע השתולה בם מה', ואין להם בחירה וחפשיות במעשיהם:

פסוק י

אשר, וא"כ כמו **שבידו נפש כל חי**, כמו שנפשות הבע"ח לא יניעו לעשות דבר רק כפי ההכרח של הטבע ששתל ה' בם, כן **בידו רוח כל בשר איש**, כן הרוח הנמצא בבשר האיש הוא ביד ה'. ואין לו חירות ובחירה לעשות בלעדו כל מאומה, עד שכל פעולותיו מוגבלות כמעשי יתר הבע"ח:

פסוק יא

הלא אזן, על מה שהחליט צופר לפי שטתו שידיעת האדם קצרה מהשיג אמתת הדברים, באשר אינו משיג רק חיצונית הדברים לא ענינם העצמי. וכן שידיעת האדם קצרה מהשיג איך ידע את הדברים העתידים ושבכ"ז ישאר עמה טבע האפשריות והבחירה, וזה כדעת הפילוסופים אשר גזרו אומר שהאדם א"א לו להכיר את האמתיות ולהשיג השגה ברורה, ואין לו ראיה שהדבר המאומת בעצם המשיג הוא כפי האמת אשר בעצם המושג, ע"ז השיב איוב, שלא נוכל להסתפק בהשגת המושכלות הראשונות הטבועים בשכל האדם, כמו שלא נוכל להסתפק בהרגשת החושים, וז"ש כמו **שהחיך יטעם**

לאכל, וירגיש מה מר ומה מתוק, כן **אזן מלים תבחן** לדעת מה אמת ומה שקר, שה' שם בטבע שכל האדם להכיר את האמת כמו ששם בטבע החוש להכיר את מוחשיו:

פסוק יב

בישישים, וכן הידיעה המושגת ע"י הבחינה והנסיון היא אמתיית, באשר ישיג ע"י נסיונות רבות ובחינות שונות ויוציא מהם משפטים כוללים אמתיים אין בהם שום ספק כלל, וע"כ **בישישים חכמה** כי הם ברוב ימיהם קבלו חקי החכמה מזקני קדם שהיה להם מורשה מאבותיהם, **ובארך ימים תבונה**, שברבות הימים ירבה העיון והבחינה ויוציאו דבר מתוך דבר על ידי היקשים ותולדות השכל, הרי כי יש לאדם כח להשיג השגות אמתיות ויוכל לסמוך על ידיעתו:

פסוק יג

עמו, זאת שלישית שהידיעה נתנה לאדם מאת ה', וידיעת האדם מסובבת מן ידיעת ה' שהיא אצלו בעצם וראשונה, כי ידיעתו היא לו מעצמותו, שעז"א **עמו חכמה וגבורה**, שבין החכמה ובין הגבורה והיכולת לא קבלה מזולתו, רק היא נמצאת עמו, שהוא מקור החכמה וממנו השתלשלה אל האדם. בענין שידיעת האדם היא ידיעה אמתיית ואינה משונה מידיעת ה', כי **לו עצה ותבונה**, כל עצה וכל תבונה הנמצאת אצל ב"א מיוחסת לו להשי"ת כי נמשכה מעצתו וידיעתו, ובזה סתר כל מה שהניח צופר שהידיעה נאמרה אצל ה' ובני אדם בשיתוף גמור, ואין ידיעתנו ממין ידיעתו ית' כי דעתו שידיעת ב"א נאצלה מידיעת ה', ובזה נסתרו כל התשובות שישיב בזה על שאלת הידיעה והבחירה כפי שטת הרמב"ם שידיעת ה' אינה ממין ידיעת האדם, כי לדעתו ידיעת ב"א מיוחסת לידיעת ה', וא"כ א"א לומר שתצדק הידיעה עם הבחירה שהם דברים סותרים לפי ידיעתנו, וכן יתר השאלות ששאל בסי' י' על ידיעת ה' דברים הבחיריים המשתנים, כולם עומדים בתקפם, כמ"ש הרלב"ג במלחמותיו אשר סתר דעת המורה ותשובותיו בטענה זו:

פסוק יד

הן יהרוס, וע"כ מוכרח לומר שאין האדם חפשי במעשיו, כי ידיעת ה' הקדומה מכריח את מעשיו לעשות טוב או רע, ואין להאדם יכולת לעשות כל מאומה כמו שאין לכל הדברים הטבעיים שום יכולת לשנות את טבעם, וכשהשם יהרס בית איש **לא יבנה** כי אין אדם שליט בבחירתו, וכן בהפך כשיסגור על איש להיות ביתו סגור ונעול לא יפתח, כי אין אדם יכול לעשות דבר:

פסוק טו

הן יעצר, שעורו כשיהרוס או יסגור לא יוכל איש לשנות מעשהו כמו שלא יוכלו הדברים הטבעיים לשנות את מעשיהם, דומה כמו שיעצר במים ויבשו, או בהפך כשישלח את המים לשטוף את העולם שאז יהפכו את הארץ, ושכ"ז מאת ה' ובהכרח, וכן יהיה מה שיהרוס או שיסגור, לא יבנה ולא יפתח, כי אין אדם שליט על מעשיו, (ותפס בשני אלה דבר והפכו, כי שני ההפכים יהיה אחד סבה לחברו שמה שיעצר את המים ויבשו במקום אחד יתהפכו שם המים העולים לאויר לאדים וישאום העבים ויריקום במקום אחר ושם יהפכו ארץ, וכן בעניני האדם תהיה לפעמים ההריסה סבה אל הסגירה והשמירה):

פסוק טז

עמו, מוסיף לבאר זאת שאחר **שעמו העז** וגם **התושיה**, שהוא הוצאת כל הישות אל הפעל, כי הוא מקור הנמצא סבתם וחיותם ושרשם, א"כ לו **שוגג** גם כל שוגג מיוחס לו, שמה שישגה האדם מני דרך אינו תלוי בבחירתו רק נתהוה לו מאת ה' ונגזר עליו בעת שנתהוה ונוצר, ומשגה, ר"ל וה' הוא משגה אותו מני דרך, ולא נהיה זאת ע"י בחירתו:

פסוק יז

מוליך, מבאר שנמצא שהעמים יעשו לפעמים מעשים אשר מבואר מהם שלא נעשו ע"י בחירתם ושכלם, רק שיש כח עליון המניע אותם ומכריחם לעשות הפך העצה והשכל, ויבאר זה ממה שנראה בהנהגת המדינות והקבוצים. שהנה בהנהגת המדינות ידוע שיש שני מיני הנהגות,

- א) שהעם מתנהגים עפ"י איש אחד שיבחרו למלך עליהם,
- ב) הכנסיה החפשית שמתנהגים מעצמם ע"י ראשים שישימו עליהם להנהיגם כפי רצונם. והנה בהנהגת המלכות היו נמצאים בימי קדם מושלים שהיו הורגים את העם ומכבידים עליהם את עולם, ולהשמר מרעתם היו העם אוסרים אותם במוסרות, שבעת שבחרוהו יסדו לו חקים מוגבלים עד כמה יגיע כחו, והיו ממנים עמו יועצים ושופטים, שלא היה לו כח לתת חק ודת בלעדי הסכמת היועצים, ולא לעשות משפט בלעדי דעת השופטים, וחקים האלה שבם הגבילו את ממשלתו היו נקראים **מוסר מלכים**, שבהם היו אסורים במוסרות בל ימשול בחכמה ובל יצא חוץ מגבולו, ולפעמים תראה ששני הממונים שמנו העם לאסור את המושל העריץ בל יצא חוץ מגבולו, הם עצמם יהיו סבה שיתגבר העריץ וימשול בממשלה בלתי מוגבלת ויתגבר בכח וגבורה על העם לעשות עמהם כרצונו, וז"ש שלפעמים תראה שה' **מוליך את היועצים שולל** בעצה נבערה, **ואת השופטים יהולל** ויערבב מעשיהם, ועי"כ:

פסוק יח
מוסר מלכים פתח יפתח את המוסר והמותרות שבה אסרו את המלכים בל ישתררו בממשלה בלתי מוגבלת, והם יסירו מעליהם מוסרות אלה שהיו אסורים בהם, **ויאסר אזור במתניהם** שישימו על מתניהם אזור שמורה על הגבורה ויאזרו מתניהם בחזקה למשול על העם כחפצם, וזה מורה על ביטול בחירת העם כולו ויועציהם, כי זה חסרון גמור מאת היועצים והשופטים אשר לא הביטו זאת מתחילה, רק כי יש כח עליון המכריח אותם ע"ז ליסר ע"י זה עמים ולאומים בשבט עברתו:

פסוק יט
מוליך, עתה יבאר שכן נראה בהנהגה השניה בכנסיות החפשיות שאין להם מלך והם מתנהגים מעצמם, ולעצור בעד העם בל יפרצו חק שההמון והעניים יפלו ביד חזקה על העשירים שהם מועטים וחלשים מהם, לשלול את ממונם, יש להם ד' מיני מנהיגים כמו שיבאר, ולפעמים יסכל ה' כל עצת המנהיגים והעם יפרצו וישטפו כזרם מים שוטפים והיו כדגי הים איש את רעהו חיים בלעו, וחושב כי הכנסיה הזאת תעצור,

- א) ע"י כהני הדת אשר ישימו רסן בפני ההמון ע"י הדת והאמונה השלטת ביניהם, וה' **מוליך כהני** הדת **שולל**,
- ב) ע"י **איתנים** ותקיפים גבורים ושרים המכריחים את העם בכחם, אותם **יסלף**,
- ג) ע"י **נאמנים**, ר"ל מדברים ומליצים שיטיפו אל העם בשער בת רבים ויקחו נפשות בלקחם ודבריהם, וה'.

פסוק כ
מסיר השפה והדבור שיש **לנאמנים** ומדברים אלה, ובשער לא יפתחו פיהם,

- ד) הזקנים, שיכבדום העם מצד זקנתם וחכמתם, וישמעו לדבריהם באשר בישישים חכמה, וה' **טעם זקנים יקח**, עד שלא ישאר שום מנהיג ועוצר בעד העם, ועי"כ.

פסוק כא
שופך בוז על נדיבים, יקומו דלת העם וההמון לבוז ולשלול את ממון הנדיבים, כמו שזה מצוי במדינות שאין להם מלך שיקומו ההמון כשטף מים כבירים לבוז את בעלי הממון ולהרגם, **ומזיח אפיקים רפה**, ידמה את ההמון העם כאפיקים שהם מי הנהרות שמטבעם לשטוף ולקחת את כל הנמצא בדרכם, רק שמנהיגי העם ידמו כמזיח של האפיקים שהם שפת הנהר וגדותי המים שהם כחגור החוגרים בעד המים בל יצאו חוץ מגבולם, ועתה רפה את המזח והחגורה שלא תחגור בחזק רק ברפיון ומי ההמונים הרבים ישפכו וישטפו את הנדיבים:

פסוק כב
מגלה, מצייר במליצתו כאילו הצלמות משכנו במעמקי חושך תחת מים ושוכניהם. וע"י שטף האפיקים האלה **יגלה עמוקות** ויוציאם מני **חשך**, ואז **הצלמות** השוכן שם **יצא לאור**, והכונה שהעצות העמוקות של שפלי העם מרי נפש לקום על הנדיבים ולאבדם ולגזול את רכושם אשר שכנו במסתרי לבם, יגלה עתה ויצאו לאור, ועמו הצלמות והרצח:

פסוק כג
משגיא. עוד ראינו כזאת בהקבוצים עצמם, שלפעמים ה' **ישגיא גוים** ויגדלם **ויאבדם**, שגאונם וגדולתם יהיה סבה לאבדונם, ולפעמים **שוטח לגוים**, שיפזר את הגוים ויוציאם ממקומם, ובזה עצמו **וינחם אל מחוז חפצם** (תהלים קז):

פסוק כד
מסיר, ולפעמים **יסיר לב ראשי עם הארץ** שהם המנהיגים אותם, בלכתם לבקש מקום לשבת ועי"כ **יתעם בתהו לא דרך**, עד שלא ידעו הדרך ללכת עיר מושב, וזה בשני פנים, או.

פסוק כה
שימששו חשך ולא אור ולא יגה עליהם אור העצה למצוא הדרך הנכון, או **שיתעם כשכור**. שהגם שהולך באור אינו יכול ללכת ברגליו, כן לא יהיה כח בידם למצוא להם מקום מנוחה ויאבדו בעת פזרונם וטלטולם, כאשר אירע כן לעמים רבים בעת מסעי העמים לבקש להם מנוח לשבת, מכ"ז נראה כי האדם אינו חפשי במעשיו למצוא תמיד העצה הנכונה, שאז לא היה טוב העצה נמנע בקבוצים וכנסיות גדולות, שבהכרח ימצאו ביניהם חכמי לב ונבונים, ותשועה ברוב יועץ, רק כי יש כח עליון המניע אותם והמפר עצת גוים ומניא מחשבותיו, כפי עצתו הקדומה, ועצת ה' היא תקום:

פרק יג

פסוק א
הן כל, על כל אלה לא תוכל לאמר ששכל האדם אינו משיג האמת מפני שאינו משיג רק את המוחשים לא אמתת הדברים בעצמם, כי כל אלה הדברים השגתי בחושי, בין בחוש הראות שכ"ז **ראתה עיני**, ולא תוכל לומר שחוש הראות הטעה אותי, כי כן **שמעה אזני**, עד שהתברר לי שגם אנשים אחרים ראו את המראה כמו שראיתיה אנכי, וא"א לומר שחוש הראות של כל בני אדם טועה בדרך אחד. וגם **ותבן לה**, וא"כ אינו דמיון

וטעות רק השגה אמתית. וגם לא תוכלו לאמר שאתם משיגים את הדברים באופן אחר ממה שהשגתי אני, כי הדעת שלכם משונה מדעתי. כי:

פסוק ב

כדעתכם ידעתי גם אני. דעתנו שוה באיכות וכולנו יודעים ומשיגים בדרך אחד. וגם לא תוכלו לאמר שעכ"פ דעתכם גדולה וגבוהה מדעתי בכמות, והשגתם גדולה מהשגתי. כי **לא נופל אנכי מכם**:

פסוק ג

(ג-ד) **אולם**. החלוף שביני וביניכם מה שדעתכם בלתי מסכים לדעתי, אינו מצד ההשגה או מצד המשיג. רק בא מצד התכלית והאמצעיים אשר שמנו לנו למטרה בוכוחנו. והמאמרים מקבילים, **אני אל שדי אדבר ואולם אתם טופלי שקר**. ר"ל אני מטרת וכוחי מה שאדבר ואתוכח הוא אל שדי, להצדיק הנהגתו מצד שהוא שדי, וראוי שמהנהגתו לא תצא עול, שאם נאמר שההנהגה הפרטיית היא מאתו, יהיה זה סותר אל חקי הצדק והמשפט שראוי אליו מצד שהוא שדי ומנהיג. ואתם טופלי שקר, שאתם רוצים להצדיק הנהגתו בדברי שקר, לא כפי האמת.

ואני הוכח אל אל אחפץ ואתם רופאי אלל כלכם. אני מתוכח להוכיח דעתי מצד אלהותו, שמצד זה מוכרח שידע כל הדברים העתידים ושבכ"ז לא ימצא אצלו שינוי ידיעה וריבוי ידיעה ושיתחדש לו ידיעה, כמו שהוכיח בסי' י'. ואתם שיחסתם לו ריבוי ידיעה ושינוי וידיעות פרטים אין תכלית להם, ושבכ"ז תשאר טבע הבחירה אל האדם. אתם רופאי אליל, ר"ל לא רפאתם בזה עניני האלהות רק דבר שאינו נמצא במציאות כלל, כי שיהיה נמצא מי שיש בו תוארים שיש בהם סתירה בעצמותם וסותרים אל מציאותו, הוא דבר בלתי אפשר, כי כל דבר הסותר א"ע הוא דבר נמנע והוא אליל, ר"ל דבר שאינו במציאות והוא אפס ואין ולא:

פסוק ה

מי, וא"כ **מי יתן החרש תחרישון**. אחרי שכל תשובתכם הוא ששכל האדם א"א שישיג את הדברים האלה. ובזה היה טוב שתחרישו, כדרך גם אויל מחריש חכם יחשב. וזה היה נחשב לכם לחכמה. כי האומר איני יודע חכמתו הוא שיחריש, ולא יתוכח:

פסוק ו

שמעו, מתחיל להתוכח אתם על שיצאו לריב אתו ולהרשיעהו בטענות של הבל. כאילו באו לחנף אל ה' ולדבר בעבורו רמי'. ועז"א **שמעו נא תוכחתי** שהוא גוף הוכוח. וגם **הקשיבו ריבות שפתי**. מה שאריב עמכם על כבודי אשר חללתם:

פסוק ז

הלאל תדברו עולה. כיון על שטת אליפז ובלדד שהם ייחסו עולה אל האל. שיעניש עונש כבד בעבור חטא קל לדעת אליפז, או שיגיע לו רע כדי שתמורת זה יתן לו אח"כ טוב כדעת בלדד. שזה ג"כ עולה. שיש אדם שלא ירצה בתמורה זאת.

ולו ובעבורו **תדברו רמיה**. כיון על שטת צופר שיעניש ה' את הצדיק מפני שהוא רשע לפי נפשו ועצמותו הפנימי הגם שהוא יודע בעצמו שהוא צדיק. ושיעניש אותו בעבור רשע שכבר ידע ה' שיעשה אותו והוא מוכרח לעשותו. שזה רמיה:

פסוק ח

הפניו. שלפעמים יחנפו אדם גדול בפניו ויצדיק את מעשיו שלא כדת מצד נשיאת פנים. ולפעמים יריבו בעבור כבודו אם שומעים חרפתו ובעבור זה ידברו עולה או רמיה. וכל זה לא שייך אצל ה' שהוא לא ירצה בשפת חונף ובלשון רמיה:

פסוק ט

הטוב. אחר שאתם בעצמכם ידעתם שאין ממש בדבריכם. רק תחניפו את ה' להצדיק אותו בדברי שקר. דבר שה' שנא אותו כי הוא מבקש שידבר האדם אמת בפיו ובלבבו. וא"כ הכי **ייטב** זה בעיניכם אם ירצה ה' **לחקור אתכם** לנסות את אשר בלבבכם.

אם כהתל באנוש תהתלו בו. שירצה לדעת אם התשובות שהשבתם להצדיק משפטי ה' דברתם באמונה ובהסכמת הלב. או היה רק דבר חונף והתלתם בו כמו שמהתלים באנוש לדבר בפניו שקרים א' בפה וא' בלב. וה' יחקור אתכם וינסה הדבר. במה.

פסוק י

שהוכח יוכיח אתכם. שיוכיח אתכם ביסורים. לראות **אם בסתר פנים תשאון**, אם בעת שתוכחו ביסורים ומכאובים תשאו עליו בסתר לבבכם להצדיק משפטי ה' ודיניו. והלא באמת אז תתרעמו על משפטיו. ואז יבורר שכל מה שהמלצתם בעד האל היה רק דברי מהתלות ואין לבכם כפיכם. כי כל מה שאמרתם להצדיק את האל היה רק מפחדו ומוראו. כי:

פסוק יא

(יא-יב) **הלא שאתו תבעת אתכם** ודברתם רמיה מצד יראתו לבד, לא מצד שאתם מחליטים כן בלבכם. ודלתות הכתוב מקבילים, **הלא שאתו תבעת אתכם זכרוניכם משלי אפר**, **ופחדו יפול עליכם לגבי חומר גביכם**. ר"ל שתדברו רמיה. או מצד יראת רוממותו ושאתו. או מצד יראת ופחד ענשו. שתבעת אתכם שאתו וגדולתו מצד שתחשבו שפלת ערככם נגד גדולתו. שזכרוניכם משולים כאפר נגדו. כענין מ"ש הנה הואלתי

לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר, שמצד זה תבעת אתכם שאתו. או שתפחדו פחד העונש כי יוכל להשוות גביכם לגבי חומר. מצייר שהאדם הוא נברא מן החומר והוא דומה כגב וגובה היוצא מן החומר. וכשמסלקים הגב משום אותו שישוה עם יתר החומר שאצלו. כן יוכל להשיב את גופכם שהוא עפר מן האדמה שישוה אל האדמה שאצלו ולא יוכר ממנו רושם כלל. ומצד זה פחדתם וחנפתם לדבר מהתלות:

פסוק יג

החרישו. ר"ל וא"כ אחר שכל מה שדברתם להצדיק את האל היה רק מצד היראה והפחד לא מצד האמת. א"כ מי הכריח אתכם לדבר. הלא כבר הייתם יוצאים ידי חובתכם אם הייתם שותקים. אחד שבלבכם אתם יודעים שהאמת אתי רק שיראתם לדבר כדברי. היה **לכם להחריש ממני ואדברה אני**, **הגם שיעבר עלי מה**. כי אני בלתי מתירא עוד משום דבר. כי.

פסוק יד

על מה אשא בשרי בשני. שאנשוך את בשרי בשני מרוב המכאוב למען יהיה פי סתום ולא יצעק. כדרך הכואב שרוצה להכריח את עצמו לשתוק שנושך אצבעו בשיניו. אחר שבכ"ז **נפשי אשים בכפי**. שבכ"ז הנני בסכנה כל רגע הגם שאני מחריש. וא"כ טוב יותר שאדבר:

פסוק טו

הן, ר"ל הכי **אירא שיקטלני** כשאדבר נגדו. הלא **לו איחל** הלא זאת תוחלתי שימהר להמיתני כדי שאפטר מן היסורים הקשים ממות.
אך דרכי אל פניו אוכיח, ואברר לו שאני צדיק בדיני, ובהפך:

פסוק טז

גם הוא לי לישועה. שבהכרח שעי"ז שאברר לפניו האמת עי"כ יהיה לי לישועה ולא יענישני בעבור זה. כי ה' אינו רוצה שיחנפו אותו בדברי שקר **כי לא לפניו חנף יבא**. ולא ירצה שאשתוק ולא אגיד האמת והצדק:

פסוק יז

שמעו את המלות, **ואת אשר אחוה** ואודיע **באזניכם**. ר"ל שתשמעו גוף ראיותי וטענותי. וגם את המלות שבם סדרתי את דברי:

פסוק יח

הנה, ר"ל שאחרוש ולא אתוכח להראות צדקי לא יצוייר רק בשני אופנים.
• א) אם עדיין לא ערכתי וסדרתי את הוכוח וקשה בעיני לסדר את הראיות והטענות.

• ב) גם אם טענותי מסודרות יצויר שאשתוק אם אני מסופק אם אצא זכאי בהשפטי. אבל אחר **שכבר ערכתי משפט**. וכל דברי הוכוח כבר ערוכים ומסודרים אצלי. וגם **ידעתי כי אני אצדק** ואיני מסתפק כלל שבודאי אצא זכאי בדיני. וא"כ.

פסוק יט

מי הוא זה (**אשר**) **יריב עמדי** לאמר לי **כי עתה** (הגם שאצא צדיק בדיני) **אחריש** ולא אציע דברי וכוח. רק **אגוע** כמת חייב ורשע בדינו:

פסוק כ

• א) **אך**. אחר שאני מתקרב להתוכח עמך. אני מבקש **שאז** בעת הוכוח. אשר **מפניך לא אסתר** ואעמוד לפניך פנים אל פנים להתוכח אתך כאשר יתוכח איש עם רעהו. אז **שתים אל תעש עמדי**. והוא.

פסוק כא

כפך מעלי הרחק. שבעת הוכוח יחדלו המכות שאתה מכה אותי בידך. וגם **אימתך אל תבעתני**. שלא אתבהל אז מאימת גדולתך ורוממותך. שע"י שתי אלה יסתמו טענותי, מיראת הרוממות או מיראת המכות:

פסוק כב

וקרא. ואז **תקרא אתה** ותחשב עונותי **ואנכי אענך** להודות עליהם. או אם לא תרצה לקרא. עכ"פ **אדבר** אנכי ואתה **השיבני**. והוא שתקרא.

פסוק כג

כמה לי עונות ופשעים. שתודיעני את מספר עונותי וכמותם. או עכ"פ **פשעי וחטאתי הודיעני**. אם לא תודיעני כמותם ומספרם הודיעני מהותם. כי אני אומר שלא לבד שלא חטאתי חטאים רבים שיכנסו בגדר המספר כי גם לא חטאתי כלל:

פסוק כד

למה. ואתה עושה בהפך. שלא לבד שאינך רוצה לעמוד כנגדי להתוכח אתי. כי **תסתיר פניך**. ואינך רוצה להתוכח ולהודיעני חטאתי. ובכ"ז תחשבני **לאויב לך**:

פסוק כה

(כה-כו) **העלה**. דלתות הכתובים מקבילות.

העלה נדף תערוץ כי תכתב עלי מרורות. העלה היה מיוחד לכתיבה בימים קדמונים. ודברים טובים היו כותבים על עלים שלמים. אבל אותי תחשוב לעלה נדף הבלתי ראוי לכתוב עליו דברים טובים. ולכן תכתב עלי מרורות. (שיציין היסורים והמכות הנרשמים על גופו ככתיבה על ספר. כמ"ש (לקמן ל"א ל"ה) הן תוי שדי יעננ) **ואת קש יבש תרדף כי**

תורישני עונות נעורי. שהקש בעודו אביב ומלא תבואה רודפים אחריו לדושו להוציא התבואה מן השבולת שעליו. אבל הקש היבש אין רודפים אחריו. וממליץ שאתה תרדוף את הקש היבש מצד שתזכר לה ימי הנעורים שאז היתה מלאה תבואה. וכן הגם שעתה בלותי מזקנה ורפיון. תרדפני כי תורישני עונות נעורי שהייתי מלא עלומים וכח ואז חטאתי לפניך:

פסוק כז

ותשם בסד רגלי. לבל יוכלו לנוע ממקומם. וחוץ מזה תשמור כל ארחותי שאני הולך. הגם שאיני הולך בכחי כי רגלי בסד. ור"ל הגם שמעשי מוכרחים תשמור ארחותי להענישני כאילו אני הולך בבחירתי. והלא אם **על שרשי רגלי תתחקה** לדרוש השרש שממנו יוצא תנועת רגלי. הלא אז תראה כי.

פסוק כח

הוא כרקב יבלה. שכח הבליה והרקב נמצא בו בעצמו. וגם הוא **כבגד אכלו עש**. שנשחת ע"י משחית חוצה לו כן גוף האדם עלול להפסד. הן מצד מזגו והרכבתו הן מצד הסבות שחוצה לו:

פרק יד

פסוק א

אדם, האדם שהוא פחות וגרוע מצד שני קצות חייו, כי מצד קצהו הראשון הוא **ילוד אשה**, נולד מטפה טמאה וניזון מדם הנדות עובר במעבר השתן מקום טומאה וגיעול, ומצד קצהו האחרון הוא **קצר ימים**, והבריח המבריח בין שני הקצות, שהוא במשך ימי חייו הוא **שבע רוגז**, כי רעותיו רבו מן טובותיו, כפי שבאר לדעתו בסי' ג':

פסוק ב

כציץ, מלבד זה אין לו חוזק וקיום, בין מצד עצמו, כי **כציץ יצא וימל**, כמו שהציץ בעת שפורח ויצא פרחו אז ימל ויכרת, כנודע בטבע הצמחים שעת הוצאת הפרח הוא קץ ימי חיי הצמח, כי מאז יתחיל להבלות, וכן האדם אחר שיוליד ויוציא זרעו אחר שיפרח כציץ באמצע ימי חייו שהם ימי העמידה יתחילו ימי הירידה ימי זקנה ושיבה, בין מצד זמנו כי **יברח כצל ולא יעמד** רגע על מצב אחד כי הולך ומתקרב תמיד אל המות:

פסוק ג

אף, אם **אף על זה** האדם השפל בתכלית השפלות **פקחת עיניך** להשגיח עליו בתכלית ההשגחה, עד **שאותו תביא במשפט עמך**, שזה מורה תכלית ההשגחה לא לבד על המין

כי גם על כל איש מאישיו, ולא לבד השגחה כללית רק השגחה פרטיית לבקר כל פרטי מעשיו, עד שתביא אותי שאני איש פרטי במשפט על מעשי הפרטיים, אם כן הלא ראוי לך לותר נגדו מצד שני השקפות,

• א) שראוי לך לחשב, הלא.

פסוק ד

מי יתן טהור מטמא לא אחד, איך אפשר שטהור היוצא מטמא לא יהיה אחד עם הטמא, הלא הענף מתדמה תמיד אל שרשו, והצמח מתדמה אל זרעו שצמח ממנו, וא"כ האדם שנולד מטמא כי הוא ילוד אשה מזרע ודם הנדה שהוא דבר טמא, איך יוכל להפך טבעו שלא יהיה אחד עם פחיתות שורש מולדתו ומקבת בור נקרתו, והוא א"כ עלול לטומאה מלידה ומבטן ומהריון, זאת שנית הלא.

פסוק ה

אם חרוצים ימיו, אחר שכל ענייניו חרוצים ומוגבלים, בין ימי חייו הם חרוצים וקצובים בגזרה עליונה, ר"ל כל מעשה ימיו חרוצים, מה שיעשה ושיעשה עמו יום יום הכל מסודר וחרוץ מאתך, וגם **מספר חדשיו** (**חרוצים**) **אתך**, כמה חדשים יחיה, שהכל לפי הגזרה וההכרח, בין כמות ימי חייו בין איכותם ופעולותיו, וא"כ הלא **חקיו עשית ולא יעבר** אתה עשית כל חקיו ששמת חקים וסדרים לכל פעולותיו, והחק הזה לא יעבר, שא"א שישתנה ע"י בחירתו, ככל הנמצאים אשר גבל פעולותיהם חק נתן ולא יעבור, וא"כ אינו חפשי במעשיו וא"א לבקש מאתו עליהם דין וחשבון, וא"כ כשאתה רוצה להביאו במשפט על מעשיו כאילו הוא חפשי בבחירתו, הלא א"כ ראוי, כי.

פסוק ו

שעה מעליו, **ויחדל** החק שהגבלת לו, ראוי שתשעה מעליו ולא תכריח את מעשיו ע"י ידיעתך הקדומה, והחק הקצוב לפעולותיו יחדל עד שיהיה בחירי במעשיו, **עד ירצה כשכיר יומו**, עד שירצה ברצונו ובבחירתו למלאת דבר יומו והעבודה שלו, כשכיר העובד ברצון בעבור השכר, לא כן עתה שאין לו רצון ובחירה והוא מוכרח במעשיו ע"י החקים שגבלת לו:

פסוק ז

כי יש לעץ תקוה, עתה שב להתוכח על סוף דברי צופר, שאמר שעקר השכר של הצדיקים הוא אחר המות, שאז יש לו תקוה על חיים טובים מחיי העוה"ז ונעימות נצח, כמ"ש ובטחת כי יש תקוה וחפרת לבטח תשכב, משיב שבאמת תקוה כזאת לצמוח

שנית אחרי בלותו יש להעץ, אבל לא לבן אדם, שבמותו אבדה תקוה ולא יחיה שנית, הנה **העץ יש לו תקוה** על זאת בשני אופנים,

• א) עץ שנכרת מן שרשו בעודו רענן והשורש עדן חי ורטוב, **אם יכרת ועוד יחליף** וישוב לצמוח שנית משרשו ויגדל העץ שנית בלא שום עזר מדבר אחר, יען כי **ויונקתו לא תחדל**, אחר שעדן יניקתו קיימת ומשרשיו יפרה:

פסוק ח

אם, האופן השני אם לא נכרת, רק שנפסק כח העץ ויניקתו ע"י הזקנה, באופן **שיזקין בארץ שרשו** אשר מתחת שהוא בעומק הארץ נעשה זקן, ונחלש כח יניקתו, **וגזעו** שלמעלה מן השורש אשר הוא **בעפר** שלמעלה מן הארץ **ימות** לגמרי ונתיבש, שאז לא ישוב לצמוח מעצמו אחר כי תם ליחו וחדלה יניקתו, בכ"ז יוכל לחיות שנית ע"י עזר המים, אחר שרק הגזע מת אבל השורש עדן חי בארץ רק שנחלש מזוקן, או.

פסוק ט

מריח מים יפריח, הגם שלא יבאו עליו מים רבים, רק שיריח ריח המים, בזה יחיו שרשיו שנית ע"י ליחות המים, **ועשה קציר** ובדים ופארות **כאילו נטע** מחדש:

פסוק י

וגבר, אבל האדם אין לו תקוה בשני האופנים האלה, בין באופן הראשון אם יכרת בעודו גבר, שימות בימי עלומיו לא ע"י חולשת הזקנה רק ע"י סבה אחרת, אינו דומה כעץ הנכרת בעודו בריא אולם שלא יחלש עי"ז, אבל **הגבר אשר ימות** בגבורתו, **יחלש** ע"י המות ולא יצמח שנית לשוב לחיות, וכן באופן השני, אם מת מתוך חולשת הזקנה, שאפסו כחותיו עד **שיגוע אדם** דרך גויעה מאפיסת הכחות, אז **ואיו** כי לא נשאר ממנו דבר קיים:

פסוק יא

אזלו, וגם לא ישוב לצמוח ולחיות ע"י עזר המים, כמו העץ שנחלש מזוקן, כי לא לבד שלא יפרח מריח מים, כי גם אם **אזלו מים מני ים**. **וגם נהר יחרב ויבש**, אם ישפכו על גוף המת כל מי הים וכל מי הנהרות עד שיחרבו הנהרות מרוב שפיכת המים על גוף המת, כ"ז לא יועיל:

פסוק יב

ואיש שכב ולא יקום, ר"ל כי לא עץ שכב ויבש שיועיל לו המים, רק איש שכב, והוא לא יקום ע"י מים, **עד בלתי שמים לא יקיצו**, ר"ל כן הוא טבע זה העולם שתחת שמים אלה, שגוף המת לא יחיה עוד, וכל עוד שלא תשתנה הטבע הזאת הכללית, כל עוד שלא

יבראו שמים חדשים וטבע אחרת ולא יהיה עוד שמים שהם עתה טבע הזאת במציאות לא יקיצו המתים משנתם:

פסוק יג

מי יתן, מסיים דבריו, נגד מ"ש צופר וחפרת לבטח תשכב ומצהרים יקום חלד, שאחר המות ישוב ויחיה בחיים חדשים, משיב ע"ז הלואי **שבשאול** רק **תצפנני** לפי שעה, כי **תסתירני** שם **עד תשוב אפך**, **ותשית לי חק** וגבול כמה שנים אהיה קבור בשאול ובקבר, ואח"כ **תזכרני** להוציא אותי מן הקבר ולהחיותני, כמו שאמרת כי מצהרים יקום חלד, אבל זה דבר שא"א, כי.

פסוק יד

אם ימות גבר היחיה, הכי אפשר שיחיה אח"כ, וא"כ איך תאמר אלי לפי שטתך כי **כל ימי צבאי איחל עד בא חליפתי**, שכל ימי חיי בעוה"ז איחל אל החיים שאחר המות, ששם יבאו חיים אחרים חליפת החיים האלה שיפסקו בעת המות, שאז.

פסוק טו

תקרא ואנכי אענך, שהגם שבחיים האלה בעוה"ז אינו רוצה לענות אותי על צעקתי שאני צועק על שנתיסרתי בחנם, בחיים האחרים שיבואו חליפת חיים אלה אז תקרא אתה אלי ותחייני ותשיב לי טובה תחת יסורי, כאלו אז **למעשי ידיך תכסוף**, הגם שעתה לא תפנה אל מעשה ידיך ותיסרני בחנם, אז תשוב לכסוף את מעשה ידיך ולפנות אלי בהשגחתך, איך תאמר כזאת, הלא השכל מורה להפך:

פסוק טז

כי עתה צעדי תספר, הלא עתה אתה אורב על צעדי ומבקש עלי מוקש להפילני בחנם, **ולא תשמר על חטאתי**, לא תמתין כלל עד שאחטא, כי יסרתני קודם שחטאתי כמי ששונא את חברו ואורב עליו להפילו בעלילה כל שהוא בלי חטא ועון, וא"כ איך אקוה שאח"כ תשוב לי לאוהב כ"כ עד שיהיה.

פסוק יז

חתום בצרור פשעי, שתצרור את פשעי בצרור ותחתום עליו מלמעלה בל יפתח הצרור ולא יתגלה פשעי, **ותטפול על עוני** בטיט, למען יהיה מכוסה, כאילו שם תתהפך מאויב לאוהב עד שעל כל פשעים תכסה אהבה, ותחת שעתה תיסרני בלא חטא אח"כ תכסה גם על הפשעים ועונות הכבדים:

פסוק יח
ואולם, האמת שהגם שבכל הדברים הטבעיים לא יפסד דבר מן המציאות, כי **ההר הנופל** אל העמק לא יפסד ע"י נפילתו כי **יבול** ויצמח שנית ויתהוה מן העפר הר אחר, (ורבים מהטבעיים הסכימו שההרים צומחים), וגם **צור** (הנופל) רק **יעתק ממקומו** אל מקום אחר, אבל לא יפסד ענינו, כי יהיה כמו שהיה:

פסוק יט
אבנים, וגם **אבנים** (אשר) **שחקו מים**, שהמים שחקו אותם לאבק ונשתנה צורתם, גם הם לא נאבד ענינים, כי **תשטף ספיחיה עפר ארץ**, כי האבנים הם ספיחים של הארץ, שחלקי חומר של הארץ ורגביה יתדבקו ונתקשו וממנו גדלו האבנים, וא"כ במה ששבו האבנים לעפר ארץ, שבו אל ענינם הקודם, שהיו תחלה עפר של הארץ, והם ספיח וגידול של הארץ, ולכן תשטף עפר ארץ ע"י המים את הספיחים שלה ושבו אל **הארץ** כמו שהיה תחלה ואין כאן אבדה מן המציאות, אבל **תקות האנוש האבדת**, שהאיש המת בטל מציאותו לגמרי ואין לו תקוה:

פסוק כ
תתקפהו, מוסב על התקוה, התקוה שלו היא תתקפהו לנצח, ר"ל שהאדם בימי עלומיו אז התקוה תאזרהו עז, תצייר לפניו את עולמו והצלחתו כאלו יתקף בה לנצח ויצליח לעולם, וכן **יהלך** בתהלוכות התקוה, יקוה על חיי אושר והצלחה לעולם, אבל בעת אשר **משנה פניו** בעת הזקנה שתואר פניו מתחיל להשתנות ושיבה זרקה בו אז לא תכירהו עוד התקוה אהובתו, ואז **ותשלחהו** מאתה, והתקוה תתרחק ממנו:

פסוק כא
יכבדו, כי גם על הצלחת בניו לא יקוה עוד, כי אם יכבדו בניו לא ידע, כי המתים אינם יודעים מאומה:

פסוק כב
אך בשרו עליו יכאב, ומה שיכאב בשרו בקבר אינו על צער בניו שאינו יודע מהם, רק עליו על צער עצמו יכאב בשרו, וכן מה שתאבל **נפשו**, **עליו תאבל** לא על בניו, כי אינו יודע מאומה:

פרק טו

פסוק א
פתיחה למענה השמינית מענה אליפז

הנה, אחר שחידש איוב עתה שאלתו השניה, שהוא מפני מה יש רשע וטוב לו, שהתשובות שהשיבו הריעים המתווכחים על השאלה של צדיק ורע לו לא יספיקו להשיב שאלה זו, שבו המתווכחים לערוך מערכה שניה, והגיד כל אחד דעתו בתשובת השאלה הזאת.

ודעת אליפז, שהצלחת הרשע היא רק הצלחה מדומה, ואינה הצלחה אמיתית, שהגם שלפי ראות העין תראהו מצליח, אוסף הון וחיל וקניינים, ליבו תמיד מלא פחד, ודומה לו תמיד כאילו נרדף מפני חרב, וכאילו כבר השיגהו ריש ועוני וכל רעות הזמן, עד שליבו לא ישמח מעושרו, וירגז וידאג ויתבהל תמיד, כי זה מעונשי השם על אשר עשה הרע בעיניו להכעיסו, שיערבב את לבבו ורעיוניו וכוח דמיונו בפחד ורעדה, ועיקר ההצלחה היא שלוות הנפש ומנוחת הרוח ושמחת הלב, וטוב פת חרבה ושלוה בה.

וכל זה היה באיוב, כמו שאמר (איוב ג כה): **כי פחד פחדתי ויאתייני**, והפחד התמידי הזה אשר ירדפנו הוא אות על סופו, שסוף שייכרת הוא וזרעו וכל אשר לו, כמו שהיה באיוב, זה תורף דעת אליפז.

אולם בראשית דבריו התווכח עמו שנית על שכפר בגמול הנפש לעולם הבא, שהגם שכפר בתחיית הגוף לא יוכל לכפור בהשארת הנפש הנצחיית, ובה תלויה האושר האמיתי וההצלחה הקיימת (פסוקים יא יג);

וכן על מה שכפר בבחירה, והחזיק שהאדם מוכרח במעשיו, שכבר התווכח על זה במענהו הראשון, משיב לו שנית, שכל חכמי לב מרגישים בעצמם שהם חפשים בבחירתם ושאין שום כוח אחר מעורב בו להכריחו על מעשהו (פסוקים יח יט), וממילא אחר שהאדם חפשי במעשהו יש עליו דין וחשבון, ואי אפשר שלא חטא איז חטא שבעבורו יחוייב העונש, ומענישו ה' עונש זמני בייסורים בעולם הזה כדי שלא תאבד נפשו הנצחי.

והוא עצמו מה שהשיב במענהו הראשון, רק שם לא ביאר בפירוש שבא העונש כדי להצילו מכריתת הנפש, רק שבאים עליו ייסורים לפי שעה כדי שלא יאבד לנצח על־ידי מיתת הגוף קודם זמנו, ועל זה התווכח איוב, והראה שאין הבדל בין אם מת עתה (כי זמן הייסורים נחשב כמיתה), ובין אם ימות אחרי זה, כמו שהאריך בסימן ז, ועתה ביאר לו שיש גמול לנפשות, וחיי הנפשות הם חיים נצחיים, וטוב ייסורים וגם מיתה זמנית מאבדון נצחי (יד-יז).

מלבד זה, תחת שבתחילה ייחס אליו חטא קל, שלא עבד מאהבה, עתה החזיקו לרשע גמור, אחר שפער פיו לכפור בכל פינות האמונה, ונראה מתוך דבריו שלא דיבר כן מתוך

ייסוריו שאין אדם נשפט על צערו, כי ממה שהדברים מסודרים בפיו, וממה שהציע שיטתו בלשון לימודים, מבואר שחשב וסידר דברים אלה זה ימים רבים, בעוד היה בשלוותו (ב ז).

וחוץ מזה לעג על סכלותו מה שהתלונן על בריאת האדם, כאילו הוא האדם הראשון שנברא בעולם, והלא כבר עברו דורות אין מספר אשר ראו חיים ושמחו בעמלם, וכולם מודים לה' חסדו, וכי יכריע הוא את כל העולם כולו?! והחומר יאמר ליוצרו מה תעשה ופעלך ידיים אין לו?! (ז-יא).

פסוק ב

החכם, החכם בדבריו צריך להשקיף על שני ענינים,

• א) שיהיו דבריו בחכמה ולא בסכלות,

• ב) שיהיו לתועלת, לא לדבר דברים שאין בם תועלת, וכ"ש שלא לדבר דברים שיגיע מהם נזק, ונגד הראשון אומר **החכם יענה דעת רוח**, הכי ראוי שיענה דברי רוח וסכלות, ולא לבד שאין ראוי שידבר דברי רוח בפיו, כי אף במחשבתו ראוי שלא יחשוב רוח הבל, וז"ש וכי ראוי **שימלא קדים בטנו**, הגם שאינו מוציאו בפיו:

פסוק ג

הוכח, ונגד השני אומר, וכי ראוי שהחכם **יתוכח בדבר לא יסכון**, שלא יצא תועלת מן הוכוח. ולא לבד שצריך שיצא תועלת מן הוכוח עצמו, כי גם המלות שבם ידבר והמליצות שבם ילביש את הוכוח צריך שיהיו לתועלת, ולא שידבר אף **מלים אשר לא יועיל בם**:

פסוק ד

אף, בפרט שהדברים שאתה מדבר לא לבד שלא יגיע מהם תועלת כי עוד יגיע מהם נזק, **כי אתה תפר יראה**, בדבריך שאתה אומר שאין ה' משגיח על מעשי בני אדם, ושהאדם אינו חפשי במעשיו רק מוכרח עליהם ואין מגיע לו עליהם שכר ועונש, א"כ אין לו להאדם לירא מה' כלל, ולא לירא מענשו וממשפטו אחר שאין השגחה ואין דין וחשבון, ונגד מלים לא יועיל בם אומר כי **תגרע שיחה לפני אל**, השיחה שלך גרוע מאד ויש בו חסרון גדול, כי איך תדבר כזאת לפני אל:

פסוק ה

כי יאלף, מוסיף לאמר שאחר **שעונך אלף את פיך**, שאתה מדבר דבריך ברגילות גדול שמזה נראה שכבר חשבת ושנית ושלשת דברי מינות האלה זה זמן כביר, עד שעונך הרגיל את פיך לדברם במהירות, ויותר מזה ממה **שתבחר לשון ערומים** שתדבר דבריך

בלשון פילוסופי, שזה מורה שלא נפלו דברים אלה מפיך במקרה מרוב הצער והיסורים, רק אחרי עיון ושקידה ימים רבים, א"כ הלא:

פסוק ו

ירשיעך פיך ולא אני, א"כ א"צ שאני ארשיע אותך להוכיח שאתה רשע, כי פיך המדבר מינות הוא ירשיע אותך ויברר שאתה רשע, **ושפתיך יענו בך**, והעדים על זה יהיו שפתיך, ר"ל השפתים שהם המדברים במליצה ובלשון ערומים, ר"ל שהדבור עצמו שאמרת דברי מינות וכפירה מרשיע אותך, ויופי הדבור והמליצה הם עדים אל פיך וראיה לזה, וא"צ כלל שארשיע אותך אני:

פסוק ז

הראשון אדם תולד, הנה אתה מתלונן על יצירת האדם וענינו מדוע בראו ה' על אופן זה ולא על אופן אחר, כי באופן שהוא עתה טוב לו שלא נברא, כאילו אתה האדם הראשון העומד להולד כאלו עדיין לא נברא מין האדם, ועתה רוצים לברא אותו ואתה תהיה הראשון שתולד להיות אדם, וכאילו **לפני גבעות חוללת**, שעדן לא נבראו גבעות עולם שעתה הוא זמן של ששת ימי המעשה ואתה חוללת (שהוא ההריון שקודם הלידה) לפני הגבעות, וה' רוצה לגמר בריאתך ולהוליד אותך:

פסוק ח

הבסוד אלוה תשמע, ובעת שרצה ה' להוליד אותך שתצא לפועל להיות אדם הראשון, קרא ה' צבא מלאכיו והתיעץ עמהם על איזה אופן יברא אותך, ואתה שומע סוד אלוה ועצתו עם מלאכיו, **ותגרע אליך חכמה**, ותגרע קצת מחכמת האל אליך, ותאמר שעצתו לא טובה ותיעץ שיברא אותך באופן אחר יותר טוב, והיא מליצה נשגבה, שאחר שעברו דורות אין מספר מבני אדם, וגם קודם בריאת האדם נוצרו הרים וגבעות ונמצאים אין חקר בחכמתו, יעמוד איש אחד להתלונן על בריאת האדם, כאלו הוא חכם יותר מכל הדורות שעברו ומן ה' מחולל כל, ורוצה שיתחרט ה' ממעשהו וישנה כל הטבע כפי עצתו ורצונו, הלא הוא סכלות שאין למעלה ממנו:

פסוק ט

מה ידעת, במה תתפאר לאמר שאתה חכם מכל האדם, הלא לא תוכל להתפאר גם עלינו בידיעתך, והנה הידיעה תהיה או על ידי החוש וההכרה, עז"א **מה ידעת ולא נדע**, או ע"י התבונה והשכל שמבין דבר מתוך דבר, עז"א **מה תבין ולא עמנו הוא**, או ע"י הבחינה ונסיון שבחן תולדות הימים ע"י שהוא זקן ובחן כל תולדות הזמן והטבע, עז"א.

פסוק י

גם שב, **בנו** נמצא **גם איש שיבה**, **וגם ישיש** שהוא יותר משב, **אשר הוא כביר מאביך ימים**, וא"כ במה תתפאר עלינו שאתה יודע יותר ממנו, וכ"ש שתתפאר נגד כלל הדורות שקדמוך:

פסוק יא

המעט, עתה משיב לו ע"מ שכפר בגמול עוה"ב (כמו שאמר בדבריו לאליפז (סי' ז' ט') כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה, וכן חזר זה באורך בתשובתו אל צופר סי' י"ד ואיש שכב ולא יקום) ע"ז משיב לו הכי תוכל לכפור בהשארת הנפש אחר המות, וכי לא תדע שהגוף החיצוני אינו האדם האמתי, כי הוא רק לבוש אל הנפש הלוטה ומכוסה בשלמה הזאת שהיא הגויה, ועת תפשוט את מלבושה החיצוני שהוא הגויה תחיה חיי נצח, והיא תקבל את הגמול הנצחי וחיי האושר על מעשים הטובים (שזה היה עקר כונת אליפז מ"ש מבקר לערב יוכתו מבלי משים לנצח יאבדו, שה' מיסר את הגויה שחיי הגויה הם חיים זמנים מבקר לערב, ויסורי הם יסורים זמניים, כדי שלא יאבדו לנצח בחיים הנצחיים), וז"ש **המעט ממך תנחומות אל ודבר לאט עמך**, התנחומין שינחמך אל על עצבון ידיך באדמה אשר אררה ה' ועל חיי העוה"ז הכלים ואובדים, ינחמך אל בדבר אשר לאט וכסה עמך, שהיא הנפש הרוחניות הלוטה ומכוסה תחת מעטה הגויה, והיא לוטה בסוד ה', שבזה תתנחם על יסורי הגוף ועל רעות העוה"ז הכלה:

פסוק יב

מה יקחך לבך, הוא מאמר מוסגר, אומר אליו ידעתי שאתה חושב ע"ז מחשבות כפירה, **ומה יקחך לבך**, לכפור בדבר זה, ומה ירזמון עיניך כאלו תכפור בהשארת הנפש ובנצחיותה:

פסוק יג

כי תשיב, שיעור הכתובים, **המעט ממך תנחומות אל ע"י דבר הלאט עמך**, ר"ל תנחומיו ע"י הנפש הצפונה בגויה, שינחמך במה **שתשוב אל אל רוחך**, שאחר שישוב העפר אל הארץ כשהיה תשוב הרוח אל האל אשר נתנה, ושם תקבל גמול בחיי הנשמות בצרור החיים את ה', אלהיך, **וא"כ מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך והוצאת מפיך מלין** לכפור בכל ולהתרעם ולהתלונן, שבזה אתה מראה שאינך מאמין בכ"ז, ואתה חושב כי רוח האדם כרוח הבהמות כמות זה כן מות זה:

פסוק יד
מה אנוש, עפ"ז שב אל ההנחה שהניח במענהו הראשון, שהרעות שבאים על הצדיק באים למרק חטא קל שחטא נגד ה', שא"א שיהיה צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, כמש"ה הן בעבדיו לא יאמין וכו' (למעלה ד'), וכן חוזר הדברים פה שנית, **מה אנוש כי יזכה**, איך יזכה אנוש הקטן נגד ה', **ואיך יצדק ילוד אשה**, שמצד שהוא ילוד אשה הוא נוטה בטבעו לרע ולתאוה, כמ"ש הן בעון חוללתי, ואיך יצדק:

פסוק טו
הן בקדשיו שהם המלאכים, **לא יאמין**, **ושמים** שהם הגלגלים, **לא זכו בעיניו**, הגם שחומרם זך נגד חומר האדם:

פסוק טז
אף כי נתעב ונאלח, שהאיש נתעב מצד פחיתת חומרו ונאלח מצד רגשות תאוותיו. **והוא שותה כמים עולה**, שטבעו נוטה לעשות עולה כמו שהטבע בטבעו לשתות מים, והוא קיצור מדברים שאמר בסי' ד' שראה בנבואה שיען שהאדם עלול לחטוא מביא יסורים למרק חטאיו כדי שלא יאבד בעולם הנצחי:

פסוק יז
אחוך, ויען שאיוב במענהו לאליפז צחק על דבריו אלה, וטען שאם אמת שהגיע לו תשובה זאת בנבואה מדוע לא באה נבואה זאת אליו בעצמו כמ"ש האם אין עזרתי בי, לכן חזק את דבריו שנית ואמר **אחוך שמע לי**, אני מגלה לך דבר זה ואתה שמע וקבל ממני הדברים כי **זה חזיתי** בנבואה, כמש"ש ואלי דבר יגונב, **ואספרה** את המחזה כמו שחזיתי אותה, כי מה שאני אומר מה אנוש כי יזכה הוא מהדברים שחזיתי בנבואה וצריך אתה לשמוע ולהאמין:

פסוק יח
אשר, ונגד מה שהאריך איוב להוכיח שאין האדם חפשי בבחירתו רק כל מעשיו מוכרחים, (שהידיעה הקדומה וגזרת הכוכבים מכריחים אותו על כל מעשיו הן לטוב הן לרע) משיב לו שהוא דבר מוסכם **אשר כל החכמים הגידו**, **ולא כחדו מאבותם**, ר"ל שלא יוכלו לכחד את אבותם ורצונם, שכולם מרגישים שיש להאדם כח האובה והרוצה לעשות כפי חפצו, וכח האובה מניעו אל כל מעשה אשר יעשה:

פסוק יט
להם לבדם נתנה הארץ, וכולם מרגישים שהארץ נתנה להם בידם לעשות בה כחפצם, וכפי כח האובה והרוצה, שכפי שיאבו וירצו יעשו בארץ בבחירתם, **ולא עבר זר בתוכם**

ולא נמצא כח זר חוץ מהם שיכריח אותם על מעשיהם, כי רצונם הוא השליט בהם לעשות כל דבר כפי בחירתם באין שום כח זר בתוכם להכריח אותם ולשנות בחירתם, וזאת הגידו כל חכמי לב, ואיך נכחיש המורגש לכל אדם שהוא חפשי במעשיו:

פסוק כ

כל, עתה בא להשיב לו על השאלה החדשה אשר הניח, ממה שאנו רואים שיש רשע וטוב לו, (כי הוכוח שעד עתה היה על השאלה של צדיק ורע לו) ודעת אליפז בזה, שההצלחה האמתיית אינה הצלחה החיצונה הנראית לעינים מהעושר והתענוגים, רק ההצלחה הפנימית. אם הוא שוקט ושלו בלבבו ושמח בחלקו, והצלחה הזאת נעדרת מן הרשע לפי דעת אליפז, שהגם שידמה לנו שהוא מצליח, לבבו תמיד כים נגרש מלא פחד וחיל ורעדה, כי לבבו מנבא לו שרעות מעותדות לבא עליו, וז"ש **כל ימי רשע הוא מתחולל**, היינו שמלא חיל ורעדה, **ומספר שנים אשר נצפנו לעריץ** הוא מתחולל ומפחד תמיד:

פסוק כא

קול, נדמה לו תמיד ששומע **באזניו קול פחדים**, כאילו רודפים אחריו להרגו, ואף **בעת שלום** נדמה לו קול פחדים, כי **שודד יבואנו**:

פסוק כב

לא, וכשהוא במקום חשך נדמה לו שאי אפשר שישוב מן המקום החשוך ההוא כי יהרג שם, ונדמה לו שהגם שהוא חשך בכ"ז **צפוי הוא אלי חרב**, שהרוצח שהחרב בידו להרגו רואה אותו הגם שהוא אינו רואהו:

פסוק כג

נודד, ר"ל כ"ז נדמה לו בכח דמיונו בעת שלום, וכ"ש בעת **שהוא נודד ללחם איה**, וצריך הוא לבקש מחייתו שחסר לו, שאז יגדל הפחד יותר, ויתחולל כ"כ כאילו **ידע** בבירור **כי נכון בידו יום חשך** וכאילו בא קיצו, וכ"ש בעת אשר.

פסוק כד

יבעתוהו צר ומצוקה אז תתקפהו החרדה הזאת בתוקף גדול, אשר יבעתהו דמיונו שהוא דומה **כמלך עתיד לכידור** שבימי איוב עשו משפט למושל שהשליכוהו ככדור וגלגלו אותו ממקום למקום עד שמת במיתה משונה הלזו, והרשע יחרד כ"כ כאילו נגזר עליו להמיתו במיתה נוראה כזאת, כן יגדל פחד לבבו:

פסוק כה
כי נטה, הפחד הזה בא לו מפני שנטה ידו אל אל וכאלו רוצה ללחם אתו **ולהתגבר על שדי**, ולכן.

פסוק כו
ירוץ, האל ירוצץ אותו **בצוארו** (כי הנלחם עם העומד למעלה מראשו, העליון ירוצץ על צוארו של התחתון), ירוצץ אותו **בעבי גבי מגניו** בעובי הבשר של גבו החזק כמגן:

פסוק כז
כי, והגם **שכסה פניו בחלבו**, שמרוב חלבו ושמנו פניו מכוסים, בכ"ז ירוץ אותו ה', **ויעש פימה עלי כסל**, שע"י הריצוץ בגביו יפתח את בשרו ושמנו עד שיעשה פה ופתח דרך חלבו, שהפה הזה ידבר ויגיד מה שבכסל ובמחשבה של הרשע, והמליצה שהגם שנראה עב ושמן, ע"י מלחמת ה' בו שירוצצהו בפחד וברעדה מתמדת, ניכר מה שבכסליו ומחשבותיו, אשר כסליו מלאו נקלה ובעתה, ושאינו איש מצליח רק איש מלא צרה ומצוקה:

פסוק כח
וישכון, והגם שהרשע הזה **שוכן בערים נכחדות**, שמרוב פחדו מתירא לשבת בעיר מושב בין אנשים, פן יגזלו ממונו ורכושו, ושוכן בערי חורב, אשר שם יש **בתים לא ישבו**, בתים שאין ראוים למושב, רק **שהתעתדו לגלים**, שחושב ששם לא ימצאוהו אדם, וגם שמרוב פחדו על ממונו מקמץ מלבנות בית ושוכן במערות וצחיחים ובגלים חרבות, בכ"ז.

פסוק כט
לא יעשר, לא ישאר עשרו בידו, **ולא יקום חילו**, **ולא יטה לארץ מנלם** וכליונם, שבכ"ז יכלה העושר שלו ויאבד בענין רע, הגם שלא נהנה מעשרו ולא השליטהו אלהים לאכול ממנו:

פסוק ל
לא, והגם **שלא יסור מני חשך**, שמרוב פחדו מתירא לשבת במקום אור, בכ"ז ימצא שם **שלהבת אשר תיבש את יונקתו**, שהוא הענף הלח היונק ליחות האדמה, **ויסור ברוח פיו**, שרוח פיו בעצמו תיפח על השלהבת והיונק היבש עד שיסור משם ויכלה ולא ימצא עוד, והמליץ בזה על איוב שנפלה אש מן השמים ותבער בצאן ובנערים, וכן רמז אליו תחלה במ"ש שהתירא ששודד יבואנו וצפוי הוא אלי חרב, שמכ"ז פחד איוב תמיד, וכ"ז בא עליו ע"י שבא וכשדים כמ"ש כי פחד פחדתי ויאתיני:

פסוק לא
אל יאמן, **הנתעה** מני דרך ה', הוא עצמו **לא יאמין בשוא**, שלא יאמין בהצלחה שלו שהיא שוא ודבר שאין בו ממש, והוא מתפחד תמיד שלא תתקיים בידו, מפני **כי שוא תהיה תמורתו**, שתמורת השוא תהיה שוא, ר"ל שתחת ההצלחה הכוזבת שלו, יבוא לו שוא ודבר שאין בו ממש, כמו שהיה שאיוב לא האמין בהצלחת שוא שלו כי היה עתיד שתחת קניניו בא שוא והבל שבין לילה היה ובין לילה אבד עשרו וקניניו, וגם ר"ל שתמורת עצמו יהיה שוא, כי לקה בגופו ואבדו חייו ובריאת גופו שתחתיו בא חולי ושחין רע:

פסוק לב
בלא יומו תמלא כפתו, שהם הענפים והעלים שלו הסוככים על הפרי שהוא משל על קניניו וחילו, תמלא לפני זמנו, בעוד **שכפתו לא רעננה**, שיאבד הכל לפני זמנו:

פסוק לג
יחמוס, וגם ידמה **כגפן החומס** ומשליך את **בסרו**, שהם הענבים שלא נגמרו עדיין עד שלא יגיעו להיות פרי, **וכזית המשליך את נצתו** את הנץ שלו, עד שלא יגיעו אף לידי בוסר, כן נאבדו בניו הגדולים וצאצאיו הקטנים:

פסוק לד
כי עדת חנף, העדה שהיה לו שהם רוב בניו ועבדיו, נשאר **גלמוד**, כי כולם מתו, **ואש אכלה אהלי שחד** ואהלו וקניניו הבערו באש כנ"ל:

פסוק לה
הרה, שהגם שבפיו היה חנף ונראה כצדיק, הנה **הרה עמל**, שהוא מחשבת מינות וכפירה, לכן **ילד און** ושבר ובא מפלתו, ובכ"ז **בטנם תכין מרמה**, שגם אחר שנשבר לא שב בתשובה רק יכין מרמה וטענות מזויפות להתלונן על ה' ולהכחיש השגחתו וטובו וחסדיו:

פרק טז

פסוק א
פתיחה למענה התשיעית מענה איוב

על התשובה שהשיב אליפז על הצלחת הרשע לא התווכח עתה, וכן על שיטת בלדד בזה, כי חיכה להם עד שענו על זה שלושה המתווכחים, וענה להם תשובה כוללת סותרת דברי כולם בסימן כא.

וכן על מה שחזר אליפז שנית את דבריו שדיבר במענה הראשון בסיבת ייסורי הצדיקים, שייחס זה למחזה נבואית, לא השיב לו עתה, כי כבר ענהו בראשונה, רק התמרמר נגדו על ששב לדבר שנית דברים שכבר התווכחו עליהם, ושלא חידש בהם דבר, כאילו אינו רוצה רק להלאותו ברוב דברים, שאין זה מדרך החכמים (טז ב-ה).

גם על מה שאמר אודות חפשיות הבחירה לא ענהו מטעם זה, בל ישנה בחינם דברים שכבר נאמרו.

רק עתה יצא להשיב לו על שני דברים:

• א] מה שעתה יצא אליפז להרשיעו כרשע גמור, ולהחליט עליו משפט הרשע ועונשו, שכל מה שדיבר מפחד הרשע וממפלתו הורה באצבעו על איוב שבו נתקיים כל זה, ועל זה הרבה לצעוק ולהתלונן (סימן טז ז-כא).

• זאת שנית על מה שרצה לחזק שיטתו הקודמת בשיאמר שעיקר הגמול הוא השארת הנפש אחר המוות, כמו שאמר (איוב טו יא): **המעט ממך תנחומות אל כי תשיב אל אל רוחך**, על זה הרבה להתווכח, שבאשר מהות הנפש היא עניין נעלם, ורוב בני אדם אין משיגים התעלומה הזאת, ולא יראו רק את המוחש, שהצדיק מיוסר בייסורים בחיים המורגשים, ועל חיים אחרים נפשיים אין מי שיהיה ערב להם על זה שהנפש תחיה אחר המוות, כי דברים האלה צפונים מעין המוחש, וגם השכל לא יתבונן בם בינה, כמו שאמר **כי ליבם צפנת משכל** (יז ד), וכל בני אדם פונים רק אל חיים הנראים ומורגשים, וכשרואים שהצדיק מיוסר בייסורים, יש יחליטו עליו משפט מעוקל ויוכיחו מזה שהוא רשע, כמו שהיה באיוב, ויש שיחזיקו שהוא צדיק ויתלוננו על ההשגחה. ואם כן, סדר זה מייסורי הצדיקים ושלוות הרשעים מביא את האדם לידי הכחשה ותלונה ושוממות הדעת, והוא צלמוות בהנהגה ולא סדרים, והיה ראוי שיתנו לצדיק צדקתו ולרשע רשעתו בעולם הזה, למען יראו וישכילו ויקחו מוסר, ועוולתה תקפוץ פיה.

פסוק ב

שמעתי כאלה רבות, נגד מה שאליפז שנית שנה את הדברים שאמר כבר במענה הקודם, שמ"ש מה אנוש כי יזכה וכו' הם הם הדברים שאמר בסימן ד' האנוש מאלוה יצדק וכו', וכן במה שהשיב על חפשית הבחירה לא חדש דבר, משיב לו, למה ישנה דברים שכבר אמר, הלא כבר שמעתי כאלה רבות, ומה הוספת בדבריך עתה, **מנחמי עמל כולכם**, אתם דומים כמי שאינו יכול לנחם בדברים המתישבים על הלב, וירבה דברים עד שיעמול המתנחם מלהשיב ומוכרח לשתוק, ובזה חושבים שנחמו אותו:

פסוק ג
הקץ, המברר דבריו בהכרעת הראיה והמופת יש לדברים קץ, כי במקום שיעמוד המופת האחרון המכריע שאין תשובה עליו, יכלה הוכוח, לא כן המדבר דברי רוח, דברים העולים על רוחו בלי ראיה, הוא לא ישים קץ לדבריו, כי יוכל לשנות דבריו לאין קץ, אחר שלא ישים לב לטענות וראיות שכנגדו, **או מה ימריצך כי תענה**, או אם תאמר שדבריך אינם דברי רוח רק דברי שכל, אשאלך אמור מה ימריצך ויחזק אותך במענה זאת, מה המופת והראיה שהבאת לחזק דבריך, ואחר שלא הבאת שום ראיה רק אמרת שכן חזית במחזה למה ענית שנית? :

פסוק ד
גם אם יש את נפשכם תחת נפשי הכי גם אנכי ככם אדברה בתמיהה? אם היה מקרה כזאת מגיע אליכם ואתם הייתם המנוגעים תחתי ואני הייתי בא לנחם אתכם, וכי הייתי מדבר כמוכם להרשיע אתכם ולהכאיב את לבבכם? לא כן, כי בהפך הייתי עושה, **אחבירה עליכם במלים** הייתי מתחבר במלים עליכם, והייתי מסייע את דבריכם ומצדיק אתכם, **ואניעה עליכם במו ראשי** ומצטער עמכם על שנעשה לכם רעה כזאת בלא משפט:

פסוק ה
אאמצכם, ובזה הייתי **מאמץ אתכם במו פי**, כי המתיסר בחנם ימצא אומץ בלבו אם רואה שהכל מכירים צדקתו שהוא נספה בלא משפט, **וניד**, ר"ל הייתי מאמץ אתכם בכל כחי גם אם **ניד שפתי יחשך**, אם היו שפתי נלאים מרוב הדבור מבלי אוכל להגיד אותם יותר, עדיין הייתי מתיגע לחזק אתכם:

פסוק ו
אם אדברה, הנה אני רואה שלא ארויח בדברי ולא אפסיד בשתיקתי, כי אם אדברה לא ארויח מאומה, כי בזה לא יחשך כאבי, **ואם אחדל** מלדבר לא אפסיד, כי **מה מני יהלך** מה אפסיד ע"י איזה ריוח וא"כ היה טוב יותר לשתוק מלדבר:

פסוק ז
אך עתה הלאני, שהכאב שלי הלאני עד שאני מוכרח לדבר, **השמות** אתה כאבי, אתה **השימות כל עדתי** היא הריגת בניו ובנותיו שהם היו העדה שסביב לו, וא"כ:

פסוק ח
ותקמטני, קמטת והכרת גם אותי, (מצייר את כאבו וצרתו כעצם מופשט שהוא גרם לו כל הרעות האלה) **לעד היה**, ואח"כ היה דבר זה עצמו לעד נגדי. שע"י שנענשתי בגוף

ובבנים ואני איני מחריש רק צועק חמס, זאת מביאים נגדי לעד להעיד עלי שאני רשע, (וכיון עמ"ש אליפז ירשיעך פיך ושפתיך יענו בך), והנה תפס אל זה מליצה נמרצה, ממה שנודע בקורות עמים הקדמונים כשהיו רוצים לבחון את איש שנחשד על גניבה ורצח ויתר עבירות והוא היה מכחיש, היו מיסרים את הנחשד ביסורים קשים ומרים, והיו מביטים בפני המיוסר, אם ראו שסובל יסורים אלה כאלו אינו מרגיש בהם כלל, היו דנים מזה שהעלילה שקר, ואם ראו שמרגיש ביסוריו וכ"ש אם היה צועק חמס, דנו שהעלילה אמת, ואז היו מוסיפים להכותו על אלה מכה רבה, וכשהוסיף לצעוק כן היה מתחזק אצלם לדעתם שהחשד אמת, לפ"ז העד שהיו מעמידים נגד הנחשד לברר שהחשד אמת, היו המכות שהסבו הם לו, וכן צייר את ענינו כאלו הוא נחשד ועי"כ הכו אותו ביסורים קשים, וז"ש ותקמטני, וזאת עצמו מה שהוא מרגיש ביסורים וצועק, לקחו לעד לברר עי"כ שהוא רשע, וז"ש **לעד היה ויקם בי**, העד הזה, **וכחשי בפני יענה**, העד הזה (שהם היסורים) מברר ועונה בי שאני מכחש, כי החשד אמת שאני רשע:

פסוק ט

אפו, האף והכעס של העד הזה, **טרף** אותי, מצייר הציור הנפלא הזה כאשר יהיה עת יקום עד באיש לענות בו סרה והוא מכחיש את העד, והעד חורק עליו שיניו וסוטרו על פניו, ופה שיצייר שההכאה הוא עצמו העד והוא עצמו המכה, בא הציור הזה נשגב מאד, שהאף של העד הוא עצמו טורף אותי, והאף הזה הטורף הוא עצמו **ישטמני**, ע"י רשעי שנברר ע"י הטריפה וההכאה שלו, וע"י שאני מכחיש **חרק עלי בשניו**, ומוסיף להכותי, **וצרי ילטוש עיניו לי** להביט אם אוסיף להרגיש את הטריפה וההכאה, שבזה כן יוסיפו לברר שהחשד אמת, ועי"כ.

פסוק י

פערו עלי בפיהם, שכל הקהל העומדים סביב התחילו לפעור פיהם, כמו שהיה אם הנחשד לא עמד בנסיון וצעק מתוך מכאוביו שאז התברר בעיני כל שהחשד אמת, והיו צועקים עליו ומכים לחייו, **ויחד עלי יתמלאון** ויתקבצו, אחר שיצאתי חייב אצלם:

פסוק יא

יסגירני, אחר שצייר מהות העדים ומהות הקהל העומדים במקום המשפט שהוא נידון שם, מצייר את השופט הדן אותו, ואת המליץ שניתן לו להמליץ בעבורו וללמד עליו זכות, (כדרך בבתי המשפט להקים מליץ שיטעון בעד הנידון ויבקש לו זכות).
השופט שנסגרתי בידו הוא עויל, נער עושה עול, והמליצים בעדי הם רשעים ועל ידם רוצים להעלות רטיה למכאובי:

פסוק יב
שלו הייתי, עתה מצייר גוף העונש והיסורים, ומצייר שהמסיר אותו נהג עמו כאשר יעשה האריה ויתר טורפי טרף עם טרפם, שאחר שאחזוהו לא ימיתוהו בפעם אחד, רק ישחקו בו ע"י שיניחו אותו לברוח וישובו ויאחזוהו וישליכוהו ממקום למקום, כן תחלה **פרפרני**, ואח"כ הניח אותי ורציתי לברוח ורדף אחרי **ואחזי בערפי ויפצפצני**, ואחר כך אחר שלא יכולתי עוד לזוז ממקומי **הקימני לו למטרה** לירות בי את בני אשפתו, ואז.

פסוק יג
יסבו עלי רביו ומורי קשתו, **יפלח כליותי** בחציו, בזה **לא יחמול** עדיין, **עד שישפך לארץ מררתי**:

פסוק יד
יפרצני, ואחר שכבר פרץ את כל איברי ואין בי מתום, התחיל **לפרוץ** שנית **פרץ על פני פרץ**, את האיברים שכבר נפרצו, לשבור שבר על שבר, ואח"כ **ירוץ עלי כגבור** תפס המשל כמו שהוא במלחמה שתחלה מורים בחצים מרחוק ואחר כך ירוץ על הנלחם ללחום עמו בחרב, והיתה מרוצתו בגבורה כאילו יש בי עדיין כח ללחום אתו:

פסוק טו
(טו-טז) **שק**, עתה מסיים דבריו, שאחר כל המכות שהוכיתי באכזריות חמה לא עשיתי דבר רק מה **שתפרתי שק על גלדי ופני חמרמרו מני בכי**, על רוע מזלי:

פסוק יז
על והיה בכייתי, כי כל זה נעשו לי **על לא חמס בכפי** ונתיסרתי בלא משפט, (ר"ל ומה ראיה יביאו מן מה שצעקתי על המכאובים שדנים מזה שאני חייב, והלא ע"ז בעצמו צדקתי יען שנעשה לי כ"ז על לא חמס בכפי, ובלא משפט), **ותפלתי זכה**, ר"ל וידעתי כי אזכה בתפלתי זאת שאני מתפלל עתה, לאמר:

פסוק יח
ארץ אל תכסי דמי, ר"ל הגם שבארץ יצאתי חייב בדיני, ודרכה לכסות דם הנהרג ע"י רשעו, אל תכסי את דמי, **ואל יהי מקום לזעקתי** אצלך, כי בארץ אין איש יודע זכותי, אבל בכ"ז הגם שבארץ יצאתי חייב ע"י עדי שקר שהם יסורי, וע"י שופט העויל ומליצים הרשעים, בכ"ז.

פסוק יט
גם עתה, הגם שיצאתי חייב במשפט הארץ למטה ע"י עדי שקר אלה, הנה **בשמים עדי** שיעידו לזכותי, (ומאמר זה מובנו תאומי, ר"ל שבשמים יודעים שאני צדיק, גם ר"ל

שהיסורים אינם עדים על עונותיו, כי בשמים יודעים שבאו עלי היסורים ע"י השמים שהם מערכת הכוכבים, ועדים אלה יעידו נגד העד שהזכיר בפסוק ח':

פסוק כ

מליצי, ונגד המליצים הרשעים שהעמידו לי במשפט הארץ כמ"ש ועל ידי רשעים ירטני, יאמר **שמליצי הם ריעי** ורעיוני, שרעיוני יודעים שאני צדיק והם ימליצו בעדי בדין שמים, רק עדיין צריך שופט אחר נגד שופט העויל שאמר יסגירני אל אל עויל, ועל זה אמר **אל אלוה דלפה עיני**, ואבכה לפניו שהוא יהיה השופט, ואבקש ממנו, כי.

פסוק כא

יוכח לגבר עם אלוה, ר"ל שיוכיח ויברר המשפט שיש לגבר נגד אלהים, כמו שמבררים דברים שבין **בן אדם לרעהו**, שמה שהוא צדק ובלתי צדק במשפט שבין אדם לחברו יהיה ג"כ ההוכחה והבירור במשפט שבין אדם למקום, שבזה בודאי אצא צדיק בדיני, ומעתה מתחיל טענותיו:

פסוק כב

כי, לעומת מ"ש אליפז המעט ממך תנחומות אל כי תשוב אל אל רוחך, שהגם שנתייסר ביסורים בעוה"ז הלא ראוי שיתנחם ע"י השארת הנפש אחרי המות, שהרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ושם יקבל שכרו בנעימות נצח, טוען ע"ז, הלא **שנות מספר יאתיו**, השנים הקצובים לי לחיות בעוה"ז שהם שנים שיש להם מספר (כי חיי העוה"ז קצובים במספר), הלא יאתיו בהכרח, ואז **ארח לא אשוב אהלך**, אלך מן העוה"ז ולא אשוב עוד אל חיים האלה, וראוי שישלמו לי גמול מעשי בעוה"ז בעודי בחיים, ואתה תאמר כי.

פרק יז

פסוק א

רוחי חבלה, שהגם שיכלו חיי העה"ז ביסורים ובלי גמול על מעשי, הלא הרוח שלי הוא אצלי במשכון ופקדון רק לזמן נועד, ובכלות הזמן ישוב המשכון אל בעליו, כמ"ש והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, ואז אקבל גמול מעשי בעולם הנשמות, ע"ז משיב הלא **ימי** (אשר) **נזעכו קברים לי**, מצייר במליצתו שחיי האדם הזמנים הוא משך ימי מציאותו בזמן מוגבל, שהימים הקצובים לימי חייו הם הם חיי האדם, וכל יום ויום מחייו הוא חלק מחייו, וכל יום החולף מחיי האדם ונעשה מן יום ההוה יום העבר, חלף ומת חלק מימי חייו, ובזה הזמן הוא הקבר אל חיי האדם, שכל יום החולף ונקבר בקבר הזמן העבר אשר לא ישוב, נקבר בו חלק מחיי האדם וז"ש **שימי אשר נזעכו** וחלפו, **הם**

קברים לי, שכל יום ויום הוא קבר למציאות האדם ביום ההוא, שלא ישוב עוד כמו שלא ישוב זמן החולף, וכל ימי האדם בצרופם הם קבר כללי למציאותו בכלל, עד שנאמר שאדם פלוני חי בזמן פלוני העבר ובו מצא קבר לו:

פסוק ב

אם לא, ר"ל הימים הנזעכים הם קברים לי, כי לא נשאר ממציאות האדם בהם שום רושם רק נשאר מהם **התולים עמדי** שהתולי הזמן ורעתו בזמן העבר נשאר עמדו בזכרונו לא זולת זה, ורק זאת נשאר מן העבר מה שעוד **בהמרותם תלן עיני**, הרעה שנעשה לי בזמן העבר עדן קיימת במציאות והיא לנגד עיני, אבל דבר אחר לא נשאר ממנו, כי העבר חלף הלך לו ולא ישוב עוד, וא"כ על מה שאתה אומר **שרוחי חבלה** ושחיי הרוח הוא קיים ונצחי ובלתי חולף עם הזמן, והמשכון הזה ישוב לבית בעליו אחר מות הגוף, (כענין עד בא השמש תשיבנו לו) ואז אקבל שכרי בעולם הנצחי, אני משיב לך.

פסוק ג

שימה נא ערבני עמך, תן לי ערבות על המשכון הזה שיושב לבעליו, כי אחר שחיי הרוח והנשמה הרוחנית אין החוש משיג אותם, ואין עליו מופת מצד השכל, אין לי ערב ע"ז, **ומי הוא לידי יתקע**? מי יהיה ערב ע"ז ומי יתקע כף על הערבות שיהיה בטוח, ר"ל מי יוכל להבטיח לי באמונה ענין השארת הנפש, וישבע בבירור שהרוח ישאר אחר המות:

פסוק ד

כי לבם צפנת משכל, הלא לב האנשים צפון מלהשכיל דבר זה איך תשאר הנפש אחר מות הגוף, כי אין להם השגה שכלית ממהות הנפש ואיך תתקיים אחר התפשטותה מן החומר, שטבע שכל אדם ערוך בענין שלא ישכיל דברים המופשטים מחומר שאין לחוש מבוא בהם, ואין איש משכיל ויודע זאת בבירור, **על כן לא תרומם** לא תתרומם הרוח בעיניהם, שיכירו מעלתו שהוא נצחי ושהוא חי ורב פעלים גם אחר התפשטו מן הגויה, כי רבים חושבים שהוא כח היולאני תלוי בחיי הגוף, ובמות הגוף יכלה גם הרוח, כי הלא תראה, כי.

פסוק ה

לחלק יגיד רעים, כל איש בבוא פקודתו למות, לא יזכור כלל בחיי הרוח שעוד יחיה בעולם הנשמות, ואינו חושב על עניני נשמתו כלל, רק יכין א"ע לחלק נכסיו וקניניו אשר אסף בעוה"ז, **ויגיד** בצואתו **את הריעים** והאוהבים שלו המוכנים **לחלק**, לקחת חלק בעזבונו ולירש את נכסיו, **ועיני בניו תכלינה** ומי שיש לו בנים תכלינה עיני בניו

המצפים שימות אביהם כדי שיירשו נכסיו, ואין איש זוכר כלל בחיי הנשמה ולהכין לו צידה ליום מועד לזכות את נשמתו בעולם הנצחי:

פסוק ו

והציגני, ר"ל וא"כ אחר שעל התקוה שהבטחת לי לאמר שרוחי חובלה, ושאחיה ואקבל גמולי בעולם הנשמות אין לי ערב ע"ז, ורוב העולם לא ישכילו את זאת ולא יביטו רק על חיי הגוף ועל הצלחתו בעוה"ז, וא"כ אחר **שה' הציג אותי למשול עמים**, שהיסורים הקשים שהביא עלי יהיו בפי כל העמים למשל, שבכל קללה יאמרו שיתיסר כאיוב **ותופת לפנים אהיה** מה שאתה אומר שיש תופת שהוא גיהנם שבו ידונו את הרשע אחר המות, כבר אני התופת לפנים, לפני המות אני הגיהנם, שיסורי הם יסורי גיהנם בעודי בחיים:

פסוק ז

ותכה, וע"י **הכעס** שיש לי מדבר זה, **תכה עיני** מראות, וכל **יצורי** ואיברי נהיה **כצל** שאין בו ממש, ומפרש את הכעס שי"ל ע"ז, כי.

פסוק ח

ישמו ישרים על זאת, שהישרים בלבותם, שלא ידונו אותי לכף חובה להעליל עלי עי"כ שאני רשע, הם ישומו על זאת ויתפלאו על הנהגת ה' מדוע ייסר אותי בחנם, ושאר כתות בני אדם אשר לא ידונו אותי לכף זכות ויוכיחו מזה שאני רשע ישימו את עניני לתוכחת מוסר, **שהנקי יתעורר** מזה **על החנף**, ויאמר לו מוסר שילמד מן איוב שהיה חנף וצדקתו היתה רק בחנופה למראה עינים וראה מה היה סופו:

פסוק ט

ויאחז, **והצדיק** ילמד מזה מוסר **לאחז דרכו** דרך צדקתו, כי בחשבו שנתיסרתי ע"י חטאי יתירא מעונשי ה' ויוסיף לאחוז בצדקתו, **וטהר ידים** שיחשוב בלבו שנתיסרתי על שלא עבדתי את ה' באומץ גדול, כמ"ש אליפז האנוש מאלוה יצדק, הוא יוסיף אומץ בעבודת ה' לעבדו בכל כחו, ואין בכל אלה שיאמר כי אני צדיק ושכרי שמור בעולם הנשמות, כי כולם יתפעלו מראות עיניהם שרואים שהגיע אלי כמעשה הרשעים, ועי"כ או שיחטאו להרשיעני בחנם, או שיחשבו עול בהשגחת ה' ויכפרו בעקרי האמונה, וא"כ בין כך ובין כך, יתן בזה מכשול לרבים, והיה ראוי שישלם לצדיק כצדקתו בעוה"ז להרים מוקש מדרך העם לבל יתעו עי"כ מארחות יושר:

פסוק י
ואולם כלם, אני אומר לכולם בין להישרים הדנים אותי לזכות, ובין לנקי וצדיק וטהר ידים הדנים אותי לחובה, אני אומר להם **תשובו** לעיין בדבר שנית, **ובאו אלי** להתוכח עמדי **ולא אמצא בכם חכם**, כי כולכם טועים גם יחד:

פסוק יא
ימי, כי הלא **ימי** חיי **עברו** וחלפו, **וזמותי** ומחשבותי **נתקו**, וכן נתקו **כל מורשי לבבי**, עד שלא נשאר לי עת תקוה בעוה"ז כל מאומה, וא"כ איך.

פסוק יב
לילה ליום ישימו? איך יאמרו שחשכת הלילה שהיא המות והקבר שבו יחשך היום של חיי העוה"ז הוא הוא יום האמתי, שאז אחל לאור באור החיים, או שיאמרו כי **אור קרוב מפני חשך**, שכמו שאחר הלילה יבא האור והיום והוא מצרני לו, כן אחר ליל המות וחשכתו יזרח אור החיים הנצחיים שבאורו אראה אור:

פסוק יג
אם, אחר שאקוה שהשאול והקבר יהיה ביתי, ששם אשכון, ויצועי משכבי יהיה בחשך:

פסוק יד
לשחת קראתי אבי אתה, כי יאמרו ששם אולד פעם שנית להיות בריאה חדשה, והאב המוליד אותי שנית יהיה השחת והבילוי והרקבון שישחית הגוף, ואחר שהשחית המשחית את הגוף יוליד ג"כ את הרימה, א"כ יהיה **הרמה אחי ואחותי**, כי שנינו נהיה בני אב אחד. אם תאמר שבשחת אולד שנית לקבל שם את גמול מעשי, אני שואל.

פסוק טו
איה אפו תקותי הלא שם אשוב אל ההעדר והאפס, ועל איזה דבר תחול התקוה של החיים האחרים, וגם אם יש לי תקוה על חיי הנפש, **תקותי מי ישורנה**, כי הלא.

פסוק טז
בדי שאול תרדנה, שדלתות השאול והקבר ירדו למטה ויסתמו את הקבר, שעת **שיחד על עפר נחת**, שבעת שנרד אל עפר להקבר שם, ירדו הבדים שהם צירי דלתות הקבר והדלת תסתום את פי הקבר, ואין איש מביט ורואה עוד מה יעשה שם עם המת ור"ל שאף אם אחיה בחיי הנפש לנצח, אין איש יודע מזה בעוה"ז, ופה ישאר תמיד התלונה, או עלי שיחזיקו אותי לרשע, או על ה' שיתנו תפלה בהנהגתו, וא"כ הנהגה זאת אינה בחכמה, ואתם שרציתם להצדיק בזה הנהגת ה' לא אמצא בכם חכם:

פרק יח

פסוק א

פתיחה למענה העשירית מענה בלדד

בראשית דבריו, התקצף על דברי איוב, אשר גילה דעתו שאינו מאמין, או שמסופק, בהשארת הנפש אחר המוות, שאם כן מותר האדם מן הבהמה אין, אחר שכמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל, ולמה ברא ה' את האדם בצלמו, וייפח באפיו נשמת חיים יודעת ומשכלת? והצורה האנושית היא לפי זה לבטלה, והוא באדם אך לרעתו למען יבין כי אחריתו עדי אובד. ואחר שראינו שה' נטע בקרבו כוחות רוחנית יקרות, שאין כדמותם בנפש יתר הבעלי-חיים, מבואר שהוא הוא עיקר האדם, ושהנפש לא תאבד עם הגוף הבהמי, רק תחיה חיי נצח לעד.

ועל־פי זה חידש גם-כן שיטתו על שאלת הצלחת הרשעים, שלדעתו עיקר ההצלחה הוא במה שהוא אדם, שהיא הצלחת הנפש, שבה ועל-ידה הוא נבדל מן הבהמה, לא הצלחת הגוף, שגוף האדם הוא דומה כגוף הבעלי-חיים, ואם-כן, ההצלחה שהרשע מצליח בעולם הזה, בקניינים שהם רק לתענוג הגוף, אינה הצלחה אמיתית, ועל־פי זה ביאר, שהרשע, עונשו הוא שלא יישאר לו שארית וקיום האישיי, כי נפשו הרוחנית תיכרת ותלך לאבדון, ולא תאיר באור החיים בנעימות הנצחית, ולא שארית המיניי, כי גם בניו ייכרתו וגם שמו וזכרו ייכרת מן הארץ, והוא העונש היותר נורא ומבהיל, ולעומת זה, הצדיק לו שם ושארית בעולם הזה ואחרית במותו, כי נשמתו תחיה בנעימות נצח, ושם תבוא על שכרה, תחת הייסורים אשר סבלה בעולם הזה.

ובזה משלים דעתו שהניח בסיבת ייסורי הצדיקים, שהם על-דרך התמורה, שעל-זה הרבה איוב להשיב ולסתור, וכל תשובותיו ייכונו רק כפי מה שחשבנו, שהתמורה הוא בעולם הזה, שיגמלהו טוב בעולם הזה תחת הרע אשר סבל, לא כן אם יגמלהו תחתיו גמול נצחי רוחני אל נפשו הנצחיית, שייתן לו נעימות נצח תחת ייסורי שעה, ומשפטי ה' יצדקו יחדיו, וסרו כל תשובות איוב, כלו בעשן כלו.

פסוק ב

עד אנה תשימון קנצי למלין, המתוכח עפ"י השכל והראיות יכלה הוכוח עם הראיה האחרונה והמופת הצודק המכריע, ואז יהיה קץ להוכוח, אבל המתוכח בדברים בלא ראיות רוצה לתת קץ אל הוכוח ע"י מלים ודברים. שמי שירבה לדבר עד שילאה את חברו זה ישים קץ להוכוח, וזה אינו מהראוי. כי ראוי **שתבינו** תחלה **ואחר נדבר**. ובזה יהיה קץ הוכוח וסופו ע"י ראיות התבונה והשכל:

פסוק ג
מדוע. איך תכחיש בהשארת הנפש אחר המות. שאם כן האדם נחשב כבהמה. כמ"ש ומותר האדם מן הבהמה אין וכו' הכל הולך אל מקום וכו'. כי כן **נטמינו בעיניכם**:

פסוק ד
טורף אתה **הטורף נפשו ע"י אפו**, שע"י אפך תחליט שהנפש היא בת תמותה.
הלמענך. לקח מליצתו ממ"ש שהארץ יש לה יסוד צור חזק ודבר מצוק הנתון באמצעותה אשר ימשוך הכל אלי, וגם אם תחרב הארץ בכללה ישאר צור הארץ ויסודה תלוי על בלימה וממקומו לא ימוש, עפ"ז יצייר שהאדם י"ל ג"כ צור חזק שהוא לו יסוד, שהיא נפשו האלהית שגם בעת שתעזב הארץ. ר"ל שימות הגוף הארצי. בכל זאת הצור והיסוד לא ימוש. דהיינו שהנפש האלהית תשאר בחיים ותחיה לנצח. וא"כ וכי **למענך** בעבור שאתה רוצה להתלונן על מעשי ה'. נאמר שבעת **תעזב הארץ** וימות הגוף ויבלה. גם **הצור יעתק ממקומו**, דהיינו שאז תמות גם הנפש עם הגוף:

פסוק ה
גם. אולם זה יהיה ברשע. שאצלו תמות גם הנפש מיתת עולם. וזה התשובה על שאלת רשע וטוב לו. כי סופו יהיה לאבדון שתכרת נפשו הרוחניות שהוא אור הגויה ונרה. ור"ל שהרשעים לא לבד שגופם ימות. כי **גם האור שלהם ידעך**. שהיא הנפש המאירה אל הגוף.
ולא יגה שביב אשו כי עת ידעך האור מן הנר. דרך האש לשוב כמה פעמים אל הפתילה ולהגיה שנית. אבל הרשעים אחר שידעך נרם. לא יגה אשו השובב וחוזר אל הפתילה. ר"ל שנפשם תכרת ולא תשוב עוד לראות באור החיים:

פסוק ו
אור, בעת **שחשך האור אשר באהלו**. שהוא אור החיים הגשמיים. אז גם **נרו אשר עליו**. שהיא נר הנשמה.
ידעך ג"כ. ויכבה חיי הגוף עם חיי הנפש שניהם יחד:

פסוק ז
יצרו. מצייר איכות מפלתו. שבזקנתו צעדי כחו צרים. ועצתו תשליכהו ותרחיקהו מעליה. עד שבלכתו בלא עצה בצעדים קצרים ילכד בקל בפח המוכן להשחיתו:

פסוק ח
כי. עתה מצייר איכות לכידתו בהפח. הרשת שפורשים סביב הפח שבו צודים את הבע"ח אל הפח. הוא כבר דבוק ברגליו. והוא **שולח** ונוקב **את רגליו בהרשת**, **ומתהלך על שבכה** שבכ"מ שהולך, הרשת הולך עמו. עד שמתקרב אל הפח:

פסוק ט
יאחז, ואז ילכד בקלות גדול. שאם רק **יאחז את הפח בעקבו**, כבר **יחזק עליו צמים**. שהם הקשורים של הפח שבו נקשרו רגלי הנצוד יקשרו רגליו בחוזק גדול. עד שלא יוכל להוציא רגליו משם:

פסוק י
טמון, והיה דרך צידי חיות להטמין חבל בארץ במקום דריכת החיה, ומלכודה שבה ילכדו אותה בלכתה, ועל פי זה מציירו **חבלו** שבו ילכדו אותו הוא **טמון בארץ** עד שלא יראהו, **ומלכודתו** מוכנת **על הנתיב** אשר הוא הולך שמה:

פסוק יא
סביב, ודרך צידי חיות להפחיד את החיה ע"י כלבים, שעי"כ תרוץ ע"י הפחד ותפול בהפח ותלכד. עפ"ז מצייר **שבלהות** השדים עומדים **סביב ומבעתים אותו** למען יפול בהפח, והם עצמם **מפיצים את הפח לרגליו**:

פסוק יב
יהי, ואז כשנלכד בפח של המות אז המות שהוא הגורם לו אנינות. יהיה רעב. וכן האיד הנכון לצלעו שהוא אשתו הוא גם כן רעב ולא ישבע, עד כי.

פסוק יג
יאכל בדי עורו. שיאכל את סעיפי עורו. ואח"כ **הבכור מות יאכל** גם **את בדיו**, שהוא בשרו ועצמותיו. וכ"ז כיון על איוב איך נלכד ע"י השטן ובלהותיו ואיך השחית את עורו ואת בשרו. וגם יל"פ מ"ש יאכל בדיו היינו את בניו שהם סעיפיו המסתעפים ממנו:

פסוק יד
ינתק, ואז **ינתק גם מבטחו**, שהוא הנפש הנצחיית שהיא מבטח האדם אחר המות. גם היא תצא **מאהלו** שהוא גופו.
ותצעידהו למלך בלהות. שימסר למלך השדים ליסרו ולהענישו:

פסוק טו
תשכון, נפשו **תשכון באהלו מבלי לו**, באהל שלו שנעשה מדבר הבלוי, היינו בבשר הגוף הבלוי ונרקב בקבר תשכון נפשו שם להבלות עמו ולהרגיש בצערו, **ועל נוהו יזורה גפרית** לשרפו באש של גיהנם:

פסוק טז
מתחת שרשיו יבשו, הוא גופו, **וממעל ימל קצירו** הוא מעשיו וכל פעולותיו:

פסוק יז
זכרו, עי"כ **יאבד זכר מעשיו מני ארץ**, **ולא ישאר שמו** שהוא עצמותו, ר"ל נפשו ונשמתו. **על פני חוץ** בעולם העליון שהוא חוץ לארץ הלזו:

פסוק יח
יהדפוהו מאור אל חשך, כי שם ישב בארץ חשך, ולא יאיר באור החיים הנצחיים, שהוא חיי האורה והנפש, **ומתבל ינידוהו**, כי אין לו השארת המין בתבל הזה, ומפרש, כי.

פסוק יט
לא נין לו ולא נכד בעמו, שגם שארית בניו יאבדו, **ולא** ישאר **שריד במגוריו**. שגם גרי ביתו יאבדו עמו:

פסוק כ
על יומו נשמו אחרונים. כי הוא העונש היותר מבהיל בין בדור זה בין בימי קדם. שכל הדורות האמינו בהשארת הנפש וחרדו מאד מפני הכריתה הזה והאבדון הנצחי:

פסוק כא
אך, ר"ל אבל לא כדבריך שאין השארת הנפש כלל, כי הצדיקים נפשם צרורה בצרור החיים, וגם סתם בני אדם אשר לא פשעו כ"כ יש להם חלק לעוה"ב, **ואלה רק משכנות עול**, שהוא יכרת ולא יהיה לו קיום אישי ולא קיום מיני וגם בזה כיון על איוב שנכרתו בניו ומעשיו וגם נפשו תאבד שאחר שאינו מאמין בהשארתו הוא מאלה שאין להם חלק לעוה"ב:

פרק יט

פסוק א
פתיחה למענה האחד עשר מענה איוב

גם על שיטת בלדד לא ערך תשובתו עדיין, כי חיכה להשיב לשלושת הריעים יחד כנ"ל בפתיחה למענה איוב הקודמת, רק התמרמר מאד על מה שמכאיבים אותו בדברים מרים

ובחרפה ובוז, שהגם שידבר דבר לא נכון באמונה, אין אדם נתפס על צערו, ורואה הוא שכולם נהפכו לאויבים לו, וכאילו באו להוסיף מכאוב על מכאוביו וירדפוהו כצרים מבלי חמלה, והוא מוסר משפטו לדורות הבאים אשר יצדיקוהו בריבו, ומוסר דין עליהם לשמיים, על אשר ירדפו איש נגוע חולי כמוהו ונכאה לבב למותת, וסיפר צערו וצרתו, ומזהירם שיפחדו מעונש ה' על אונאת דברים אשר יונוהו תחת אהבתם.

פסוק ב

עד אנה תוגיון נפשי, מ"ש לו שנפשו תאבד מארץ החיים, כי בכל מ"ש בעונש הרשע כיון על איוב:

פסוק ג

זה עשר פעמים תכלימוני, כי גם אליפז וצופר אמרו לו שהוא רשע שהגם שדברו בסתם על רשע דעלמא. הלא **לא תבושו תהכרו לי**, תדברו באופן שיהיה ניכר שכונתכם לי, וכל מה שאמרתם בעונשי הרשעים הכל כוונתכם אלי, באשר כל זה קרה לי:

פסוק ד

ואף, גם **אם אאמין** לכם כי **שגיתי** בדעותי בעקרי האמונה, הלא על זה אין מגיע לי עונש גדול כ"כ כי **הלא אתי תלין משוגתי**, הלא לא פרסמתי מעולם דעות אלה ברבים והיו רק דברים שבלב ובמחשבה שטעיתי בעיון, ואין מגיע לי על זה עונשים גדולים כאלה:

פסוק ה

אם אמנם עלי תגדילו, ומה שאתם תרצו להגדיל עוני לפי העונש שנענשתי.
ותוכיחו עלי חרפתי, שמן היסורים עצמם תוכיחו את חרפתי. שמזה תבררו שעוני גדול מנשוא. אין מזה ראיה כי.

פסוק ו

דעו אפו כי אלוה עותני. שהיסורים האלה אינם כפי הדין רק בעוות הדין ובעול, **ומצודו עלי הקיף**. תפס הלשון שאמר בלדד כי שולח ברשת ברגליו. ואמר שהקיף עלי מצודו שלא במשפט רק בעוות הדין:

פסוק ז

הן אצעק חמס. וע"ז עצמו אצעק חמס כי נעשה אתי חמס ועשק. אבל **ולא אענה**. מצייר כמי שנפלו עליו שודדים בדרך וצועק לעוברים ושבים ואין עונה. ואח"כ **אשוע** לפני שופטי ארץ לבקש ישועה, **ואין משפט**:

פסוק ח
ארחי. ועדיין היה לי תקוה שאעבור מפה אל שופטים הגדולים אשר במדינה לבקש משפט מלפניהם. אבל הוא **גדר ארחי** עד **שלא** אוכל **לעבר** מפה. ואחשב ללכת **בנתיבות** הקטנות של יחידים **ועליהם שם חשך** ולא אראה את מקומם:

פסוק ט
כבודי, עתה צייר מה שעשה לו אחר שלכדו במצודתו, שאז **הפשיט את כבודו ועטרת ראשו**. הוא מה שלקח עשרו וגדולתו, ואח"כ.

פסוק י
יתצני סביב. מה שהרג את בניו סביבו.
ויסע את תקותי כעץ שעוקרים אותו משרשיו. כן עקר תקותו עם השורש. והוא מה שייסר את גופו במכאובים שאין להם רפואה:

פסוק יא
ויחר. אח"כ גרה עלי את אפו, מציין את האף כעצם מופשט שליח ה'. וה' גירה אותו על איוב.
ויחשבני, והאף **חשב אותי** שאני **לו כצריו**. ועי"כ.

פסוק יב
יחד יבואו גדודיו. שלח עלי את גדודיו. וכולם יבואו עלי למלחמה.
ויכבשו את דרכם עלי עד שחנו סביב לאהלי. ורמז בזה אם על גדודי שבא וכשדים שגרה עליו אף ה' בראשונה. אם על ריעיו שהם ג"כ גדודי אף ה' אשר יחשבו אותו כאחד מצוררי ה' המכחישים השגחתו. והמה לוחמים בו בדברים קשים ומרים בקנאתם לה':

פסוק יג
(יג-יד) **אחי**. ועל ידי גדודי האף שחונים סביבי אין איש בא אלי אף אחי וקרובי ומיודעי:

פסוק טו
גרי ביתי. מי יתן **שלזר תחשבוני** כי אני **נכרי הייתי** שאני בעיניהם כנכרי שבא מארץ רחוקה שאין מכירים אותי כלל מאיזה אומה ולשון אנכי:

פסוק טז
גם לעבדי קראתי ולא יענה, הגם **שבמו פי אתחנן לו** בכל זה לא ישים לב לתחנוני:

פסוק יז
רוחי זרה גם לאשתי, **וחנותי** ותחנוני זרה גם **לבני בטני**. שהם בני הבנים. או שהיה לו עוד בנים מפלגשים:

פסוק יח
גם עוילים. נערים עושים עול גם המה **מאסו בי**, כי עת **אקומה** מן הוכוח **ידברו בי** לאמר. כי:

פסוק יט
תעבוני כל מתי סודי. ידברו עלי גנאי. אשר כל מתי סודי שהם שלשת ריעי תעבו אותי כי דברו אתי קשות. וגם **זה** הריע אשר **אהבתי**, שהוא בלדד שהיה נחשב לו לאוהב יותר מכולם (כי בוכוח הראשון לא החליט בלדד עליו שחטא כמו שהחליטו אליפז וצופר) ועתה.
מתי סודי וזה אהבתי, **כולם תעבוני ונהפכו בי** לאויבים:

פסוק כ
בעורי ובבשרי דבקה עצמי. עצמי דבקה בצד אחד בעור (כי אזל הבשר שבין העצם לבשר). ובצד אחר דבק אל בשרי. שהוא בשר של איברים הפנימים שנסרכו אל העצמות. ועי"כ **ואתמלטה בער שני**. אתמלט ואפליט ואקיא את מאכל שני. ואני כבהמה וכבעיר אשר תאכל ותעלה גרה את המאכל מן המעים. כן ימלט המאכל לחוץ. כי המעים וכלי המזון סרוכים אל העצמות ואין עושים פעולתם:

פסוק כא
(כא-כב) **חנוני**. וא"כ אבקש **אתם ריעי עשו אתי חנינה אחר שיד אלהים נגעה בי** בנגעים, וא"כ הלא **מבשרי לא תשבעו** כי הבשר מלא נגעי ה' ולא יאכל. וא"כ א"א שתרדפוני להנאתכם לאכול את בשרי. וא"כ **למה תרדפוני כמו אל** שרדף אותי בלא שום הנאה. מה לכם לרדוף אותי באופן זה:

פסוק כג
מי יתן אפו. אומר הגם שבדור הזה הם מרשיעים אותי על תלונותי.
מי יתן שיכתבון מלי. ומוסיף שמי יתן אשר מלי **יוחקו בספר**. להיות לזכרון לדור הבא. ומוסיף מי יתן אשר.

פסוק כד
בעט ברזל ועופרת בצור יחצבון. כדי שישארו הדברים קיימים עד דור אחרון, ואז.

פסוק כה
ואני ידעתי. בטח, כי **גואלי חי**. שימצא בעת מן העתים איש חי בימים האלה אשר יקרא את דברי ויגאל את דמי ויריב ריבי להצדיק אותי. הגם **שהאחרון על עפר יקום**. הגם שאיש הזה יהיה מן הדור האחרון שיקום עוד על עפר. עכ"פ בהכרח ימצא איש

בעת מן העתים שיקבל דעתי ושטתי ויצדיק אותי עת יקרא דברי הכתובים על ספר ועל לוחות אבנים:

פסוק כו

(כו-כח) **ואחר**. לעומת מה שנחמוהו בהשארת הנפש. שאז יחזה את האלהים ויתענג על טובו. אומר הוא להם. הכי **אחרי עורי זאת אשר נקפו**. אשר ניקף ונכתת בפצעים עד שנשחת כל העור ונמסס, או הכי **מבשרי** (אשר ניקף ונדכא כולו) הכי מהם **אחזה אלוה**? **אשר על כן תאמרו מה נרדף לו**? שאתם תאמרו שאיני נרדף כלל כי **שורש דבר נמצא בי**. שעדיין נמצא בי השורש שהוא הנפש שהיא השרש אל הגוף והיא לא נשחתה ע"י הנגעים שהשחיתו את הבשר. ועי"כ תאמרו שאיני נרדף כלל. ואני אשאלכם הכי אחרי עורי הניקף אוכל לחזות אלוה ולאור באור החיים? הלא **אשר עיני ראו ולא זר** הוא מה **שכלו כליותי בחקי**. ואחר שאני רואה בחוש שכליותי כלו. ושכל בשרי ועורי נגוע. וא"א עוד שיתרפא כי נגעה חרב עד הנפש, איך אחזה אלוה בלא גוף ובשר ובלא איברים. ואיך נמצא בי השורש לחיות עוד. איך אחיה בלא גוף. (כי לשטתו הנפש דבקה רק עם הגוף ובשאין לה לבוש לא תחיה באופן החיים שיתיחסו אל עניני הקודם לקבל גמול ועונש):

פסוק כט

גורו לכם מפני חרב הדין המתוחה עליכם על חטא אונאת דברים שצערתם אותי בחנם. **כי חמה עונות חרב**. העון שבעבורו בא החרב לכלות ולהשחית שהוא עון של אונאת דברים. בא בחמה גדולה. כמ"ש כל אלמנה ויתום לא תענון כי אם ענה תענה אותו וכו' וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב, **למען תדעון שדין** ואז תדעו שיש דין ומשפט בעולם. כפי שטתכם שהכל בדין ובמשפט אשר תאמרו עתה בפה ולא תדעון אותו בידיעה ברורה. כי לא תגורו מפני עונש ותענו את ריעכם בדברים מרים. ואז תדעון שיש דין:

פרק כ

פסוק א

פתיחה למענה השנים עשר מענה צופר

המתווכח הנעמתי עזב עתה את שיטתו הפילוסופית אשר הציע במענהו הקודם להשיב על שאלת צדיק ורע לו על פיח דרך הפילוסופיא, שיש הבדל בין ידיעת הדברים כפי מה שהם בעצמם ובין הכרת החוש אשר ממנו לידיעת האדם תוצאות, שהוא לא יחוש רק חיצוני הדברים, ואי אפשר לו לשפוט על אמיתת הדברים. ובשיטה זו היה יכו להשיב

גם השאלה השניה של רשע וטוב לו, שאין איתנו יודע מה הטוב והרע לפי הדברים בעצמותם, ולפי הנפש הרוחניית וכדומה. אבל יען שאיוב לעג על שיטתו לעג הרבה, ושיטה זו לא תמצא חן רק לעוסקים בתבונה ובעומק העיון, עזב עתה דרך זה, והתנצל בדבריו כי לא השיב עתה כפי שיטה זאת מפני שידע שאיוב יכלים אותו ויתלוצץ מדבריו.

ולכן השיב, שהגם שבדור הזה נמצא רשעים מצליחים, הלא בימי קדם היו נבזים ושפלים ונרדפים, וגם עתה נכונו להם שפטים, כי ימותו במיתה משונה זרה, ויכלה הונם ורכושם על־ידי העשוקים אשר עשקום, וגדולתם היא סיבה שתגדל מפלתם, כמי שנופל ממקום גבוה, אשר תישבר מפרקתו ויאבד לנצח, ושגם בחייו אין לו הנאה מעושרו, על־ידי שלא ישליטנו אלהים לאכול ממנו, והעשוקים אורבים תמיד לנפשו, וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים.

פסוק ב

לכן. כי במענה הראשונה אמר שבהשגת האדם על ידי חושיו אינו משיג ידיעה שלימה באשר אינו משיג רק חיצונית הדברים כפי מה שהם פועלים על חושנו לא את אמתת הדברים כמו שהם בעצמותם. ולא נוכל להשיג השגות רוחניות הבלתי מושגות לחושים, עד שגם השכל במשפטיו הנלקחים מן הבחינה והנסיון א"א לו לשפוט על עניני האלהות ועל מה שאחר הטבע. ועל שטה זו לעג הרבה. לכן בבואו להשיב על שלות הרשעים עזב את שטתו, והתוכח אתו ע"פ הבחינה והנסיון אשר השיג בחושיו. וז"ש **לכן שעיפי ישיבוני**. שישיבו אותי מן השטה הקודמת. וישיבו לי תשובה אחרת **ובעבור חושי בי**. שבתשובה זו אני נמשך לפי השגת החושים אשר בי. לפי מראית העין ולפי הבחינה והנסיון שהשגתי ע"י החושים, ומבאר הטעם שחזר בו משטתו הקודמת שלא רצה לסמוך על השגת החושים. שזה מפני כי.

פסוק ג

מוסר כלמתי אשמע בעת שרוח מבינתי יענני. בעת שרציתי לענות עפ"י דרכי התבונה שהיא לבדה תבין בעניני מה שאחר הטבע. שמעתי מוסר כלימתי. מה שהכלים איוב את דרכי הפילוסופי הזה. לכן בחרתי להשיב לך ע"פ הבחינה והנסיון. כפי שטתך, שאתה סומך על השגת החוש:

פסוק ד

הזאת, אחר שאתה רוצה לברר שהרשע מצליח ע"י הבחינה והנסיון. והנה מתנאי הבחינה שתהיה שלימה שתבחין כל הזמנים וכל הפרטים. שרק אז תוכל להוציא משפט

כולל ומוכרח. לא כן אם לא בחן רק זמן פרטי מיוחד. ורק חלק ופרט מיוחד. שאז א"א שיוציא משפט כולל ומוכרח כנודע בהגיון. וא"כ אשאלך וכי ידעת שזאת נוהג מני עד שהרשע מצליח. הלא.

פסוק ה

רננת רשעים מקרוב. רק זה מזמן קרוב נעשה זה מה שהרשעים מרננים ומצליחים. כי בימי קדם לא היו מצליחים כי היו עושים בהם משפט חרוץ. וא"כ לא תוכל להוציא מזה משפט כולל לאמר שהצלחת הרשע תמשך תמיד. כי **שמחת חנף** לא תמשך רק **עדי רגע** ובזמן קרוב יופסק הצלחת הרשעים:

פסוק ו

אם. ויוכל להיות בהפך. שהצלחת הרשע הוא עצמו הכנה לגודל מפלתו, כמי שרוצה להפיל את אויבו ארצה ומעלהו למקום גבוה מאד כדי להפילו. שמשם תגדל מפלתו יותר משאם היה נופל ממקום נמוך. וכן ירים ה' את מעלתו ומדרגתו כדי שעי"כ תגדל מפלתו יותר. וז"ש **אם יעלה לשמים שיאו** מה שהרשע מתנשא עד לשמים הוא לרעתו. כדי.

פסוק ז

שכגללו לנצח יאבד, שאם יגולגל ויפול ממקום הרם הזה יאבד לנצח. כמי שנופל מאגרא רמא לבירא עמיקתא. עד **שרואיו יאמרו איו**, שלא תהיה מפלתו בהדרגה רק מפלה פתאומית עד שמי שראה אותו ברגע זו יאמר **איו**? כי כרגע יתעלם מן העין. וברגע זו שהצליח נפל ויכחד מן הארץ. עד שידמה:

פסוק ח

(ח-ט) **כחלום יעוף**. כאלו כל הצלחתו וקיומו לא היה במציאות כלל. רק שהיה חלום חזיון לילה. שבעת היקיצה יעוף ויודד ויקץ והנה חלום.
והעין ששזפתו בחלום פעם א' **לא תוסיף** לראותו עוד, וגם **מקומו לא תשורנו עוד**:

פסוק י

בניו. מצייר איך תבא מפלת הרשע פתאום מבלי הדרגה, רק בעודו ברום הצלחתו ותקפו ובעודו עוסק ברשעו עד **שבניו ירצצו את הדלים** החלשים, והוא בעצמו ברוב תקפו **ידיו תשבנה אונו**. הוא יעסוק בגזלות של עשירים שצריך לזה און ועצמה רבה והוא שב אל אונו ועשקו בכח ואון:

פסוק יא
עצמותיו. ר"ל שבין הוא בעצמו הוא בכל תקפו ובין גופו ובריאותו עומד על מצב הבריאות והחוזק עד שעצמותיו מלאו מעלומיו ובריאותו. בעת ההיא **עמו על עפר תשכב** לא יחלש כלל ולא יחלה עד שיהיה לו עת לשוב בתשובה. רק אונו ועלומיו וכחו תשכב עמו על עפר, שירד לקבר עם כחו ואונו ובריאת גופו וימות שלא מתוך חולי רק במיתה חטופה פתאום:

פסוק יב
אם תמתיק. מצייר את מיתתו הפתאומית. במין חולי ודבר שהיה מצוי בימים ההם (כאשר נראה במתים בחולי הרע בזמנינו) שאיש הבריא אולם והאיצטומכא שלו בריאה וחזקה לקבל גם מאכל היותר קשה. תחלש האיצטומכא פתאום עד שיקיא את מאכלו כאילו אכל מרורת פתנים. וחולי זו תהרגהו כרגע כאלו בא ארס בקרבו וחמת תנינים, וז"ש **אם תמתיק בפיו רעה**. ר"ל שהאיצטומכא שלו בריאה כ"כ וכח טבעו חזק עד שגם אם יאכל רעה. מאכל רע וסם המות בכ"ז לא יזיק לו רק ימתיק בפיו עד **שיכחידנה תחת לשונו**. כאילו בעת שבא המאכל תחת לשונו יכחיד את רעתו כאילו אין בו שום רע וכאילו אוכל מאכל טוב עד. כי.

פסוק יג
יחמול עליה ולא יעזבנה (**ולא**) **ימנענה**, גם כשבא **בתוך חכו**. שהגם שהחיך יטעם שהוא מאכל מזיק מ"מ לא יעזוב את המאכל ולא ימנע מלאכלו, שבוטח על בריאת טבעו וחוזק כח האיצטומכא שלו לעכל כל מאכל הגם שקשה לגוף כחרבות:

פסוק יד
לחמו, ובעת ההיא בעצמו, פתאום יחלשו האיצטומכא וכלי העיכול שלו באופן גדול כ"כ. עד שגם **לחמו** הטוב **נהפך במעיו למרורות פתנים**. ולסם המות. עד שגם מאכל בריאים יתהפך לארס ולסם ממית. עד שגם.

פסוק טו
חיל בלע ויקיאנו. גם דבר חיל וחזק אשר בלע יצטרך להקיאו. כאילו **מבטנו יורישנו אל**. שהאל בהשגחתו יגרש ויוציא את המאכל מבטנו ויקיא את כל מאכלו, וידמה לו כאילו.

פסוק טז
ראש פתנים יינק, כי נמצא ארס בבטנו כאילו יינק ארס של פתן, **ותהרגהו לשון אפעה** ויהרג מן הארס הזה וימות במיתה משונה פתאומית:

פסוק יז

(יז-יח) **אל ירא**, מוסיף עוד, שגם בעוד שהיה מצליח ומתענג בתענוגים, ובעוד שמן חלקו ומאכלו בריאה, בכ"ז לא יקרא זאת בשם הצלחה, כי אם נשקול את העונג לעומת הצער והיגיעה שהיה לו עד שהשיג את הדבר, נמצא כי מלא כף נחת אשר ישיג בעמל היה לו עבורו מלא חפנים עמל ורעות רוח, ואין העונג שוה לעומת הצער והעמל שהיה לו, וז"ש שגם **בפלגות נהרי ונחלי דבש וחמאה** אשר ישיג **אל ירא משיב יגע**, לא יראה בם עונג ונחת אשר ישיב לו את צער היגיעה שיגע בעבורו, שההנאה והעונג הוא כאין לעומת היגיעה, **ולא יבלע כחיל תמורתו ולא יעלס**, ר"ל שלא יבלע מן מעדניו כפי ערך החיל והכח והיגיעה שנתן תמורתו, וכן **לא יעלס וישמח כחיל תמורתו**, שבין מה שבולע מן המעדנים והתפנוקים אשר השיג ובין מה ששמח בקנינים אלה, כל זה אינו שוה כלום לעומת החיל והכח אשר נתן תמורתו, שהעמל והיגיעה שהיה לו בהשגתו הקנינים האלה כפלי כפלים מן הנאת המאכל ושמחת הלב שיש לו בקנינים אלה, ואם כן אין זה בכלל הצלחה, אחר שהצער גדול מן העונג:

פסוק יט

כי, חוץ מזה אין לו שום הצלחה לא מן קניניו, **כי רצץ עזב דלים בית גזל**, שהרשע הזה אשר עזב דלים שעזבם בעוני ומחסור ע"י שגזלם **הוא רצץ בית גזל**, שרצץ והרס את הבית אשר גזל מן העני כדי לבנותו מחדש, אבל **לא יבנהו**, כי בתוך כך מת במיתה חטופה כנ"ל:

פסוק כ

כי, וגם לא יהנה מן מאכלו **כי לא ידע שלו בבטנו**, כי מתוך שהוא רעבתן גדול לא ידע להשקיט את בטנו שימצא בו שלוה פנימית, כי בטנו מתאוה תמיד לאכול הרבה, **בחמודו לא ימלט**, עד שהוא חומד שבטנו לא ימלט את המאכל, כי מתוך רעבתנותו היה מתאוה שהמאכל שאכל ישאר תמיד בבטנו, וכן.

פסוק כא

אין שריד לאכלו, שמרוב רעבתנותו אינו מניח כלום מן מאכלו רק אוכל את הכל, והיא מליצה על מדת הרעבתנות והכילות שאוכל כל הנמצא בידו, ומתאוה שלא יצא המאכל מן הבטן לעולם כדי שלא יחסר מילוי בטנו, **על כן לא יחיל טובו**, לכן הטוב של המאכל לא יתן לו חיל וכח, והוא חלוש תמיד מפני שצר עינו במאכלו ובטן רשעים תחסר תמיד:

פסוק כב
במלאת ספקו, מוסיף לאמר שגם אם לא יחסר מאכלו כי ימצא די ספוקו במלואו ויאכל כפי שבעו, בכ"ז **יצר לו** מצר אחר, כי **כל יד עמל תבואנו**, שיד העמלים שהם העשוקים שעשקם וגזלם **תבואנו**, שהעמלים האלה כולם ילחמו בו וישלחו ידם להוציא בלעו מפיו ותבא עליו ידם ומכתם, וזה יצר לו תמיד כי יקחו את העשק מידו:

פסוק כג
יהי, מוסיף לאמר שגם אם לא תגבר עליו יד העמל להוציא העשק מידו וישאר בידו **למלא בטנו**, עד שיהיה לו די מחסורו, בכ"ז לא יצליח, כי אז ילחם ה' בו אשר הוא עושה משפט לעשוקים, וה' **ישלח בו חרון אפו**, והחרון הזה **ימטר עלימו** (על הרשעים) **בלחומו** בלחומי רשף שלו אשר בו ילחם בם:

פסוק כד
יברח, ובזה הגם **שיברח מנשק ברזל**, ר"ל שימלט מיד העמלים שהם הנעשקים שלחמו אתו מקרוב בנשק ברזל, הלא **תחליפהו קשת נחושה**, שאז ישיגהו חצי ה' המורה עליו בקשת ממרום ומשמים ילחם בו:

פסוק כה
שלף, מצייר שהחץ של ה' שימית אותו, לא ידמה כחץ של ב"ו שבא מן החוץ אל גופו, רק בהפך שהחץ הזה יבא מן גויתו אל החוץ, **ששולף** את החץ **ויצא מגוה** מתוך גויתו יצא החץ, שהחץ תמצא בעצם בגויתו, שהוא החולי הפנימית שיורה ה' בו והיא תמחץ את גויתו מגוה אל החוץ, **וברק** הבא, **ממרורתו**, **יהלך עליו אמים** שהברק שישלח ה' עליו לא יבא מן החוץ, רק מן המרה שלא יצא הברק, והברק הזה של המרה השחורה יפיל עליו אימתה ופחד, כי יחלה בחולי המרה השחורה עד שיחזה תמונות איומות ומבהילות וימות מתוך שגעון ופחד וחולי הדמיון וטירוף הדעת:

פסוק כו
כל חשך, הגם **שלצפוניו** ונסתריו **טמון כל חשך**, ר"ל שמסתיר רשעתו וגזלותיו בחשך שלא יראם שום אדם, בכ"ז הגם שבחשך לא ימצא לו אור ולא אש, ימציא ה' שמה, בין אש לכלות את כל אשר לו, ובין אור לגלות את מעשיו לעיני השמש, ונגד האש אמר **שתאכלהו אש לא נפח** עד שהאש **ירע** וירוצץ גם את **השריד אשר באהלו**, גם הנשאר בביתו אשר לא הוצרך לטמנו גם זה ישרף מן האש:

פסוק כז
יגלו, ונגד מה שהסתיר מעשיו, יצאו כל מעשיו הרעים לאור, כי **השמים יגלו עונו**, **והארץ תתקומם לו** להענישו:

פסוק כח
יגל, וכן **יגלה** את עונו, **יבול** ותבואת **ביתו** אשר יהיו **נגרות ביום אפו**, ר"ל עשרו והונו אשר ירדו לטמיון הם יגלו עונו, כי הם יאמרו לאמר.

פסוק כט
זה חלק אדם רשע מאלהים, שכליון עשרו שיהיה בדרך השגחיי הוא יכריז לאמר שהוא רשע, ושזה בא לו מאת אלהים לפי חלקו עפ"י רשעו מדה כנגד מדה על מעשיו הרעים:

פרק כא

פסוק א
פתיחה למענה השלושה עשר מענה איוב

אחרי שהגידו שלושת הריעים דעתם על השאלה של שלוות הרשעים, בא איוב במענה הזה להשיב תשובה כוללת על כל דבריהם, כי הם בתשובותיהם כוננו את חצים על יתר לירות אליו למטרה, שהרעות שהשיגו את איוב, שהוא רשע בעיניהם, היה אצלם תשובה כוללת על הצלחת הרשעים, שלא יהיה להם אחרית, כמו שלא נתקיימה ההצלחה ביד איוב, על זה השיב להם דברים נכוחים, כי הלא שאלתו היא שאלה כוללת על כלל בני האדם שנמצא ביניהם רשעים מצליחים (ד ה ו), ובזה לא העלו ארוכה בתשובותיהם:

• לא כמו שאמר אליפז, שהרשעים מלאים פחד תמיד ואינם בוטחים בהצלחתם, כי נמצאו רשעים בוטחים ושלוים (ט י יא),

• ולא תשובת בלדד, שייכרת מינם ושאריתם המיני והאישיי, כי נמצאו רשעים שבניהם חיים ומצליחים (ח), וביתם מתקיים זמן רב (כ-כט), ומה שיאמר שנפשם תיכרת ויקבלו עונש בעולם הנצחי, מי יודע מעונש זה הצפון והנעלם מעיני כל, והמוות פורש כנפיו על כל בשר באין הבדל, כצדיק כרשע לקברות יובל, ומי יודע אם יש חכמה ודעת וחשבון בשאול אשר הם הולכים שמה (ל-לד),

• ולא תשובת צופר, שהרשע מת פתאום וירד חיים שאולה, שזה גם כן מהצלחתו, שימות בלא ייסורים, וזאת אשר יתאווה (יב יג), והכי זה מן היושר והצדק, שהצדיק שסבל מכאובות ימות בנפש מרה, והרשע ימות בעצם תומו ובשלוה, ושניהם ירדו אלי קבר בשווה כצדיק כרשע (כב-כו)?! וגם אם ייכרתו בניו אחרי מותו, בעונש זה לא ירגיש

הרשע אחרי שכבר אינו במציאות, והיה ראוי שישיגו עונשי ה' אותו בעצמו, ושיארכו ימי יסוריו למען יכיר את עונשי ה' (יז-כג).
ובזה נסתרו כל תשובותיהם, ונשארו מעל.

פסוק ב
שמעו שמוע מלתי, בזה ישיב לשלשה ריעיו על מה שאמרו להצדיק משפטי ה' בשאלה של רשע וטוב לו, **ותהי זאת תנחומותיכם**, שתחת שאתם מחוייבים לנחם אותי, שמעו עכ"פ את דברי ובזה אמצא תנחומין, כי ידעתי שאצטדק:

פסוק ג
שאוני, או אם דעתכם להתוכח ולהשיב על דברי שנית, עכ"פ שאו וסבלו אותי לשמוע ולשתוק כ"ז שאדבר, ואחרי שאכלה את דברי אז תלעיגו עלי:

פסוק ד
האנכי לאדם שיחי, הנה התשובות שהשבתם על הצלחת הרשע, שהוא מלא פחד כתשובת אליפז, או שיכרתו זרעו ונפשו כתשובת בלדד, או שימות פתאום כתשובת צופר, שכ"ז השיבו לכוין על איוב שהוא רשע בעיניהם והצלחתו לא נתקיימה, ע"ז משיב להם וכי היתה שאלתי על אדם אחד מדוע הוא מצליח והוא רשע, שע"ז היתה תשובתכם נכונה, וז"ש **האנכי שיחי** ווכוחי **לאדם** יחידי, או האם שיחי ווכוחי הוא **מדוע לא תקצר רוחי**, שכל וכוחי יהיה רק עלי להתוכח עמכם על סבת קוצר רוחי שאיני יכול לסבול היסורים, כמו שבוכוח הראשון של צדיק ורע לו שהיה הוכוח רק מעניני איוב ועל יסוריו לבד, שאז היו תשובותיכם נכונים, אבל הלא שאלתי היא שאלה כללית על כל בני אדם, שנמצאו רשעים הרבה מצליחים, ובזה היה צריך שתשיבו ג"כ תשובה כללית שכל רשע מלא פחד או זרעו נכרת או מת בקוצר ימים, וזה אינו אמת כמו שיבאר, וז"ש.

פסוק ה
(ה-ו) **פנו אלי** לשמוע היטב את שאלתי, **והשמו ושימו יד על פה**, כי אראכם באר היטב שלות הרשעים והצלחתם, **עדי שאם זכרתי ונבהלתי**.

פסוק ז
מדוע, אני לא לאדם אחד שיחי ושאלתי, כי שאלתי היא כוללת, **מדוע רשעים יחיו** שאתם אמרתם שמתים בקוצר ימים, והרי ראינו רשעים שיחיו ויאריכו ימים, אתם אמרתם שהם חלשים ורפויי כח, והרי ראינו רשעים **שעתקו גם גברו חיל**, אתם אמרתם שזרעם בלתי מתקיימים, והלא מצאנו רשעים אשר.

פסוק ח
זרעם נכון לפניהם, וגם לא יתרחקו מהם לבקש לחם כי הם **עמם** ביחד, ולא לבד זרעם הגדולים, כי גם **צאצאיהם** הקטנים ובני בניהם, נכון **לעיניהם**, אתם אמרתם שהם תמיד מלאי פחד, והלא מצאנו רשעים אשר.

פסוק ט
בתיהם שלום מפחד, שאין להם פחד לא בעבור בתיהם וב"ב, ולא בעבור יסורי עצמו כי **לא שבט אלוה עליהם**, ולא בעבור הפסד קנינים, כי.

פסוק י
שורו הזכר **עבר ולא יגעיל** הזרע, **ופרתו תפלט** את הולד **ולא תשכל**. ואתם אמרתם שהוא מתחבא ומתירא מבני אדם כמ"ש וישכון ערים נכחדות, והלא ראינו כי.

פסוק יא
ישלחו כצאן עוליהם בלי פחד ואימה, **וילדיהם** הקטנים **ירקדון** בלי שום פגע, ומה שאמרתם שהם מתים פתאום במיתה חטופה בלי חולי קדם לה כמ"ש צופר, עז"א הלא זאת כל מגמתם ושאלתם שימותו בלא יסורים, והם.

פסוק יב
(יב-יג) **ישאו בתוף וכנור**, שישאו דברי שיר על תוף וכנור, ויאמרו בשירתם כי הם מבקשים **שיבלו בטוב ימיהם וברגע שאול יחתו**, שכ"ז שהם חיים יהיה להם כל טוב, וכשיגיע זמן מותם לא יהיה להם שום חולי, רק ירדו שאול פתאום ברגע א' בלי שום חולי ויסורים, זאת יזמרו תמיד על תוף וכנור ועוגב, וא"כ מ"ש צופר עצמותיו מלאו עלומיו ועמו על עפר תשכב, זה הוא כל תאות הרשע, ואין זה דבר רע בעיניו כי הוא בעיניו הצלחה גדולה:

פסוק יד
ויאמרו, ולא תוכל לומר עליהם שאינם רשעים ושלכן הם מצליחים, שהלא הם **אומרים לאל סור ממנו**, **כי לא חפצנו לדעת דרכיך** שהם חסד ורחמים וחנינה כי הם רעים בין אדם לחבירו, וכן בדברים שבין אדם למקום הם אומרים.

פסוק טו
מה שדי כי נעבדנו, שמכחישים מציאות ה' וגם אם הוא נמצא **מה נועיל כי נפגע בו**, כי עכ"פ יכחישו שאינו משגיח לשמוע תפלה ולפנות אל מעשה ב"א, וא"כ אשאל הלא:

פסוק טז
הן לא בידם טובם, הלא טובם והצלחתם אינו בידם רק בא להם מאת ה', א"כ **עצת רשעים רחקה מני**, וא"כ לא אוכל להשיג עצת ה' והנהגתו בענין הרשעים, מדוע יתן להם הטוב, אחר שהם מנאצים אותו ומכחישים בו:

פסוק יז
כמה, ר"ל הלא ראוי,
- א) שדעיכת נרם והשקעת שמש הצלחתם יהיה בכמות גדול ובתכלית ההפלגה, **וכמה** פעמים **ידעך נרם**,
- ב) **שיבא עליהם אידם** לא על בניהם רק עליהם עצמם,
- ג) שלא יבא עליהם אידם בפעם אחת כמ"ש וברגע שאול יחתו, רק **יחלק את החבלים** לכמה חלקים ויבואו עליהם פעם אחר פעם, ולא יהיה זה ברחמים שלפעמים מחלקים את החבלים להקל העונש של המיוסר, רק זה יהיה **באפו** ובחמתו להרבות יסוריהם, ובאר זה שתחלה.

פסוק יח
יהיו כתבן הנישא **לפני רוח** ומתפזר אחד אחד, ואח"כ יהיו **כמוץ אשר גנבתו סופה** שתשא את כולו בפעם אחת:

פסוק יט
אלוה, ר"ל מה שאמרתם שלכן אין ה' מענישו, מפני **שאלוה יצפון לבניו אונו**, שישלם עונש של אונו וגזלתו אל חיק בניו, אני אומר **ישלם אליו** ויעניש אותו בעצמו, מצד שני טעמים,
- א) **וידע**, כדי שידע ויכיר כי יש אלהים שופטים בארץ,
- ב) מצד הגמול בעצמו שראוי שהחוטא הוא יקבל העונש ולא אחר, וז"ש למען.

פסוק כ
יראו עיניו כידו, שיראה בעצמו את הכד שבו המים המרים והתרעלה המוכן לו, **וישתה מחמת שדי** בעצמו:

פסוק כא
כי מה חפצו בביתו אחריו, שהגם שכ"ז שהאדם חי הוא חפץ בשלום בני ביתו ובניו, וכשיאבדו בניו הוא מרגיש ומצטער עליהם, אבל **מה חפצו בביתו אחר מותו**, שאז בטל חפצו זה שהיה חפץ בביתו, ולא ירגיש אז בצער בניו אחר **שמספר חדשיו חוצצו** שהוא חי כל זמנו בשלוה, מה אכפת לו אחר מותו באבדן ביתו, וא"כ אין זה עונש כלל:

פסוק כב
הלאל, הלא לאל א"צ ללמד דעת איך יעניש ובאיזה אופן יעניש את הרשע כפי רשעתו, וא"כ אשאל איך **הוא רמים ישפוט** ויגזר ממרום, לאמר.

פסוק כג
(כג-כד) **זה** הרשע, **ימות בעצם תומו כולו שלאנן** בלא שום חולי כלל, הגם שכל ימיו היה בטוב עד **שעטיניו מלאו חלב** מרוב טובה ותענוגות בשר:

פסוק כה
וזה הצדיק, **ימות בנפש מרה** מתוך חולי ומכאוב, הגם שכל ימיו **לא אכל בטובה**, והיה כל ימיו דלים ורעים, ובכ"ז אין הבדל ביניהם אחר המות כי אח"כ.

פסוק כו
יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם, וא"כ הזה משפט צדק שנאמר שהוא רמים ישפוט כמשפט זה, הלא מזה מבואר שלא הוא ישפוט זאת רק שכ"ז בא מפאת המערכת:

פסוק כז
(כז-כח) **הן ידעתי מחשבותיכם**, ידעתי מה שחשבתם בלבכם בכל מה שעניתם על הצלחת הרשע, **ומזמות עלי תחמסו כי תאמרו איה בית נדיב**, במה שאמרתם בתשובתכם איה בית נדיב **ואיה אהל משכנות רשעים** שאהלם וביתם אינו מתקיים בזה חמסתם מזימות עלי, ועלי כוונתם, להביא ראיה מחורבן ביתי שהיה בית נדיב אל חורבן בית רשעים שביתם אינו מתקיים, והגם שלא דברתם זאת בפירוש בפיכם, כן היה מחשבותיכם וכוונת מזמותיכם עלי, אבל אני משיב לכם מה תביאו ראיה ממקרה שקרה אל איש אחד:

פסוק כט
הלא שאלתם עוברי דרך, אם שאלתם לעוברים במדינות שהם ראו רשעים רבים שביתם קיים ומצליח, ואז **אותותם בל תנכרו**, לא תוכלו לנכר ולהכחיש את האותות שיתנו לכם ממשכנות רשעים רבים שעומדים בשלוה ובהצלחה, שמזה יש אות וראיה הפך דבריכם ואין להביא ראיה מן הפרט רק מן הכלל:

פסוק ל
כי, ואם תאמרו **כי מחשיכים את הרע ליום איד**, היינו שלא ישלמו להרע את ענשו עד שיבוא יום אידו המיועד לו, והוא **ליום עברות יובלו** שהוא יום המיתה, שאז יקבל גמולו אחר המות, ולכן לא ישלמו ענשו בעוה"ז כדעת בלדד, ע"ז משיב.

פסוק לא

• א) **מי יגיד על פניו דרכו**, הלא צריך שיקבל העונש במקום שהרשיע, ששם יעמדו נגדו העדים שיעידו על דרכו הרע שבעבורו יקבל העונש, אבל מי יעיד שם בפניו,
• ב) שצריך שימצא מי שישלם לו, אבל שם את **אשר עשה מי ישלם לו**, ומפרש דבריו נגד מ"ש מי יגיד על פניו דרכו, כי הלא.

פסוק לב

הוא לקברות יובל, ושם אין עד ומגיד, ונגד מי ישלם לו, אומר שהלא **על גדיש ישקוד**, שנטמן תחת הגדיש מקום שאין יד השופט משגת אותו, והוא שוקד שם בתמידות ואינו יוצא משם, וא"א שימצא אותו השופט במק"א לשופטו, וא"ת שהקבר עצמו הוא מקום המשפט, שהלא.
מתקו לו רגבי נחל, ואין לו צער מהם, והוא לא אחד שנקבר שם **כי אחריו כל אדם ימשוך**, שזה סוף כל האדם הבאים אחריו, וגם **לפניו** כבר נמשכו לקבורה אנשים **אין מספר**, וא"כ.

פסוק לד

איך תנחמוני הבל, אחר **שתשובותיכם נשאר מעל**, שהמבואר שתכלית תשובותיכם לא היה לנחם אותי ולהגיד האמת, רק היה מעל ובגד בברית אחים, שאמרתם במעל שאני רשע לא לנחם כאח לאחיו:

פרק כב

פסוק א

פתיחה למענה הארבעה עשר מענה אליפז

אחרי אשר ערכו שתיים מערכות, שש המערכת, בין על שאלת מפני מה יש צדיק ורע לו, בין על שאלת מפני מה יש רשע וטוב לו, והמתפלסף ניצח את כולם בתשובותיו בחרבו ובקשתו, התאמץ אליפז שנית ויכונן חציו על יתר להשיב מלחמה שערה במענה ערוכה לשתי השאלות, ויוציא מליבו שיטה חדשה, בטוב טעם ודעת, והוא, שהיה זה בחכמה ובכוונה מיוחדת מאת האלהים שלא לשלם גמול הצדיקים ועונש הרשעים תיכף בעולם הזה, כדי שתהיה העבודה שלימה לשם ה' בלבד, שלא מאהבת הגמול ומיראת העונש. שאחר שעיקר הרצון בעבודה הוא אם יעשה האדם את הטוב בעבור הטוב בעצמו, ובעבור החוק התבוניי היוצא מאת המחוקק העליון, ואך למען שמו הגדול בלבד, לא כן אם יעשה מעשיו בעבור השכר או מיראת העונש, אז אינו עובד את ה' רק את עצמו, ולא

זאת העבודה הרצויה אצל ה', ואם היה נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה, והיה משלם עונש הרשע תיכף, לא היה איש ערב את ליבו לעשות רע, מיראתו את העונש הבא בעקב המעשה, וכן היו כולם משתדלים לעשות טוב מידעם את השכר אשר ישולם תיכף לעושהו, ולא היה המעשה לשם ה', וגם לא היה אז עניין לשכר ועונש, אחר שהיו אז מוכרחים במעשיהם מיראת העונש ותקוות גמול, ולא היה עניין הבחירה והניסיון אשר הוא תכלית כוונת ה' בבריאת האדם, שיצר הלב יסיתהו לעשות רע, ויהיה חפשי בנפשו לעשותו, ובכל זאת ימנע ויסור מרע מכבוד ה' וממצוותיו, ועל כן את העולם נתן בליבם מבלי אשר ימצא האדם את המעשה אשר יעשה האלהים, לא משכר הצדיקים ולא מעונש הרשעים, ויימצאו עושי רשע מצליחים ורשעים ישתבחו בעיר אשר כן עשו, וגם השגחת ה' מכוסה ונעלמה מעיני רוב בני האדם, ויצר המינות יתעה את השכל להכחיש את ההשגחה ולומר שעולם כמנהגו נוהג, ושהכל על־פי התולדה והטבע והמערכה, ושרם ה' על השמיים כבודו ולא ישגיח בשפלים, וכדומה מטענת המכחישים, וכולם מביאים ראיה מרוע הסדר וההנהגה, שהצדיקים מעונים והרשעים מצליחים.

וזה הוא המבחן והניסיון לדעת בין עובד אלהים באמת ובתמים ובין אשר לא עבדו לשמו, שהעובד האלהים שלא על מנת לקבל פרס, צדיק באמונתו יחיה וממקומו לא ימוש, ואז יקבל שכרו בעולם הגמול, שכר נפשי נצחי בעדן הצחצחות, כי נבחן ונמצא שלם, וגם לציים נכונו שפטים בעולם הנפשות, והאלהים יביא במשפט על כל נעלם, אל אמונה ואין עוול, והכל במשפט, וכל מעשהו באמונה, ובזה העמיד ויכונן את שיטתו הקדומה:

• בין מה שכתב בטעם ייסורי הצדיקים, שהוא לשלם להם בעולם הזה על חטא קל אשר עשו כדי לזכותם בעולם הבא,

• ובין על הצלחת הרשעים, שבכל זה אין הצלחתם שלמה כי ליבם מלא פחד מעונשם המעותד להם, הגם שלרוב יבוא להם בעולם הנפשות, ליבם ינבא להם רע.

וגם בזה הצדיק מה שהוכיח את איוב בראש מענהו הראשון, כמו שאמר (איוב ד ו): **הלא יראתך כסלתך**, שעיקר העבודה הנרצה היא שלא תהיה מתקוות גמול ויראת עונש, שבזה חטא איוב, ולכן מעדו אשוריו, ולכן שפך עליו ה' את חמתו.

ועל כל תשובות איוב על דבריו הקודמים תכסה התשובה הזאת, שהיה זה מוכרח לצורך ההנהגה עם בעלי הבחירה, ועם המבחן לדעת מעשה עבודתם אם היא שלימה ותמימה לשם ה' ואהבתו לבד.

פסוק ב
הלאל, אומר לו שלא היה אפשר שה' ישלם להצדיק את שכרו ולהרשע את ענשו תיכף בעוה"ז, שא"כ לא היו עובדים את ה' לשמו רק ע"מ לקבל גמול, וכן היו נמנעים מלעשות רע רק מיראת העונש, ועבודה זו מאהבת גמול או מיראת עונש אינה רצויה בעיני ה', וז"ש **הלאל יסכן גבר**, וכי יקבל ה' הנאה מעבודת האדם, **אם יסכן עלימו משכיל**, אם ישכילהו ה' ויבינהו תועלת העבודה, ע"י שהיה רואה שמקבל תיכף שכר ועונש, בזה לא היה ה' מקבל נחת מן העבודה, ומפרש.

פסוק ג
החפץ לשדי כי תצדק אם תקבל **בצע** ע"י מה **שתתם דרכיך**, אם תקבל בצע וריוח ושכר על ידי צדקתך, ובעבור הבצע הזה והשכר תצדק ותעשה מעשים טובים, היהיה בזה חפץ לה' בעבודתך, שאז אינך עובד את ה' רק את עצמך בעבור הבצע:

פסוק ד
המיראתך, או אם תצדק **מיראתך** פן **יוכיחך** ויענישך אם תעבור על מצותיו, או מיראתך פן **יבוא עמך במשפט** לשפטך על רוע מעשיך, ומפני יראה זו שהוא יראת העונש תצדק, היש חפץ לה' בעבודה זו, שאינו לשמו רק מאהבת עצמך, ולכן לא היה אפשר שיתן שכר הצדיק תיכף, שאז היית עובד ועושה צדק בעבור הבצע והשכר, וכן לא היה אפשר להעניש את הרשע בעוה"ז שאז היה נמנע מהרע רק בעבור יראת העונש, ובזה אין חפץ לה', שעקר חפצו ורצונו שתהיה העבודה לשמו שלא בעבור פנייה חיצונית:

פסוק ה
הלא, ר"ל ולכן סדר ה' סדר ההנהגה שלא ישלם תיכף לעושי הרע כרעתו, רק לפעמים יש עושה רע מאת ומאריך לו, ולפעמים יעניש להרשע תיכף אם רואה בחכמתו שצריך לידי כך לפי הענין, ובזה יש מקום לטעות שאין השגחה ואין דין וחשבון, וא"כ העובד יעבוד עתה לשם ה' בלבד, אחר שאינו מקוה שכר ואינו ירא עונש, וז"ש לפעמים יתנהג ה' שלא להעניש תיכף רק הגם **שרעתך רבה עד שאין קץ לעונותיך**, ותרבה עונות גם נגד בני אדם, והוא.

פסוק ו
(ו-ז) **כי תחבול אחיך חנם ותפשיט מהעניים את בגדיהם**, וכן לא תעשה שום חסד, אף **להשקות את העיף מים ולתת לחם לרעב** ובכ"ז לא יעניש ה' אותך, ואתה מצליח וקרנך תרום בכבוד, כי.

פסוק ח
איש זרוע לו הארץ, שע"י שאתה איש זרוע ותקיף בארץ הכל נכנעים תחתיך, ולא לבד שלא יענישו אותך על רוע מעשיך, כי עוד **ישב בה נשוא פנים** שהכל ישאו פניו בכבוד, וכבוד והדר יעטרהו, ולפעמים יקרה ג"כ שיענישך ה' תיכף, והוא אם.

פסוק ט
(ט-י) **אלמנות שלחת ריקם** וגזלת אלמנות ויתומים, וה' ישמע צעקתם ויעניש אותך תיכף, עד **שלכן סביבותיך פחים ויבא עליך פחד פתאום ויבהיל אותך** ומפני שאין העונש בא תמיד להרשע, שלפעמים יענישהו ה' תיכף, ופעמים רבות יעשה עבירות אין קץ ובכ"ז הוא איש זרוע ונשוא פנים וישב בארץ בשלוה, עי"כ יש מקום לטעות שאין ה' משגיח ושהותרה הרצועה, ויש מקום לבחירה כי אין מתיראים לעשות רע:

פסוק יא
או חשך, וע"י שאתה רואה רוע הסדר בהנהגה שהרשע מצליח, יעלו על לבבך דברים ומחשבות רעות אחרות לכפור בהשגחה, כי תדמה את ראיית ה' והשגחתו כפי ראיית בני האדם והשגתם, שאתה **אם יש חשך** מפסיק בינך ובין המובט הלא **לא תראה** את המובט, וכן **אם שפעת מים תכסך** לא תראה, כי המים יפסיקו בינך ובין המוחש, ותדון מזה שכן הוא גם ראיית ה' שלא יראה ממקום רחוק, או כשחשך או עבים מפסיקים בינו ובין המובט וע"כ תחשוב בלבך לאמר.

פסוק יב
הלא אלוה גובה שמים, כי על השמים כבודו שהם גבוהים מן הארץ, **וראה ראש כוכבים כי רמו**, שהכוכבים הראשונים רמו מאד מן הארץ, ועי"כ.

פסוק יג
ואמרת מה ידע אל, הלא יש מרחק רב בינו ובין הארץ השפלה, **הבעד ערפל ישפוט**, הלא הערפל הגדול אשר ישתרע במרחק הרב הזה אשר בעולם הכוכבים, מפסיקים בינו ובין הארץ, ואיך ישפוט את מעשה בני אדם יושבי חשך וצלמות, וגם.

פסוק יד
עבים סתר לו ולא יראה, שהעבים מפסיקים בינו ובין הארץ וא"א שיראה את הנעשה בארץ.
וחוג, הוא טענה שניה, שהגם שיראו שלפעמים מגיע עונש לרשעים, כמו בדור המבול שנמחו כולם במבול מים ע"י עונותיהם, ע"ז יטענו שא"א שהיה זה ע"י רוע מעשה בני אדם, כי הלא השמים והגלגלים סובבים במסלולם במערכתם משמת ימי בראשית

על סדר קבוע בלתי משתנה, והם מחייבים פעלים בשפלים לפי סדר מערכתם, שכל השינויים הנעשים בעולם תלוי לפי מערכת הכוכבים במשמרתם, וא"כ איך אפשר שע"י שמתי און ורשעים ישנו מעשיהם לרוע, ישתנו סדרי מעשה בראשית וישנו הכוכבים והשמים מהלכתם לשנות סדר העולם? ומזה יכריחו שגם בעת שנעשה עונש ברשעים כמו בדור המבול לא היה זה ע"י ההשגחה ורוע המעשים, רק שכן היה מחייב בעת ההיא מצד סדר המערכה ומצב הכוכבים שיהיה אז מבול בעולם, והיה זה ענין טבעי לא השגחיי, וז"ש הם אומרים הלא **חוג שמים יתהלך**, ר"ל שמחוגת השמים וסבובם במערכתם על מסלוליהם יתהלך תמיד על סדר קבוע סובב הולך על אופניהם, וא"כ.

פסוק טו

הארח עולם תשמור אשר דרכו מתי און, ר"ל הכי אפשר זה **שארח עולם** ודרך הכוכבים במשמרתם אשר הם הולכים בארח זה לעולם, הכי ארח הזאת **תשמור** ותמתין על **הארח** אשר דרכו בו **מתי און**, שבעת ישנו מתי און את ארחם לרוע, תשנה גם ארח עולם את דרכו ללכת בדרך אחר, וישתנו סדרי מעשה בראשית והמתחייב מצד המערכה בשביל שינוי מעשה הרשעים? והלא מבואר מן החוש להפך שחוג שמים יתהלך תמיד על מסלולו, ולא ישתנה לעולם ע"י שינוי מעשה בני אדם:

פסוק טז

אשר, עפ"ז יאמרו שאלה **אשר קמטו** ונכרתו, הרשעים שנכרתו במי המבול, וכי **לא** היה **העת** מחייב **שנהר יוצק יסודם**? שהעת היה מחייב זה, לפי טבע הארץ והמים אשר עליה בעת ההיא, ולפי מצב המערכת אבל לא היה זה ענין השגחיי ע"י רוע מעשה הרשעים שבעת ההיא:

פסוק יז

האומרים, ומביאים ראיה לזה שלא נמצא עונש השגחיי, כי הלא אלה הרשעים **הם אומרים לאל סור ממנו**, ובכל זה **מה יפעל שדי למו**? הלא לא עשה להם שום רע ועונש בעבור זה, ולא לבד שלא הענישם, כי עוד.

פסוק יח

הוא מלא בתיהם טוב, שהלא לפי דעתך הטוב בא מהשגחתו, והיה ראוי עכ"פ שימנע הטוב מאתם, ומכל זה יביאו המכחישים ראיה ומופת שאין ה' משגיח, **ועצת רשעים רחקה מני**, ר"ל ואחר שע"י כל הנזכר נעלם מבני אדם עצת רשעים היינו עצת ה' והנהגתו בענין הרשעים, כי עי"כ כולם שואלים שאלות על רוע הסדר בזה, ואין יודעים תשובה נכונה, וכ"ז היה בכונה מאת ה', שבזה יבחנו הצדיקים והעובדים מאהבה והמאמינים

הבלתי שמים לב לכל זה ויאמינו שה' משגיח ושראוי לעבדו ולירא ממנו מצד עצמו, ועי"כ.

פסוק יט

יראו צדיקים וישמחו, שהצדיקים יבינו מזה שיש עוד עולם אחר ששם הוא עולם הגמול והעונש אשר שם יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע, וישמחו על עבודתם, שעי"כ יבטחו על השארת נפשם וקיום גמולם בעולם הנצחי, **והנקי ילעג להרשעים**, כי ידע שעתידים לקבל עונש נצחי בעולם הנפשות:

פסוק כ

אם, המאמרים מקבילים, **הצדיקים ישמחו אם לא נכחד קימנו**, במה שעי"ז יבטחו שדבר הקיים בנו לעד, שהיא הנפש הנצחיית, לא נכחד במות הגויה, והיא קיימת לעולם ומוכנת לקבל גמולה בעולם הגמול, **והנקי ילעג למו כי יתרם אכלה אש**, שהגם שהצליחו בעוה"ז הכלה, הלא יתרם שהיא נפשם הרוחניות שהיא מותר האדם מן הבהמה והיא הנותרת אחר המות, תאכל אש של גיהנם. וכ"ז יתברר להם ממה שרואים שאין ה' מעניש את הרשע בעוה"ז, וה' צדיק לא יעשה עולה ובהכרח נמצא עולם אחר נצחי אשר שם יבא במשפט עם יצוריו:

פסוק כא

הסכן נא עמו, התרגל נא להיות עמו, להתהלך עם אלהים, היינו שיהיו כל מעשיך לשם שמים לא לתקות גמול, **ושלם**, היה שלם ותמים, ולא תחלק מחשבותיך לעשות ע"מ לקבל פרס ולטובת עצמך, ואז **בהם תבואתך טובה**, שע"י מעשה הרשעים יבא לך טובה, שעי"כ יוכר שאתה עובד מאהבה לא לשם גמול ובזה תקבל גמול בעולם הנפשות:

פסוק כב

קח נא מפיו תורה, שלא תבחר בנימוסים השכליים, רק לקבל תורה האלהית הבאה בנבואה, **ושים אמריו בלבבך**, שלבבך הבוחר ורוצה, לא ישמע לאמרי הגוף והנאותיו לעשות לטובת עצמו ולתועלתו, רק יהיה כאילו אמרי ה' שוכנים בלבבך והם הבוחרים ופוקדים על האיברים לעשות כמצות ה' בלי שום פניה חיצונית:

פסוק כג

אם תשוב עד שדי, ר"ל שבצד אחד תוריד את התורה מלמעלה למטה, עד שתשכון בלבבך, ובצד אחר תעלה את נפשך מלמטה למעלה אל האלהים, כמו וירד ה' אל הר סיני ומשה עלה אל האלהים, ור"ל שתעלה את כל הדברים והחפצים אל חק עליון תבוני אשר מקומו בהתבונה הכוללת שהוא האל ית', ואז **תבנה**, להיות בית נאמן לה' ומעון למשכן

כבודו, ואז **תרחיק עולה מאהליך**, משא"כ אם תעשה מאהבת עצמך תהיה העולה קרוב אל אהליך, והיצר יסית אותך תמיד לעת מצוא איזה תועלת והנאת הגוף להדיחך מן הנכוחה והישרה:

פסוק כד

ושית על עפר בצר, אז יהיו כל קניני העוה"ז כאפס בעיניך, עד שתהרוס כל המבצרים שיהיו שוים לעפר, **ואת זהב אופיר תשית בצור נחלים**, שישאר במקום שמוציאים משם את הזהב, ר"ל לא תבטח לא בערי מבצר ולא בעושר:

פסוק כה

והיה שדי בצריך, ה' יהיה המבצר שלך, בו תמצא מעוז ומחסה מכל צר ואויב, והוא יהיה **לך כסף תועפות**, לא כסף הקבור באדמה רק כסף העף למעלה, שהוא כסף הכוסף כסף עליון רוחני:

פסוק כו

כי אז על שדי תתענג, אז לא יהיה העונג שלך עונג גשמי, רק עונג רוחני, ע"י דבקות הנפש ברוחניותה ובאלוה מעוזה, ואז תבין כי כל עניני העוה"ז אינם חשובים לכלום ועקר הוא שכר הנפשיי והרוחני, **ותשא אל אלוה פניך**, כל פניותיך וכונתך תשא אל אלוה, בל תרצה דבר לצורך הגויה רק למלאת רצון אלוה ולהדבק בו, ועי"כ.

פסוק כז

תעתיר אליו וישמעך, כי אז תהיה שכינת ה' דבוקה בך לשמוע תפלתך, ואתה **תשלם תמיד את נדריך** שנדרת בעת צרה, כי יפדך מכל צרה, ולא זאת לבד כי לא תצטרך לתפלה כלל, כי.

פסוק כח

ותגזר אומר, גם מה שתגזר בדרך גזרה, **יקם לך**, כי כל הטבע תהיה נכנעת תחתיך, וכמו שגזר יהושע על השמש שתדום ואליהו שאמר אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי, **ועל דרכיך נגה אור**, מה שהיה עד עתה חשך בדרכיך, כי היו ענינים גופנים גשמיים, יהיה עתה אור, כי יהיו ענינים נעלים מחשכת החומר אל אור הנפשות וזהרם:

פסוק כט

כי השפילו, עד עתה דרכיך השפילו את עצמם, שהיו הולכים בעניני העולם השפל וענינים בשריים ושפלים, ועתה **תאמר גוה**, תגביה אותם לענין נשגב רוחני שמיימי אלהי, כי תסור את מעטה החומר ותאוותיו והנפש תגביה עוף, כי ע"י שתמעט תאוות

הגוף וגאותו ותהיה **שח עינים**, בל תגביה עיניך אל עניני עוה"ז המדומים, ה' **שח עינים יושיע** בתשועה הרוחנית:

פסוק ל

ימלט, בתנאי אם השח עינים **ימלט** ויפליט מגופו ומרעיוניו את **האי נקי**, את הדבר הבלתי נקי, שהם התכונות הרעות ושומרי הגוף ופחיתותיו והציורים הרעים, שכולם דברים מגואלים ובלתי נקיים זאת ימלט ויפליט מקרבו, **ונמלט**, וכ"ז יהיה נמלט ונפלט ממך, ע"י **בור כפיך**, אם תטהר מעשיך, לא תמצא בקרבך דבר בלתי נקי, בין מדה רעה בין מחשבות לא טהורות ונקיות:

פרק כג

פסוק א

פתיחה למענה החמישה עשר מענה איוב

הנה, שיטת אליפז החדשה כוללת שני דברים:

• א] תשובה על ייסורי הצדיק, שהוא מפני שלא עבד בתמימות לשם ה' בלבד, רק היה ברוחו פניות חיצוניות מתקוות גמול ויראת עונש, ולכן יצרפהו ה' בייסורים למען ענותו לנסותו להיטיבו באחריתו בעולם הבא,

• ב] תשובה על הצלחת הרשעים, שהוא כדי שיהיה בחירה חפשית בידי האדם לעשות טוב או לחדל, שאם היה בא העונש תיכף, היו מתייראים לעשות רע, ולא היה בחירה, וגם שאז היה העבודה שלא לשם שמיים.

ועל שניהם השיב תשובה ניצחת בשני האמרים:

• על הראשונה יאמר, שאיך ייתכן שייסרהו ה' בעבור זה בייסורים קשים כל כך בעבור מה שהיה בליבו בעבודתו גם פניה חיצונית על-מנת לקבל פרס, שעל כל פנים שמר את משמרת מצוותיו ומשפטיו, ולא עשה מעשה רע שבעבורו יתחייב עונש גדול כל כך (סימן כ"ג ו-ז)! זאת שנית, שאם יתווכח עם ה' היודע האמת, אז יתברר שלא היתה עבודתו לשום פניה חיצונית, רק לשם ה' בלבד, שהגם שעלה לפעמים ברוחו כרגע שהוא נתלה בהשגת צרכיו וכל ענייניו מה', בכל זאת התבונן תיכף ושב אל עבודתו לשמו בלא שום פניה, ומזה הוכיח שצדקתו כבר קצובה וגזורה מראשית על־ידי הידיעה העליונה הקדומה, ולכן לא קיבל שכר על זה, ונעזב אל מקרה המערכה ואל הייסורים המחויבים לפי מזל התולדה (סימן כ"ג ו-ז).

• במאמר השני (סימן כ"ד) יסתור דברי אליפז מצד שלוות הרשעים, שעל זה הראה כי יש רשעים שמחריבים את היישוב ומפריעים כל שלוות מין האנושי, ואלהים לא ישים תהלה להשמידם כדי להסיר רעתם שלא יכלו את העולם, שאם היתה השגחה היה מהראוי לשמור כלל בני אדם ממזיקים כאלה מחריבי היישוב. זאת שנית, שפראים האלה שוכנים במדבריות ועל איי הים נפרדים מהיישוב, ומשם יתפשטו כפעם בפעם לשדוד ולרצוח ולהחרים נפשות רבות, ואם ישמידם ה' בסתרי משכנותיהם, לא ייוודע זה לאיש, ולא יזיק זה לעניין העבודה והבחירה החופשית, ואם כן היה ראוי שישמידם מתחת שמי ה' מצד ההשגחה על האדם.
ומזה שב אל הוכחתו שאין ה' משגיח בפרטים, והכל נתלה מן המערכת, ועל זה יצעק מרה, למה לא נצמת מפני חושך, והיה טוב לו העדרו ממציאותו (סימן כ"ג פסוקים טז-יז).

פסוק ב

גם היום, ר"ל גם היום הגם **ששיחי** וכעסי **מר** מאד מרוב צרותי, בכ"ז היתה **ידי כבדה** ומתגברת **על אנחתי** ר"ל הייתי מתאפק בכל כחי ולא הייתי נאנח, אם.

פסוק ג

מי יתן ידעתי ואמצאהו אם הייתי מוצא את ה' להתוכח עמו פנים אל פנים הייתי מתגבר על אנחתי, והייתי מתוכח בישוב הדעת כאלו אין לי שום אנחה ודעתי צלולה ומיושבת, **אבא**, ר"ל אם הייתי מוצא אותו באחת משתי פנים. או שאמצא אותו בדרך אם אדע באיזה מקום הוא הולך, או אם **הייתי יכול לבא עד תכונתו**, ר"ל עד ביתו ששם מקום משכנו, והמליצה אם הייתי משיג אותו מצד הנהגתו כמו שהוא בדרך אשר הוא הולך לנהוג הנהגת העולם, או אם אבא עד תכונתו להשיגו מצד עצמו וענינו:

פסוק ד

אערכה, ומי יתן שעת אשר אבא אליו

• א) יהיה לי רשות **לערוך לפניו משפט** ולהתוכח עמו,

• ב) ושאז בעת הוכוח.

פסוק ה

אדעה מלים יעננני ר"ל

• ג) שאוכל להבין הלשון והמלות שבם הוא מדבר, **שאבין** הענין בעצמו **מה שיאמר לי**, ור"ל כי עתה א"א לי

• א) לא לשפוט כנגדו כי לא יעננני על וכוחי,

• ב) שגם אם יענני לא אבין המלות שידמה לי כי ידבר אלי בשפה אחרת המוזרה לי,
• ג) ולא הענין בעצמו העמוק ונעלה משכל האדם:

פסוק ו

(ו-ז) **הברב כח**, שיעור הכתוב, **שם ישר נכח עמו הברב כח יריב עמדי לא אך הוא ישים בי** ר"ל כשאעמוד אתו פנים אל פנים, שם יעמוד הישר ויתוכח עמו בעבורי וישאלנו, וכי בעבור זה שלא אך הוא ישים בי יריב עמדי ברוב כח, ר"ל שאתה אומר שהיסורים שבאו עלי היו על שלא היתה עבודתי לשם ה' ביחוד, רק היה בלבי פניות חיצוניות מתקות גמול ויראת עונש, שלכן לא היתה עבודתי שלימה ובעבור זה הביא עלי יסורים, הכי ראוי שבעבור זה יבואו עלי יסורים גדולים ומרים כאלה ויריב עמדי ברוב כח, בעבור שבעבודתי לא היה אך הוא לבדו תכלית העבודה וכוונתה, כי היה בלבי גם מחשבת הגמול והעונש שהיא פניה לצרכי תועלתי, והדבר ששם בי במחשבתי לעבוד את ה', ר"ל תכלית העבודה ומגמתה, לא היה אך הוא ה' לבדו, רק עוד מחשבה חוץ ממנו שהיא תועלת עצמי, הכי זה פשע גדול כ"כ עד שראוי ליסורים גדולים כאלה, הלא בכ"ז לא עברתי ממצותיו ולא פשעתי פשע גדול ראוי לעונש גדול כ"כ, זאת יהיה הויכוח אשר אתוכח עמו, וע"ד טענה זו **אפלטה לנצח משופטי** כי אצא זכאי בטענתי זאת. ותפס הלשון **ישים בי** לפי שטתו שאין הבחירה חפשית ומה שהוא עובד את ה' שם ה' בו ומכריחו לזה ע"י ידעיתו הקדומה ואיך ע"י שלא שם בי שיהיה עבודתי אך הוא, דהיינו אך לשמו בלי פניה חיצונית, הכי בעבור זה יריב עמי ברב כח?

פסוק ח

הן, אבל לא אוכל לא למצאו ולא לבא עד תכונתו, כי אם **קדם אהלך** לבקשו מצד מזרח, ואיננו וכשאלך **אחור** לבקשו בצד מערב, הגם שהקדמונים ציירו שהשכינה במערב, ושצבא השמים כולם ההולכים ממזרח למערב ילכו להשתחוות לפני כסא כבודו שמה, בכ"ז הגם שהיא שם **לא אבין לו** להשיגו:

פסוק ט

שמאל. את צד צפון ציירו הקדמונים שהוא פתוח, שבצד הזה לא השלים את הבריאה בשלימותו, כאלו הניח את הצד הזה בלא ציפוי וכותל וקירות, כבונה בית ולא אחזו בעצי ארזים ולא צפהו בעץ ובכותלים סביב, אומר במליצתו שגם שם לא אוכל לראות הגם ששם פתוח, כי בעת עשותו צד שמאל ולא אחז אותו לסתמו לכסותו בעצי ארזים בעת ההיא **עטף ימין**, העטיף וכסה את הכל בצד ימין, **עד שלא אראה** וכ"ז מליצה על שא"א להשיג את ה' בכל צד, (וע"ד המושכל, השגת ה' מצד עצמו נקרא השגת פנים,

וזאת א"א לשום אדם להשיג ולדעת שמץ דבר, רק ההשגה תהיה מצד אחור, ר"ל ע"י הבריאה המשתלשלת מאתו, שע"י הבריאה ישיג את הבורא וישיג מן המסובבים את הסבה העליונה, כמ"ש וראית את אחורי ופני לא יראו, ועז"א שבצד קדם, ר"ל באמתת עצמותו מצד עצמו, שם איננו כי זה נעלם משכל האדם ומשם לא ימצא הבורא כלל, רק ימצא אותו מצד אחור ששם ישנו וישיג שהוא נמצא, אבל לא יבין לו ולא ישיג ענינו בתבונותיו. והנה הנהגת העולם בדרך הטבע נקרא בכתבי הקדש בשם הנהגת השמאל, וההנהגה ע"ד הפלאיי והנסיי נקרא בשם ימין כמ"ש בכ"מ, ועז"א שאם יחקור אחר הנהגה המסודרת מצד הטבע, שם לא אחז ונגמר הבנין, כי שם ימצא שאין סדר נכון בהנהגה, כי יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו ואם ישקיף על צד ימין שהוא הנהגתו הנסיית ששם ההנהגה שלמה, אבל לא יראה, כי אינו רואה רק ההנהגה המסודרת מששת ימי בראשית בדרך הטבעי וע"פ המערכה שהוא צלמות ולא סדרים):

פסוק י

כי הוא, אבל הגם שאני איני יכול לדעת דרכו ולמצא **הלא הוא ידע דרך עמדי**, הוא יכול למצוא אותי, ויודע הדרך שבו ילך לבא אלי להיות עמדי, וא"כ הלא **בחנני ואצא כזהב** היוצא מן המבחן בלא סיג ופסולת, כן לא נמצא בעבודתי שום מחשבת פיגול, כי.

פסוק יא

באשורו אחזה רגלי, מצעדי רגלי היה באשורו, היינו לצורך האושר הנפשי, לא לצורך ההצלחה הגופנית, וגם **דרכו שמרתי** שהלכתי רק בדרך ה', **ולא אט** אל דרך אחר, שהמעשה היה לפי דרך ה' מבלי נטות מן הדרך, וכוונת המעשה היה רק לשמו ולאושר הנפשיי, ומפרש נגד דרכו שמרתי.

פסוק יב

מצות שפתיו (שמרתי) **ולא אמיש** לעשות רק כפי מצות ה' לא כפי הסברה והשכל האנושי, ונגד באשורו אחזה רגלי, אמר **מחקי צפנתי אמרי פיו**, כי שמרתי אמרי פיו יותר מחקי וצרכי, שהמצות בעצמם לשמור אמרי פיו היו יקרים לי יתר מהשגת צרכי וחק פרנסתי וכל צרכי, עד שא"א לומר שהיתה העבודה כדי למצוא על ידי זה חקי וצרכי גופי:

פסוק יג

והוא באחד, ר"ל כי הוא ידע דרך עמדי והוא באחד, שה' ידע כבר את דרכו ע"י הידיעה הקדומה שכבר ידע מקודם שאעבוד אותו, ושתהיה עבודתי צרופה כזהב בלא סיג, ושרגלי תאחז רק באשורו, כ"ז ידע ה' מקודם בידיעתו הקדומה, ולפ"ז לא היה לי עוד

בחירה וחפשיות לבחור דרך אחר, שאז היה שינוי בידיעת ה', שאחר שאבחור דרך אחר תשתנה ידיעתו לדעת שבחרתי דרך אחר ממה שידע בתחלה. וזה א"א, כי **הוא באחד** באחדות האמתי, וא"א שתהיה בו ריבוי ושינוי בידיעתו שהיא עצמותו, ואחר שהוא כבר ידע מראשית שאלך בדרך תמים לשמו, א"כ **מי ישיבנו ונפשו אותה ויעש**, מי יוכל להשיב את גזרת ה' שנגזרה ע"י ידיעתו הקדומה, ומי הוא אשר **נפשו אותה ויעש**, מי הוא שיהיה לו עוד בחירה וחפשיות, לרצות איזה דבר באות נפשו ובחירתו, ולעשות כפי רצונו זה א"א, שאז בהכרח ישיב ויפר את עצת ה' אשר ידע מראשית, וזה סותר לאחדות ה', אשר מזה מבואר שא"א שיעשה דבר הסותר לידיעתו, שבזה יהיה שינוי בידיעתו שהיא עצמותו, ואחר שהייתי מוכרח על מעשי הטובים ע"י ידיעת ה' וגזרתו הקדומה אין מגיע לי שכר עליהם:

פסוק יד

(יד-טו) **כי ישלים**, עמ"ש שעבודתו היתה שלימה מבלי שום פניה חיצונית, שלא חשב בעת עבודתו שעובד כדי שישיג עי"כ חקיו וצרכיו, כי עבד רק לשם ה' בלבד, אומר שהגם שלפעמים עלה ברוחו מחשבה פתאומית בעת העבודה שהוא צריך לה' שישלים חקיו וצרכיו, וז"ש **כי ישלים חקי וכהנה רבות עמו על כן מפניו אבהל**, הגם שלפעמים אבהל מפניו להתירא למרות דבריו, מצד שאני צריך אליו **שישלים חקי** וצרכי הגופנים, שישלימם לי שיהיה לי צרכי בשלמות, **וכהנה רבות** מה שאני צריך, כמו השגת החיים והבריאות והחן והעושר והבנים שכל אלה **הם עמו**, ואני צריך אליו שישלימם לי וע"כ **מפניו אבהל**, ויראתי פן יגרע חקי ופרנסתי או אחד מכל הדברים הנזכרים, וברגע עלה בלבי מחשבה כזו בעת העבודה, אבל זה היה רק בהלה פתאומית ברגע, אבל בעת שעלה מחשבה כזאת על דעתי בבהלה בלא ישוב הדעת, **אתבונן** בתבונת הלב ובהשכל, ואז **אפחד ממנו** אז סר ממני הבהלה על צרכי שהוא יראת העונש, והפחד על עצמי, שלא אמצא נזק בגופי וקניני, רק עקר פחדי היה ממנו, מיראת הרוממות, שלא אסור ממצותיו מפני יראת הרוממות ופחדו, לא מפני יראת העונש או אהבת הגמול, בענין שעקר עבודתי היתה בלא שום פנייה חיצונית, ולא מתקות גמול ופחד עונש רק מיראת ה' הרוממה בלי מחשבה אחרת כלל:

פסוק טז

(טז-יז) **ואל**, אבל מה שעתה לא עמדתי בנסיון, וע"י היסורים נטיתי מעבודת ה' ויראתו, שזה מורה שהיה עבודתי רק מאהבת הגמול (וכמ"ש אליפז כי עתה תבא אליך ותלא הלא יראתך כסלתך), זה היה מפני **שהאל הרך את לבי במה שלא נצמתי מפני חשך**,

שאם היה ממית אותי טרם שהביא עלי החשך הזה הייתי מקבל באהבה, כי עבדתי את ה' בכל מאדי ובכל נפשי אפילו הוא נוטל את נפשי, כי לא הייתי מקוה לתשלום גמול בעבודתי, אבל במה שלא נצמתי, והשאיר אותי בחיי החשך האלה שהם היסורים הקשים ממות, עי"כ הרך לבי, כמ"ש אלמלא נגדוהו לחמו"ע הוו פלחין לצלמא, שיסורים כאלה אי אפשר לסבלם, ועי"כ רך לבי ונבהלתי ולא עמדתי בנסיון, ור"ל במה שלא נכרתי מפני חשך שאז היה **מכסה את האפל מפני**, ולא הייתי רואה ברע אשר מצאתני:

פרק כד

פסוק א

מדוע, אחר שסתר דעת אליפז על יסורי הצדיקים, חוזר לסתור את דעתו על שלות הרשעים, וטרם החל טענותיו הקדים שנית להחליט שה' אין משגיח על מעשים הבחיריים הנעשים בזמן ומשתנים לפי הזמן, אחר שה' הוא למעלה מן הזמן א"א שידיעתו תפול תחת הזמן, וז"ש **מדוע משדי לא נצפנו עתים**, ר"ל מדוע נאמר ונחליט, שהעתים לא נצפנו ונסתרו מה', רק שהוא יודע גם את הדברים המתחדשים בזמן, אחר **שיודעיו לא חזו ימיו**, שכל החוקרים היודעים את ה' ע"פ העיון, לא חזו ימיו, היינו שלא יכלו לצייר שה' יהיה נתון תחת הימים והזמן, ואחר שנתבאר בפילוסופיא שה' הוא למעלה מן הזמן, איך ידע את הנעשה בזמן, והלא ידיעתו הוא עצמותו, אחר ההצעה הזאת מתחיל לספר שיש רשעים רבים המחריבים את הישוב, ורשעתם גדולה עד למכביר להשחית את כל בני אדם, ואם היה השגחה פרטית היה ראוי שישמיד אותם לצורך קיום הקיבוץ, בל יהיו בני אדם כדגי הים כרמש אין מושל בו, הנה נמצאו רשעים אשר.

פסוק ב

גבולות ישיגו, שיגזלו שדות הענים, **ויגזלו עדר וירעו** שם על השדות שגזלו, וגם. **חמור יתומים**, **ויחבלו את השור של האלמנה**, ולא יחוסו גם על החלשים יתומים ואלמנות, הפך מ"ש לא תחבול בגד אלמנה, כל אלמנה ויתום לא תענון:

פסוק ד

יטו מוסיף מין רשעים שהם עומדים כשודדים על הדרכים, עד שגם אביונים יטו **מן הדרך** מפני יראתם מפניהם, הגם שהאביון אין לו מאומה, **ועניי הארץ הם יתחבאו** במגוריהם מפחד השודדים:

פסוק ה
הן פראים, מוסיף מין רשעים שאין דרים בישוב כלל, רק הם דומים כפראים חיתו טרף אשר במדבר, שכמוהם **יצאו בפעלם משחרי לטרף**, שבכל שחר יוצאים לבקש טרף וזה פעולתם תמיד, וכן כמו הפראים כן **ערבה לו לחם לנערים**, שלחם נעריו ובניו הוא הערבה, שמשם יביא לחמו מטרף וציד ורצח, ואינם שוכנים בישוב כלל רק במדבר:

פסוק ו
(ו-ז-ח) **בשדה**, והפועלים שלו **אשר יקצרו בליל** ותבואת הרשע הזה **בשדהו**, **ואשר ילקשו את כרמו**, הם **ילינו ערום בשדה**, מפני **שאין להם לבוש** ללבוש, ואף **לא כסות** לכסות ע"א **בקרה**, ומי הם פועלים האלה, אומר.

פסוק ט
יגזלו, **שהם גוזלים את היתום משוד** ושדי אמו, או **שיחבלו** וימשכנו **את העני** בעד חובותיו להיות להם לעבד, לעבוד שדותיהם וכרמיהם, והיתום והעני הנכבשים לעבדים הם אשר.

פסוק י
ערום הלכו בלי לבוש, והם **נושאים עמרים** של תבואות הרשעים והם **רעבים**, הפך מ"ש לא תחסום שור בדישו, והם חוסמים אותם שלא לטעום מן העמרים אשר ישאו:

פסוק יא
בין והגם **שיצהירו** ויעשו יצהר ושמן, **בין שורותם** של כרמי זית, והגם **שדרכו יקבים** מ"מ **ויצמאו**, כי יחסמו אותם בל יטעמו מן היין אשר ידרכו, זאת מעשיהם במדבר ובשדות, ואם תשאל מה מעשיהם בערים, אומר.

פסוק יב
מעיר מתים ינאקו, מן הערים צועקים האנשים החלשים משוד ומחמס, **ונפש חללים תשוע**, שקול דמי הנרצחים צועק למרום לישועה, ומ"מ **אלוה לא יתן תפלה**. וה' לא יעניש אותם ואינו מוחה במעשיהם, הגם שהם מחריבים את העולם. ואם תשיב גם ע"ז שלכן אינו מעניש אותם כדי שיהא מקום לבחירה, ע"ז משיב הלא.

פסוק יג
המה היו במורדי אור, הם דומים כאלו הם מורדים בהאור, ואינם רוצים להיות תחת ממשלת האור כשאר בני אדם, שהם מתרחקים מן האור ויושבים בחשך תמיד ובמקום נסתר מבני אדם, ואין בני אדם רואים אותם, ואם ישמידם ה' באופל מגורתם לא ידעו בני אדם כלל מזה, ולא יזיק זה אל הבחירה, וא"כ היה ראוי שיכלה ה' אותם בחשך כדי

שלא יחריבו את הארץ, **לא הכירו דרכי האור** הגדולים, ואף **בנתיבות האור** הקטנים **לא ישבו**, שמתרחקים מניצוצי האור לגמרי. והטעם שמתרחקים מן האור, הוא כי.

פסוק יד

לאור יקום רוצח, בעת האור הוא רוצח בשדה, אבל שם **יקטול** רק **עני ואביון**, כי העשירים לא ילכו למדבריות ששם מעון הרוצחים, אבל **בלילה יהי כגנב** ויגנוב בעיר בבתי העשירים:

פסוק טו

ועין, וכן ישנא את האור מצד עסקו בניאוף, **שעין נואף תשמר את הנשף**, כי בנשף **לא תשורהו עין**, והנשף **סתר פנים ישים**, הוא ישים סתר ומסוה על הפנים לבל יכירוהו:

פסוק טז

חתר, וגם צריך הוא אל החשך, מצד **שבחשך יוכל לחתור את הבתים** אשר **יומם חתמו למו**, שביום יעשה חותם וסימן על הבתים שרוצה לחתור שם בלילה, ובלילה חותר שם במחתרת, ובעבור כל המעשים האלה **לא ידעו אור**, כי האור יזיק להם. ומפרש.

פסוק יז

כי יחדו בקר למו צלמות, הבקר דומה בעיניהם כצלמות, שבבא הבקר יסתרו במחבואיהם כמו שיסתרו יתר אנשים בעת צלמות, מפני **כי** הבקר **יכיר בלהות צלמות**. שעל ידי הבקר יכירו האנשים את הבלהות שנעשו בצלמות, שמה שעשקו וגנבו בלילה יוכר ויודע בבקר, ולכן יסתרו בבקר אשר אז יחפשו אחריהם לתפשם:

פסוק יח

קל, אחר שספר מעשי השודדים והגנבים והרוצחים ביבשה ובמדבריות, מתחיל לספר מן שודדי הים, שגם אלה מתרחקים מבני אדם והם מחריבי הישוב. אם הוא **קל על פני מים**, אם אומנתו הוא לעבור בכלי גומא על פני מים לשודד את עוברי הים, אז **תקולל חלקתם בארץ**, החלקה שלהם בארץ שהם שדותיו וכרמיו מקוללים לגמרי, כי לא **יפנה דרך כרמים**, הוא לא יבא בשום פעם לישוב במקום שיש שדות וכרמים, באופן שהם רחוקים מבני אדם עוד יותר מן שודדי המדבר, והם תמיד רחוקים מן הישוב בין בקיץ בין בחורף, כי.

פסוק יט

ציה גם חום, בעת הקיץ והחמימות שאז יעברו אנשים על הים באניות אז **יגזלו** את הולכי אניות, ובעת **מימי שלג** בעת החורף שהמים מלאים שלג וכפור וקרח, וא"א לעבור

באניות, אז **שאול חטאו**, אז ישבו בשאול שהוא מקום עמוק במחילות עמוקות שבאיי הים, ושם חטאו בזנות, ומפרש תחלה חטאם בחורף.

פסוק כ

ישכחהו, שהנערה אשר יפתה אותה לזנות עמה, אחרי שמלא בה תאותו ימאס בה ובוחר באחרת שמשקה אותה כוס עקרין לבל תלד ובל תכחש יופיה. והראשונה יושבת כאלמנה חיה שוממה ועצובה, וז"ש **ישכחהו רחם מתקו רמה**, ר"ל הנערה אשר פתה אותה במרמה וגלה ערותה (ע' באור המלות) ישכחהו אח"כ, כי **עוד לא יזכר** אצלו הרחם הזה, שאח"כ לא יבוא אליה עוד ושוכח אותה, **ותשבר כעץ עולה**, והעולה (שהיא הנערה הזאת עולת ימים אשר זנה עמה) תשבר כעץ שנשבר אחר שיבש ליחו, כי אז.

פסוק כא

רועה עקרה, שמתחבר אל אשה אחרת שהשקה אותה כוס עקרין כדי **שלא תלד**, **והאלמנה** שהיא הנערה הקודמת שיושבת אלמנה נפרדת מאתו, **לא ייטב** לה עוד, כי ישנאה ויעזבה:

פסוק כב

ומשך, אחר שציין מה שעושים בחורף, יחזור לספר מה שעושים בקיץ, ולפרש מ"ש ציה גם חום יגזלו, **כי ימשך אבירים בכחו**, שמושך אניות חזקות אל מקומו, והוא **יקום** במקום **אשר לא יאמין בחיין**, שעומד במקום מסוכן מאד שהספינה הבאה לשם תשבר או תטבע בים, ולשם מושך את האניה האבירה בכח גדול:

פסוק כג

יתן, והגם שהמקום שהוא עומד שם מסוכן מאד, בכ"ז **יתן לו לבטח**, הוא יעמוד שם בטוח ואינו מתירא, **וישען** שם לבל יפול בים, ומשם **עיניהו על דרכיהם** של האבירים, משם יארוב על האניות ההולכות בים ויביט באיזה דרך ילכו:

פסוק כד

רמו מעט, אם האבירים בעלי האניה יתרוממו על המים עד שיוכלו לראות במקום מחבואו, **ואיננו**, יסתיר א"ע כאילו איננו ולא יראהו, **והומכו** עת ילכו נמוך קרוב אל העמק ששם יעמוד ויארב, אז **ככל יקפצון**, כולם יקפצון אל הים **וימלו כראש שבולת**:

פסוק כה

ואם לא אפו, ר"ל ואם זה איננו, **מי שיכזיבני** בדברים אלה, הוא יוכל **לשים לאל מלתי**, אבל אחר שלא תוכלו להכזיב אותי כי הדברים אמת, א"כ גם טענותי על ההשגחה חזקות ומוצקות:

פרק כה

פסוק א

פתיחה למענה השישה עשר מענה בלדד

גם בלדד ניסה את כוחו לקחת צרי אל שיטתו, בין מה שאמר בטעם ייסורי הצדיקים שהוא על דרך התמורה, בין מה שאמר בטעם הצלחת הרשעים שהוא מפני שעיקר עונשם הוא בעולם הבא בכריתת נפשם ושאריתם, שעל כל אלה ניצחו איוב בטענותיו, ועתה החזיק במעוזו להשיב מלחמה שערה בזה הדרך:

הוא יחזיק במעוזו שהכל נתון תחת ההשגחה הפרטית, וה' בעל גמולות גמול ישלם לצדיק כצדקתו ולרשע כרשעתו, ובכל זאת יחוייב מטבע ההנהגה הכללית שיעצור לפעמים מבלי יגמול ויעניש תיכף להפרטים, מפני שאין ההנהגה הכללית מסכמת לזה, כמ למשל:

• שהמטר הוא השגחיי ובא בפקודת ה' לטוב ולחסד, להצמיח מוצא דשא ושדי תבואה, ובכל זאת לא יימנע שהצדיק ההולך אז בדרך יקבל צער מן המטר, והכי נאמר שיעצור ה' את המטר בשבילו?!

• האור הוא לתועלת הכלל, ובכל זאת ישמש בו גם הרשע ללכת באורו אל מקום חפצו לרצוח ולעשוק;

• והחושך, העשוי לתת מרגוע ליגיעי כוח, ישמש בו גם הגנב לחתור בחושך בתים, ובכל זאת אין שאלה שישנה ה' טבע הכללית אשר היא לטובת הכלל בשביל האיש המיוחד, כי הטבע הכללית ערוכה בכל ושמורה בחכמה ויכולת וחסד לפי הטוב הכללי, הגם שיצמח על-ידה לפעמים רע לצדיק, או טוב לרשע במקרה, לא ישנה טבע הכללית בעבור האישיי הפרטיי.

ובכל זאת לא יקפח ה' שכר הצדיק, ולא יוותר עונש הרשע, אך יגמול ויעניש באופנים מיוחדים אשר לא תשתנה הטבע בעבורם, אם בעולם הזה אם בעולם הבא.

ולכן יצויר היטב שהצדיק יתייסר אם נולד במערכה רעה ומזלו מחייב לו רעות וצרות, שאז לא ישנה ה' את הטבע הכללית בעבורו, וכמו שנאמר ברבי חנינא בן דוסא: "ניחא לך דאחריב עלמא בגינך?!". ובכל זאת יקבל שכר, בין על צדקותיו, בין על הייסורים שסבל בלא פשע, כי יש עולם אחר נפשיי שאינו נתון תחת מערכת עולם הזה ומזלו, ושם יאיר באור החיים, וזה מתאחד עם דעתו שביאר במענה הראשון, שייסורי הצדיק הם על דרך התמורה, ושעתיד לקבל שכר בעבור הייסורים, רק שאז לא ביאר את דעתו היטב, ולכן שם איוב לאל מילתו, ועתה ביאר שהתמורה הזאת אינה מצד שכן ירצה

ה' ליסרהו עתה כדי להיטיב לו אחרי זה, שעל זה יאמר "לא מעוקצך ולא מדובשך", רק שכוונתו, שאם מזלו של הצדיק וטבע מקומו ומערכתו ומולדתו ועניניו יחייבו לו רעות, שיהיה עני וחולה וחסר לחם, לא ישנה ה' את הטבע הכללית בעבורו, רק יגמלהו טוב בעתיד בעבור הרע שסבל מצד מזלו הרע ומערכתו הרעה.

ובזה יצדק גם המשל שנשא על זה מן הצמח, שיעקרנו בעל הגן ממקומו וישתלנו במקום אחר ששם יצמח ויפרה, וכן יעקור ה' את הצדיק מארץ תלאובות אשר שם עתיד ליגון ומחסור, וישתלנו בארץ החיים בעולם הרוחני, ששם ישביע בצחצחות נפשו, והיה כגן רווה ויעשה פרי ותנובה.

וכן הרשע, שמזלו יחייב שיהיה עשיר ומצליח ובריא אולם, לא ישנה ה' הטבע הכללית בעבור עונש הרשע, רק יניח העולם על טבעו, כמו שנאמר "עולם כמנהגו נוהג, ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין", ובכל זאת יקבל הרשע עונשו לעתיד, בעולם הנצחי, כמו שביאר במענהו השני, ואם כן אין שאלה גם בזה, למה יצליח בעולם הזה, שהוא מפני שמזלו גורם זאת, ובכל זה (איוב ח יב): **לפני כל חציר ייבש**, כמשל הגומא והאחו, ויכפל עונשו כפי ערך הטוב שקיבל וכפי רשעתו.

פסוק ב

המשל ופחד עמו, ר"ל ה' נותן ממשלה לאחרים (שעז"א המשל בהפעיל), ובכ"ז נשאר הפחד עמו, ר"ל הוא דומה כמלך שמינה מושלים תחתיו, ובכ"ז הוא בעצמו משגיח על כל דבר וכולם מתפחדים ממנו, וכן כל כחות הטבע ותולדותיה הגם שהפקיד עליהם מושלים רבים שהם מערכת הכוכבים והשרים העליונים וכ"א ממונה על פעולה מיוחדת, בכ"ז הוא המשגיח על כולם שיהיה בדין ובצדק וכולם מתיראים ממנו, והוא **העושה שלום במרומיו**, שהגם שהכחות אשר בבריאה, וכן הראשים הפוקדים עליהם, הם מתנגדים זל"ז, וכ"א פועל פעולה מיוחדת לעצמו מתנגדת אל פעולת זולתו, הוא העומד בראש הסולם וקושר קשרים לאותיות הבריאה, ומחבר ומצרף כל הפרטים להנהגה כוללת שלמה ולספר שלם כתוב במכתב אלהים בחכמה ודעת, כמ"ש יוצר אור ובורא חשך עושה שלום, וכמש"ש:

פסוק ג

היש מספר לגדודיו, וכן הכחות הפרטיים הנתונים תחת הממשלות העליונות, שלכן קראם גדודים שהם כמו הגדודים הנתונים תחת המושלים, והם אין להם מספר כי רבו מאד, ובכ"ז **על מי לא יקום אורהו** אור השגחתו והנהגתו פולח ובוקע על כל כח וכל בריה, באופן שבין הניגוד ובין הריבוי הנראה במציאות, ישובו לאחדות גמור ולדבר

אחד מכל צד, ע"י האחד המיוחד ראשית ואחרית כל המאחד את כולם, ומנהיג כולם לתכלית כולל מיוחד, כולו טוב אין רע במגוריו, וכל רע ופירוד וניגוד שימצא בפרטים, ישוב לטוב ושלום וחסד ע"י התכלית הכולל אשר בחכמתו, הרוצה אך בטוב:

פסוק ד

(ד-ה) **ומה יצדק אנוש עם אל הן עד ירח**, ועתה הכי יוכל אנוש לצדק במה שיטען נגד האל, שיסיר את הירח **שלא יהל** אור, או **שיעדה** ויסיר את **הכוכבים אשר לא זכו בעיניו** של האנוש הזה, שאם אנוש פרטי יחידי נולד במערכה רעה, והירח או הכוכבים ששלטו בעת מולדתו חייבו עליו רעות וצרות לפי טבע מערכתם והמזל שצמח בעת ההיא, הכי יוכל לטעון שיסיר ה' את הירח והכוכבים ששלטו בעת מולדתו, ויברא תחתם ירח וכוכבים אחרים שיורו עליו טוב והצלחה, היצדק בטענתו זאת, וכי יחריב ה' את העולם בעבור איש פרטי:

פסוק ו

אף כי אנוש רמה, בפרט שכלל האנוש הוא רמה, ור"ל שהחומר שלו עתיד להבלות בקבר ורמה תאכלהו, ועקרו הוא הנפש הרוחנית שהחומר הוא רק לבוש אליה שתתגלם ותתלבש בו משך זמן מוגבל ואח"כ ישוב העפר על הארץ כשהיה. ואיך מפני מציאות הלבוש הזה הבלה ונפסד יבטל וישנה את ההנהגה הכללית ויסיר את הירח והכוכבים אשר העמידם לעד לעולם, ובכ"ז אין עול בזה, כי עתיד הוא לתת להצדיק טוב בעבור הרע שסבל, ולהרשע רע בעבור הטוב שקבל שלא במשפט, בעולם הנצחי, ששם אין שולטים הכוכבים במערכתם. וזה הוא דרך התמורה שאמר בלדד במענהו הראשון, ומשפטי ה' אמת צדקו יחדו:

פרק כו

פסוק א

פתיחה למענה השבעה עשר מענה איוב

מענהו זה האחרון ענה בשלושה מאמרים מופסקים זה מזה.

במאמר הראשון (סימן כ"ו) השיב לסתור שיטת בלדד האחרונה.

תחילה הראה לו, שבשיטתו זו הלא חיזק וביצר שיטת איוב ודעתו, שהמערכה מושלת בעולם, ושעל פיה יוקצב מזל האדם אם לחסד אם לשבט, להצלחה ועונג או לעוני ונגע, שהגם שנפרד משיטת איוב במה שאמר שבכל זאת ישגיח ה' על הפרטים, ושאין הכוכבים שולטים להכריח מעשה האדם הבחיריים, ושעל כן יש גמול ועונש לטובים

ולרעים, הלא בכל זאת הודה לו שהנהגת ההשגחה לא תשנה הנהגת המערכה, ושיצוייר שיגיע לצדיקים כמעשה הרשעים וכן בהפך, כי לא ישנה ה' את המערכה בשביל מעשה הצדיק, ואם כן נשארה השאלה על רעת הצדיקים והצלחת הרשעים בכל תקפה, כי מה שיאמר בלדד שיקבלו שכרם וענשם אחר המוות, זה לא יקובל בעיני איוב אשר כבר שנה ושילש, שאין איתו מופת על החיים שאחר המוות הנעלם מעיני כל בשר (פסוקים ב ד).

ועל גוף שיטת בלדד, שאי אפשר לה' לענוש להרשע בעולם הזה נגד סדרי הטבע והמערכה, הראה לו שלפי שיטתו, שאין הכוכבים מושלים בכל דברי העולם, רק על מה שיחוייב מצד תנועותיהם בדברים שיש לאיכיות מבוא בהם לא זולת, וכדעת הפילוסוף שהביא העיקרים שהבאתי בפתיחה למענה איוב הראשונה, אם כן, עוד נשארו עונשים שיוכל ה' לענוש את הרשעים, על־ידי דברים שאין תלויים בתנועת הכוכבים.

ותפס משל אחד מטבע האויר והמים, שהחוקים שעל ידם נקוו המים מעל היבשה נתהוו ברצון ה', ואינם תלויים בטבע המים עצמם, שתחילה היה טבעם שיכסו את כדור הארץ סביב, כמו שהיה בתחילת הבריאה, ואם כן, מה שנקוו המים בימים הוא נגד טבעם, ואינו תלוי מן המערכה וטבע העולם, ויוכל ה' להפיץ את הרשעים במים כמו בדור המבול, וכדומה, שיענישם על־ידי יסודות התחתונים, בעניינים שאין להמערכה מבוא בהם לדעת הפילוסוף, ומזה מבואר כדעתו, שהמערכה תמשול גם על דברים שאין לאיכיות מבוא בהם, וגם על מעשי בני אדם ובחירתם, כדעת החוזה בכוכבים, וכדעת איוב ושיטתו.

במאמר השני (סימנים כ"ז כ"ח), אחרי שראה שריעיו חדלו מלהתווכח ולא מצאו מענה, שב שנית להצטדק במה שלא הסכים לשיטתם לקבל דברים שאין ליבו מסכים עליהם, שזה מגדר החנופה שהיא שנואה בעיני ה', וטוב יותר שיאמר בפיו מה שחושב לאמת בלבבו, הגם שהם דברי כפירה והכחשה, משידבר דברי חנופה בפיו הפך מה שבליבו, הגם שירצה מזה להקים חורבת האמונה ושוממותיה יקומם (סימן כ"ז ב-יא).

ועל פי זה יתרעם על ריעיו, שדיברו דברים שיודעים בליבם שהאמת הוא בהיפך, ושמה שאמרו שעונש הרשע הוא שבניו מתים וקנייניו כלים אחרי מותו, זה הבל, כי מה חלקו בביתו אחריו שעל-כל-פנים הוא יבלה ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, והיה ראוי שישיגו הרעות אותו בעצמו (שם יב עד סוף הסימן).

על פי זה יתלונן (בסימן כח) למה העלים ה' את החכמה מעיני כל המעיינים, עד שלא ימצא האדם חכמת אלהים והנהגתו בעולמו להבין סודה ותעלומותיה, עד שיצטרכו

המעיינים לאמר שחכמת ההנהגה וסדרה ויושרה יימצא אחרי המוות והתפשטות הנפש מן החומר, שהוא עניין הנעלם מבני אדם לובשי גולם וגויה, ותחת שהיה ראוי לפקוח את עיניהם ולהראות להם דרכיו ויושר חכמתו והנהגתו, העלים והסתיר מהם שורש דבר, ויאמר להם שיתנחמו ביראת ה' ובאמונת הלב ולא יחקרו אחרי מעשה ה', ושם להם הסכלות לחכמה וחסרון ידיעה לתבונה.

במאמר השלישי הוסיף וישא משלו בשלושה דיברות חוצבי להבות אש:

בדיבור אחד סיפר באורך כל הצלחתו וכבודו והדרו בימי קדם (סימן כ"ט).

בדיבור השני ערך כנגד זה רוע מעמדו ועניו ושפלותו ובזיונו ויסוריו עתה את זה לעומת זה (סימן ל').

בדיבור השלישי העביר את כל מעשיו תחת שבט הביקורת, ויוכח בראיות כי לא נמצא לו עוון אשר חטא בכל מיני המעשים והפעולות, וכי תמים היה בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו, ושהוא נגוע מוכה אלהים ומעונה על לא חמס בכפו ולא עוולה בפיו.

ובזה תמו דברי איוב ודברי ריעיו, וישבתו מהתווכח עוד.

פסוק ב

מה עזרת ללא כח, א"ל הלא בדבריך עתה עזרת עזר גדול ללא כח, דהיינו לשטתי שאני אמרתי שהכל תלוי במערכת הכוכבים ושמאתם תצא רוע ההנהגה אשר תם ורשע הוא מכלה, וכולכם לחמתם נגד שטה זו עד שנשארה בלא כח לפני רודף, ועתה עזרת את הלא כח, ונתת לשטתי כח ועצמה, שגם אתה אומר לפי שטתך שהכל תלוי במערכת הכוכבים ובמזל התולדה, שהצדיק שהשיגוהו רעות נולד במערכה רעה, והרשע המצליח נולד בשעה מצלחת, **וגם הושעת זרוע לא עז**, שעזרת את השטה הזאת בין בכח פנימי בין בזרוע וגבורה פעליות:

פסוק ג

(ג-ד) **מה יעצת ללא חכמה**, השטה שלי שהיתה אצליכם שטה סכלה חסרה חכמה, הלא אתה יעצת לה עצה, במה שקשרת ההשגחה עם המערכה, ואמרת שהגם שהכל לפי המערכה והמזל בכל זה ה' משגיח על מעשי בני אדם, **ובזה תושיה לרוב הודעת**, הודעת את הדבר הזה באופן שרוב בני אדם יקבלו אותו, אחר שאמרת שעם כ"ז ה' משגיח, אבל בעקר הדבר הלא חזקת את שטתי שהכל תלוי במערכה ושה' לא ישנה את המערכה מפני מעשי בני אדם, והצדיק שמזלו רע יעונה ביסורין והרשע שמזלו טוב מצליח, שכ"ז מסכים עם שטתי, ועז"א **את מי הגדת מלין** הלא אתה מדבר עמי **ונשמת מי יצאה ממך** הלא נשמת שטתך לקוחה ממני שהמערכה שוטלת בעולם וא"כ נשארה

השאלה שלי בתקפה שהלא א"כ יש עול בהנהגה ורוע הסדר, ומפני מה יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, ומה שאתה אומר שעקר הגמול והעונש הוא אחר המות אני אומר, וכי.

פסוק ה

הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם, וכי הרפאים שהם המתים אשר ירדו קבר ונקברו במצולה קרוב אל התהום ששם ילכו מי התהום, כי יחוללו שנית לצאת מתחת מים ושוכניהם ולקבל אז את שכרם ועונשם, ומליצה זו מוסדה על פי משלי הקדמונים שספרו שהרפאים והענקים שייחסו להם אלהות בהבליהם, אחרי שמתו וירדו לעמקי תהום רבה יצאו מתחת המים ונולדו שנית ונעשו אלהות ובריאות חדשות כנודע בהבלי (המיטאהלאגיע) והלא **השאול ערום נגדו** ואיך יוציאם מן השאול להולידם ולהחיותם שנית, במה ילביש את הנפש אחרי שנבלה הגוף ונרקב בשאול, הלא השאול ערום, כי הלבושים שהם הגופים שבם יתלבשו הנפשות הם נרקבים בשאול, והנפשות נשארו ערומים **ואין כסות לאבדון** שלא נמצא שם כסות אחר לכסות את הצורה שבאה לאבדון, ולא תתלבש עוד בחומר אחר. ויש לפרש עוד שבפסוקים אלה טוען על עקר שטתו, שאומר שלכן לא יעניש את הרשע והוא מצליח מפני שנולד במערכה טובה, וסדרי הטבע והמזל לא יחייבו עליו רעות, וה' לא ישנה סדרי המערכה בשביל איש פרטי כי עולם כמנהגו נוהג, וע"ז משיב והלא נמצאו חקי הטבע שאינם מקושרים עם סדרי המערכת, ויכול ה' להעניש את הרשעים ע"י דברים שעל ידם לא ישתנו סדרי הטבע הכוללים, ועז"א **הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם**, הלא יכול ה' להוציא את הרפאים מתחת המים ולהעניש את הרשעים, והיינו שיציף את המים על מקום הרשעים כמו שהיה בימי המבול ולמחות בם את הרשעים, כי הלא **ערום שאול נגדו** שמה שהוא בבטן השאול ומעמקי מים אינו מכוסה מן סדרי המערכת, **והאבדון** אשר בעמק **אין לו כסות**, כי הא עומד מגולה לפני ה', ואינו נקשר עם סדרי המערכת לדעת הפילוסוף, ובם יוכל ה' להעניש את הרשעים:

פסוק ז

נוטה צפון, עתה בא לברר את שאלתו מה ששאל שה' יכול להעניש את הרשעים ע"י מבול מים וע"י יסודות השפלים מים ורוח, שהם אינם מקושרים עם תנועת הגלגלים כי להם חקים טבעיים מיוחדים בפ"ע, שידוע שבראשית הבריאה היתה הארץ מכוסה במים סביב סביב, כי כן טבע יסוד המים שיקיף את יסוד העפר כמו שיסוד האויר מקיף את יסוד המים, וה' שינה טבע זאת וגזר שיקוו המים אל מקום אחד, וכבר בארתי בפי' מ"ב שהחק הכולל אשר שם ה' לשנות את טבע המים הוא כח ההתפשטות אשר

שם באויר, שתחלה היה יסוד האויר מעורב עם יסוד המים, וע"י חק כח ההתפשטות אשר באויר יפרדו אדים מן המים ע"י האור שנברא ביום ראשון, ועלו למעלה אל עיגול הנשימה ששם נעשה הרקיע שהם העבים והעננים, ששם נפרדו האויר מן המים, ועי"כ נקוו דרך הנחלים אל הימים ונגלתה היבשה (וכמ"ש עוד בפי' תהלות סי' ק"ד ובכ"מ), וחק הזה אין לו קשר עם המערכת, כי חק זה נולד אחר הבריאה הראשונה, וכבר התבאר אצלי שלדעת הקדמונים צד צפון אינו מיושב, והיינו שחלק הכדור התחתון המכוסה בים אוקינוס נקרא אצלם בשם צד צפון (כמ"ש בחבורי אה"ח סי' א'), ושם נשארה הארץ תהו ומכוסה במים כמו שהיתה בראשית הבריאה, וז"ש **נוטה צפון אל תהו**, אבל יתר כדור הארץ יצא מרחם התהו ונעשה יבשה, וז"ש **תולה ארץ** דהיינו שחלק היבשה נשאה תלויה על המים (כמ"ש לרוקע הארץ על המים) **על בלימה**, על החק הבולם וסוגר בפני המים ומעכב אותם מלכסות את הארץ, ומאמר זה נמשך עמ"ש בפסוק י' **חק חג על פני מים**, ור"ל החק אשר חג ה' על פני מים, שהוא החק והטבע אשר שם ה' אל המים שיעלו ע"י אדים ויעמדו במקום העבים בעיגול הנשימה. שחק זה הוסד בכח ההתפשטות אשר שם ה' בטבע האויר, החק הזה הוא **תולה ארץ על בלימה**, החק הזה בולם בעד יסוד המים בכל יכסה את הארץ, ועי"כ תלה את הארץ על המים, ומפרש.

פסוק ח

צורר, שהחק הזה הוא **צורר את המים בעבים** שאחר שיעלו האדים ע"י כח ההתפשטות אשר לאויר עד עיגול הנשימה, שם הם צרורים בעבים ועננים ותלוים באויר, **והענן לא נבקע תחתם**:

פסוק ט

מאחז, והחק הזה הוא מצפה ומכסה את פני כסא, דהיינו פני השמים שהם כסא ה', כמ"ש ה' בשמים הכין כסאו, שיצייר כאילו ה' יושב שם על כסא ההנהגה, והמים אשר ברקיע הם העומדים בין הארץ ובין השמים, שלמעלה מהם אינו ראוי לנשימת נפש כל חי והוא שייך לגבול השמים, והם כתקרה וציפוי להפסיק בין השמים ובין הארץ, **פרשז עליו עננו** שם פרש את הענן כמסך לפני הכסא שהם השמים:

פסוק י

חק, מוסב על כל הנאמר **שחק שחג על פני מים** הוא **תולה ארץ על בלימה וצורר מים בעבים ומאחז פני כסא**, כ"ז עושה חק הטבעי שחג ה' במחוגה על פני מים, שיעלו המים באדים אל עיגול הנשימה שהוא כמחוגה סביב הארץ, **עד תכלית אור עם חשך**, שנודע שהרקיע נעשה ע"י נצוצי השמש המכים על כדור הארץ ושבים אחור עד מקום הסגריר

והעבים, ומשם ולמעלה מתחיל החשך, כי נצוצי השמש יעברו באויר "האיתר" הדק ולא יעמדו שם, וע"כ שם קר ובלתי ראוי לנשימה ונקרא חשך, כי לא נמצאו שמה נצוצי האורה, ובמקום הסגריר ששם חק וטבע המים העולים באדים לעמוד שם, הוא **תכלית אור עם חשך**, ששם יפגשו האור והחשך ביחד, ולכן עד שם יפעל החק אשר חג על פני מים לעלות באויר, ולא יעלו יותר:

פסוק יא

עמודי שמים, וחק הזה של התפשטות האויר ועלית האדים, אין לו שום קשר עם המערכת והכוכבים, כי מכונו בטבע היסודות עצמם, ועת יגער החק הזה **ירופפו עמודי שמים מגערתו** ההתקשרות שיש לשמים עם הארץ, מה שתנועת הגלגלים והמערכת פועל על הארץ, קורא בשם עמודי שמים, שהם העמודים שהארץ נסמכת עליהם ועומדת ע"י כח המושך שלהם על הארץ, אבל החק הזה אינו נסמך על עמודי שמים כי הוא נפרד בפ"ע בלתי שומע לקולם, והם יתמהו מגערתו שיתן קול כמושל בפ"ע והם אין להם יכולת לעצור בגערתו:

פסוק יב

בכחו רגע הים, החק הזה שחג על פני מים שעל ידו יעלו המים באדים, הוא מרגיע את הים שלא ישוב לכסות הארץ, כנ"ל פסוק ז', **ובתבונתו מחץ רהב** שבתחלה כסו המים את הארץ, והוא נקרא בשם רהב על גדלו (כמ"ש חז"ל שאמר הקב"ה לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימי בראשית שבעולם ולא רצה ומחץ אותו הקב"ה והרגו, שהמליצה שלפי טבע הבריאה הראשונה היה הים מכסה את הארץ, והשר שלו שהוא טבעו לא רצה לבלוע כל מימי בראשית, כי היו המים מתפשטים על כל הכדור, כי היה האויר החמוצי שהוא האויר החי (כי כל בע"ח מתקיימים ע"י האויר החמוצי כנודע) מעורב עם המים, והשם שינה את טבע המים ע"י שהוציא את האויר החמוצי מן המים ע"י עלייתם באדים ששם יתפרדו מן האויר ע"י הגשם, ויצא מהם רוח החיים ונעשו מתים, וכמ"ש בב"ר (פ"ה) כל העולם כולו מים במים ואת אמרת אל מקום אחד? משל לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין נצרך המלך למקומם מתירן ומוציא רוחן ומסלקם לזויות אחת, כך דרך הקב"ה כל מימי בראשית וסלקן לאוקינוס), וז"ש שהחק הזה מחץ רהב בתבונתו, והוציא את רוח המים:

פסוק יג

ברוחו, וגם לפעמים ינקה את השמים מן האדים, וגם זה ע"י חק הזה של התפשטות האויר, שעת שכח החום והאש נעצר באדים, יתפשטו טיפות המים ע"י התפשטות

האויר שבתוכם, ויטהרו השמים מן העבים, וכמשי"ת לקמן סי' ל"ו ל"ז. וז"ש שהחק הזה שחג על פני מים **ישפר** ויטהר **השמים** מן העבים **ברוחו**, ע"י יסוד הרוח המתפשט בם, ואז **חוללה ידו נחש בריח**, שיהרוג את הנחש שהוא כינוי אל העבים שיקיפו את השמים כנחש, ומליצה זו לקוחה ממשלי הקדמונים בשיריהם, שהיו אומרים שהנחש יש לו ריב עם השמש, וכשיגבר עליה יכסה אורה ויהיה ליקוי השמש, ושה' הרג את הנחש הזה שהוא התנין אשר בים הקראקאדול, שהיה קדוש אצלם ויחסו לו כוכב בשמים שעושה מריבה עם השמש, וה' מחולל אותו, כמ"ש הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין, עפ"ז ימליץ שהחק הזה שהוא מטהר את העננים המאפילים את השמש הוא הורג את הנחש בריח:

פסוק יד

הן אלה קצות דרכיו, כל מה שאמרתי מחק הזה שחג על פני מים, לא אמרתי רק מקצת דרכיו **ומה שמץ דבר נשמע בו**, מזה לא שמעת רק שמץ ומעט מן הדברים והשינויים הטבעיים היוצאים ע"י חק הזה, וכ"ש **מי יתבונן רעם גבורותיו**, שבין הגבורות אשר יתהוו ע"י החק הוא הברק **והרעם** שבא ג"כ ע"י התפשטות האויר בהעננים כנודע וכמו שית' לקמן סי' ל"ז, וא"כ אחר שהחק הזה הוא כח מופרד בפ"ע בלתי נתלה מן המערכת וחקות שמים כי חקות שמים יתמהו מגערתו, למה לא יעניש ה' את הרשעים ע"י שטף מים או עצרת גשמים, או ברק ורעם או שינוי האויר וכדומה, שבכ"ז לא יבטל את הכוכבים וטבע הכולל, ומזה מבואר שה' מסר כלל ההנהגה אל המערכת, וגם הצלחת הרשע ויסורי הצדיק מאתה תצא לא כדברך שהמשל ופחד עמו, ושההשגחה תמשול על הטבע וסדרי ההנהגה:

פרק כז

פסוק ב

חי, אני נשבע בשם **האל** אשר **הסיר את משפטי**, ובשם **שדי** אשר **המר את נפשי**:

פסוק ג

(ג-ד) **כי כל עוד שנשמתי בי לא תדברנה שפתי עולה**, לדבר דברים הפך מה שבלבי שדבור הפה הפך מחשבת הלב הוא עולה, וגם לא אחשב בשכלי ברות שכוזבות, כסברות אלה שאמרתם להצדיק את ה', **להגות** מחשבות אלה **בלשוני**, שזה **רמיה** ומרמה, והמאמרים מקבילים, **שכל עוד נשמתי בי** דהיינו חיי הגוף ונשמת אפי **לא**

אדבר עולה, **וכל עוד שרוח אלוה באפי** שזה מציין הרוח הנשגב האלהי אשר באדם שהוא המשכיל והמחשב, **לא אהגה** ואחשב **רמיה**, ולכן.

פסוק ה

חלילה לי אם אצדיק אתכם עד אגוע, עד יום מותי לא אצדיק אתכם, ואף שאגוע ע"י שלא אסכים לדבריכם בכ"ז חלילה לי מזה, כי אם אצדיק אתכם הכי **לא אסיר תומתי ממני**? הלא בזה אראה שאיני תמים, אחר שאדבר בפה נגד האמת ונגד מה שבלבי, שזה הפך התמימות שהוא קנין לי, אבל אם.

פסוק ו

בצדקתי החזקתי ולא ארפה, ארויח בזה **כי לא יחרף לבבי מימי**, שלבבי לא יחרף אותי שאמצא חרפה בלבבי שדברתי שקר ורמיה:

פסוק ז

יהי כרשע אויבי, יעשה זאת אויבי לדבר שקר ועולה ורמיה עד שיהיה כרשע בפ"ע, אבל לא אני,

פסוק ח

(ח-י) **כי מה תקות חנף כי יבצע יקרא אלוה בכל עת**, שיעור הכתובים **אלוה יקרא** ויכריז **בכל עת** ויאמר, מה תקות איש החונף אשר ידבר בגלוי הפך מה שחושב בלבו והפך האמת **מה תקוה יש לו מזה שיבצע**, דהיינו שיהיה לו מזה בצע ושכר, **כי ישל אלוה נפשו**, וכי גם אלוה יתעה את נפשו כמו שהוא מתעה אחרים בחנופה? או הכי יבצע וירויח **שישמע אל את צעקתו בעת שתבא עליו צרה**? או הכי יבצע וירויח **שעל שדי יתענג** שיהיה לו עונג בנפשו שהוא מעובדי ה', כן, **יקרא אלוה** ויכריז **בכל עת** (ר"ל שי"ל א' מג' דברים, או שע"י החנופה יתעה את ה', או שעכ"פ ישמע תפלתו הבאה בחונף, או שהוא בפ"ע יהיה לו נחת מזה שידמה לו שהוא מעובדי ה', וכ"ז אינו, ולא יבצע מן החנופה מאומה):

פסוק יא

אורה, ואני מורה ומלמד אתכם שתשמעו הדברים אשר אני מדבר **ביד אל**, ששמתי הדברים ביד ה', כאלו הוא קורא ומכריז זה, **אשר עם שדי לא אכחד**, כי דברים האלה הם עם שדי, שהוא בודאי שונא את החנופה והשקר והרמיה, ואיך אוכל לכחד זאת מה שהוא האמת:

פסוק יב

(יב-יג) **הן**, מוסיף שגם א"צ כלל שאורה אתכם את הדברים האלה, שהלא **אתם כולכם חזיתם** את הדברים האלה, שהלא בכל הוכוח אמרו לו שנענש על החנופה שלא היה תוכו כברו, וא"כ כולכם מסכימים לזה שהחנופה שנואה בעיני ה', וא"כ אשאל אתכם **למה זה הבל תהבלו, זה חלק אדם רשע מאל**, אחר שאתם מודים שהדבור הנאמר בחנופה וברמיה וכזב לא טוב, למה דברתם בחונף וברמיה דברי הבל להשיב על השאלה של הצלחת הרשעים שחלק הרשע וגמולו שיקבל מאת האל, הוא.

פסוק יד

שאם ירבו בניו סופם **למו חרב, ושצאצאיו** הקטנים **לא ישבעו לחם**, וכמו שכן אמר בלדד בשטתו שהרשע יענש במה שיכרית ה' את בניו, והלא זה תשובה של הבל, כי הלא.

פסוק טו

שרידיו במות יקברו, הלא ראינו שהרשע מת בשלוה רבה שהשריד הנשאר מעצמותיו יקברו תיכף בעת שימות, **ואלמנותיו לא תבכינה** כלל אחרי מותו כי נשאר להם כסף וזהב והון רב לפרנסת אלמנותיו ויתומיו, והם חיים ושלוים ומצליחים וכל רע לא יקרב אליהם:

פסוק טז

(טז-יז) **אם יצבור**, הוסיף לאמר שגם אם יהיה כדבריכם שאמרתם שאין עשרו מתקיים ביד בניו, **ואם יצבור כסף כעפר ויכין מלבוש כחומר** המלבושים אשר **יכין ילבש הצדיק, והכסף** אשר צבר **יחלק הנקי**, בענין שאחרי מותו יירשו זרים יגיעו ולא יתקיים ביד בניו, וכן גם אם יהיה כדבריכם:

פסוק יח

שבנה כעש ביתו, כמו שהעש בעת שמתעטף במעטפה שזה ביתו, ואחר שיוצא מן המעטפה את ביתו ישא רוח, וכן **כסוכה אשר עשה נוצר** הכרם, שבעת יבצרו את הכרם תחרב הסוכה כן ביתו יכלה ויהרס אחר מותו, ע"ז אני משיב.

פסוק יט

הלא עשיר ישכב, הגם שברגע תיכף אחר מותו יהרס ביתו וקניניו, הלא בעת ישכב וימות ימות עשיר, א"כ גם אם **לא יאסף** לקבורה, ותיכף נאבד כל עשרו, מה ידאג על זה, הלא אם **עיניו פקח**, אם יוכל לפקוח עיניו לראות את הנעשה אחריו, הלא יראה כי **איננו** עוד במציאות, כי כבר עבר מן העולם, ומה יתעצב אז על ביתו החרב, אחר שאינו

עוד בעולם וא"צ לו לבית וקנינים, וכמו שלא יתעצב העש על ביתו והנוצר על סוכתו החרבה אחר שאין צריך לה עוד:

פסוק כ

(כ-כא) **תשיגהו**, ר"ל כל מה שאמרתם מכליון בניו וקניניו אחרי מותו אינו עונש כלל, והיה ראוי **שתשיגהו כמים בלהות** שיבואו בלהות עליו בעצמו וישיגו אותו בחייו כמים שוטפים, **והסופה יגנוב אותו בלילה** פתאום, **והרוח קדים** שהוא העז שברוחות **ישאהו** לאויר **וילך** עמו, ובסער גדול **יסערהו** ויוליכהו **ממקומו**:

פסוק כב

וישלך, וחוץ מזה **ישלך** הרוח **עליו** אבנים ועפר בדרך, כמו שהוא בעת הסער הגדול שנושא ומשליך סלעים ועצים, וכל אלה יפלו עליו בדרכו, **ולא יחמול** עליו, עד שיהרג ע"י האבנים וינשא לקצה השמים ע"י הסער. – אבל לא כן הוא שאין הסער שולט עליו כלל, כי גם **מידו ברוח יברח**, גם כשיהיה ביד הסער יברח מידו וינצל, ועוד יותר מזה שאין מתפחד מן הסער כלל, כי.

פסוק כג

ישפק עלימו כפימו הוא שופק כפיו על הסופה והרוח קדים וצוחק עליהם, והוא עומד נכון במקומו לא יזיזהו הרוח ממקומו, **ומשם ישרק** עליו בפיו דרך צחוק, כי אין הרוח יכול לעשות לו מאומה:

פרק כח

פסוק א

כי יש, כל הדברים היקרים במציאות ונכבדים בעיני בני אדם והם נעלמים ונסתרים, כמו מיני המתכיות שבני אדם יחפשו אותם מפני צרכם לתשמיש האדם כמו הנחשת והברזל, או שהם אוצרים אותם לכבוד ולתפארת כמו הכסף והזהב, על כולם חקרו בני אדם ודרשו ומצאו את מקומם היכן הם נמצאים, ויש כמה תחבולות טבעיות ומלאכתיות שעל ידם יגלה מצפוניהם במעמקי הארץ ובסתרי הרים, **הכסף י"ל מוצא** ומקור שמשם ילקחוהו, ויש **מקום לזהב** שמשם **יזוקו** אותו מן החול והעפר שהוא מעורב במו:

פסוק ב

הברזל יוקח מעפר, ויש **אבן** אשר **יציקו** ויתיכו אותו ויציקו ממנו את הנחשת:

פסוק ג

קץ, אחר שבאר שכ"א מן המתכיות היקרים בעיני בני אדם י"ל מקום ומוצא באדמה, מתחיל לבאר האופנים שעל ידם יתגלה מקומם הנעלם, שהגם שהם במקום חשך ובעומק הארץ יש **אבן אופל וצלמות**, שעל ידו יתגלה מקום מוצא המתכיות, והוא האבן שאמרו עליו הקדמונים שמי שי"ל האבן הזה יכיר ע"י את המקום ששם ימצאו מיני מתכיות במעבה האדמה, והיא אבן שמושך אליו את המתכיות כאבן המאגניט שמושך אליו את הברזל, ומי שנושא האבן הזה ירגיש על ידו מקום המתכיות, וקראו אבן אופל וצלמות, ע"ש מראהו שהיה שחור, וע"ש שענינו נסתר ונעלם, ואמרו עליו שמשכן האבן הזה בגיא צלמות ובמקום אופל. והאבן הזה **שם קץ לחשך**, כי מגלה המתכיות הצפונים בחשך, והוא **חוקר לכל תכלית** לדעת את מקור המתכיות ומוצאם:

פסוק ד

פרץ, (אופן שני שעל ידו יתגלו המתכיות) שהזהב הנמצא בצור נחלים, או שהוא מעורב עם החול שתחת הנחל ומקומו נעלם, יתגלה לפעמים ע"י **שהנחל יפרץ מן המקום שהוא גר** וניגר, ויטה דרכו ליגר מימיו במקום אחר, והחול והצורים שתחתיו שהם מלאים זהב **הנשכחים מני רגל** שנשכחו מן הרוגל והמחפש אחר הזהב עד שאינו יודע עוד שיש שם זהב מפני שהיה הנחל גר ונגר שם, עתה ע"י שפרץ הנחל גבולו, **דלו** ויתרוממו המקומות אשר עד עתה **מאנוש נעו**, אשר נשכחו ונעו מעין אנוש והיו מכוסים בעמקי המים, ועתה דלו לעלות אל היבשה:

פסוק ה

(ה-ו) **ארץ** (אופן ג' להתגלות המתכיות) לפעמים יתגלו המתכות הנמצאים בעומק אדמה ע"י רעש הארץ, שמוסדי הרים ירגזו ויתהפכו ע"י האש המלהטת בבטן האדמה בחומריים שמנים גפריתים ומלחיים ואידים אשיים הנעצרים שמה, ועת תקיא הארץ אותם יתהפכו תחתונים למעלה ועפרות זהב ואבני ספיר אשר בעומק הארץ יבא למעלה, וז"ש **ארץ ממנה יצא לחם**, שהאדמה למעלה היא ראויה לשדי תבואה, אבל **תחתיה** בעומק האדמה **נהפך כמו אש**, וע"י התהפכות הזה שתבא תחתית הארץ למעלה ע"י הרעש, יבא תחת שדי תבואה **מקום אשר ספיר אבניה ועפרות זהב לו**, ויתגלו עי"כ האוצרות שהיו אצורים בעומק תחתית:

פסוק ז

(ז-ח-ט) **נתיב לא ידעו עיט**, **שלח בחלמיש ידו** (אופן ד' להתגלות המתכיות), שלפעמים ע"י נתיב אחד נעלם שבו נגר צינור מים מראש ההר אל מחילה שתחת ההר בצדו וימלא

את המחילה, עי"כ לפי חקי כובד המים ודחקם יגביה את ההר ויעקרנו בכח גדול מאד כמו שבארו חכמי הטבע[1]. והצינור הזה שהוא **נתיב צר שלא ידעו עיט** ולא הלך שם שום בע"ח, **הוא שלח ידו בחלמיש והפך את ההר משרשו**, והוא

פסוק י

בוקע בצורות יאורים, היינו מכסה ההר שהיה מבוצר על היאורים, שהוא היאור הנמצא בבטן ההר במחילה שבו המלאה מים, וההר מעכב על המים בל יעלו עד גובה המעין, ואחר שנבקע ההר נתגלו המטמונים שהיו טמונים בבטנו, שהיה שם **כל יקר** זהב ואבנים טובות:

פסוק יא

מבכי (אופן ה' להתגלות המתכיות), לפעמים יחבוש ה' מרוצת הנהרות ההולכות נבוכים בלא דרך כבושה, ויחבוש ויקשור מהלכם שינהרו בדרך מיוחד, **ועי"כ תעלומה יוציא אור**, כי כשהנהר ישים לו דרך מיוחד בין ההרים ישטוף את אדמת ההרים שאצלו, ועי"כ יתגלה תעלומות ההרים ומטמוני מסתרים הצפון בתוכם, כנודע:

פסוק יב

והחכמה, אבל החכמה שהיא הדבר היותר יקר בעולם לא נודע לנו, לא האופנים שע"י תמצא ותתגלה, שעז"א **מאין תמצא**, היינו ע"י איזה תחבולה, וגם לא המקום ששם מציאותה, ועז"א **ואיזה מקום בינה**. והנה החכמה ידענו את מקומה שהיא אצל ה', כי החכמה לא תושג ע"י מחקר וע"י בינת האדם רק יקבלוה מה' לבד ושם מקומה, רק שלא נודע לנו באיזה אופן תמצא לנו, והבינה ששרשה בשכל האדם שהוא מבין דבר מתוך דבר ע"י היקשים ומופתים, ידענו מאין תמצא, רק שלא נודע לנו מקום בינה, היינו מה שרשה ויסודה שמשם תקח התחלותיה:

[1] הנה בשנת תקפ"א נפל הר גבוה בארץ צרפת ובמקומו נשאר נחל עמוק של מים, וזה נסתבב ע"י נתיב וצינור של מים שירד מן מעין מים שנמצא בראש ההר אל מחילה שהיתה בהר בתחתיתו, ותבין זה עפ"י החק אשר לנוזלים, שאם ישפכום בקנה עקומה חלולה יעלו המים בקנה השנית כפי גובה המים בקנה שבצדו, והגם שהקנה שבצדו רחב יותר מן הראשון בכל זאת יחזיקו המים שבקנה הדק משקל השווי עם המים שבקנה הרחב, כאילו היה רוחב שניהם שוה, למשל בקנה עקומה שבצורה הנכחיית, שהקנה הקצר א' ג' רחב יותר מקנה הארוך ד' ה', הנה המים העומדים בקנה הדק על גובה ו' ד' דוחקים נגד הכיסוי א' ב' הסוגר את הקנה הקצר והרחב, כמשקל קנה של מים שרחבו כרוחב קנה הרחב א' ב' וגובהו כגובה קנה הארוך ו' ד', דהיינו כמדת כובד המים שהיו ממלאים את החלל של קנה הרחב מן ג' ז' עד גובה ח' ט', כי אם לא היה קנה הרחב סגור בצמיד פתיל במקום א' ב' היו המים עולים בגובה עד ח' ט' להיות שוה עם גובה ו' ד' בקנה הדק. ועפ"ז אם היה להר מחילה בתוכו שארכה ורחבה כ"א 200 רגל וא"כ המחילה מחזקת 40,000 רגל מעוקב, ובראש ההר בצדו נמצא מעין שממנו יוצא צינור בעומק עד המחילה וממנו נתמלאה המחילה והצינור עד ראש המעין, א"כ אם גובה הצינור הוא ג"כ 200 רגל א"כ דוחק על ההר שמכסה על המחילה בכובד של 200 פעמים 40,000 שהם שמונה מליאן רגל שהם משקל 561,000,000 פונט, וכובד כזה יש בכחו לשלוח ידו בחלמיש ולעקור משורש הרים, הגם שהצינור היוצא מן המעין הוא רק נתיב קטן ודק:

פסוק יג
לא, ויש שני חסרונות להשגת החכמה ודרישתה נגד השגת הזהב ודברים היקרים הנ"ל, שהמתכיות היקרות כל אנוש יודע ערכם וצרכי הגופות אליהם, שכל איש יודע צרכי גופו ושהזהב והכסף יעזרו לו למלא מחסוריו, אבל החכמה שהיא רק סגולת הנפשות **אין האנוש מכיר ערכם**, וע"כ לא ידרשו אחריה כלל, זאת שנית שגם אם ידע ערכה ויחפש אחריה **לא תמצא בארץ החיים**, כי היא מעולם השכלי ובשמים כבודה:

פסוק יד
תהום, ונגד מה שהמתכיות היקרות ימצאו בתהום ועומק האדמה, **תהום אמר לא בי היא**, ונגד מה שהמתכיות והפנינים ימצאו במצולות ימים ונהרות, **ים אמר אין עמדי**:

פסוק טו
לא, ואינה מושגת לא ע"י חליפין, כי **לא יתן סגור תחתיה**, ולא ע"י מקח וממכר כי **לא ישקל כסף מחירה**:

פסוק טז
לא תסולה, דרך הדברים היקרים לשבצם במשבצות של דברים פחותי הערך מהם, כמ"ש תפוחי זהב במשכיות כסף (משלי כ"ה), אבל היא יקרה כ"כ עד שלא **תסולה** ע"י שישבצו אותה **בכתם אופיר ובשוהם יקר**, כי כולם כאין לנגדם, וידמה כמו שימלאו את הזהב בעץ רקבון:

פסוק יז
לא יערכנה, ואם יבקשו לתת לה ערך ושיווי לא יוכלו לערך כנגדה **זהב וזכוכית**, ולא לתת **תמורתה כלי פז**, שהם יקרים מצד יוקר מלאכתם, כי מלאכת החכמה גבוה ונעלה עליהם:

פסוק יח
ראמות גם הדברים היקרים מצד מקומם, כמו ראמות וגביש שהם אבנים שאומרים עליהם שירדו ממרום, גם אלה **לא יזכרו** לערכה, כי מקום החכמה גבוה יותר ויותר, **ומשך חכמה** המקום שמשם מושכים את החכמה, הוא עמוק יותר **מפנינים** שמושכים אותם ממצולות ים:

פסוק יט
לא יערכנה, גם הדבר היקר מכל הדברים, שהיא **פטדת כוש** אשר **לא תסולה** לשבצה **בכתם טהור**, כי הפטדה חשובה כ"כ עד שהכתם טהור אינו חשוב כנגדה אף לסלא אותה להיות לה למשבצות ולמשכיות סביב, גם הוא לא יערכנה ואין לו ערך עם החכמה:

פסוק כ
והחכמה, אחר כל ההנחות האלה שבאר שהחכמה אין מקומה ושרשה בעולם הזה, כי היא באה מלמעלה מעולם העליון ומחכמת אלהים, שואל א"כ **מאין תבוא** אלינו לעולם הזה.
ואיה מקום ושרשי ויסודות **הבינה** והתחלותיה בעולם השכל:

פסוק כא
ונעלמה מעיני כל חי, מציאותה נעלם בעוה"ז ששם יתהלכו כל הבע"ח, וגם **מעוף השמים** המגביהים עוף לעופף למרום היא ג"כ **נסתרה**, שהגם שבעולם העליון אינה נעלמה, היא נסתרה מבני תמותה שלא ישיגו ענינה ואמתתה:

פסוק כב
אבדון ומות, אולם אחרי שהחכמה האלהית שהיא לדעת דרכי הנהגתו את העולם וסדרי ההשגחה וחכמתה, היא נעלמה, ואין בני אדם משיגים אותה כי הם רואים תהפוכות בהנהגת העולם במה שהצדיק מיוסר והרשע מצליח, לכן **יאמרו אבדון ומות שהם שמעו שמע החכמה הזאת באזניהם**, וכיון על מה שאמרו חבריו שאחר המות ואבדון הגוף אז יקבל הצדיק גמולו והרשע ענשו בעולם הרוחני הנצחי, ושאז יודע חכמת אלהים ויושר הנהגתו וגמולו וענשו, ויאמר עוד, כי.

פסוק כג
אלהים הבין דרכה, שרק ה' הוא יודע דרך החכמה הזאת איך תלך בדרכה אל הנהגת התחתונים להשכיר ולהעניש כפי הצדק והרשע, **והוא ידע את מקום החכמה**, ושרשה למעלה אצל ה' המנהיג את הכל בצדק לפי חכמתו הנעלמת מעיני כל חי:

פסוק כד
כי הוא, ומביאים ראיה על השגחתו הפרטית גם על הארץ, מן החק אשר שם בהתפשטות האויר שהזכיר בסי' כ"ו במ"ש חק חג על פני מים עד תכלית אור עם חשך שע"י החק הזה יסד ארץ על מכוניה, שתחלה היתה הארץ טבועה במים וע"י החק הזה נפרדו המים ועלו ע"י האור שנברא ביום הראשון אל עיגול הנשימה ומקום העבים, ובזה **לקצות הארץ יביט** השגיח שיצאו קצות הארץ מן המים ותראה היבשה **ותחת כל השמים יראה**, שבזה ראה והשגיח תחת השמים, היינו על עולם השפל, שמתחיל ממקום כלות השמים ותחתם שהוא ממקום הסגריר והעבים, שמשם ולמעלה הוא גבול השמים:

פסוק כה

לעשות, וזה היה ע"י שהשגיח **לעשות לרוח משקל**, שיסוד האויר יש לו משקל וכובד, ועי"ז יעלו האדים לגבול העבים ע"י כובד האויר התחתון אשר משקלו כבד מן האדים הקלים, ועל ידי כן **מים תכן במדה**, עי"כ מדד את המים כמה ישארו תלוים למעלה בעבים וענים, וכמה ירדו אל הימים והנחלים ולא ישובון לכסות הארץ:

פסוק כו

בעשותו, וזה היה בעת **שעשה למטר חק**. ע"י שעשה החק שיעלו האדים למעלה ע"י התפשטות האויר וע"י כח החום ועלעקטריציטעט הצרור בעבים, שע"י החום יקלו האדים ויעלו למעלה, ובעת תצא החום מן האדים אז יתקמצו המים ויכבדו וירד המטר, ואז עשה **דרך לחזיז קולות**, שע"י שיצא החום וכח העלעקטרי מן העבים יתהוה הברק והרעם כנודע, וכ"ז מברר היטב שיש השגחה פרטית בסדרי הטבע והנהגת הארץ להחיות הארץ וכל אשר עליה:

פסוק כז

אז ראה את החכמה וחקיה, **ויספרה** הוא מה שהוציא אותה מכח אל הפועל וממחשבה לידי מעשה, **הכינה** והכין אותה אל התכלית להנהגת העולם, **וגם חקרה** שתהיה מכוונת לפי מעשה המונהגים, ולפי הצורך לעומת המעשים הבחיריים שיעשו ב"א לצורך הגמול והעונש, שהכל נחקר ע"י מדות החכמה וחקיה:

פסוק כח

ויאמר לאדם, אבל את שכל האדם ברא באופן שא"א לו להשיג מהות החכמה ועצמותה רק יקבלנה מאת החכם העליון בקבלה, ויאמין באמונת לבב ע"י יראת ה' אשר בלבו, שהוא היסוד אל החכמה, שע"י יראת ה' יאמין בחקי החכמה אשר מאת ה' נתנו, וילך בחקותיה, וזה הוא החכמה כמ"ש ראשית חכמה יראת ה', יראת ה' מוסר חכמה, וכמו שבארתי זה בארך בספר משלי, **יסור מרע בינה**, וגם הבינה שיתבונן מדעתו עקרה הוא שיסור מרע, שעי"ז שם בינה בלב האדם להתבונן עפ"י המוסר אשר נטע בלבו לסור מן הרע, ויותר מזה לא יחכם האדם מעצמו ולא ישיג מהנהגת ה' כל מאומה, וזה מן תרעומותו אשר הוא מתרעם מדוע נברא האדם באופן זה אשר לא יחכם ולא יבין דרכי ה' ויצטרך לסמוך כסומא בארובה על האמונה והיראה:

פרק כט

פסוק ב
מי יתנני כירחי קדם, בעת שהיה מוצלח ואלהים שמר אותו מרע:

פסוק ג
בהלו, ספר כל פרטי הצלחותיו,

• א) ההצלחה הנפשיית, וממשיל זה כנר אלוה שהיה מאיר על ראשו להשפיע עליו חכמה ודעת, עד שלאור הזה היה יכול לילך גם בחשך, כי אינו אור הפועל על החוש רק המאיר בנפשו, נר אלהים החופש חדרי בטן:

פסוק ד
כאשר,

• ב) הצלחת הגוף מהבריאות, **כאשר הייתי בימי חרפי**, שהוא בימי הנערות, **בסוד אלוה עלי אהלי**, שכחותיו הטבעיים והחיונית שהם מונהגים מסוד ה' ועצתו והשפעתו וחברת כחות אלהים, היו פועלים בכח באהל גופו עד שהיה בריא אולם:

פסוק ה
בעוד,

• ג) הצלחת הבנים, **בעוד** שהיה **שדי עמדי ונערי** שהם בני היו **סביבותי**:

פסוק ו
ברחוץ,

• ד) הצלחת הקנינים בעת **שרחצתי את מהלכי בחמאה** עד שהיה הדרך חלק לעבור בו, וגם **צור יצוק עמדי פלגי שמן**, מן הצור החזק כשהיה עמדי, יצקו ממנו פלגי שמן, ר"ל שגם דברים הבלתי מוכנים להרויח ולהתעשר מהם כמו שהצור אינו מוכן שיצא ממנו משקה, בכל זה נהפכו עמדי להצלחה ולפלגי שמן ועושר רב:

פסוק ז
בצאתי,

• ה) הכבוד שהיה לי בעת **שיצאתי לשער** ששם מושב הזקנים ומקום המשפט **ואכין מושבי ברחוב** בין האנשים, אז.

פסוק ח
ראוני נערים ונחבאו מיראת כבודי, **והישישים** שדרך לקום מפניהם היה בהפך שהם **קמו** מפני, ולא שקמו לפי שעה, רק **עמדו** נשארו עומדים:

פסוק ט
שרים שדרכם לדבר ולצוות ולפקד, הם **עצרו במלים** נגדי, שאני הייתי הפוקד במקומם:

פסוק י
קול **הנגידים** שדרכם להתפאר בעשרם ובמעלתם, **נחבאו בקולם** מפני:

פסוק יא
כי אזן ששמעה שמעי **ותאשרני**, חשבה אותי למאושר באושר הנפשי, ולא לבד השומע מרחוק שלפעמים יגזם השומע יותר ממה שהוא באמת. כי **גם עין אשר ראתה תעידני**, העידה שאמת הדבר אשר שמעו, כמ"ש ולא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני (מלכים א י:ז) ור"ל שהייתי מוצלח וגם ראוי אל ההצלחה מצד מעשי, שזה עיקר ההצלחה אם ראוי אליה:

פסוק יב
כי, הנה הזקנים מוכנים לעצה ולעשות משפט, והשרים ליסר עושי עול, והנגידים לעשות צדקה וחסד, מבאר כי לו היה היתרון על כולם בכל אלה, אני **אמלט את העני ואת היתום המשוע**, דהיינו הצועק לישועה **ואין עוזר לו** אמלטהו אנכי:

פסוק יג
ברכת האובד מן העולם **ברכתו תבא אלי**, כי אני **ארנין לב אלמנתו** לתת לאשתו ויתומיו הנעזבים טרף חקם:

פסוק יד
צדק, את **הצדק לבשתי** כלבוש, **והמשפט** היה לי **כמעיל וצניף**. והנה הצדק הוא מה שיעשה לפנים משורת הדין, שזה היה מיוחד לו לבדו, וע"כ ממשילו ללבוש שהוא הבגד התחתון, והמשפט הוא מה שיעשה כפי שורת הדין, וזה היה ענין כולל במעיל וצניף שלובשים אותם מלמעלה,

פסוק טו
עינים הייתי לעור ורגלים הייתי לפסח, ומוסיף שלא הייתי עושה כמי שמרכיב חגר על גבי סומא שישמשו זא"ז, רק **רגלים לפסח** הייתי **אני** לבדי, דהיינו שנתן מעות לכ"א בפ"ע, והמליצה שהיה נותן עצות למי שהוא עור בדבר:

פסוק טז
אב אנכי לאביונים, שאין להם מאומה, **וריב של איש אשר לא ידעתיו אחקרהו** לראות אם הוא צדיק בריבו, ואז.

פסוק יז

ואשברה מתלעות עול שבם יאכל את הטרף, **והטרף** הנמצא בין שיניו **אשליכהו משניו** ואחזרהו לבעלים, והטרף שכבר אכל אשבר מתלעותיו, ר"ל אעניש אותו על השוד והעושק:

פסוק יח

ואומר, עפ"ז אמרתי שהצלחתי תמשך לעולם, בין הצלחת ביתו וקניניו שחשבתי שקני תתקיים כל ימי חיי עד **שאגוע עם קני**, ושחיי יהיו ארוכים כחיי העוף ששמו חול, כי ראיתי שאין שום סבה שישקע שמש הצלחתי, כי

פסוק יט

שרשי פתוח אלי מים, אשר לא ייבש ליחותו, ר"ל בריאת גופו היה חזק מאד, **וטל ילין בקצירי** וענפי מלמעלה, ר"ל שלום בניו וב"ב וקניניו:

פסוק כ

כבודי חדש עמדי, ר"ל שכבודי היה מתחדש תמיד, שתחת שתחלה היו מכבדים אותי מפני היראה, היה אח"כ מצד האהבה ומצד שראו שאני ראוי לכבוד. עד שכבודי לא היה רק כבוד הסכמיי ע"י העם המכבדים אותי, רק שהיה **עמדי**, מצד עצמי ומעלתי, עד **שקשתי** אשר היה **בידי תחליף**, שלא הוצרכתי עוד לקשת מלחמה, כי כולם שמעו לקולי מצד האהבה ומצד מעלתי:

פסוק כא

לי, ובאר הסימנים שבם יוכר שלא היה הכנעתם לפניו מפני היראה, רק מפני האהבה ורוממות מעלתו, וזה מצד ארבעה סימנים,

• א) שהנכנע מפני היראה לא ישתדל שהשר יצוהו ויפקידהו, רק שומע לפקודתו מפני ההכרח לבד, אבל הם **לי שמעו ויחלו** שהיו מקוים לשמוע דברי, **וידמו למו עצתי** שהיו באים עליו ומבקשים עצתו,

• ב) שהנכנע מפני היראה אם יוכל לשנות את דבריו בסתר ישנה אותם, אבל הם.

פסוק כב

אחרי דברי לא ישנו,

• ג) שהנכנע מפני היראה לא יעשה רק הציווי המוכרחת לא שישים לב לאיכות הצווי ונוסחה לשמור מלותיה המוסריים ומליצותיה הממשיכים את הלב, כי לבו רחוק מן הדבר, אבל הם גם עת **עלימו תטוף מלתי** להגיד להם דברי מוסר וחכמה, אז.

פסוק כג
ויחלו כמטר לי, כמו שהצמחים שואפים למטר שהוא חייהם, וגם אם חזרתי שנית להוכיחם היו דומים כצמחים אשר **פיהם פערו למלקוש** לקבל בצמאון גם המטר היורד באחרונה:

פסוק כד
אשחק,
• ד) שגם בעת **שאשחק אליהם** להראות להם פנים שוחקות, **לא יאמינו ולא יפילו אור פני**, שבכ"ז היו עומדים ביראה כאלו איני שוחק כלל, ואור פני היה מפיל עליהם יראת הרוממות:

פסוק כה
אבחר, עד שלא הוצרכתי כלל להבדל מדרכי העם ומנהגיהם כאשר יעשו השרים כדי להפיל יראתם על העם, רק בחרתי דרכם להתנהג כאחד העם, ובכ"ז **אשב ראש** תמיד, עד שהייתי דומה מצד אחד כמלך בגדוד המושל ופוקד, ומצד אחר הייתי דומה **כאשר אבלים ינחם**, שהוא יושב ג"כ בראש לא מצד השררה רק מצד שהוא מטיף דברי מוסר ותנחומין ודברי לקח טוב:

פרק ל

פסוק א
ועתה, נהפך הכל מהפך אל הפך, ומתחיל מן הכבוד שהיה לו שעתה נהפך לקלון, שתחת שתחלה ישישים קמו עמדו, **עתה שחקו עלי צעירים ממני** הם שוחקים עלי **על הימים אשר מאסתי את אבותם** אף לשיהיו שומרי צאני עם הכלבים:

פסוק ב
(ב-ג) **גם** מאסתי **כח ידיהם**, הגם שהם צעירים ויכולים לעבוד בכח ידיהם, בכ"ז אמרתי **למה לי** ולא רציתי לקחת אותם לשמור צאני, אחר **שעלימו אבד כלח בחסר ובכפן גלמוד**, שע"י שהיה להם מחסור וכפן וישבו תמיד גלמוד נפרדים מבני אדם, אבד כלחם וכחם, **העורקים ציה** שסבבו תמיד בציה במקום **אמש שואה ומשואה** במדבריות השוממות:

פסוק ד
הקוטפים, ומאכלים שלהם היה שהיו **קוטפים מלוח** ותערובת, של **עלי שיחים ושרשי רתמים**, שהיו מערבים עלים ושרשים פראיים, וזה היה **לחמם**:

פסוק ה
מן גו, כי היו מגורשים מן גו העיר על ידי פחיתות מעשיהם, שעת באו אל העיר היו **מריעים עליהם** כמו על **הגנבים**, ובני העיר היו צועקים לאמר:

פסוק ו
(ו-ז) **בערוץ נחלים לשכן**, שלא יכנסו אל העיר רק ישכנו בפרצות הנחל, **בין חורי עפר וכפים**, **ושינהקו בין שיחים ושכלם יספחו תחת החרולים**, כן היו מריעים עליהם, כי ע"י שהיו.

פסוק ח
בני נבל גם בני בלי שם, לכן **נכאו מן הארץ**, ולא הניחום להתחבר עם קיבוץ האנשים:

פסוק ט
ועתה נגינתם הייתי, שהם עושים ממני נגינות לצחק עלי, **ואהי להם למלה**, שעד עתה לא היה מלה בלשונם כי רחקו מב"א, עתה אנכי המלה שלהם:

פסוק יא
כי יתרי, וקשרי שאני אסור בהם ביסורים, **פתח** וחקק עלי בחוזק, אבל **הרסן** שהיה עליהם **מפני**, מה שהם היו קשורים ברסן מפני יראתי, **שלחו** עתה, באופן תחת שתחלה הייתי חפשי והם אסורים ברסן, נהיה עתה בהפך:

פסוק יב
על ימין, בענין שעתה **יעמדו על ימיני פרחח** ונערים מצורעים, אשר עד עתה **רגלי שלחו** אותם מן הישוב, **ויסלו עלי ארחות אידם** האורח של האיד שהיה להם שהיו מגורשים ומתועבים לבני אדם **סללו עלי** עשו ממני מסילה כבושה עלי, שעתה אני מרוחק מבני אדם חתתם:

פסוק יג
נתסו, גם אלה אשר **להיתי יועילו**, היינו חברי שחשבתי שהם יהיו לי לתועלת נגד היותי, והם יעזרו לי בצרה, הם בעצמם **נתצו את נתיבתי הטובה** דהיינו מה שהרשיעו אותו והסירו ממנו צדקתו וכבודו **ולא עזר למו** לא נמצא להם עוזר אותי, כי בהפך נהפכו לי לאויבים:

פסוק יד
כפרץ, הם **באו עלי כפרץ** מים שהוא המים הנפרצים ברחבה מן הבקעת העננים (וואלקען ברוך), ובבוא **שואת** הענן וחשכו **התגלגלו** מן הענין עם פרצת המים לשטפני

והיא מליצה על שטף דבריהם הרעים אשר היו כענן לכסות שמשו, ויעברו על ראשו המים הזדונים:

פסוק טו

ההפך עלי בלהות, תחת שהמליץ ביאת הצרה כביאת העב השופך מים, שהעב בא ונשא ע"י הרוח שמביא העננים, לענין התרחקות התקוה והישועה היה ההפך, שהרוח שנשא את העב אלי **ירדף את נדיבתי** ונשמתי לצד האחר להרחיקה מעלי, ותחת עב הצרה שעומד על ראשי, תדמה **ישועתי כעב עברה** שאין גשמי ישועות ורוח נדיבה:

פסוק טז

(טז-יז) **ועתה עלי תשתפך נפשי** כשפיכת המים מן העבים, **יאחזוני** ימליץ **שהימים יאחזו אותו**, **והלילה מנקר את עצמותיו**, כמשל שאדם אחד אוחז והשני מנקרו, שהיום אוחז בי בל אברח והלילה מייסרני ביסורים, (והנמשל שאם היה תמיד לילה היה מת ע"י יסוריו, אבל היום נותן לו כח חדש ואוחזו בל ימות כדי שיהיה מוכן ליסורי הלילה), **ועורקי** הם הגידים שהדם סובב בהם **לא ישכבון** וינוחו כי מפני הקדחת הדם סובב במרוצה רבה:

פסוק יח

ברב, ר"ל **לבושי אשר יאזרני סביב כפי כתנתי**, דהיינו העפר ואפר שהוא לבושו עתה, שגופו לבוש בעפר ואפר, והוא אוזר את גופו כפי כתנתו, שהוא דבוק בגופו כמו הכתונת, לבושי זה **יתחפש** וישתנה תמיד **ברב כח**, שפעם יהיה לבושו עפר ופעם יהיה לבושו אפר, ומפרש מה הוא הלבוש, כי.

פסוק יט

הורני, שה' השליך אותי **לחמר**, שאני יושב על חומר האדמה, ועי"כ **אתמשל** פעמים **לעפר** ופעמים **לאפר**, והוא לבושי וכתנת גופי המשתנה ומתחפש בכל פעם:

פסוק כ

(כ-כא) **אשוע אליך תהפך לאכזר לי**, ר"ל אני אשוע לישועה ותפלתי הוא שתהפך לאכזר לי ותמיתני, למען אפטר מן היסורים **ולא תעננני**, למלאת שאלתי, רק בהפך **כשעמדתי תתבונן בי**, ותשגיח עלי שלא אמות, כדי שיארכו ימי יסורי, והנה **אשוע אליך שתהפך לאכזר לי ושתשטמני בעוצם ידך** במה,

פסוק כב
שתשאני אל רוח, שיתפרדו חלקי גופי ואנשא מן העולם אל הרוח ששם **תרכיבני** לעלות ברכב וסוסי רוח השמימה, **ותמוגגני תושיה**, שע"י החולשה יתמוגג וימס גופי ויתפרדו חלקי הרכבתי אל יסודותיו:

פסוק כג
כי, **אחר שידעתי** שהתושיה והחולשה מות תשיבני, שהסוף יהיה שעל ידי החולשה אשוב אל המות, אשר הוא **בית מועד לכל חי**, שכולם מזומנים למות:

פסוק כד
אך, ר"ל **רק לא בקבר ישלח המות עוד את ידו**, שאחר שנקבר האדם אז הוא בטוח מיד המות ומכותיו, שאחרי שמת ונקבר לא ימות עוד שנית.
אם בפידו להן שוע, אם בא ישועה (לכל חי) ע"י פידו ושברו, מי שנשבר ע"י פיד המות ועי"כ נושע מן החיים המרים למצוא מנוחה בעי הקבר, אך אז הם בטוחים מיד המות ומכתו, אבל כ"ז שהם חיים בהכרח תשיגם יד המות:

פסוק כה
(כה-כו) **אם**, שואל **וכי לא בכיתי לקשה יום**, **וכי לא עגמה נפשי אל האביון** הכי לא הצטערתי בצרתם, אשר לכן נענשתי במה **שקויתי טוב ויבא רע**, הלא הייתי מצטער תמיד עם רועי המזל והעניים, ולמה הגיעני הצרה הזאת:

פסוק כז
מעי רתחו, ע"י הקדחת הפנימי ואש החולי הבוער בקרבי בלי הפסק, וגם **קדמוני ימי עני** שהיום מבחוץ בוער ג"כ כתנור מרוב העוני והצרה:

פסוק כח
קדר, עד **שהלכתי קדר בלא חמה**, שאני שחור מן הצרות לא ששזפתני השמש, ועת אשר **קמתי ואשוע בקהל** רב, אז.

פסוק כט
אח הייתי לתנים, נדמה בעיניהם כאלו אני תנים ובנות יענה שטבעם לקונן ולצעוק תמיד, ואין איש משים לב לרחם על שועתי:

פסוק ל
עורי, דלתות הכתובים מקבילים, **אח הייתי תנים**, שהתנים מקונן וגם עורו שחור, וכן **עורי שחר מעלי** כעור התנים, **וריע לבנות יענה**, שהם מקוננים ושוכנים במדברות החמים כן **עצמי חרה מני חורב**:

פסוק לא
ויהי לאבל כנורי, וגם דמיתי כתנים ובנות יענה במה שהיה לאבל כנורי כמוהם:

פרק לא

פסוק א
ברית, עתה מתחיל לחשוב כי לא חטא שום חטא שבעבורו היה ראוי לכל הרעה הזאת, ונגד מ"ש שהיה לאבל כנורו, שהיה דרכו לנגן על הכנור בעת שנכנסה כלה לחופה לשמח חתן וכלה, ועתה היה לאבל על מות בניו, בל תאמר שבא לו העונש מפני שחטא בעת הנגון וחמד את הכלה, ע"ז משיב הלא **ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה**, שמה שהתבוננתי עליה להסתכל בה, היה רק לשמח חתן וכלה כמ"ש כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו וכו', לא לתור אחרי העין:

פסוק ב
ומה החלק שנתן לי בעבור זה **אלוה ממעל**, הזה שכרי, ומה **הנחלה שהנחיל לי שדי במרומים** במות בני וכריתת בני ביתי:

פסוק ג
הלא איד הזה שבא לי היה ראוי **לעול** לא לי, ומוסיף שאיד הזה יהיה **נכר גם לפועלי און**, שגם לפועלי און אין ראוי שיומתו בנים על אבות והוא דבר נכרי וזר:

פסוק ד
הלא, ור"ל ואם אתם חושבים שחטאתי מפני שאינכם יודעים תעלומות, אבל **הלא ה' הוא יראה דרכי** שהוא דרכי הנפש, **וגם יספור כל צעדי שהם המעשים** שעשיתי בפועל, והוא יודע, בין מצד דרכי הנפש.

פסוק ה
אם הלכתי עם שוא בדברים שאין בהם ממש, וגם מצד הצעדים והפעולות, **אם תחש על מרמה רגלי**, שכל המע"ט שעשיתי היה באמת לא בחונף וברמיה:

פסוק ו
ישקלני, הלא פלס ומאזני משפט לה' והוא ישקול מעשי **במאזני צדק** ואז **ידע תומתי**:

פסוק ז
אם, עתה מתחיל לקצוב גז"ד על עצמו, אם ר"ל אם האמת הוא כמ"ש ריעי, אם **אשורי נטו מדרך** האושר **ואם לבי הלך אחר עיני** לתור אחרי העינים לחמוד ועי"כ **בכפי דבק מאום**, אז אני גוזר דיני על עצמי, כי.

אזרעה ואחר יאכל שהוא איבוד הקנינים, **וצאצאי ישורשו** הוא איבוד הבנים, ר"ל אז בא עלי הדין במשפט ובצדק:

פסוק ט

(ט-י) **אם**, וכן **אם נפתה לבי על אשה** ר"ל על אשת איש, ועי"כ **ארבתי על פתח רעי** לזנות עם אשתו, אז אקבל הדין, כי **תטחן לאחר אשתי** היינו שתהיה שפחה בזויה טוחנת בריחים, כמ"ש עד בכור השפחה אשר אחר הריחים, **ועליה יכרעון אחרין** לזנות עמה מדה כנגד מדה:

פסוק יא

כי היא זמה מפרש טעם העונש,

- א) מפני. **שהיא זמה** ומעיד על תכונה הרעה של הנפש שתעמיק במחשבת זנות,
- ב) **שהוא עון פלילים** שגם שופטי הארץ יעשו ע"ז משפט חרוץ וקשה ע"י תביעת הבעל,
- ג) מפני. **כי אש היא** המעשה בעצמה דומה כאש אשר **תאכל עד אבדון** את גוף החוטא, וגם **בכל תבואתי תשרש** שהוא איבוד הבנים והקנינים כאש האוכלת כל אשר תמצא:

פסוק יג

אם אמאס, נגד מ"ש לו אליפז אלמנות שלחת ריקם, אמר שלא לבד שלא נגע בנחלת אלמנות ויתומים, שגם לא מאס משפט עבדו ואמתו הגם שהם קנין כספו, והטעם כי **אם אמאס משפט עבדי בעת שהם מריבים עמדי** שלא אפנה אל משפטו, אז.

פסוק יד

מה אעשה כי יקום אל שהלא כן אני יש לי משפט נגד האל, ואני רב נגדו על היסורים שהביא עלי בחנם, ומה אעשה כי יקום ויפקוד להשיב לי לאמר.

פסוק טו

הלא בבטן עושני עשהו, ה' יאמר לי ואיך תצעק נגד אדוניך ה', ואתה לא שמעת משפט עבדך הגם שהוא שוה לך. כי בבטן שנבראתי אני, נברא גם עבדי, שניהם נבראו בבטן אשה, ושניהם **יצאו מרחם אחד** מרחם של אשה ובכ"ז לא שמעתי צעקתו, ואיך תבקש משפט נגד אדוניך האלהים בשמים:

פסוק טז

אם, נגד מ"ש לו צופר (סי' כ') כי רצץ עזב דלים, משיב שלא לבד שלא גזלתי דל ואביון, גם **אם מנעתי מלתת לדלים את חפצם** ושאלתם, או **אם אכלה עיני אלמנה** המצפים לישועתי ולא הושעתי לה:

פסוק יז
ואוכל, או **אם אכלתי פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה** אם עשיתי כל זה הלא **אז מה אעשה כי יקום אל**, שעל כ"ז יטעון האל נגדי **הלא בבטן עושני עשהו** וכו':

פסוק יח
כי מנעורי גדלני כאב, הלא אז מה אעשה כי יקום אל אשר הוא גדלני מנעורי, שגם אני הייתי יתום וה' גדל אותי כאב, וישאל מדוע לא עשיתי אל היתום את אשר עשה ה' לי שנתן לי לחם והיה לי לאב, **ומבטן אמי אנחנה** שאמי נשארה אלמנה ואני נחיתי אותה מיום שיצאתי מבטן, ר"ל מנעורי, ע"י עזרת ה' שגדלני כאב השגיח גם על אמי להחיותה, וכשגדלתי פרנסתי את אמי, וא"כ איך אכלה עיני אלמנה ויתום ואשכח טובות ה' עלי ועל אמי:

פסוק יט
(יט-כ) **אם**, נגד מ"ש לו ובגדי ערומים תפשיט, אמר **שאם אראה אובד מבלי לבוש או אביון שאין לו כסות**, **אם לא ברכוני חלציו** ומתניו, כי **יתחמם מגז כבשי** ונתתי לו לבוש וכסות לחום לו:

פסוק כא
אם הניפותי, מוסיף שגם אם בא יתום לפני בשער המשפט (כי איוב היה שופט יושב בשער) וראיתי שעפ"י הדין נתחייב היתום מלקות, בכ"ז **לא הניפותי ידי עליו** להכותו בידי, הגם **שראיתי בשער עזרתי**, ששער המשפט היה לי לעזר להכות היתום, כמ"ש והיה אם בן הכות הרשע, בכ"ז שמרתי מלהכותו בידי, ואם עשיתי זאת אני קוצב גזר דיני, כי.

פסוק כב
כתפי העליון תפול מן **השכם**. **ואזרועי** שלמטה מן הכתף תשבר מן **הקנה** שהא למטה מן הזרוע, כי נמנעתי מהכות את היתום משני טעמים.

פסוק כג
א) **כי פחד אלי איד אל**, שפחדתי מפני יראת העונש שלא יביא עלי איד ושבר בעבור זה,
• ב) **ומשאתו לא אוכל**, שגם בלא פחד העונש לא יכולתי כלל לעשות זאת מפני יראת הרוממות שבושתי מה' הצופה במעשי מלעשות כזאת:

פסוק כד
אם שמתי, נגד מ"ש לו אליפז כי נטה אל אל ידו ואל שדי יתגבר (סי' ט"ו), וכן אמר ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט, השיב שלא הסיר בטחונו מה' בשום אופן, שלא בטח לא על העושר, שעל זה אמר **אם שמתי זהב כסלי**, ולא על כח ידו, שעל זה אמר.

פסוק כה
אם אשמח כי רב חילי וכחי, ולא על החריצות וההשתדלות, שעז"א **וכי כביר מצאה ידי**, ולא בטחתי על ההצלחה והמזל, שעז"א.

פסוק כו
אם אראה אור כי יהל, אם שמתי לב על אור המזל הזורח עלי ממעל, או **על הירח אשר הולך יקר** ומורה על הצלחתי, ולא לבד שלא הגדתי זאת בפי, כי גם אם.

פסוק כז
נפתה בסתר לבי לחשוב כן בלבי בסתר, הגם **שידי נשקה למו פי** ולא הוצאתי הדבר גם מפי, בכל זאת:

פסוק כח
גם הוא עון פלילי, שגם המחשבה הוא עון ראוי לעונש ולמשפט קשה, **כי כחשתי לאל ממעל**, שזה הכחשה בה' אם יתלה ההצלחה בירח וכוכבים ובמזל, והגם שאין עונשין על המחשבה, במה שהיא כפירה והכחשה בה, עונשים גם על המחשבה:

פסוק כט
(כט-ל-לא) **אם אשמח** גם אל תאמר שבאו עלי יסורים על ששמחתי על מפלת שונאי דכתיב בנפול איבך אל תשמח פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו, עז"א **שלא שמחתי בפיד משנאי**, ויותר מזה **והתעררתי כי מצאו רע** וכו', **אם לא אמרו מתי אהלי**, שבעת שמצא רע לשונאי הגם **שלא נתתי לחטא הכי לשאול באלה נפשו**, הגם שידעתי שאני לא קללתיו באלה ולא חטאתי בחכי להאלותו ולשאול את נפשו למות ע"י האלה, בכ"ז **התעררתי בעת שמצאו רע אם לא אמרו מתי אהלי מי יתן מבשרו לא נשבע** התעוררתי לדרוש אם לא יצא עליו איזה קללה ממתי אהלי, פן אמרו הם שרוצים לראות בו נקמה ושלא ישבעו מבשרו. עד שלא לבד שאני לא קללתי את שונאי ולא שמחתי במפלתו, כי הקפדתי גם על בני ביתי, והתעוררתי לדרוש ע"ז אם לא יצא מהם קללה עליו, ואף דבור של נקמה שיאמרו שלא ישבעו מבשרו אם ינתן בידם להנקם ממנו:

פסוק לב
בחוץ, אחר שחשב שנתן ליתומים לחם ולעניים כסות ולבוש, אמר שנתן להם גם מעון ודירה, שאף **הגר לא יליז בחוץ**, ואף לעוברי אורח פתח דלתיו שיתארחו בביתו, כמו שכתוב הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו:

פסוק לג
(לג-לד) **אם כסיתי** ואם תאמרו שחטאתי בסתר והעלמתי את חטאי, עז"א **וכי כסיתי את פשעי כיתר האדם וטמנתי את עוני במחבואי** מפני **כי אערוץ** ואירא לגלות עוני מפני **המון רבה ובוז משפחות** שהם **יחיתוני** ושברו אותי עת אגלה עוני, עד שאהיה מוכרח **לידום** אח"כ **ולא אוכל לצאת לפני הפתח** מרוב הבושה, הלא אנכי לא יראתי משום אדם ולא מפני ההמון, ולא היצרכתי לטמון חטאי מפני פחדם וכלימתם,

פסוק לה
מי יתן שומע לי ויודה לדברי, **הן תוי**, שיעורו **הן תוי שדי וספר כתב יענני איש ריבי** שאיש ריבי המתוכח עמי יענה אותי ויאמר אלי, **הן תוי שדי** הן ה' תו ורשם על בשרי את חטאתי שהנגעים שעל בשרי הם המכתב שכתב ה' ורשם את עוני, והוא **הספר אשר כתב**, ר"ל שחרת על בשרי את פשעי בנגעים ופצעים באותיות כתובים על ספר נלט אם לא, משיב **אם לא הייתי נושא ספר זה** (שהוא מכתב של עוני ותוי חטאתי) **על שכמי** לעול ולמשא, ר"ל אם לא היה דביק על גופי, **אענדנו עטרות לי**, הייתי עושה ממנו עטרה לכבוד ולתפארת, כי בספר של ה' היו כתובים זכיותי לא חטאתי, כי.

פסוק לז
מספר צעדי אגידנו, הייתי אומר לספר זה ולכותבו מספר צעדי שכולם שוים לטובה, **כמו נגיד אקרבנו**, הייתי מקרב אותו כמו נגיד ומנהיג, כי הוא המנהיג אותי והוא היודע כל דרכי וצעדי, והייתי מתעטר בספר הזה שהיו מעשי כתובים בו, רק החסרון שספר של הנגעים אינו לשאת על ראשי לעטרה כי נעשה על שכמי לעול ולמשא:

פסוק לח
אם, סיים דבריו **וכי אדמתי** הזועקת על שהיא שוממה, **עלי תזעק**? וכי אני גרמתי שתהיה שממה? או **תלמיה** אשר יחד יבכיון **הכי עלי יבכיון**? וכי בחטאתי נעשה זאת?

פסוק לט
(לט-מ) **האם כחה אכלתי בלא כסף והפחתי נפש בעליה**, ר"ל אם גזלתי את השדה בלא כסף מבעליה הפחתי נפשו עד שלכן תחת **חטה תצא חוח** והאדמה תשאה שממה?

הלא שדות בכסף קניתי לא עשקתי ולא גזלתי. וא"כ לא עלי אדמתי תזעק כי לא נעשה זה על ידי עונותי.

תמו דברי איוב, תמו תשובותיו לשלשת ריעיו וגם הם שבתו מלענות, ולכן ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבוזי וכו':

פרק לב

פסוק א

פתיחה למענה השמונה עשר מענה אליהוא

אחר שתמו דברי איוב, וישבתו שלושה האנשים מענותו, כי נצחם איוב בטענותיו, יצא אל המערכה איש גיבור חיל, נבון דבר וה' עמו, וידבר את המתווכחים בשער וישב מלחמה שערה, ויעש חיל לחוות אמיתת העניינים בשאלות האלה, הכינם וגם חקרם ברוח ה' עליו ובסוד קדושים ותמים דעים אשר בליבו, עד שבסוף דבריו גילה את סוד ה' מה שנעשה בעת באו בני אלהים להתייצב על אדון כל הארץ והשטן בתוכם, ככל המסופר בראש הספר, וסוף הויכוח נמצא בהקדמת הספר, וכל זה נודע לאליהוא מסוד ה' ליראיו,

תחילה יציע כותב הספר, שעוד בעת הויכוח חרה אף אליהוא על שני הצדדים:

• על איוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים, שהגם שידע בעצמו שהוא צדיק ולא מצא שום טעם לייסוריו, לא היה לו להכריע את האמת אשר בעצם המשיג על האמת אשר בעצם המושג, שאחר שדבר זה שלא יתייחס לה' ברוך הוא העדר חכמה או יכולת או רצון הוא דבר מאומת בעצמו כמו שהוא אמת שה' נמצא, כי מופתי התבונה אשר ילמדו אותנו שנמצא עצם אחד בב"ת, אשר המציא כל המציאות בחכמתו ויכולתו ורצונו האין סוף, הם ילמדו גם כן שהעצם הזה הוא שלם בתכלית השלימות, ושראוי שירוחקו ממנו כל החסרונות, ושהוא מנהיג ומשגיח בחכמה ורצון ויכולת בב"ת, ועתה, הגם שהבחינה והניסיון (ממה שידע בעצמו שבאו עליו ייסורים בלא חטא) תכריע לו ההפך, שנמצא לאות או עוול בהנהגתו, הלא מופתי התבונ יכריעו את מופתי החוש והדמיון, כי החוש יכזב לפעמים במשפטיו, כמו שהתוכן המהנדס אשר התברר לו במופתי הלימודיות שהשמש גדולה ק"ע פעמים מן כדור הארץ, יכריע במופתיו אלה את החוש שיראה את השמש כקערה אחת קטנה, וישתדל לברר שהחוש טועה בזה ויברר סיבת טעותו, וכן היה ראוי לו לבטל האמת הנדמה לו לפי בחינתו בעצמו, מפני האמת הכולל המוכרע במופתי התבונה הכוללת.

• ובכל זאת חרה אפו גם על הריעים המתווכחים, שהפילוסוף אין ראוי שיכחיש המוחש גם כן, הגם שיש בתבונה מופת על הפכו. וראוי לו להשתדל למצוא דרך ממוצע, שתסכים התבונה עם החוש, ושיסכים האמת הצפון בטבע השכל עם האמת הגלוי לעיניים, ולא היה להם להרשיע את איוב אשר היה צדיק בכל דרכיו ולא עוולתה בו. אחרי ההוצעה הזאת, באו דברי אליהוא בארבע מענות זה אחרי זה.

במענה הראשונה הודיע הטעם, מה ששתק עד הנה, שזה היה מפני שעד עתה חשב שיסודי הידיעה הם החוש והניסיון, ועל כן נחבא אל הכלים מפני הישישים המתווכחים, שהם ברוב שנים בחנו בחינות שונות וניסו תולדות הימים וליבם ראה הרבה חכמה ודעת, אבל עתה השכיל לדעת שהידיעות האמיתיות הם שתולות בנפש האדם עצמה, וכדעת אפלטון, שיש אמתיות נתונים בנפש לנחלה ממחצבה הראשון (נקראים אידעען), לא בחוש ולא בניסיון יסודם, אך בהררי קודש מרחם משחר, ואשר הביאה איתה אחוזת נחלה משורשה העליון, נתונים לה מאלהים, ובתוכם האמתיות הקבועות בכל נפש, שנמצא עצם נשגב בורא כל, משגיח על כל, גומל ומעניש, טוב ומרחם, ושהנפש היא בת אלהים קיימת לנצח, וכדומה.

ועל־פי האמתיות האלה, הנודעות לו מאלהים (אשר לא יושגו על ידי בחינה ורוב ימים, רק רוח הוא באנוש), יחשוב את עצמו כעומד בשם האל, כי חכמתו חלק מחכמת אלהים, ונפשו חלק אלוה ממעל, ויעד את איוב שהוא יהיה תחת האל להתווכח בשבילו, ובאשר האלהות אשר בנפשו לבוש בבשר כמוהו, לא יפחידהו פחדו ואימתו, ויוכל להציע כל טענותיו בלי אימה ופחד.

והודיע לו, כי האלהים לא ירבה מאנוש, היינו שלא יבקש מן האדם עבודה כפי גדולת הנעבד שהוא רב מכוח האדם, רק ה' השווה את עצמו עם האדם, כאילו אינו גדול ורב ממנו, כי העלה את האדם אל האלהים, במה שחלק לו מחכמתו ומדעותיו האמתיות שיהיה אמונה אומן בנפשו כאחד מבני אלהים. והוא ירד מאלהותו אל האדם עד שאינו רוצה שיעבדהו וישיג ממנו רק כפי כוח האדם שהוא מוגבל ובעל תכלית, ויותר מזה לא יבקש מאתו, לא כדעת איוב שימצא עליו תנואות ועלילות ושיענישהו על עניינים שאינם ביד האדם ובבחירתו.

גם בירר לו, שבחינם התלונן על מה שה' העלים דבריו מבני אדם ולא יודיעם את חטאתם ואת אשר העוו, שבעבורם יפקוד בשבט פשעם, כי כבר יודיעהו הודעות שמיימיות בחלום ובחזון, שעל ידי חלומות אמתיות יגלה אוזן אנשים לדעת את עוונם ואת העתידות

עליהם, גם יודיעם זאת על ידי חלאים וייסורים, שכל אלה הם הדיבורים שידבר אלהים במו את האדם להשיבו מדרכו הרעה וחיה.

וישבתו שלשת האנשים, שלשת האנשים האלה אשר לא הכירו הסבה האמתיית של יסורי איוב שהיה ענין נסיון, כמו שית' במענה אליהוא סי' ל"ו, וע"כ לא יכלו להצדיק דרכי ה' רק ע"י שיחסו אל איוב איזה חטא וחסרון, אם חטא עבר נגלה כדעת אליפז. או חטא עבר נסתר נצפן כדעת צופר. או חסרון איזה שלימות שרצה להשלימו בעתיד כדעת בלדד, וביחוד בוכוח השני שקלעו טענותיהם על הצלחת הרשעים אליו למטרה והחזיקו אותו לרשע גמור. וכל הטענות האלה לא היו מספיקים לישב בהם דעת איוב, שהוא היה יודע בעצמו שלא חטא לא בגלוי ולא במצפון. וגם לא חסר לו שום שלימות, ומצד זה שבתו מענותו עוד אחר שהוא צדיק בעיניו. וזה היה יסוד טענתו וע"ז לא מצאו מענה. וכבר אמר הפילוסוף שא"א להתוכח עם איש המכחיש ההתחלות אשר עליהם יבנה הוכוח:

במענה השניה יתווכח איתו על שני דברים:

א] על אשר ירה אבן פינתו להוכיח מייסורי הצדיקים שהמשפט האישיי אינו יוצא מאת ה' הצדיק, רק שמסר את ההנהגה ביד המערכת, ויסוד דעתו, שאחר שאי אפשר ליחס אל ה' לא עוול ולא חסרון יכולת, ושיתייסר הצדיק בחינם הוא עוול או חסרון יכולת, ועל כן, שלא מאיתו יצא זה, אך מאת המושל אשר מנה על הנהגת העולם להנהיג על פי סדרי הטבע, בלתי מבחין בין צדיק לרשע, וזה לא ייקרא עוול, באשר לפי הנהגה הטבעיית בסדר העולם ההויה וההפסד, יחוייב שיפסדו אישים מן המציאות, ואף שייפסד כדור הארץ בכללו אין זה רע בערך מציאות העולם בכלל, שהארץ אך כגרגיר חול בערכה, כמו שבררנו כל זה באורך בפתיחה למענה איוב החמישית.

על זה המשיל אליו משל, שזה דומה כמי שירצה ללמד זכות על שר שעשה עוול לנדיב מנדיבי עמו שלא במשפט, ויאמר להצדיקו שלא עשה כן כדי להרע לנדיב הזה הפרטי, רק מפני שכן הוא המנהג בהנהגתו עם כל בני עמו בכל להרע לכולם, מפני שכולם כחגבים בעיניו, וכעבדיו וקנייניו לעשות בם כחפצו, וכן איך תצדיק את ה' על העוול שנעשה בפרט לאיש אחד פרטי (הוא איוב), במה שתאמר שעוול זה הוא כולל לכל בני אדם וכל היצור, ובכל מקום ובכל זמן, מפני שעשאם כולם כדגי היום כרמש לא מושל בו, כי ביד מלאך אכזרי, מושל עיוור ושתום עיניים, שונא משפט, נתן את כל בריותיו, הבזה יצטדק במה שנאמר כי הרבה להרע? כי יישאר השאלה, למה מסר ההנהגה אל

מושל אכזר הזה, ולמה לא ישגיח בעצמו לשלם לאיש כמפעלו, המבלתי יכולת או מקנאה ותאווה ורוע לב?!

• שנית השיב לו על טענתו ומשפטו נגד ה', למה אינו מעניש את הרשעים תיכף ובגלוי לעיני כל?

על זה אמר, שה' הכין ללצים שפטים, והוא יודע מעשיהם, ומפני ענשו אין חושך ששם ייסתרו, אבל לא לאיש לשאול שאלות כאלה, למה יענישם בדרך נסתר לא בדרך נסיי נגלה, וללמד את ה' דעת איך ובאיזה אופן יענישם, כי בחכמתו רצה להענישם בסתר כדי שיסתפקו אם בא העונש ממנו ויהיה מקום לבחירה, ולפעמים הם הם שלוחי השגחתו ושבט אפו לייסר בני אדם על רוע מעשיהם, ולכן לא לבד שלא יכלם כי גם ייתן בידם חיל וממשלה להשמיד ולהחרים רבים, עד יבצע את מעשהו לייסר גויים ולהוכיח לאומים, ואז ישבר את השבט ומטה רשע ייכרת, ודי לנו שנדע כי הקב"ה מאריך אפו וגבי דיליה, וכל האומר הקב"ה וותרן וכו'.

במענה השלישית יצא להתווכח איתו על השאלה הגדולה ששאל (בסימן כ"ד), שהלא מצאו רשעים שהם רוצחים ושודדים בים ובמדבר ומחריבים את העולם, ולמה לא ישמידם מתחת שמי ה' כדי להסיר רעתם, ושיתקיים מין האנושי אשר ישחיתוהו, בשגם שהם גרים בחיתו יער נפרדים מבני אדם, ויוכל ה' להכריתם בחושך משכנם ולא יזיק אל הבחירה. ועל כלל השכר ועונש ששאל, אבל מכל זה הכריח איוב שהכל תלוי במערכת, אף מעשי בני אדם הבחיריים, ושהאדם מוכרח במעשהו, ועל כן לא יגיע לו לא שכר ולא עונש, כמו שלא ישלמו שכר להריחיים המתגלגלים בכוח המים ויטחנו הקמח, ולא יענשו אותם אם ירוצצו גולגולת איש הקרב אליהם.

• על זה השיב אליו, שהוא וריעיו יטעו בזה, במה שחשבו שהשכר והעונש הוא דבר זולת המעשה, שידמו שה' ציווה אל האדם והזהיר אותו במעשים ידועים מפני תועלתו, כמלך שמצווה ומזהיר לעבדיו, שהעובד עבודתו יגיע תועלת להמלך, והממרה את פיו יגרום לו נזק, ועל כן ישלם להם שכר ועונש חוץ מן הפעולה.

וכל זה טעות, שה' לא יתפעל ממעשה בני אדם, ואינו צריך לעבודתם, ומֶרִים לא יפעל אצלו שום השתנות, והוא דומה אצלם כרופא המצווה את החולה, שאם ישמע או ימרה את פי הרופא, אז השכר או העונש רצוף בהמעשה עצמה, שבה תלויה בריאותו וחייו או חליו ומותו. וכן השבר והעונש של מעשה האדם נקשר עם מעשיו עצמם, שהאיש המונע תאוותיו ותשוקותיו יהיה בריא אולם, והרודף אחרי תענוגות בשר יחלה ויוכה במכאובים, והקיבוץ המדיני אשר יתאמץ לעשות טוב וחסד ולעשות משפט לעשוקים

ולבער עושי רשעה מן הארץ יהיה בשלוה ובבטחון באין פגע רע ומשחית, ועת גזל משפט וצדק תראה במדינה, יתרבו הרוצחים והשודדים.
וכמו שהכינה ההשגחה העליונה הכנות לכל בעל חי שגם יינצל מאויביו, כמו הכלים שבם יילחם איתם, או התחבולות שבם יישמר מפניהם, וראינו ששם ה' בטבע מקצת ציפורים החלושים ליתן זמירות בלילה להיותם כולם נכונים נגד אויביהם ומבקשי נפשם, כן הכין ה' בטבע האדם, שהקיבוץ המדיני והמון בני אדם יעזרו זה את זה ויתעוררו כולם לבער החומסים והרוצחים מחריבי היישוב, ולעשות משפט וצדקה בארץ, ועי"כ יתקיים מין האנושי, כי הטובים באדם הם תמיד יותר מן הרעים, וכוחם עת יתאחדו יחד לשמור את הכלל, גדול מכוח המיעוט אשר יהיו כחייתו יער לבלע ולהשחית לגנוב ולרצוח.
ואם כן, הדין והמשפט הזה ברשעים מחריבי היישוב מסר אל בני אדם, שהם בטבעם ישמידו אותם ויבערו הרע מקרבם, ועת תתגבר הרע על הטוב, ואין דין ומשפט בארץ, ויהיו בני אדם כדגי הים, הם בעצמם עשו להם הרעה הזאת, ולמה על ה' יזעף ליבו אם איוולתם סילפה את דרכם?
ובזה רמז לו, שכל מה שבא אליו, מאיבוד קנייניו על־ידי שודדים, הוא עצמו פשע בדבר, על שלא השתדל לעשות משפט ולכלותם באשר היה לאל ידו, ואשר הוסיף להכותו מכה רבה, הוא על סכלותו שלא שם על לב לשוב מרעתו, והוסיף חטא על פשט להתלונן על ה' בדבר שהוא פשע בעצמו והכין לו מוקשי מוות.
המענה הרביעית נחלקה לשתי דיברות:
• בדיבור הראשון הודיע אמתת הדבר מה שגרם את ייסוריו, שהיה עניין נסיון, וביאר לו את העניין היטב, איך צדקו דרכי ה' בזה, עד שמה שנכתב בתחילת הספר מעניין קטרוג השטן, גילה אליהוא לבסוף, ובזה נשלם הויכוח.
• בדיבור השני הוכיחו על פניו על אשר נשא לבבו לחקור בגדולות ובנפלאות ממנו בעניין הישארות הנפש, ובעניין הידיעה והבחירה וכדומה, והראה לו כי אין האדם משיג חכמת ה' אף בדברים הטבעיים המצויים לנגד עיניו, ואף כי שסגר הדלת בעדו מלהיכנס אל הקודש פנימה להביט אל האלהים ולחקור בעניינים שאחר הטבע, שהיה ראוי לו להסתיר פניו ולבל יעלה בהר ה' לנגוע בקצהו.
ובזה נשלם הויכוח בכללו.

פסוק ב
ויחר, מספר כי אליהוא אשר לו נגלה טעם האמתי מיסורי איוב, חרה אפו בו עוד בשעת הוכוח על שתי הכתות, **שעל איוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים**, שהגם שידע בנפשו שהוא צדיק ולא ידע טעם ליסוריו, לא היה לו להכריע בזה את האמת המבואר שה' לא יעשה עולה, ולא יתיחס אליו שום חסרון, ושתהיה הנהגתו בעול הוא חסרון בשלימות האל, והיה לו לבטל הכרת החוש שידע בחוש את צדקו מפני מופתי השכל המכריעים שה' לא יעשה עולה. ובכ"ז גם.

פסוק ג
בשלשת ריעיו חרה אפו שלא היה להם להכחיש המוחש ג"כ שנודע שאיוב היה צדיק ולהרשיע את איוב שלא כדת יען שלא מצאו מענה, והיה להם לחקור למצוא טעם שיאמת את שניהם, שאיוב הוא צדיק ושבכ"ז באו עליו יסורים בצדק:

פסוק ד
ואליהו, אולם אחר שוכוחי הריעים לא ישרו בעיניו מדוע המתין עד עתה. מבאר שהטעם מה **שאליהוא חכה את איוב בדברים**, היינו שאיוב חכה והמתין עליו. הסבה היה מפני **שהם זקנים ממנו לימים** ונתן להם משפט הקדימה, והגם שהוא היה זקן מהם בחכמה הם היו זקנים ממנו בימים:

פסוק ה
וירא אליהוא, אולם עתה שראה שאין מענה בפיהם כלל ולא יכלו לגמור הוכוח אף לפי שטתם, חרה אפו ביחוד, כי עכ"פ היה להם להעמיד דבריהם לא להתנצח:

פסוק ו
ויאמר צעיר אני, שני טעמים יש מדוע שתקתי עד הנה,

- א) מצדי **כי צעיר אני לימים**,
- ב) מצדכם כי **אתם ישישים**, כי הצעיר לימים ראוי שלא יגלה דעתו כלל, ובפני ישישים מופלגים בזקנה ראוי שיחשה גם מלא ימים. ומבאר צעיר אני לימים **על כן זחלתי**, הייתי כזוחל עפר ירא להרים ראשי, ומצד שאתם ישישים **ואירא**, ומפרש **על כן זחלתי מחוות דעי** גם בפני עצמי, **ואירא מחוות דעי אתכם** מצד שאתם ישישים:

פסוק ז
אמרתי, כי עד עתה חשבתי שהחכמה תקח את התחלותיה מן החוש והבחינה, והצעיר לימים שלא נסה עדיין תולדות הימים עד שיוכל להפשיט מבחינותיו ענינים כוללים לא יוכל לדבר דבר בעניני חכמה, וז"ש כי **אמרתי** (עד עתה) **ימים ידברו**, שלדבר דבר בעניני

חכמה צריך ימים רבים שבהם נסה תולדות הימים והקורות ואז יוכל לדבר, **ורוב שנים יודיעו חכמה**, שלהודיע חכמה שהיא שטה מסודרת מוחלטת ומבוררת במופתים, לזה צריך רוב שנים, כי ימים מועטים לא יספיקו לזה, וזה באור על שני הענינים שעל ידי שצעיר הוא לימים זחל לגמרי מלדבר כי רק ימים ידברו, וגם אם לא היה צעיר לימים היה מתירא מלדבר בפניהם שהם ישישים ואתם תמצא חכמה ברורה:

פסוק ח

אכן, עתה ראיתי שלא כן הוא, שהחכמה לא תקח התחלותיה מן החוש והנסיון, רק דעי התבונה צפונים ברוח האדם, ונמצא ברוח האדם אמתיות טבועות בקרבו ברוח אלהים, נחלה הם לו מצד שורש נפשו, וגם הצעיר לימים ישאב מים ממקור רוחו ברוח ה' עליו, ראיתי שהחכמה **היא רוח באנוש**, הוא רוח נאצל ממרום נטוע בו ממקור נשמתו, **ונשמת שדי תבינם**, הנשמה שהיא חלק אלהי ממעל היא תשפיע את הבינה על האדם, שבה יבינו את האמתיות ויוציאו דבר מדבר, ולכן החלטתי עתה, כי.

פסוק ט

לא רבים יחכמו, כי להאומרים שהתחלות החכמה ויסודותיה הם החוש והנסיון, תתברר החכמה על ידי רוב המעיינים, שכ"א סומך על נסיונות של חברו ומצרפם להוציא מהם חקים כוללים, אבל לפי דעתי עתה **לא רבים יחכמו**, כי הרוח יחול באיש אחד מיוחד איש אשר רוח בו, וכן לדעה הקודמת תהיה הבינה להוציא דבר מדבר עפ"י חקי החכמה, תלויה בזקנים שנסו חכמות רבות והתמידו בחקירות ועיונים, אבל לפי דעתי עתה **לא זקנים יבינו משפט**:

פסוק י

לכן אמרתי עתה, **שמעה לי**, שהגם שאין אתי נסיונות מתולדות הימים ובחינות החושים, **אנכי אחוה דעי**, שהם הדעות האמתיות הטבועים בנפש, שאין שרשם מהבחינה והחוש, וזה אוכל **לחוות גם אני**, אף שאני צעיר לימים, כי נח עלי הרוח להשכילני את האמתיות ברוח ה':

פסוק יא

הן, ר"ל הנה כבר יצאתי ידי חובתי בכל הפרטים, כי לפלס את דברי חברו ולחקור את דעתו, צריך,

- א) שישמע את הצעותיו ואת התולדות אשר יוליד בשכלו,
- ב) צריך לעלות עד ההקדמות והשרשים שמהם יוציא את התולדות,
- ג) צריך לשמוע את כל דבריו מראש ועד סוף, וכ"ז עשיתי,

• א) **שהוחלתי לדבריכם** ושתקתי עד שגמרתם כל דבריכם,
• ב) **אזין עד תבונותיכם**, שהטיתי אזני עד ראש ההקדמות ושרשם התבוניים, כי המושכלות הראשונות שעליהם יבנו בניני החכמה להוציא מהם היקשים ותולדות, מוצאם ממקור התבונה,
• ג) **עד תחקרון מלין**, שהמתין עד חקירותיהם ותולדותיהם והוצאותיהם, עד חקרו כל החקירות ובארו ופרשו דבריהם בכל הפרטים היוצאים מהם:

פסוק יב

ועדיכם אתבונן. עוד זאת שלא לבד ששקל ואזן וחקר דבריהם בעצמם. גם ע"ז שם לב להתבונן על היחוס שבין הדברים ובין המדבר, כי לפעמים יפלסף החוקר עפ"י שטה אחת אשר הוא מחזיק בה, ועפ"י הקדמות והצעות ידועות לפי שטה זו, הגם שאינם מוחזקים לחוקרים אחרים המחזיקים בשטה אחרת, ועז"א ועדיכם אתבונן, ובכ"ז ראיתי **כי אין לאיוב מוכיח**, שכל דבריכם לא יספקו להוכיח לאיוב ולברר הפך טענותיו, ולא זאת כי לא נמצא **מכם אף עונה אמריו**, שיוכל לענות לו דבר כענין, הגם שלא יוכל להוכיח ולברר לאיוב עצמו במופתים ברורים, שיוכל לענות לו עכ"פ במופתי הנצוח:

פסוק יג

פן תאמרו, ר"ל וכי תוכלו לאמר בזה **מצאנו חכמה**, דהיינו בזה השבנו עליו ונצחנו אותו, במה שאנו משיבים לו, לאמר "**אל ידפנו לא איש**", שהאל אשר ידפנו אינו איש, כי זאת היה עקר תשובת שלשת הריעים, שטענו האל אינו איש, הלא האל לא יצוייר לו חסרון רצון חכמה או יכולת, ולא קנאה ומאוס חסרונות שנמצאו אצל אנשים, או מה שאמרו שאין אנו משיגים הנהגת האל (כצופר), או שהאיש א"א שיזכה נגד האל (כטענת אליפז), שכל טענותיהם היה שהאל אינו איש, וכי זה חכמה ובזה ינצחו את איוב?:

פסוק יד

ולא ערך אלי מלין. אלי לא ערך איוב מלים כלל, ר"ל המלים שהם מורים על המושגים שבם ילביש את וכוחו, אינם ערוכים אלי כלל, כי לי יש שטה אחרת בהתחלת החכמה ויסודותיה, וע"ז צריך לו לדבר במלים אחרים, וגם **באמריכם לא אשיבנו**, האמרים שגבלתם בטענותיכם על השאלה של צדיק ורע לו, גם בזה דעתי נפרדת מדעתכם ואמרי משונים ממאמריכם:

פסוק טו

חתו, ר"ל איך אשיב לו בשטתכם ובמליכם, הלא נמצא מהם מן הריעים אשר **חתו ולא ענו עוד**, הוא צופר, שהוא לא השיב כלל בפעם השלישית, ומהם **אשר העתיקו מהם**

מלים, הוא בלדד, שהגם שענה בפעם השלישית, ענה מענה קצרה, שלא היה לו מלים להלביש את דבריו בארך, רק רמז ברמז לבד, כי המלים שבהם ילביש את וכוחו נעתקו ממנו:

פסוק טז

והוחלתי, ובכ"ז לא עניתי תיכף והחרשתי, כי חשבתי פן אחרי שינוחו מעט ישובו ויתחילו הוכוח שנית, לכן **הוחלתי** עד שידעתי בבירור **כי לא ידברו עוד**, כי הלא **עמדו** מן הארץ, **ולא ענו עוד**, וזה סימן שנפסק הוכוח מכל וכל, כי כל זמן הוכוח ישבו אתו לארץ:

פסוק יז

לכן אענה אף אני,

- א) **שאענה חלקי**, אשר כל אחד י"ל חלק בהוכוח, ואתם כבר דברתם החלק שלכם, אענה את החלק שלי,
- ב) **אחוה דעי**, שטתי היא שיש דיע, דהיינו מושכלות ואמתיות הטבועים בנפש, שלא באו אליה על ידי העיון וההיקשים רק הם נתונים בה לנחלה ממקור מחצבתם ומאת ה':

פסוק יח

כי מלאתי מלים שהכינותי את המליצות ואיכות הדבורים, והם רבים עד שאני מלא מלים, וגם **הרוח** התבוניי השוכן בהמלות והדבורים **יציק את בטני** כי הוא מבקש לצאת:

פסוק יט

הנה בטני כיין לא יפתח שהרוח התוסס ביין ועצור בו רוצה לצאת, ואם האוב ישן וחזק יוכל לעצור ולכלא את הרוח והיין, אבל אם הוא **אוב חדש יבקע**, וכן אני שעדיין לא הרגלתי לעצור את דברי יבקעו דברי לחוץ, ולכן.

פסוק כ

אדברה וירוח לי,

- א) כדי שירוח לי מפני הרוח המציק,
- ב) שרק אם **אפתח שפתי אענה**, כי שפתי ידברו מעצמם, שהכל ערוך:

פסוק כא

אל, וכן לא אעצור מלי מפני נשיאת פנים לאיוב ולריעיו, כי **לא אשא פני איש**, וכן לא אעצור מפני שאכנה אל אדם, לתת לו כבוד ויקר ושלמות יותר מהראוי לו, **כי לא אכנה**:

פסוק כב

כי, שיעור הכתוב **כי לא ידעתי אכנה עושני כמעט ישאני**, שאף להעושה והבורא לא ידעתי לכנות ולתת לו תארים יותר מהראוי, ואם אכנה כמעט, ישאני ויעבירני מן העולם:

פרק לג

פסוק א
ואולם שמע נא איוב מלי, שהם המליצות והמלות הפרטים, וגם **כל דברי האזינה**, שהוא כל הוכוח עד סופו, כי עקר תשובתו בא בסוף דבריו:

פסוק ב
הנה נא פתחתי פי, עתה רק פתחתי הפה להוציא לחוץ מה שכבר **דברה לשוני בחכי** הלשון כבר דברה בחכי כ"ז מאז ביני לבין עצמי, ועתה פתחתי פי להוציא הדברים לחוץ:

פסוק ג
ישר לבי אמרי, ואמרי לא נאמרו כדי לנצח רק הם יושר של לבי, (ור"ל שלא לבד שהם מוסכמים עם שכלי, כי הם מוסכמים גם על לבי, שהלב מציין החפץ והרצון, ולפעמים יושר של השכל אינו יושר של הלב, שלב האדם וחפצו ירצה דבר ששכלו לא יסכים עליו, אבל אמרי הם יושר לבי ג"כ), **ודעת**, שיעורו **ושפתי דעת ברור מללו**, שלפעמים לא יוכל להמתיק בשפתיו כל אשר במחשבתו, וביחוד בהשגות הבלתי ברורים כ"כ ובדברים הנעלמים משכל האדם, שמוכרח לדבר בם במשלים וחדות, כמ"ש הרמב"ם בהקדמת המורה, אבל שפתי הם מללו דעת ברור, ורצה לומר,
- א) שהדברים מסודרים אצלו גם טרם יוציאם בשפתיו,
- ב) שלבו מסכים עם דבריו,
- ג) שלא ילביש דבריו במשלים רק ידבר דברים ברורים:

פסוק ד
(ד-ה) **רוח**, אחר שבאר מעלת דבריו עצמם שב אל מעלת המדבר, ולפי שטתו המדבר בו הוא האל עצמו, שהוא נטע בנפשו האמתיות מתולדתה מראשית, והדעים האלהיים שתולים בטבעה, לא מוצאים ע"י החוש והבחינה, ובזה הוא עומד במקום האל ותחתיו, עפ"ז משיב לו על מה שבקש בסוף הוכוח הראשון (י"ג כ"א), כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני וקרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני, ע"ז משיב לו הנה אנכי אעמוד להתוכח עמך ולהשיב לך תחת האל ובמקומו, כי אנכי ראוי לטעון תחתיו,
- א) מצד שאני יציר כפיו **כי רוח אל עשתני**,
- ב) מצד שגם קיום חיי והתמדתם הוא רק ע"י ה' המחיה אותי בכל רגע, וזה **ונשמת שדי תחייני**, באופן כי רוח ה' נטוע בי בין מצד בריאתי בין מצד חיי והתמדתם שנשמתו אשר בי היא תחייני, (גם היה דעתו שהרוח חל באדם בעודו בבטן, והוא העושה וגומר את הגוף ומלביש אותו לפי מדת הרוח כהדין קמצא דלבושיה מניה וביה, וא"כ נשמת ה'

שהיא הנשמה האלהית האצולה ממרום והיא בת אלהים תחייהו) ובה נטועים הדעים האלהיים וההשכלות האמתיות אשר הם בה מתולדה מצד האלהות שלה, ומצד זה היא כאלהים, וחכמתו היא חכמת אלהים, ופיו כפיו ודבורו כדבורו, ויוכל לעמוד תחתיו ולהשיב תשובה במקומו, כי מה שאמרת שאתה רוצה שבעת שיתוכח האל עמך לא יבעתוך לא יראת הרוממות ולא פחד ענשו כמ"ש כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני, זה לא יצוייר אם יתוכח עמך ה' בעצמו אשר לא יראהו האדם וחי, משא"כ אם אתוכח אנכי עמך, אז.

פסוק ו

הן אני כפיך לאל, ר"ל כדבר פיך לאל, הדבר שבקשת בפיך שהאל המתוכח עמך יהיה מורגש לחושיך ובלתי מפחידך לא באימה ולא בפחד עונש, כן אני בעבור האל, אנכי העומד תחת האל אהיה מורגש לחושיך, כי **מחומר קרצתי גם אני**, וכן.

פסוק ז

הנה אימתי לא תבעתך שהיא יראת הרוממות **ואכפי עליך לא יכבד** שהוא יראת העונש:

פסוק ח

אך מה **שאמרת באזני**, (הוא מ"ש שם באותו סימן כמה לי עונות ופשעים וכו' ותשם בסד רגלי), **וקול מלין אשמע**, ר"ל ואני מבין שהיה כונתך בזה, שאתה אומר.

פסוק ט

זך,

- א) שלא פשעתי בפועל,
- ב) שגם אם היה במחשבתי איזה עון, אין העון מתיחס אלי, כי הידיעה הקדומה מכרחת את הבחירה והאדם מוכרח במעשיו, וא"כ **חף אנכי** והעון אינו מתיחס לי, רק.

פסוק י

(י-יא) **הן תנואות עלי ימצא**, שישים לי עלילות, כאילו יש לי בחירה להניא ולבטל את ידיעתו וגזרתו הקדומה, וע"כ **ויחשבני לאויב וישם בסד רגלי**, וכ"ז הוא הלשון שאמר שם באותו מאמר, למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך ותשם בסד רגלי:

פסוק יב

הן זאת לא צדקת אענך, ר"ל **אענך כי לא צדקת בזאת**, במה שאתה אומר **כי ירבה אלוה מאנוש**, מה שאתה אומר שהאלהים יבקש מן האדם דברים רבים וגדולים רב מכדי כחו ויכלתו, זה אינו אמת, כי באמת העבודה שיבקש ה' מן האנוש לא ירבה ממנו, שלא יבקש ממנו דברים רבים ועצומים, רק כפי כח האדם, כפי מה שיוכל לעבדהו מצד שהוא

בעל חומר, ולא יעליל עליו עלילות שיעבדהו כאחד מצבא מרום, וכ"ש שיענישהו על ענינים שאין בכח האדם לעשותם, כפי דעתך שהאדם מוכרח במעשיו, ובכ"ז יענישהו ה' עליהם, בכ"ז לא צדקת:

פסוק יג

מדוע, ומה **שריבות אליו** וטענת נגדו, **כי כל דבריו לא יענה**, מדוע לא יענה ויודיע את דבריו, וכמ"ש וקרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני למה פניך תסתיר, גם זה אינו אמת,

פסוק יד

כי באחת ידבר אל, שה' ידבר אל האדם ויודיעהו את הגזרה החרוצה עליו על ידי עונותיו כדי שיזהר וישוב בתשובה, שהוא ההודעות שיבואו ע"י חלום, כמו שיבאר, **ובשתים** ידבר, אם **לא ישורנה**, מי שלא יראה וישים לב על הדבור האחד, ידבר עמו באופן אחר, שהוא ההודעה ע"י חולי ומכאוב, שהוא ג"כ אזהרה שישוב בתשובה, ומבאר הדבור הראשון הוא.

פסוק טו

בחלום חזיון לילה, וזה בשתי פנים או בחלום אמתי שתחול ההודעה האלהית על הכח המדמה להודיעהו את העתיד לבא עליו, או בחזיון לילה, שרואה איזה חזון ומראה בעת השינה, המורה על העתיד, ומפרש החלום בא **בנפול תרדמה על אנשים**, שהוא בעת השינה העמוקה, והחזיון לילה בא **בתנומות עלי משכב** בעת שאינו בתרדמה עמוקה רק בתנומה קלה נים ולא נים, שאז יראה איזה מחזה:

פסוק טז

אז, שע"י החלום והחזון **יגלה אזן אנשים**, להודיעם הגזרה השמיימית, **ובמוסרם יחתום**, ר"ל בכח המוסרי המוטבע בנפש האדם, והיא כח נפשי אשר תעוררהו אל המוסר (דאס מאראלישע געפיהל), על ידי כח זה יתעורר להתפעל מן החלום ולבקר את מעשיו, שהרגשת המוסר הנטוע בנפשו תנבא לו ע"י התפעלות החלום, שיצא מגדרי המוסר, ובזה ידמה כאילו החלום כותב את הדברים על לוח נפשו, וכדי שיאמין שהמכתב הלז מכתב אלהים חרות על הלוחות, יניח הכח המוסרי שבנפשו את חותמו עליו לאשר ולקיים את אמתת המכתב, ר"ל שירגיש בטבע נפשו שחטא ושהוא מותרה ממעל:

פסוק יז

להסיר, ובהחלום הזה יעוררוהו מלמעלה,

- א) **שהאדם יסיר** ויעזוב איזה מעשה לא טוב,

• ב) **שגוה מגבר יכסה**, שאם יתגלו ויעלו על הלב ציורים רעים מתכונות ומדות הטבועים בעומק הנפש, שנפש האדם טבועים בה כל המדות טובים ורעים, והם טבועים במצולותיה, והרוח יעלה הציורים מעומק הנפש אל הלב ואז יתעורר לעשות ולפעול כפי מדה או תכונה זו, ואם יעלו **מגוה** היינו מפנימית הנפש ציורים רעים, כמו גאוה כעס נקמה אכזריות וכדומה, והוא נמשך אחרי המדות רעות האלה להתנהג כפי מדתם, יעוררהו החלום שיעזוב המדות הרעות האלה ויטביע אותם אל מצולות תהום הנפש וישארו מכוסים ממנו בל יעלו עוד על לבו, ויכסה מן הגבר את הגוה, שהיא המדה שמשכנה בגו הנפש, ותשאר רק תכונה לא מדה לפעול על פיה:

פסוק יח

יחשך וע"כ **יחשוך נפשו** הרוחניית **מני שחת** בל תשחת נפשו, והיא הצלת הנפש מעונש נפשי, **וחיתו** יחשוך **מעבר בשלח**, הוא מיתת הגוף:

פסוק יט

והוכח, עתה מבאר מ"ש ובשתים לא ישורנה, שמי שלא שר והביט את החלום ולא שת לבו אל הודעה זאת, ידבר עמו ה' ע"י הודעה אחרת, כי אז **הוכח** מה' (בא לו תוכחה ומוסר) על ידי מכאוב על משכבו, **וריב של עצמיו הוא** ריב **איתן**, שנשבת שלום הגוף, ויתגברו כחות המתפעלים על הכחות הפועלים, עד כי.

פסוק כ

וזהמתו חיתו לחם, שגם לחם חייתו מזוהם ונתעב בעיניו, ר"ל לחם הצריך אל חייתו, **ונפשו** (תזהם) גם **מאכל תאוה**, מאכל שהיה מתאוה אליו תמיד:

פסוק כא

יכל, **בשרו יכלה למראית** העין, כאלו העין רואה כלות בשרו שמתמעט כל רגע, **ושפו**, יעתקו ממקומם, **עצמותיו אשר לא נראו** עד הנה שהיו מכוסים בבשר, עתה יעתקו מן הפנים אל החוץ, שע"י הרזון נראו עצמותיו לחוץ:

פסוק כב

ותקרב, עד יגיע קרוב אל המות, בין הנפשי **שתקרב לשחת נפשו**, בין הגופני **שחיתו** תקרב **לממיתים**:

פסוק כג

אם יש, אז יש לו תקנה להנצל מן המות באחד מג' פנים,

• א) ע"י זכיות, **אם יש עליו מלאך**, אם נמצא לו בעצמו זכות ע"י מעשיו הקודמים שעשה איזה מצוה שראוי שינצל בעבורה ממות, והזכות הזה קורא מלאך, כי הוא ילך במלאכות

ושליחות ללמד זכות עליו, ואם המלאך הזה **מליץ אחד מני אלף**, ר"ל שהמצות שהזמין ה' לפני האדם שהם יליצו עליו טובות הם כמה אלפים, ואם מן האלף מליצים וזכיות שהכין ה' אל האדם לזכות בהם ימליץ המלאך אחד מהם (ר"ל הגם שקיים רק מצוה אחת ממצות ה' הרבים מאד), והמלאך ימליץ **להגיד לאדם** הזה החולה את **ישרו** וזכות שלו, עי"כ.

פסוק כד

ויחננו ה', **ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר**, שהזכות הזה הוא כופר נפשו ועל ידו יפדה ממות, ואז.

פסוק כה

רטפש בשרו מנער, בשרו יטפש וירבה מנוער, כאלו תתעורר עליו הנערות, כאילן השב לצמוח שנית מחדש בכח חדש, כאלו יתחילו ימי הנעורים שבם צמח הגוף, ומן הנוער ישוב לימי עלומיו ובריאתו:

פסוק כו

יעתר,

• (אופן ב') יזכה ע"י תפלה, אם **יעתר אל אלוה** וירבה בתפלה עד **שירצהו**, **וירא בפניו בתרועה**, שנפשו תתרועע ותתחבר אל האלהים בדבקות הנפש, וגם בזה **ישיב לאנוש צדקתו**, הגם שעד עתה היה רשע בדינו, ישוב להיות צדיק, ויצא זכאי בדינו כמו שהיה קודם שחטא, ע"י תשובה ותפלה:

פסוק כז

ישור,

• (אופן ג') אם חטא בדברים שבין אדם לחברו, שבזה אין מועיל תפלה וחרטה על החטא, בזה יש לו תקנה אם ישיב את הגזלה אשר גזל וכל מה שחטא נגד חברו, וז"ש **ישור על אנשים**, שצריך לישר העולה והעוות שעוות נגד אנשים, שנגד העולה יעשה נגדו את הישר, להשיב עשקו וגזלתו, ואח"כ **יאמר חטאתי**, שיתודה בין על החטא ובין על הזדון שהוא המחשבה ועוות השכל שנקרא עון, שעז"א **חטאתי**, שחטאתי בפעולות, **וישר העויתי** בשכל ובמחשבה, ועי"כ **ולא שוה לי**, שכמו שהייתי עקום ונלוז ונוטה מן השיווי ויושר, כן לא נמצא השיווי בגופי, ונחליתי ע"י נטיית שיווי הגוף ושיווי מזגו וכחותיו, וע"י שלשה אופנים אלה תשובה תפלה וצדקה שהם מעבירים את הגזרה, עי"כ.

פסוק כח
פדה נפשו מעבור בשחת, היא הצלחת הנפש הרוחנית, **וחיתו באור תראה** היא חיי הגוף באור החיים:

פסוק כט
(כט-ל) **הן כל אלה**, ההודעה ע"י החלום, וההודעה ע"י חולי, **יפעל אל פעמים שלש עם גבר**, ר"ל כמה פעמים, על התכלית כדי **להשיב נפשו** הרוחנית **מני שחת**, **ולאור באור החיים** הגופנים:

פסוק לא
הקשב איוב שמע לי, כי גם לאיוב הגיעו הודעות כאלה תחלה ע"י חלומות, כמ"ש כי פחד פחדתי ויאתיני, שראה כבר בחלום את העתיד לבא עליו ויפחד ממנו, ואח"כ ע"י חולי, **החרש ואנכי אדבר**, רק.

פסוק לב
אם יש מלין אם יש לך תשובה על דברי, **דבר**, **כי חפצתי צדקך**, שאיני רוצה לחייבך דוקא, כי רצוני הוא שתזכה בהשפטך, אבל רק אם יש מלים ותשובה נכונה, אבל.

פסוק לג
אם אין. אם אין לך תשובה נכונה, טוב יותר **שתחרש ואני אאלפך חכמה**:

פרק לד

פסוק ב
שמעו חכמים מלי, בא להתוכח עמ"ש איוב (בסי' ט') שא"א שתצא ההנהגה האישיית מאת ה', שא"כ יתיחס אליו עול במה שיגיע רע להצדיק, ומזה הוכיח שאין ה' משגיח על אישי בני אדם הפרטיים, רק מסר את הנהגתם אל המערכת ומאתה תצא העולה הזאת אשר לא תבחין בין צדיק לרשע. ועל מה ששאל בלדד שהלא א"כ זה עצמו עול שמסר את ההנהגה אל המערכת אשר היא תכלה צדיק תמים בחנם. על זה השיב שזה אינו רע בערך ההויה הכוללת. ושגם אם יפסד כל כדור הארץ ע"י חיוב הטבעי הכולל ויגוע כל בשר יחד כצדיק כרשע. אין זה עול מצד קיום המציאות הכללי. שברא עולם ההויה וההפסד שהארץ וכל אשר בה כנרגיר חול בערך המציאות כולו. וע"ז בא אליהוא להראות ההטעיה שיש בדברים אלה. ואיך נמצא בו סתירה מניה וביה:

פסוק ג
כי אזן, כמו **שהחיך יטעם את האוכל** ויבדיל מר ממתוק. כן **תבחן האזן את המלים** להבדיל בין האמת ובין השקר:

פסוק ד
משפט. הרוצה להחליט איזה דבר צריך שיעמוד על יסוד אחד לא יסור ממנו. לא שידלג על שתי הסעיפים. ושיאמר דבר שהוא סותר את עצמו. כמו שהוא בדבר איוב כמו שיבואר. וז"ש **אנחנו צריכים לבחר משפט אחד**. למשל שנניח שא"א שה' יעשה עול. או שנניח בהפך שזה אפשר. ובזה **נדעה בינינו מה טוב**. לא שנדלג על שני משפטים שהם סותרים א"ע:

פסוק ה
(ה-ו) **כי אמר איוב**. התחיל לחזור דברי איוב וחלקם לשתי חלוקות.
• א) מה שהניח איוב שאחר שהוא צדיק ונלקה בלא משפט וא"א שה' יעשה עול. מוכרח שלא יצא דבר זה מאת ה' כלל וע"י משפטו. רק יצא ע"י מזלו הרע וחיוב המערכה. כי אין ה' משגיח על הפרטים. וז"ש **שאיוב אמר**, אחר **שצדקתי**, ובכ"ז **אל הסיר משפטי**, ויסרני בחנם. א"כ **על משפטי אכזב**. אכחיש ואכזב את הדובר שהיה זה במשפט. שזה דבר שא"א. כי הלא **אנוש חצי בלי פשע** וזה שלא במשפט. ומזה מבואר שלא יצא זה מאת האל השופט. שהוא לא יטה משפט. רק שהיה זה ע"י המערכה ושלא עפ"י משפט. כן אמר איוב:

פסוק ז
(ז-ח) **מי גבר**. על זה משיב לו. וכי יתכן **שגבר כאיוב** (איש גדול כמהו). **ישתה לעג כמים וארח לחברה עם פועלי און**. ששותה לעג להלעיג על פנות האמונה בדברים של הבל. ובזה עושה ארח ודרך כבושה להתחבר עם פועלי און. שאחר שמכחיש ההשגחה והמשפט האלהי א"כ כל אחד יעשה מה שלבו חפץ. אחר שאין אלהים שופטים בארץ ולית דין ולית דיין:

פסוק ט
כי אמר. עתה מבאר סוף דברי איוב והסתירה שיש בדבריו.
איוב אמר אלה הדברים, הלא ראינו **שלא יסכן גבר ברצותו עם אלהים**. שבמה שהוא מרוצה עם אלהים ועובד אותו לא יגיע לו שום תועלת. (וזה הוכיח מהיסורים שבאו עליו הגם שעבד את ה'):

פסוק י

לכן, (כ"ז מדברי איוב). שאמר אחר שבמה שילך עם אלהים לא יועיל לו להסיר מעליו חצי הפגעים. וזה נגד המשפט והיושר, **לכן שמעו לי אנשי לבב** מה שאני מחליט מזה, אחר שזה מוסכם מהשכל כי **חלילה לאל מרשע ושדי מעול**. ובודאי השכל מחייב.

פסוק יא

כי פועל אדם ישלם לו. (ולא לבד שישלם לו את פעולתו. כי ראוי **שכארח איש ימציאנו**. שלא ימציא לו גמולו וענשו כארח אלהים רק כארח איש. ר"ל שלא יעליל עליו שרוצה שיעבדהו לפי גדולת ה' שהוא בלתי ב"ת. רק שימציא לו את פעלו כפי ארחו ודרכו של איש. שהוא בעל חומר. וראוי שידע חלישת כחו ואת יצרו ולא יכביד עליו יותר על כחו). כ"ז מוסכם מן השכל. וא"כ יפלא למה לא יסכון גבר ברצותו עם אלהים? ולמה לא ישלם לו גמולו. הלא חלילה לאל מרשע? מזה הוכיח שהמשפט הפרטיי האישיי אינו יוצא מאת ה'. כי הוא אינו משגיח על הפרטים. רק מסר הנהגה זאת אל המערכת שהיא לא תבדיל בין צדיק לרשע. ואחר שהנהגה זו היא לצורך כללות המציאות שהוא עולם ההויה וההפסד הכללי. א"כ.

פסוק יב

(יב-טו) **אף אמנם אל לא ירשיע אם יגוע כל בשר יחד**. א"כ אף שיחוייב לפי סדרי המערכה שיחרב כדור הארץ בכלל ועמו **יגוע כל בשר יחד**. דהיינו כל החי על פני האדמה.

וכל האדם על עפר ישוב, בזה **לא ירשיע ולא יעות משפט**. אחר שהוא לצורך המציאות הכללי שכל הארץ הוא כאין בערך המציאות כולו. כי **מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כלה**. אחר שהוא ברא את המציאות בכלל. שהארץ רק כחול הדק נגדם. וא"כ **אל לא ירשיע ולא יעות משפט אם ישים אליו לבו ויאסף אליו את הרוחות והנשמות**. שנתן לכל החי אשר על הארץ עד **שיגוע כל בשר יחד**. כ"ז לא יהיה רשע או עוות משפט. כי הוא לצורך העולם ההויה וההפסד הכללי. כ"ז מדברי איוב:

פסוק טז

ואם בינה. ע"ז משיב אליו. אם תבין היטב.

שמעה זאת והאזינה לקול מלי ותראה איך דבריך סותרים א"ע. כי רצית להצדיק את ה' במה שיבואו רעות בחנם לאיש אחד צדיק. במה שתאמר שהרעות לא יצאו מהשגחתו רק ע"י המערכה. והלא בזה תיחס אליו עול יותר גדול. מה שמסר כלל ההנהגה אל המערכה אשר היא תעשה רעות לא לצדיק אחד לבד. כ"א לכלל האנשים. כי לא תבחין

כלל בין הזכאי והחייב, ואיך תאמר שה' לא עשה הרע הפרטי הזה להצדיק הפרטי ביחוד, רק עשה רע כללי לכל בני אדם כולם. שעל זה תגדל השאלה יותר. כי הלא נשאל.

פסוק יז

האף שונא משפט יחבוש. האף עול זה יעשה שלא לבד שלא ישלם לצדיק כמפעלו. רק שעשה לחובש ומושל על העולם את מי שהוא שונא משפט. דהיינו את המערכה והמזל שהנהגתה רק עפ"י הטבע לא עפ"י המשפט. שזה עול יותר גדול, **ואם צדיק, כביר תרשיע**. ואם בזה יהיה ה' צדיק. במה שתרשיע אותו כביר. ר"ל הרבה. שתחת שתחלה היה התלונה רק על מה שעשה רע לצדיק אחד שלא כדין. תרשיע אתה אותו כביר שעשה רע אל הכלל במה שמנה עליהם מושל השונא משפט שהוא המערכה. שתהיה כלל ההנהגה שלא במשפט. האם בזה תצדיק את ה' שיהיה צדיק?:

פסוק יח

(יח-יט) **האמור** מסביר הדבר במשל. אם נמצא מלך עריץ שעשה רעות לאיזה נדיבים פרטיים שלא כדין, וכאשר יאמרו שהוא רשע מצד מעשיו אלה שעשה אל הנדיבים. וכי יבוא איש אחד ללמד עליו זכות. שלא להנדיבים היחידים לבד עשה זאת. רק הנהגתו עם כלל העם דל או נדיב כולם שוים בעיניו לעשות עמהם כרצונו. באשר הם כולם עבדיו וקניניו וכטוב בעיניו יעשה עמהם. וכי בתשובה זאת יצדיק את המלך. הלא בזה עוד יגדיל את חטאו למעלה ראש, וז"ש **האמור**, וכי יאמרו ללמד זכות על **מלך בליעל אשר הוא רשע אל נדיבים**. שעושה מעשה רשע אל נדיבים. האמור ללמד עליו זכות שהוא **לא נשא פני שרים ולא נכר לפניו שוע לפני דל** מפני **שכולם מעשה ידיו**. והם כולם כאין בעיניו. הבזה יצדיקו את הבליעל הזה? הלא בהפך:

פסוק כ

רגע ימותו. העם של מלך הזה. הגם שידעו שברגע ימותו בקומם למרוד בו. בכ"ז ימסרו כולם את נפשם להעבירו מממשלתו.

ובחצות לילה יגועשו העם כולו **ויעברו** וימרדו, **ויסירו את האביר** הזה **לא ביד**, ר"ל בקלות גדול. כי כולם ימרדו בו להסיר את רעתו מהם. וא"כ איך תצדיק בזה את מלך העליון במה שתאמר שאינו עושה עול נגד נדיבים יחידים רק לכל בריותיו. יען שכולם מעשה ידיו וכולם שוים לפניו ולכן לא ישגיח על פרטי ענינם ומסרם ביד עבדיו האכזרים שרי המערכת לעשות עמהם כרצונם?.

פסוק כא

כי עיניו. עתה משיב נגד מה שטען על הצלחת הרשעים. ועל שאין ה' מענישם בפרהסיא. כדי שיכירו הכל כי יד ה' עשתה זאת. משיב שיש הבדל בין בשר ודם המיסר את המורדים בו שממהר ליסרם תיכף משני טעמים.

• א) מצד חסרון ידיעתו. שאינו יודע תמיד מי החוטא נגדו ובמה חוטא. ולכן כשיודע לו איזה חטא ומרד ימהר להענישו טרם ידיח עליו את הרע והוא לא ידע להזהר ממנו.

• ב) מצד קוצר היכולת. שמתירא פן יברח או יסתר ממנו ולא יוכל להענישו. לא כן אצל ה' שלא שייך שימהר להענישו מפני שלא ידע את החוטא.

כי עיניו על דרכי איש. ר"ל שמשגיח תמיד בין על דרכי נפשו ומחשבותיו ומדותיו. בין על הפעולות כי **כל צעדיו יראה**. וכן אין חשש שיסתר אח"כ מענשו, כי.

פסוק כב

אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און שיסתרו שם מענשו ושלא יראם וימצאם שם. וא"כ האדם הדורש על הנהגת ה' בעונש הרשעים די לו בשידע שני דברים אלה.

• א) שה' רואה ומשגיח ויודע מעשה הרשעים.

• ב) שיש בידו תמיד יכולת להענישם. ומה לו להאדם לתת עצות להמנהיג העליון איך ומתי ובאיזה אופן יענישם. וז"ש אחר שידעת שה' יודע דרך רשעים ושיענישם בהכרח. א"כ.

פסוק כג

לא על איש ישים עוד. לא שם דבר זה על איש. היינו שאינו מוטל עליו.

שיהלך אל אל במשפט לטעון אל ה' ולשפוט כנגדו. לאמר.

פסוק כד

(כד-כה) **ירוע**. שראוי ע"פ המשפט **שירוע** וירוצץ רשעים **כבירים אין חקר**, **ושיעמיד** אנשים **אחרים** שאינם רשעים **תחתם** ובמקומם. וזאת יעשה כדי **שלכן יכיר מעבדיהם**. שבזה יסבב שכל העולם יכירו העונש של מעשי הרשעים וקיבול שכר עבודתם שעבדו לרע. ר"ל שיהיה רעש הארץ במקום שעומדים שם צדיקים ורשעים ביחד. וה' ישגיח בהשגחתו הפרטיית שכל הרשעים שימצאו שמה יאבדו ברעש ותרוצץ גולגלתם וכל הצדיקים שימצאו שם יעמדו וישארו במקומם. ואז יראו כולם שיש השגחה ושיש הבדל בין צדיק ורשע. וה' לא עשה כן לאבד את הרשעים באופן נגלה כזה. רק **והפך לילה וידכאו**. שלא דכאם ביום ובגלוי להכיר מעבדיהם רק הפכם ודכאם בלילה ובצנעה. וזה עשה.

פסוק כו

תחת רשעים ספקם. במקום שיש שם רשעים שה' רוצה שישאר ספק בלבם. ולא יתברר להם בגלוי שה' מעניש את הרשעים. (כי רצה שהרשעים יסתפקו בגמול ועונש כדי שיהיה מקום לבחירה ולשכר ועונש). ולכן השאיר להם ספק **במקום רואים**. שבמקום שיש רואים לא הענישם. שאז יסתלק הספק וידעו בבירור שיש עונש וייראו לעשות רע ולא יהיה מקום לבחירה. ומטעם זה כשרוצה להענישם יעניש ויהפך אותם בלילה ובסתר:

פסוק כז

אשר. ואשר על שאינו מעניש את הרשעים בגלוי לעיני רואים ונשאר הספק על ההשגחה **על ידי כן סרו מאחריו**. ועל כן מלא לב בני אדם לעשות רע.
וכל דרכיו לא השכילו. שאין מבינים זאת שהסתיר עונש הרשעים בכונה כדי שלא יבינו ושישאר מקום לבחירה. ועי"כ גרמו.

פסוק כח

להביא עליו צעקת דל. שהדל הנרצח והנעשק מן הרשעים האלה צועק על ה' ומתרעם מדוע לא יעניש ה' את הרשע. ומדוע לא יציל את הדל מידו. שהיא השאלה ששאל איוב (בסי' כ"ד)שהלא יש רשעים מחריבי הישוב ונפש חללים תשוע ואלוה לא ישים תפלה. אבל האמת הוא **שצעקת עניים ישמע**. וגם ע"ז יש תירוץ. שלפעמים הרשע הוא שבט אפו של ה' להעניש בני אדם על רעתם. כמ"ש הוי אשור שבט אפי. ולכן אינו מענישו ועוד יתן לו עז וחיל עד שיכלה הזמן המוגבל מאתו ליסר גוים ולהוכיח לאומים. כמ"ש והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו בהר ציון ובירושלים אפקד על פרי גודל לבב מלך אשור. וז"ש.

פסוק כט

(כט-ל) **והוא ישקט**. שיעור הכתובים **והוא ישקט ממלוך אדם חנף ממוקשי עם ומי ירשיע**. ר"ל שה' הזמין שימלוך אדם חנף שירגיז וירעיש הארץ. או שהזמין מוקשי עם. שרשעים רבים יקומו להיות למוקש אל העם. רוצחים ושודדים ומחריבי הישוב. כדי להעניש בהם את העולם ולהיות שבט אפו ועברתו, ורעת העריץ המרעיש הארץ או של הרשעים מוקשי עם יש לו זמן וגבול קצוב לפי גזרת ה', עד שבעת שיבא הזמן שישקיט ה' לבני אדם מהאדם חנף וממוקשי עם וישבית רעתם. אז מי ירשיע. כי אז רשעים יכרתו ותחדל הרשע. אבל כ"ז **שיסתיר פנים** ממלוך אדם חנף שהוא כל זמן המיועד ליסר גוים. שאז יסתיר ה' פנים מבלי יעניש את החנף ומוקשי עם והרשעים המחריבים את העולם.

מי ישורנו. כי אז ההשגחה מסותרת ונעלמת ואין ה' מעניש את הרשע.
ועל גוי. וזה יהיה לפעמים על גוי אחד. שיזמין איש עריץ ומוקשי עם להעניש בהם גוי מיוחד שחטא כנגדו. ולפעמים יהיה זה **על אדם יחד**. על כלל בני אדם. כמו סנחריב ונבוכדנצר שהחריבו וכבשו את העולם כולו. ועכ"פ לא תוכל להוכיח מזה שאין השגחה ואין גמול ועונש ממה שלא יכרית את מרגיזי הארצות האלה. כי בהפך הם נתמנו מאתו בהשגחתו ליסר בני אדם על מעשיהם הרעים. וממשלתם וכחם נכון בידם מאת ה' עד בא יום אידם וחש עתידות למו. וכ"ז נמשך עמ"ש **כי לא על איש ישים עוד להלך אל אל במשפט**. שעל כל אלה הדברים לא יוכל איש להשפט עם אל ולשאול לו שאלות מדוע הרשע מצליח ומדוע לא יכריתהו ה'. ומוסיף לאמר.

פסוק לא

כי אל אל. ר"ל לא על איש להלך אל אל במשפט אל אל **האמר נשאתי**. שאף בלא הטעמים האלה לא יוכל איש להשפט אל אל. אשר יאמר **נשאתי לא אחבול** שאם יאמר אני רוצה לסבול ולישא כעס הרשעים שמכעיסים אותי ולהאריך להם אפי. ואיני רוצה לחבול אותם. לא יוכל איש להלך אליו במשפט ע"ז. אם הוא רוצה להאריך אפו מטעם ידוע אצלו:

פסוק לב

בלעדי. (מלת האמר נמשך גם לכאן).
אל אל האמר בלעדי אחזה אתה הורני. שה' יאמר להההולך במשפט כנגדו. וכי תורני אתה דבר אשר לא אחזה אני? וכי אתה רואה ויודע יותר ממני ותורה אותי דבר שלא אחזה, עד שעי"ז **אם עול פעלתי לא אוסיף**. שע"י שיתודע לי (ע"י שתראני דבר שלא חזיתי ולא הבנתי אותו) שפעלתי עול מבלי ידיעה. אז לא אוסיף לעשות כעול הזה?:

פסוק לג

המעמך (גם לכאן נמשך מלת האמר).
האמר המעמך ישלמנה כי מאסת. שה' יאמר להההולך נגדו במשפט מה לך לדרוש משפט מאתי מדוע איני מעניש את הרשע וכי ע"י שאין ה' משלם להרשע את ענשו ישלם התשלומין האלה מעמך. אשר לכן מאסת בהנהגתי ולא ייטב דבר זה בעיניך? הלא תשלומי עונש הרשע לא אקח מידך ומה אכפת לך. מה תתעבר על ריב לא לך, **וכי אתה תבחר ולא אני**? או הכי רוצה אתה שהבחירה על זמן ואופן של עונשי הרשעים יהיה בידך לא בידי. שאתה תבחר זמן ומדת העונש לא אנכי? שלכן תתוכח למה יעניש את הרשע בזמן מאוחר (בעת שיבחר הוא לפי חכמתו) ולא יענישו בזמן מוקדם (לפי מה

שתבחר אתה). ואחר שה' מצד רצונו ומצד חכמתו ומצד הנהגתו את הכלל רואה שלא להעניש את הרשעים תיכף ובפרהסיא. ומאריך להם אפו מטעמים נודעים לחכמתו הבב"ת. ואתה אין לך הפסד מזה שאינו מבקש תשלומי ענשם מידך. מי אתה כי תלך אליו במשפט לבקש מאתו דין וחשבון על הנהגתו.
ומה ידעת דבר. ר"ל ואם יש לך עוד לדבר ולטעון ע"ז דבר מה שידעת לדבר עוד:

פסוק לד

אנשי ר"ל אתה תדבר עוד מה שידעת. אבל **אנשי לבב** שישמעו את דברך הם **יאמרו לי**, וכן **גבר חכם אשר ישמע לי** את תשובתי אשר השבתי על דבריך. הוא ג"כ **יאמר**, כי.

פסוק לה

איוב לא בדעת ידבר. ר"ל שדבריו אינם נלקחים לא מן הדעת המושג ע"י הבחינה והנסיון. וכן אין מסכימים עם השכלת הפילוסופים הנלקחת ע"י מופתי התבונה. כי **דבריו לא בהשכל**:

פסוק לו

אבי. רצוני ותאותי הוא.
שיבחן איוב עד נצח, **שיבחן** ושאתוכח אתו **עד שיתנצח על תשובות באנשי און**. ר"ל שיתנצח מן התשובות של דברי מינות שהוא משיב בוכוחו. שהם שייכים באנשי און. ר"ל שראוים להמצא בין הרשעים. לא שיצאו מאיש צדיק כמהו. ולכן תאותי לבחון את דבריו כל מה שירצה עוד לדבר כמ"ש ומה ידעת דבר. ולהתוכח אתו עד שינוצח על התשובות של מינות שהוא משיב:

פסוק לז

כי. אם לא נתוכח אתו עד שיתנצח. הלא **יוסיף על חטאתו פשע**. ויתמיד להחזיק בכפירה והכחשת האמונה. כי הלא **בינינו יספוק**. שהגם שיושב בינינו שאנחנו מאמינים בהשגחה ובשכר ועונש, יטיל הוא ספיקות על האמונה.
וירב אמריו לאל להתוכח כנגדו. ולכן אני רוצה לבחנו בוכוח עד שישוב מדעותיו ומספקותיו:

פרק לה

פסוק ב

הזאת חשבת למשפט. אחר שסתר את שטתו שאמר שההנהגה נתנה בידי המערכה. שא"כ הלא זאת עול כולל שלא ישגיח שתהיה ההנהגה לפי המעשה. ושיקבלו

המונהגים שכר ועונש לפי מעשיהם כמ"ש במענה הקודמת. ע"ז אומר שאם אתה לפי שטתך תשיב שבזה אין עול. כי המערכה תמשול גם על מעשה בני אדם הבחיריים ותגזור את מעשיהם מה שיעשו אם טוב ואם רע. וא"כ אין להם בחירה ומעשיהם מוכרחים ואין מגיע להם שכר ועונש. וז"ש **שחשבת למשפט** להצדיק דרכי ה' בזה. במה **שאמרת צדקי מאל**. ר"ל שצדקי אינו ע"י בחירתי. רק הוא גזור וחרוץ מאל. שהוא גזר שאעשה צדק. ולא עשיתי צדק עפ"י בחירתי. ואין מגיע לי שכר:

פסוק ג

כי תאמר מה יסכן לך. שתביא ראיה ע"ז ממה שאין לך שום תועלת מן הצדק.
ומה אועיל יותר **מחטאתי**. שאין הבדל בין העושה צדק ובין החוטא. ומזה תכריע כי שניהם מוכרחים במעשיהם ולכן אין מקבלים שכר ועונש. ובזה תצדיק הנהגת ה' שלא ערך את ההנהגה לפי המעשיים הבחיריים שיקבלו שכר ועונש כי לא נמצא כלל מעשים בחיריים כי ב"א מוכרחים במעשיהם:

פסוק ד

אני אשיבך מלין ואת רעיך עמך. שגם שטתם לא נכונה בזה כמו שיבאר. כי זה היה נכון אם היתה העבודה לצורך האל ולתועלת לו. (כמ"ש אליפז האנוש מאלוה יצדק, שהאדם מחויב לעבדו מצד שהוא עושהו. וא"כ העבודה היא לאלהים שהוא בב"ת. וחטא קטן לגדול יחשב והעבודה אין לה שיעור. שזה משמע שהאלהים צוה לעבדו בשבילו. וכן עד"ז היה צריך לתת השכר והעונש. כמלך שנותן שכר למי שעשה לו טובה ומעניש למי שהרע לו). ובזה היית טוען כדין מדוע לא שלמו לך שכרך אחר שעבדת בשלימות. והיית מכריע שהאדם מוכרח במעשהו ולכן אין מגיע לו שכר כאשר לא ישלמו שכר להרחיים המתגלגלים בכח המים ועושים עבודה לטחון הקמח. אבל כ"ז טעות כמו שיבאר:

פסוק ה

הבט שמים וראה. הנה כשתביט לשמים שהם גבוהים ממך. וכ"ש השחקים שגבוהים יותר משמים. ומזה תראה,

- א) שא"א לומר שהשמים הרחוקים יפעלו על מעשיך הבחיריים. כי הם רחוקים ממך שיניעו אותך ויכריחוך על מעשיך.
- ב) שמזה תראה שא"א לומר שאתה תפעול עליהם במעשיך הטובים או הרעים בין טוב בין רע, וכ"ש שא"א שתפעול במעשיך בהבורא ית' הגבוה מעל גבוה, ורחוק מכל רחוק. וא"כ.

פסוק ו
אם חטאת מה תפעל בו. לא תוכל לפעול בו שום שינוי ע"י חטאיך. ואף לא שנאמר שיכעס ויחרה אפו או יתעצב ע"י מעשיך שזה הפעלות ולא יצדק בחק השי"ת. וכל מה שנאמר שה' כועס או מתעצב ע"י מעשי ב"א. כ"ז נאמר לפי ערך המקבלים לא שיהיה ח"ו שום הפעלות ושינוי למעלה כנודע. וגם **אם רבו פשעיך**. גם אם הם פשעים ומרדים שהוא יותר מחטא. ואף אם יהיו רבים. ובכ"ז לא לבד שלא תפעול בו בעצמותו. כי גם **מה תעשה לו** איזה פגם לכבודו. וכן.

פסוק ז
אם צדקת מה תתן לו. כי אין לך דבר לתת לו כי כל מעשיך הגשמיים אין להם יחוס עם רוחניותו. ואף אם יהיה לך דבר מתיחס אליו לתת לו.
מה מידך יקח. הלא הכל שלו והכל בידו וא"צ לקחתו מידך:

פסוק ח
לאיש כמוך רשעך. רק הרשע שלך מזיק לאיש כמוך. שהרשע שיעשה בין אדם לחברו מזיק אל בני אדם. והרשע שיעשה בעצמו מזיק לעצמו. וכן **צדקתך** הוא מועיל רק **לבן אדם**. וא"כ איך תוכל לבקש ע"ז שכר מאת ה' או שישגיח ה' בפרטות להעניש את הרשע. כאילו עשה איזה תועלת או נזק לו. וה"ז דומה כמו שלא יבקש החולה שכר מן הרופא בעבור ששמע בקולו לכל אשר צוהו בשמירת בריאותו. או שיענישנו הרופא בשבט על שלא שמע לאשר הזהירהו. כי השכר והעונש רצוף בהמעשה עצמה. שאם שמע ירפא מחליו וזה שכרו. אם לא שמע יאנש וימות וזה ענשו. לא ע"י הרופא רק ע"י עצמו. וכן השכר הוא הדרך הטוב בעצמו שקונה בזה שלימות לנפשו. והעושה טוב לזולתו ישיגהו טוב ההנהגה המדינית. והעושה רע עוכר שארו ונפשו. והעושה רע לזולתו תשיגהו רוע ההנהגה המדינית. שה' ברא את האדם שיהיה מדיני בטבעו. ושאנשי המדינה יעזרו זל"ז בהפקת צרכיהם. ושיהיה להם נימוסים טובים ומשפטים צדיקים לשמור את הקיבוץ מכל רשע. ואם כל אישי הקיבוץ ישתתפו לעשות טוב וחסד לריעיהם ולהשמר מלהזיק איש לחברו בשום דבר לעשות משפט חרוץ בעוברים על הנימוסים האלה. אז יחיו כולם בשלוה ובהצלחה ולא יקרה לשום אחד רעה מדינית. כן הכלל המיוסד על חקים ומשפטים צדיקים ישמרו את כל אישיהם מכל רע ונזק ואיש את רעהו יעזורו. ואם יסכימו כולם על חקים רעים לעשוק ולחמוס ולהיות כזאבי ערב. יקבל כ"א את הרע ולא יבטח רגע מן שודד וחומס וחייו יהיו תלואים לו מנגד מכף מעול ומרצח. כי אז יהיו כדגי הים איש את רעהו חיים בלעו. וה' ערך את בריאת האדם בענין

שהשכר והעונש כרוכים בטבעו. הן בהאדם עצמו, הן בקיום החברה המדינית, שבמה שנוגע להנהגת עצמו אם ילך בדרך המאושר בהנהגת מדותיו וחסימת תאוותיו וכדומה, יהיה מאושר בחיים הגופנים בטבע, ובהפך יקבל רע מן הטבע עצמה, זולל וסובא יורש, וקרעים תלביש נומה, תאות עצל תמיתנו, לאויל יהרג כעס ורקב עצמות קנאה, חבורות פצע תמרוק ברע, ואם ירבה בתענוגים יחלה בחולאים נאמנים, ועצומים הרוגי אשת זנונים, וכן החוטא בהנהגה המדינית ירדפוהו החבורה האנושית ויעשו בו שפטים, וקנאים יפגעו בו, וההפך בהפך, ועפ"ז תשוב אחור השאלה ששאל איוב בסימן כ"ד, הלא יש רשעים מחריבי הישוב והם שודדי הים והמדבריות הרוצחים נפשות ומחריבים את העולם ומדוע לא ישמידם ה' להעביר רעתם, כי התשובה ע"ז הוא.

פסוק ט

מרוב עשוקים יזעיקו, שהלא ה' ערך תקנת דבר זה בטבע האדם עצמו, שאחר שכל הבע"ח השגיח ה' עליהם לתת להם כלים ותכונות שבם יהיו נשמרים מאויביהם, ושיתקיימו מיניהם ואישיהם, כ"ש שהיתה השגחה זו באדם מבחר היצורים, והוא שבראו על אופן שיהיה מדיני, ונטע בטבעו שיתקבצו חברת האנשים לעשות נימוסים ישרים ביניהם, ולעשות דין ומשפט לכל עובר על חקי החבורה ונימוסיהם, ולבער כל עושי רשעה מן הארץ, וא"כ אם יהיו רוב בני אדם טובים אוהבי משפט ומישרים, א"א שיתרבו משודדים והרצחנים להחריב את הישוב, כי אז יתקבצו תיכף הטובים בעם שהם הרוב וישמידו את הטורפים האלה ויכריתום מן האדמה, עד שא"צ שה' בעצמו ירד ממרום ללחום עם המשחיתים האלה, כי כל בני אדם הישרים הם שלוחיו לעשות בהם משפט, ושיתקבצו כאיש אחד ושופטיהם בראשיהם לאבדם ולכלותם, וז"ש **מרוב עשוקים יזעיקו**, הלא הושם בטבע האדם **שמרוב עשוקים יזעיקו** ויתקבצו כל בני אדם, **ומזרוע** של החומסים והשודדים **ישועו רבים** לישועה, שיתאספו כל בני המדינה שהם תמיד רבים על הרצחנים והשודדים ויזעקו להתאסף לישע העשוקים, וישמידו את העושקים שהם תמיד מועטים בערך הקיבוץ הכללי, ובזה כבר ערך ה' את האדם עצמו בענין שישמר מן עושקי נפשות והמזיקין האלה, במה שהקיבוץ הכללי ישמיד את כל המשחיתים האלה:

פסוק י

ולא אמר, הלא גם הצפור **הנותן זמירות בלילה**, שהם הצפרים החלשים ששם ה' בטבעם שיזמרו בלילה, שמפני שיראים בלילה מפני הטורפים האורבים על נפשם יזמרו בלילה לעורר זה את זה שיתאספו ביחד להיות נכונים להלחם על נפשם אם יבא אורב עליהם,

ולהזהיר זה את זה מפחד בלילות, עד שבזה הם נשמרים ועי"ז יתקיים מינם, עד **שלא אמר איה אלוה עושי**, ר"ל שאינו מושגח מה' עושהו שבראו חלוש מוכן להיות טרף להדורסים החזקים ממנו, כי כבר השגיח ה' גם על הצפור הזה וברא אותו באופן שיהיה נשמר ממזיקיו, ואם שם ה' בהשגחתו שמרה כזאת בטבע הבע"ח הקטנים שיצעקו בקול וישועו מזרוע לעמוד נגד העושקים אותם, ולהלחם עם טורפי חיתם, כ"ש שהשגיח בהשגחה כזאת על האדם, שהלא.

פסוק יא

מלפנו מבהמות הארץ, הלא נתן אל האדם חכמה יותר מן הבהמות ומן עוף השמים, ואיך יתכן שהאדם יאמר איה אלוה עושי, שאינו משגיח עלי לשמרני מטורפי טרף ועושקי נפשות, הלא בודאי השגיח ה' על מין האדם באופן יותר מעולה, בשגם שהאדם יחכם וילמד מטבע כל היצורים וכולל בשכלו את כולם, שע"ז אמר ג"כ **מלפנו מבהמות ארץ**, ר"ל שילמד ממדותיהם ומעשיהם את אשר יעשה הוא לשמירת מינו ואישיו, וא"כ ראוי שגם בני אדם יתאספו כולם כאחד להקהל ולעמוד על נפשם נגד השודדים והרוצחים המשחיתים אותו, ויתנו זמירות וקול בלילה בבא האורב עליהם:

פסוק יב

שם, ועפ"ז תמצא התשובה לשאלתך ששאלת על מה **ששם יצעקו וה' לא יענה**, שהוא מה ששאל בסי' כ"ד מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע ואלוה לא ישים תפלה, שהלא הרוצחים יחרימו וישמידו שם בעיר ויפילו חללים רבים והם יצעקו אל ה', כמ"ש ונפש חללים תשוע דהיינו שצועקים לה' לישועה, ולמה לא יענה ולא ישים תפלה? התשובה לזה הוא **מפני גאון רעים**, מפני שהתגברו הרעים על הטובים בגאון ותוקף. שזה סימן שהחבורה האנושית רובה רע, ואינם משתדלים לעשות משפט ולבער עושי רשעה, שאז לא היו הרעים מתגברים כ"כ עד שיפלו בעיר להפיל שם חללים, כי אז מרוב עשוקים ומזרוע היו זועקים ושועים רבים למהר לישע העשוקים ולבער עושי רשעה, וא"כ זה דבר שמוטל על הקיבוץ בעצמו לא על ה':

פסוק יג

אך ר"ל ובכ"ז זה **שוא** והבל מה שתוכיח מזה **שלא ישמע אל** את צעקת העשוקים **ושדי לא ישורנה**, שאינו משגיח ואינו רואה רעת העושקים, זה שוא וכזב, כי ה' שומע ורואה את כל הנעשה בארץ:

פסוק יד
אף כי תאמר לא תשורנו, הגם שאתה אומר שאינך רואה אותו, ר"ל שאינך רואה בעיניך איך ישגיח לעשות משפט לעשוקים, בכל זה האמת הוא כי **דין לפניו**, הדין עומד לפניו לעשות משפט בארץ, **ותחולל לו**, ואתה נוצרת אל הדין הזה, שאתה נוצרת להיות שלוח השגחתו לעשות את הדין בגוזלי עניים ורוצחי אביונים ר"ל שזה הושם בטבע יצירתך שאתה תתאמץ לבער הרע מן הארץ ולעשות דין לעשוקים, ושתלחם בזרוע נגד מפירי חק ומפריעי שלום הארץ, וגם כיון בזה על איוב עצמו שהוא נוצר לזה לעשות דין, כי ע"י שהיה שופט הארץ וגדול מכל בני קדם היה ראוי שהוא יבער את העושקים והשודדים, וילחם בם בכחו הגדול ובצירוף כל בני קדם השומעים לפקודתו, והיה הוא שליח ההשגחה ליסר את הרשעים האלה ולאבדם ולכלותם מעל פני האדמה:

פסוק טו
ועתה כי אין, ובאשר ראה ה' כי אין דין בארץ, ואתה לא עשית שליחותך לבער כל עושי רשעה, וכלל הקיבוץ ג"כ לא התחברו להשמידם, לכן **פקד אפו**, לכן התחברו השודדים והם מחריבים את הערים ונפש חללים תשוע ואלוה לא ישים תפלה, ולכן באו השודדים גם עליך שהם השבא והכשדים ושללו את כל אשר לך, שאם היית מבער עושי רשעה לא היו יכולים להרים ראש נגדך, **ולא ידע**, ובכל זה לא ידע איוב שזה עונש השגחיי מה' על שלא עשה משפט לטובת כלל הקיבוץ המדיני, לכן (**פקד אפו**) **בפש מאד**, לכן התרבה החרון אף עליו ונהרגו גם בניו והוכה ביסורים:

פסוק טז
ואיוב, ובכ"ז איוב עדיין אינו מרגיש, ועדיין **הבל יפצה פיהו ויכביר מלין בבלי דעת**, וכמ"ש ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב, והיה לו לשום על לב שכל מה שהגיע עליו היה הוא הסבה לזה, שמה ששדדו את נכסיו היה מפני שלא בער אותם מן הארץ, והריגת בניו היה על שלא שם על לב לשוב מחטאתו, והשחין רע זה בא ג"כ מסבת עצמו מריבוי התענוג והמותרות, כי השכר והעונש רצוף בטבע האדם עצמו ובמעשיו הטובים או הרעים:

פרק לו

פסוק ב
כתר לי זעיר ואחוך, עד עתה דבר בדרך הוכוח, עתה חוה לו הסבה האמתיית מה שגרם לו כל היסורים האלה, אשר כבר ידענו זה מן הספור הנזכר בתחלת הספר שזה היה

ענין נסיון, ובאר דבר הנסיון בפרטיות, שהוא לבחון ולגלות כל השלימות שיש בכח נפש האדם ולהוציאה מן הכח אל הפועל, שלפעמים יעמוד האדם בנסיון העושר ולא יעמוד בנסיון העוני, שכ"ז שיקבל טוב וחסד מאת ה' יעמוד בצדקתו ויעבדהו ויאהבהו, אבל אם יגע אליו בשבט מוסר ובחבלי עוני, ימרוד ויפרק עול, והאיש הזה אינו שלם בכל הצדדים, ולכן ינסהו ויצרפהו בכור עוני לדעת את אשר בלבבו, כמו שנסה את אברהם אבינו ע"ה אם יעמוד בנסיון הגרות והטלטול ובנסיון העקדה, וכשיעמוד בנסיון וישלם בבחינה, אז ישלם בכל הצדדים ויעמוד לפניו במדרגה גבוה מאד, להיות מאוהביו ומלאכיו המתהלכים לפניו, ויען שדברים האלה לא הוציא מאת החקירה האנושית רק ידעם מסוד ה' ליראיו עפ"י האידעען הנטועים בנפשו שלפי שטתו הם אמתיות מונחלות וטבועות בנפש נפש ממקור מחצבה, ירושה לה מאלהי הרוחות בעודה בחביון עוזה, והם קדושים וטהורים אלהיים, לכן אמר **ואחוך כי עוד לאלוה מלים**, כי מצד האידעען האלה שקראם בשם **דעי ודעים**, התיצב להתוכח עמו בשם האל, כמ"ש הן אני כפיך לאל (למעלה ל"ו), ולכן ייחס מלין אלה לאלהים, כי הוא הטביע דעים אלה בנפשו להשיג על פיהם את סודותיו ואמתיותיו:

פסוק ג

אשא דעי למרחוק, לא אתוכח עמך עתה עפ"י הבחינה והחקירה שהם נולדים באדם מקרוב, ר"ל אחר שנתנה הנפש בגויה, שמאז מתחלת להשיג השגותיה ע"י החושים וע"י הציורים הנקשרים בזמן ובמקום הבחינות המופשטות מהם, רק השגותי עתה הם באמצעות הדעים, שהם האמתיות המונחלות בנפש **למרחוק**, מעת שהיתה בעולם העליון טרם נתלבשה בגויה, שאז היתה רחוקה מהעולם המוחש הנקשר בזמן ובמקום. ולבל תאמר שהדעים האלה הם שקר ורעיון רוח, **כי לפועלי אתן צדק**, שא"א שפועל האדם הנחיל בנפשו דעים שקריות, שאחר שהדעים האלה מונחלות בכל נפש וטבועות בה, הנני דן מצדק הבורא שהדעים הם אמתיות שהטביע בנפש, כי א"א שיעשה עולה להטביע בנפשות בריותיו משאת שוא ומדוחים:

פסוק ד

כי אמנם לא שקר מלי, ובודאי תאמין שמלי לא שקר מה שאני אומר שיש דעות מונחלות בנפש והם האמתיות הנתונות לה מאלהים פועל הנפשות, כי **תמים דעים** נמצא **עמך**, שאידעען האלה נמצאו טבועות גם בנפשך, ואחר שהם מונחלות מה' שהוא תמים דעים, ר"ל שאצלו הדעים האלה הם בתמימות ובשלמות, וא"כ תמים דעים נמצא עמך, והוא האלהות הנמצא טבוע בשורש נפשך:

פסוק ה

הן, עתה מתחיל לפרש הדעים המוטבעים בנפש, יש בך דעים קבועים,

• א) **הן אל**, שיש אל בורא כל, שזה טבוע בנפש כל אדם שנמצא אל מחולל כל,

• ב) שהוא **כביר** ורב, ר"ל שהוא כולל כל השלמיות וכל הכחות והוא מקור לכולם,

• ג) **שלא ימאס כביר כח לב**, האל לא ימאס את מי שכח לבו הוא כביר, את האיש שלבו חזק בכח כביר לעמוד בכל נסיון ולא יתמוטט משלימותו וצדקתו, איש כזה לא ימאסהו ה', באשר הוא מתהלך נכח ה' ומתדמה לשלמותו הבלתי ב"ת, והדומה יאהב את הדומה, וגם זאת היא דעה טבועה בתולדה בנפש האדם:

פסוק ו

לא,

• ד) גם דעה זו טבועה בנפש האדם, שה' **לא יחיה רשע**, שאחר שהדעה טבועה בנפש שה' הוא מקור הטוב, בהכרח שונא את הרע, וא"א שהרע ימצא מאתו חיות וקיום, שזה דבר הסותר אל האמת הטבוע בנפש,

• ה) טבוע בנפש האדם **שמשפט עניים יתן**, כי אחר שדעה טבוע בנפש שלא ימצא חסרון בחק ה' שהוא בתכלית השלמות, אם נאמר שלא יתן להעניים משפט על ענינם הוא עול בחקו, והוא חסרון כי חלילה לאל מרשע ושדי מעול:

פסוק ז

לא,

• ו) עוד טבוע בנפש האדם לאמת **שלא יגרע מצדיק עיניו**, שהשגחת ה' הפרטית נמצאת תמיד עם הצדיק ולא תסור ממנו רגע, שהשגחה נמשכת לפי המעשה, וכפי שיוסיף בצדקותיו ודבקותו בה' כן יחולו בו עיני ההשגחה על כל פרטי פעולותיו, אולם מן ההשגחה הזאת המתמדת יסתבב ענין הנסיון הנזכר, שאחר שישגיח ה' על כל פרטי פעולת הצדיק כמי שמשגיח על בנו יחידו אשר אהבו אהבת נפש, כן יוסיף לבחון ולנסות את צדקותיו על כל הצדדים, ויבחנהו במצרף הבחינה עד כמה תגיע שלימותו ועד כמה יעלהו מעלה מעלה, ומזה נתהוה ענין הנסיון, כי יצוייר לפעמים **ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו**, שבאם ינשא את הצדיק לשבת על כסא הגדולה את מלכים בגדולה וממשלה, ישבו לנצח בצדקתם, ויגבהו תמיד מעלה מעלה, כי יגבה לבם בדרכי ה', ויהיו תמימים ויתהלכו מחיל אל חיל, ויהיו מעבדיו ואוהביו, ובכל זה יצוייר כי.

פסוק ח
ואם אסורים בזקים, שבאם יורידם ממעלתם ויאסרו בזיקים, אז יתמוטטו מצדקתם ויקראו תגר על ה', ואז **ילכדון בחבלי עוני**, הגם שלא נלכדו ברשת היצר ע"י נסיון העושר, ילכדו ע"י נסיון העוני ויתמוטטו מצדקתם, ולכן.

פסוק ט
ויגד להם פעלם, לכן יעמידם בנסיון העוני כדי **להגיד ולהודיע להם פעלם ופשעיהם אשר יתגברו** בעתיד, בעת הנסיון שאז יפשעו בה', וזה יברר שאינם תמימים בכל צד, כמ"ש החנם ירא איוב אלהים וכו' אולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו וכו':

פסוק י
ויגל, ובזה **יגלה אזנם למוסר**, שעי"ז יודיע להם מוסרו, **ויאמר כי ישובון מאון** ושיעמדו בנסיון העוני ג"כ למען יתגלה כי עבדו את ה' בלא שום פניה, **ויאמר** ויודיע להם.

פסוק יא
שאם ישמעו ויעבדו, אם יעמדו בנסיון בעת העוני, ויעבדו את ה' כעבדים העובדים בכל אופן בין אם יתן להם אדוניהם טוב ובין אם יאסרם בזקים, כי יהיו עבדים נאמנים לאלהיהם, אז **יכלו ימיהם בטוב** וישוב ה' להגביהם ולהשיבם למדרגתם:

פסוק יב
ואם לא ישמעו, ולא יעמדו בנסיון, אז **בשלח יעברו** בשלח וחרב של השטן, **ויגועו בבלי דעת**, יען שלא ידעו דרכי ה' ונסיונותיו ודברו סרה על ה', כ"ז יגלה אזנם ויאמר להם, ור"ל בעת היסורים מודיע ומגלה אזנם שבנסיון הזה תלוי אשרם והצלחתם אם ישמעו ויעמדו בנסיון ויקבלו היסורים מאהבה:

פסוק יג
וחנפי לב, אמנם אלה שלא היו צדיקים גמורים ולא היה לבם כברם, כי לבם היה מלא חונף וזיוף, ולא עבדו בעת העושר רק מתקות גמול ומצד שהיה להם כל טוב מאת ה' לא באמת ובתמים, הם **ישימו אף** וקצף, **על כי אסרם** ביסורים ויתלוננו על מדותיו ועל דרכי הנהגתו כמו שעשה איוב, **ולא ישועו** לקרא לה' לישועה **על מה שאסרם** בחבלי עוני, כי בהפך הם משימים אף ע"ז.

פסוק יד
תמות, עי"כ מאבדים בין חיי הנפש בעוה"ב כי **תמות בנער נפשם**, ובין חיי הגוף כי **חיתם תמות בקדשים**:

פסוק טו
יחלץ עני, אמנם את העני שהוא מי שיכניע א"ע לפני ה' ולא יקרא תגר, אותו **יחלץ ה' בעניו**, ר"ל ע"י עניו והכנעתו יחלצנו מן היסורים, ובעת **הלחץ יגל אזנם**, ויודיעם האמתיות ודרכי הנהגתו שכולו טוב וחסד:

פסוק טז
אחרי ההוצעה הזאת השיב המתוכח פניו אל איוב לברר כי כן קרהו, ושזה עצמו היה סבת יסוריו שהיה ענין נסיון, והראה לו שהצדק עם ה' בזה כי באמת לא עמד בנסיון, כי ע"י נסיון היסורים נתברר שלא היה תמים ועובד מאהבה, עז"א **ואף**, ר"ל אף לך קרה כן, כי גם **אם הסיתך מפי צר רחב לא מוצק תחתיה**, שע"י שהיה לך כל טוב וע"י שהיה לך **רוחב**, זה ציור על רוב הרחבה שהוא הפך הצרה, והרוחב הזה לא היה **מוצק תחתיו**, כי לפעמים יש לאדם רוחב שתחתיו יש מוצק וצוקה, דהיינו שיהיה לו עושר וכל טוב בחיצוניותיו אבל בלבו י"ל צוקה פנימית ולבו מלא עצב, (שזה ההבדל בין צרה וצוקה, שהצרה היא הצרה החיצונית שהפוכה היא הרוחב, והצוקה היא צוקת הנפש הפנימית, ולפעמים י"ל להאדם רוחב חיצוני, שביתו מלא טוב, אבל תחת הרוחב נמצא צוקה פנימית, שרוחו הפנימי מלא עצב ויגון והשקט לא יוכל), ואתה היה לך כל טוב ועושר ורוחב חיצוני וגם לבך היה מלא שמחה ושלוה פנימית, **ונחת שלחנך היה מלא דשן** שזה ציור על רוב הטובה, ודבר זה מה שהיה לך רחב בלא צוקה ושלחן מלא דשן זה **הסית אותך מפי צר**, ר"ל שעי"ז היית ירא אלהים וסר מרע, ולא היה פתחון פה להצר והשטן לקטרג עליך על רוע מעשיך, כי לא נמצא עולתה בך:

פסוק יז
ודין, אבל באמת **דין רשע מלאת** כשבאו עמך לעומק הדין, בעת שבאו בני האלהים והשטן להתיצב על ה' אז מלאת דין של הרשע שהוא השטן המקטרג עליך לאמר החנם ירא איוב אלהים, כי טען עליך שיש אפשריות שתתמוטט מדרך הטוב **ודין ומשפט יתמוכו**, והדין והמשפט שהם מחויבים להשקיף על כל הצדדים וכל אופני המשפט, הם תמכו את דין הרשע, ואת הקטרוג אשר קטרג עליך לאמר.

פסוק יח
כי חמה פן יסיתך בספק, שהגם שעמדת בנסיון העושר יכול להיות שהחמה יסית אותך להסתפק בדרכי ה' ולכפור בהשגחתו ולקרא תגר, שע"י שישקה אותך כוס החמה תעלה חמה באפך להסתפק בהשגחה, **ורב כפר אל יטך** ר"ל הגם שבעת שנתן לך ה' רב כופר, שהוא רוב העושר שנתן לך, (שזה היה נראה כנותן לך כופר ושחד כדי שתעבוד אותו)

זה לא הטה אותך מדרך הטוב ועמדת בנסיון העושר, יוכל להיות שלא תעמוד בנסיון העוני והחמה, ויסית אותך אל הספק באמונת ה', כן היה דין רשע וקטרוג השטן עליך:

פסוק יט

היערך, ר"ל וא"כ אשאלך עתה וכי תוכל לטעון **שיערך ה'** וישקף על **שועך**, מה שהיית שוע ונדיב (או שהיית שועה ופונה אליו) בעת שהיית **לא בצר**, בעת שלא היית בצרה, כי בהפך שהיה עמך **כל מאמצי כח**, דהיינו כל הדברים שמאמצים את כח האדם שיעמוד בישרו, שהיה לך עושר ובנים ובריאת הגוף שכולם אמצו כחך להיות איש תם וישר:

פסוק כ

אל תשאף הלילה, שאז בעת ההיא לא שאפת והתאוית שיבא הלילה **לעלות עמים תחתם**, ר"ל שאז בעת הטובה לא רצית שיסופו עמים רבים ממקומם בלילה אחד ע"י רעש הארץ על ידי רשעתם, כמ"ש ירוץ כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם, שאמר זה על מה שרצה איוב בעת צרתו שישמיד ה' כל הרשעים בפעם אחד ויסופו עמים רבים במקומם בכליון חרוץ, כמו שטען בסי' כ"ד, שכ"ז דבר בעת צר לו אבל בימי השלוה לא שאף ולא התאוה לזה, וא"כ וכי יערך ה' את שועך בעת ההיא שהיית לא בצר, שאז היית שוע:

פסוק כא

השמר לבל תפן אל און. שאז בהיותך בשלוה ולא בצר היית **שוע** להשמר מאון ומדעת מינות ועמדת בנסיון, איך יערך ה' את שועך לדון ממנו על צדקתך, אחר **שעל זה בחרת מעוני**, הלא עתה מסבת העוני בחרת על זה, לפנות אל און, ולשאוף הלילה לעלות עמים, ולכפור בהשגחה, הלא כ"ז בחרת עתה, ולא עמדת בנסיון העוני, ונתברר שצדקו דברי השטן מ"ש כי חמה פן יסיתך בשפק, וששועך וצדקתך לא היו בתמימות, רק ע"י כופר שנתן לך ה', כי הלא לא עמדת בנסיון ואין לבבך שלם עם ה':

פסוק כב

הן אל, אחר שבאר לו סבת יסורי איוב ונסיונו, אמר הנה **האל ישגיב בכחו**, שרוצה לחזק את האדם ולהעלותו ע"י הנסיון למדרגה יותר גדולה, עד שיהיו שוות בעיניו טובות העוה"ז ורעותיו, הצלחה ועוני, בריאת הגוף וכאב אנוש, פרי בטן ושיכול בנים, שבזה יתעלה על ענינים החומריים אל ענין שהוא למעלה מטבע הבשר, ענין אלהי בה יבחנו המתהלכים לפניו באמת, **מי כמהו מורה** אשר יורה דרך העבודה והתעלות האדם אל האלהים:

פסוק כג
מי פקד עליו דרכו, הדרך שהשם הולך בה בהנהגת בריותיו לא פקד מי עליו, כי הוא דרך מיוחד נבדל מן דרך הטבע והסדר המערכיי, **ומי אמר פעלת עולה**, כי הכל בהשגחה ובמדת הדין והיושר והצדק:

פסוק כד
זכור, מכאן עד סוף המענה הוא כעין חתימה לכל דברי הוכוח, ותוכן דבריו, שנגד מה שחקר איוב ודרש בשכלו על השגות שהם אחר הטבע, כמו על מציאת הנפש והשארותה, ועל שכר הנפש וגמולה, ועל ידיעת ה' והבחירה וכדומה, אמר אליו למה יהרוס לעלות אל האלהים לחקור במה שאחר הטבע אשר שם הערפל והענן, ראה נא תחלה אם תוכל להבין דרכי הטבע הנגלים, אשר אתה רואה אותם בעיניך ומרגישם בחושיך תמיד, ואז תעפיל לעלות ההרה לדרוש על דברים שאחר הטבע, אבל אחר שאראך כי אינך יודע אף דרכי הטבע הנגלים והתמידים, איך תתנשא לדבר על נפלאות הנעלים מן הטבע, **זכור כי תשגיא** ותגדיל את **פעלו אשר שוררו אנשים**, דהיינו פעלים הטבעיים הנראים לכל האנשים, וכולם שוררו עליהם שירים וזמירות וספרו ענינם בשיריהם:

פסוק כה
כל אדם חזו בו, גם דברים הנגלים שחזו בו **כל אדם**, **בכל** זה **אנוש יביט מרחוק**, אין שום אדם רואה הדברים בקרוב לדעת אותם על בורים, רק כמביט דבר מרחוק שאינו רואה רק את צלו לא את עצמותו, ואם את פעליו הנגלים אין אנו משיגים כל שכן וק"ו שלא נוכל להשיג את האל בעצמו, כי.

פסוק כו
הן אל שגיא, הלא מתוך פעולותיו ניכר איך גדול הוא ושגיא האל בעצמו, וזה בודאי **לא נדע**, כי **מספר שניו ולא חקר**, שהוא בלתי נתון תחת הזמן, ואין אתנו חוש והשגה להשיג דבר אשר הוא למעלה מן הזמן:

פסוק כז
כי יגרע, מביא דוגמא מן המטר והגשמים שהם מפעלות ה', והם דברים המתמידים במציאות והנראים לכל, ובכ"ז אין אדם יורד להבין תכונתם בידיעה ברורה, וכ"ש שאין לנו השגה בנפלאות אשר הם למעלה מן הטבע. והנה הויית הגשמים הם מן האדים העולים מן הארץ והמים, ומתקבצים בעגול הנשימה, וצייר במליצתו שה' **יגרע** מן הארץ

ויאסף **נטפי** מים, שהם האדים העולים אשר הם **יזוקו מטר לאדו**, שמהם יזקק ויברר ויתיך מטר אל האדים הנשאים ברקיע:

פסוק כח

אשר יזלו שחקים, מצייר כי בעלות האדים עד השחקים לפעמים יזלו המים משם בשפע ולפעמים יתחלקו לרסיסים דקים **וירעפו עלי אדם רב**:

פסוק כט

אף, ידוע מטבע המטר שבעת שהאויר צח אז האדים עוצרים בתוכם את החום וחומר האשיי הנמצא בם שהוא חומר עלעקטרי והחום הזה מפיץ את האדים והם מופרשים ומפוזרים באויר, ולכן השמים טהורים והעננים בלתי נראים כי החום מפזר את הרסיסים, הגם שהם נמצאים באויר וז"ש **אף אם יבין מפרשי עב תשאות סכתו**, ר"ל שהעב המופרש ומפוזר הגם שהוא עצמו יבין תשאות סוכתו, היינו שהוא יודע ומבין שהוא נמצא באויר ושסוכתו יש לו תשאות וחשך שואה ומשואה ושאון מים כבירים, כי הגם שהעב מופרש ובלתי נראה, בכ"ז הוא נמצא תמיד והוא מבין בעצמו שישנו במציאות, בכ"ז,

פסוק ל

הן פרש עליו אורו, ע"י שפרש על העב את אורו שהוא אור ואש העלעקטרי, שהוא מאיר ומחמם בתוך העב ומפוצץ חלקי האדים ומפרישם באויר, עי"כ **שרשי הים כסה**, ר"ל שטפות האדיים והמימיים שעלו מן הים אל האויר, שנקראים שרשי הים, האור כסה אותם, שע"י האור והחום יתכסו האדים, ולא יתקבצו להיות עב וענן כי הם מפורשים ומפוזרים:

פסוק לא

כי בם, כי ע"י החק הזה ששם בטבע האדים שלפעמים הם מכוסים על ידי האור הטמון בם והאויר נקי מן האדים, ולפעמים תצא החום והאור מהם ויתגלמו ויתעבו וירד המטר עי"כ לפעמים **בם ידין עמים**, בהעצר השמים ולא יהיה מטר ויהיה רעב בארץ, ולפעמים **יתן אוכל** למכביר, עת יתקבצו העננים וירד הגשם:

פסוק לב

על כפים, מפרש איך יהיה בעת שרוצה שירד המטר ויתעבו האדים, בעת שיכסה את האור **על כפים**, היינו שאור העלעקטרי והחום הנמצא באדים יעלה מהם ויתכסה מהם להיות על כפים, שיעלה החום למעלה מן העננים, ויחלץ מן האדים, **ויצו עליה במפגיע**,

שאז יצוה ה' שיתקבצו האדים ויעננו ענן על הארץ על ידי שיפגעו זה בזה ויתחברו, אז בעת שיפגעו העננים זה בזה:

פסוק לג

יגד עליו רעו, שאז בהחלץ אור העלעקטרי מן האדים יתהוה הרעם והברק כמ"ש חכמי הטבע, ודבר זה יגיד ויבשר שנשברו העבים וירד הגשם, ומצייר במליצתו כאילו אז יצא קול תרועה שהוא קול הרעם, (שכמו שתצא התרועה מן הקנה האבוב והחלול כן תצא תרועת הרעם) **מקנה אף על עולה**, התרועה **עולה על**, היינו שעולה למעלה, **מקנה אף**, מן הקנה החלול של האף, שנשמע כאלו מתריעים בקנה, והקול נשמע כקול אף וקצף, וידוע שהמשוררים הקדמונים ציירו את הרעם כתרועת אף וחמה העולה למעלה, עפ"ז צייר שרעם התרועה עולה מקנה אף וחמה, וזה מגיד ומבשר את הגשם:

פרק לז

פסוק א

אף לזאת אחר שהגיע לדבר מן הרעם, יאמר, הלא הרעם הוא קול טבעי, והוא נחשב אצל ה' רק כהגה קל, וקול חלוש, ובכל זאת יתבהל האדם ויחרד מפניו מאד, וכ"ש שיתבהל אם ירעם ה' בקול של הנפלאות שהם למעלה מן הטבע, שהוא קול גדול ונורא, כאומר אם אינך יכול לעצור כח מפני הטבע החלושה איך תעצר כח לדרוש את הנהגתו המופלאת אשר היא למעלה מן הטבע, וז"ש הלא **אף לזאת** דהיינו לקול תרועת הרעם, הלא אף ממנו **יחרד לבי ויתר ממקומו** מפני הפחד:

פסוק ב

שמעו שמוע את **קולו** היוצא **ברוגז**, שכן מציירים את הרעם כקול רוגז מאת ה' והגם שרק **הגה מפיו יצא** שאצל ה' הוא נחשב רק כהגה שהוא קול נמוך מאד ובכ"ז הוא נורא כ"כ, עד.

פסוק ג

שתחת כל השמים ישרהו, שישורו ויביטו אותו מרחוק תחת כל השמים, **ואורו** שהוא הברק הנראה עם הרעם ע"י אור העלעקטרי היוצא אז, נראה **על כנפות הארץ**:

פסוק ד

אחריו, ואחר האור והברק היוצא, **ישאג קול** הוא קול הרעם שיוצא אחר הברק, **ירעם בקול גאונו**, כי קול הרעם הולך ומתחזק, **ולא יעקבם** כי **ישמע קולו**, כי באמת הרעם יוצא תחלה לפני הברק, רק מפני שהקול מתאחר בדרך עד שבא אל **אזן** השומע, וחוש

העין רואה תחלה, לכן נראה הברק קודם הרעם, אבל אם היה נשמע קולו תיכף בצאתו **לא יעקבם**, לא היה הקול יוצא מאוחר ובעקבות הברק, כי היה נשמע תיכף לא בעקביו:

פסוק ה

ירעם, בזה מסיים דבריו, אמר אם אתה מתפחד וחרד מקול הרעם הטבעי, ואינך מכיר טבעו ותכונתו ולא לשמעו תיכף בצאתו, כ"ש **אם ירעם אל בקולו נפלאות**, אם ירעם בקול שלמעלה מן הטבע בקול הנפלא והפלאיי, שזה מליצה על ענינים שהוא נוהג בהם למעלה מחקי הטבע, מכ"ש **שלא נדע** ונכיר אותם, ואיך תרצה אתה לחקור ולדעת בסתרי ה' המופלאים מה שאחר הטבע:

פסוק ו

כי, אחר שספר ענין המטר והרעם הנקשר עמו, חזר לדבר על האדים של המטר חקיהם וענינם, הנה בעת הסתיו אז יתפשט החום מן האדים, ואז יגלדו באויר ויתהוה מהם השלג והכפור והקרח, עד שהחק הזה עצמו שעל ידו יתהוה המטר, הוא עצמו יהפך את טפות המים לשלג, ואז ישבות כל עבודת האדמה ומלאכת השדה ויתחילו ימי הקרח, עד שיגיע האביב ויתחמם האויר וישוב המטר לרדת, ומתחיל לצייר ימי הסתיו והחורף, **כי לשלג אשר יאמר הוא ארץ**, שיעור הכתוב **בעת יאמר ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עוזו הוא לשלג**, בעת יאמר ה' שהארץ וכל מיני גשם ומטר הנמצאים באויר כולם יתהפכו ויתהוה מהם שלג, עד שכל הנמצא על כדור הארץ עד מקום העבים נתהוה ממנו שלג:

פסוק ז

ביד כל אדם יחתום, אז כל אדם שאסף וכנס בקיץ יחתום יסגור כל מעשיו, כי אז ישבתו מכל מלאכה, וכל אחד חותם את ספר זכרונות מעשהו בידו ויחשב **לדעת כל אנשי מעשהו**, שאחר שנשבתה המלאכה אז משלמים להפועלים את שכירתם, ומחשבים מה שעשה כל אחד מהפועלים בזמן העבודה כדי לתת לו את המגיע לו:

פסוק ח

ותבא, וכן כל הבע"ח ישבתו ממלאכתם בשדה, כי **החיה תבא במו ארב** ביערות וצחיחים, **ובמעונותיה תשכן** מפני הקור הממשמש לבא, ויש בע"ח שאורבים שם בסתר על החיות הקטנות מהם, ועז"א **במו ארב**, ויש בע"ח שישנים שינת החורף, או שהכינו להם לחמם לעת החורף, ועליהם אמר **ובמעונותיה תשכן**:

פסוק ט

מן החדר, אז יבואו הסופות והסערות הגדולות הבאים מפאת דרום, וע"י רוח צפון המפזר העננים יבא קרה, ואח"כ.

פסוק י
מנשמת אל, ע"י נשימת הרוח בחוזק גדול **יתן קרח**, **ורוחב מים** יתהפך **במוצק**, שנעשה ממנו דבר חזק שהוא הקפאון שמקפיא יאורים גדולים רחבי ידים:

פסוק יא
אף ברי גם דבר הבר והצח, **המטריח את העב** שהוא השלג הלבן והברד שהוא טרחה ומשא אל העב וא"י לסבלו עוד, **יפיץ ענן אורו** יפיצנו הענן למטה:

פסוק יב
והוא מסבות, ודבר זה סובב במסבה, שהחק הזה שנתן ה' בטבע האדים ובטבע האויר והחום הצפון בתוכם, סובב הולך תמיד, שבקיץ יוריד את הגשמים ומרעים רעמים, ובחורף יהפך את הגשם לשלג ואת המים לקרח על ידי שיוציא את החום מן המים. בענין שע"י סיבה אחת שנתן בהאדים והמים יסבב כל אלה הענינים ההפכים שהם תולדות החום והקור, והוא **מתהפך בתחבולותיו**, ע"י תחבולות ה' וקישור העצות וחקי החכמה שהם קשורים כשלשלת זה בזה תתהפך המסבה תמיד לפי מה שערך בחכמה, **לפעלם** כדי שיפעלו **על פני תבל ארצה כל אשר יצום**, שע"י המסבות האלה המתהפכים, יעשה ה' כל חפצו וגזרותיו בהנהגת התחתונים לטוב או לרע:

פסוק יג
אם לשבט, שההנהגה תתחלק לשלשה דרכים. פעמים ירצה ליסר את בריותיו בשבט ויתנהג במדת הדין, ופעמים יתנהג במדת החסד, ופעמים יתנהג בארח ממוצע ואינו נותן לא רוב טובה ולא רוב פורעניות, וה' ימציא המסבה הזאת לכל חפצו, בין אם יצטרך **לשבט**, ובין אם יצטרך **לארצו**, היינו הדרך הממוצע כפי דרך הארץ, ופעמים יצטרך **לחסד**, בכל אופן **ימציאהו**, ימציא את המסבה כפי רצונו, שאם לשבט יעצור את השמים ויהפכו המים לשלג, ואם לחסד יתן גשמי ברכה, ואם לארצו יוריד המטר בצמצום, וכל ההנהגה הזאת נעשית בחכמה על ידי החק שנתן בטבע המים, ואדים וענינים:

פסוק יד
האזינה, אחר שספר בארך חכמת ה' הנראה בפלאי המטר והרעם והשלג ואיך ערך הכל בתבונה, השיב פניו אל איוב, אמר אליו, תחלה **האזינה זאת איוב**, וראה אם תבין חקי ה' וחכמתו בדברים אלה הגלוים לנגד עיניך תמיד, ואח"כ **עמוד והתבונן נפלאות אל**, אם תבין את הנגלה ואת הטבע, אז תוכל להתנשא לחקור אחר נפלאות, שהם דברים שהם לאחר הטבע, ר"ל הלא אינך מבין גם את הטבע וענין המטר והרעם והשלג ותחבולותיו בהם, ואיך ערבת לבך לחקור ולשפוט על נפלאות אל וענינים הנעלמים והנסתרים:

פסוק טו

התדע, וכי תוכל לדעת ולהבין, **בשום אלוה עליהם** איך שם ה' חקי המטר והגשם, ואיך **הופיע אור עננו**, איך יצא הגשם מן הענן, ואיך יאסף בקרבו את האור ועלעקטרי שע"י יעשו כל השנויים האלה וכל המכונה הזאת, הלא גם זאת לא תדע הגם שהם דברים נגלים, וא"כ:

פסוק טז

התדע, ואיך אפשר שתדע, מה שהוא **על מפלשי עב**, מה שהוא למעלה מן העבים ברום שמים, אשר שם **מפלאות תמים דעים**, ששם הוא מקום הפלאות הנעלים מן הטבע המוחשת, איך אפשר שתדע ותשיג שם, אם לא ידעת מה שהוא מן העב ולמטה ששם משכן חקי הטבע, איך תדע הנהגת ה' ופליאותיו שהם למעלה מן המוחש והטבע?

פסוק יז

אשר בגדיך חמים, הוסיף משל ומליצה, הלא בעת **שישקט הארץ ע"י רוח דרום** החם, המחמם מאד בעת שהארץ שקטה מרוחות. הלא אז בגדיך חמים מאד, ולא תוכל לסבול החום הטבעי הנמצא אתך בארץ, וא"כ איך

פסוק יח

תרקיע עמו לשחקים, איך אתה רוצה לרקיע עד רום שחקים להתוכח שם עם האל, אשר הם **חזקים כראי מוצק**, שהם דומים כראי ומראות הצובאות המוצקים וחזקים ומלוטשים לקבל את ניצוצי האורה, שבבא האור על גבנינותם המלוטש וישליכו הניצוצות לחזרה ישרפו כל הקרב אליהם באש בוער, ר"ל אם לא תוכל לסבול חום הטבעי איך תסבול את האש הגדולה המופלאת שלמעלה מן הטבע, והנמשל אם אינך משיג את הטבע איך תשיג את הנפלאות:

פסוק יט

הודיעני, מסיים את הוכוח, אחר שהוכיח שאין ראוי לגזור דבר בחכמת מה שאחר הטבע ובעניני האלהות, עתה **מה נאמר לו** על הוכוח שאני מתוכח עמך בענינים האלה, הלא היה ראוי שאומר לו **לא נערך מפני חשך**, שא"א לערוך את הוכוח הזה כלל ולהחליט שם איזה דבר **מפני החשך** שיש בו, ר"ל מפני שעין האדם כהה מלהביט אל האלהים אשר ישת חשך סתרו ועניניו צפונים מן האדם, וראוי שלא נערוך הוכוח הזה כלל, אבל:

פסוק כ

היספר לו, וכי ראוי שיסופר לו **אם אדבר** כן, לאמר שלא ארצה לערך ולהתוכח בזה, בעת **שאמר איש כי יבולע**, בעת שבא איש להכחיש את ההשגחה ואמר שהוא מבולע ומכוסה ונסתר מעיני ה', ואין ה' משגיח עליו, הכי גם אז אדבר כן לאמר שלא נערוך ונתוכח מפני חשך? זה אינו ראוי, שהגם שאין אנו משיגים בעניני האלהות והוא חשך בעינינו. בזה אור נגה עלינו לדעת שלא יבולע ויסתר שום דבר מעיניו והוא צופה את כל הפרטים, ובזה ראוי שנערך ונתוכח, כי בזה יש אור ודעת ברור:

פסוק כא

ועתה, ששלשת הריעים חדלו מלהתוכח על פרט זה, כאילו גם בזה יש חשך וחסרון ידיעה, **לא ראו אור** כי באמת בזה יש אור והם לא ראוהו, האור הזה (ר"ל ידיעה הזאת) **בהיר הוא בשחקים**, האור עצמו הוא בהיר בשחקים, וגם אין ענן מכסהו מנגד העין הרואה, כי **רוח עברה ותטהרם**, כי נטהרו השחקים מן העננים המכסים את האור, ר"ל שדבר זה שה' משגיח הוא אור נראה ולא יכסהו ענני הסכלות ועבי טענות המכחישים, שכבר עברו העננים על ידי רוח הוכוח של אליהוא:

פסוק כב

מצפון, מפרש מהו האור, שנתברר כי **מצפון יאתה זהב**, והיא מליצה נפלאה שעל ידי שהנהגת ה' בעניני השגחתו ובגמול ועונש צפון ונעלם, עי"ז תצא משם הזהב היקר והנקי, ר"ל שמזה עצמו ניכר חכמת ה' העמוקה שאין ביכולת איש להשיגה עד יבקשנה כזהב הנטמן בצפון ובטמון, (**מצפון יאתה**) **על אלוה נורא הוד**, על ידי שהנהגתו צפונה ואין משיגים אותה, עי"ז בעצמו יש מקום לבחירה ולשכר ועונש, ועי"ז בעצמו יתראה הוד ה', והוד אלוה הוא נורא מאד, שאין איש משיג עומק חכמתו וזה הודו והדרו וכבוד ה':

פסוק כג

שדי לא מצאנוהו, זה עצמו מה שלא מצאנו והשגנו את שדי, שהוא הנהגתו עם בריותיו ודרך השגחתו, זה העדות כי שדי זה הוא שגיא כח, עד שלכן אין איש מכיר את ענינו **ומשפט ורב צדקה לא יענה**, זה עצמו מה שלא יענה ולא יודיע דרך הנהגתו ומשפטו, זה עצמו הוא האות שהנהגתו מלאה משפט וצדקה, דהיינו שלפעמים יעשה בדרך משפט, שהוא נערך לפי מעשה בני אדם, ולפעמים יעשה בדרך צדקה העליונה, שלא תביט על המעשה ויעשה חסד בצדקתו וחמלתו, והנהגה זו רב מאד, ובכל זה לא יענה ולא יודיע דרכו, כי הכל בפלס החכמה העליונה הנשגבה מדעת אנוש:

פסוק כד

לכן יראוהו אנשים, ומצד זה בעצמו ייראו האנשים מפניו מצד **שלא יראה כל חכמי לב**, כי כולם כאין לפניו ואין משיגים מהנהגתו כמר מדלי, ומצד החכמה הנשגבה הצפונה בהשגחתו יש מקום לבחירה ולשכר ועונש ויש מקום ליראת הרוממות, כי זה העד על גודל טובו ורב תבונתו, עד שאין טענה ממה שהעלים דרך הנהגתו מבני אדם, שיש בזה חכמה נעלמה, וזה עצמו הוא העד על גודל חכמתו וגדולתו ויכלתו:

פרק לח

פסוק א

פתיחה למענה התשעה עשר מענה ה' בסערה

אחר כל הויכוח הזה שהתווכחו על־פי השכל והסברה, התגלה ה' אל איוב מן הסערה, ויצו שיאזור חלציו ושיחלוף כח ויסורו ממנו הייסורים ויתווכח איתו. בהתגלות ה' בעצמו כבר נשלם כל הויכוח, כי מזה הראה לדעת:

• א] שה' משגיח על פרטי בני אדם, עד שהיטה אוזן אל כל מה שדיבר איוב, ובא להוכיחו וללמדו דעת, שזה מעיד על השגחה פרטיית על כל מצעדי גבר, ונסתר דעת איוב שאין ה' משגיח;

• ב] מזה מבואר שנפש האדם היא בת אלהים בלתי בת תמותה, חיה ורבת פעלים, שרק באופן זה יצוייר שידבר ה' עם האדם, מצד שנפשו הוא חלק ממנו, ובעת תפשיט בגדי הגוויה, היא צופה במראית אלהים שהיא חלק מעצמותו ית', ונסתרו כל הספקות שהיה מסופק בעניין הישארות הנפש וגמול עולם הבא, אחר שראה זה בחיים איך תתפשט הנפש מן הגויה בעת החזון והדיבוק באלהים, ואיך תתענג בנועם רוחני על מחזות קדשו. ובזה כבר השיב לו על כל השאלות אשר שאל על ייסורי הצדיקים, אחר שראה שעיקר האדם הוא הנפש אשר היא תיפרד מן הגויה ותדבק באלהים לחזות בנועם ה' ולשמוע קולו מתוך האש, והוא עיקר השכר המקווה לצדיקים אחר כלות החומר, בעת תשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה.

ועם זה דיבר עמו באורך בפרט זה, והודיע איך השגחתו הפרטית משתרע על כל מעשיו, בין בבריאת המציאות בכלל, בין על כל בריה בייחוד, שישגיח על כל ענייניו להמציא לו המזון והמעון, ולהשגיח על קיום מינו, הן בעניין לידתו, הן בפרנסת ילדיו, וכל שכן שהשגחה זו תתפשט על האדם מבחר היצורים.

ואחר שביאר לו כל זה, הוסיף לדבר עמו דיבור שני, להשיב לו על השאלה השניה ששאל מהצלחת הרשעים, ומדוע אין ה' מאבד את הרשעים שדומים כחיות הטורפות שמחריבים את היישוב, השיב ששאלה כזאת הלא תשאל גם כן על שברא בין בעלי החיים, בע"ח חלושים ובע"ח חזקים הטורפים את החלשים, ולדבריך היה ראוי שיברא רק רמשים חלשים חסרי כוח, ואין זה מגדלות הבורא, שמגדולתו הוא שיברא ברואים נוראים ואיומים, ובכ"ז ערך בהשגחתו שיתקיימו, על־ידי מה שעשאו מדיני בטבע ונטע בו הכוח לעשות משפט ומישרים, וכמו שביאר כבר אליהוא בסימן ל"ה.

ואז הודה איוב כי לא השכיל בכל ויכוחו, אבל גילה דעתו כי לא ליבו הלך אחר דברי פיו בכל זמן הויכוח, שבאמת בלבבו היה מאמין בהשגחה ובהישארות הנפש, וכל ויכוחו היה רק לנסות למצוא בזה דרך על־פי העיון והשכל, והיה דרך החיפוש לבד, כמו שאמר אדון הנביאים (שמות לג יח): "הראני נא את כבודך", שהוא גם כן חקר על זה מתחילה בדרך השכל, והוא התעסק בספר איוב שכולל חקירותיו ועיוניו בפרטים אלה, וכאשר ראה שאי אפשר להשיג מענה על פי השכל, ביקש שיודיעהו ה' בעצמו את כבוד משפטיו והנהגתו, כמו שהראה לאיוב, ויורהו ויאמר לו, ואז ניחם על עפר ואפר.

פסוק ב

מי זה, כבר בארתי בפתיחה שבזה עצמו שהתגלה ה' אליו, בזה עצמו מצא מענה על כל וכוחו, הן על ההשגחה, הן על גמול הנפשות כנ"ל, וה' ענהו מן הסערה שבסערה זו שהפיל הבית על בניו והרס את ביתו, בזה בעצמו משגיח עליו עתה להשיבו אל נוהו, וכמ"ש חז"ל וזה כמ"ש שהקב"ה במה שמכה בה מרפא, ויאמר לו איך **תחשיך עצת ה'**, בהנהגה אשר באורה נראה אור, איך תחשיך אותה לאמר שהעולם נתון למקרה ע"י **מלין בלי דעת**:

פסוק ג

אזר נא כגבר חלציך, יען בקש איוב יסר מעלי שבטו, שבעת הוכוח יחדלו ממנו היסורים, א"ל שיאזור חלציו המנוגעים מן השחין, ויעמוד כגבר גבור כי סר השחין והחולשה ממנו, ועתה **אשאלך ותודיעני**:

פסוק ד

איפה התחיל לברר לו טוב השגחתו והנהגתו מתחלת הבריאה, והקדים לאמר לו אם תרצה להשיג הנהגת ה' וחכמתו מן הקודם אל המאוחר, בהכרח שתכיר תחלת הבריאה לדעת יסודי העולם והוייתו, איך עשה הכל מן התהו בכח ובחכמה בב"ת, **אשאלך איפה היית ביסדי ארץ**, ואז אשאלך, **הגד אם ידעת בינה**:

פסוק ה

מי שם ממדיה כי תדע, מצייר הבנין הראשון בעת נבנה כדור הארץ ליסד ארץ על מכוניה כבית הנבנה, שתחלה מודדים את המקום ששם יעמוד הבית, ומי שם ממדיה, מי הזמין את האומנים שימדדו המקום שבו יעמוד כדור הארץ בין שאר הכדורים הנמצאים במציאות וכמה תתרחק מכל אחד מהם, ואח"כ נוטים קו על הבית עצמו לישר הבנין בארך וברוחב ובגובה, מי נטה הקו, הלא זאת עשה ה' בעצמו, ומיחס המדידה לאומנים אחרים ורק ה' הזמין את המודדים, ונטיית הקו יחס אליו בעצמו, כי המדידה כמה תתרחק מכל כוכב זה נעשה ע"י כח המושך הכללי אשר לכל הכדורים זה על זה, שכולם משכו את הארץ אליה עד שנשארה תלויה ביניהם במקום שהוא, כנודע בחכמת התכונה, אבל בנין הארץ בעצמה נעשה על ידי ה' בעצמו:

פסוק ו

על מה אדניה הטבעו, מצייר אותה כאהל ומשכן שהקרשים מוטבעים על אדנים, כן הארץ עומדת על בלימה, ועל מה הטבעו? הלא על חפץ ה' ורצונו, **או מי ירה אבן פנתה**, מצייר שבאמצע הארץ נמצא צור ואבן שתיה המושך את כל מה שבסביבו אל המרכז, ומי שם שם האבן הזה?:

פסוק ז

ברן יחד כוכבי בקר, דרך המלכים שבעת שמניחים אבן פינה ליסד בית מקדש מלך, יעמידו שרים ומנגנים לנגן ולהריע תרועה גדולה, עפ"ז מצייר שבעת ירה אבן פנת הארץ **רננו כל כוכבי בקר**, **וכל בני אלהים הריעו**, וזה הציור של הכח המושך שיש לכל הכוכבים זא"ז ואל כדור הארץ, שערך מיתרי הכח המושך הזה ויחוסו שוה עם ערך הקולות אשר בחכמת המוסיק"א, וזה מראה הערך התבוניי והיחוס והשיוי שיש בין הארץ ויתר הכדורים, שכ"ז מורה על רוב החכמה וההשגחה:

פסוק ח

ויסך אחר שספר איך יסד כדור הארץ, יספר איך כונן אותה שתהיה ראויה לישוב, כי כדור הארץ היה תחלה כולו מכוסה במים, ומדמה התגלות היבשה וצאתה מן בטן הים לולד היוצא מבטן אמו, וכבר בארתי בפי' מעשה בראשית שאחר שהיתה הארץ תהו ובהו ומים סובבים אותה, התחילו האדים לעלות מן המים אל הרקיע שהוא עיגול הנשימה מקום הסגריר, כי יסוד המים היה מעורב אז בצד אחד עם יסוד העפר. ובצד אחד עם יסוד האויר, כמ"ש ורוח אלהים מרחפת על פני המים, וע"י התחילו האדים לעלות, ועי"ז נבדל האויר מן המים האדיים והתחילה היבשה להתגלות קצת, והיה

הסדר יהי אור, יהי רקיע בתוך המים (שזה נאמר על גבול עיגול הנשימה), ואח"כ יקוו המים כמ"ש בארך, וכן סדרם בתהלות (סי' ק"ד) עוטה אור כשלמה, נוטה שמים כיריעה, המקרה במים עליותיו, כמש"ש, ואחר שנתגלה קצת היבשה על ידי עליית האדים ששם ה' חק באויר הנשימה (כמ"ש למעלה כ"ו צורר מים בעביו חק חג על פני תהום) אז נתן גבול לים לבל ישוב להציף את היבשה, כמ"ש גבול שמת בל יעבורון, שעז"א ויקרא אלהים ליבשה ארץ, עז"א פה **ויסך בדלתים ים בעת גיחו מרחם יצא**, עת יצא מן הגחון הולד הזה אשר התחיל לצאת מן הרחם שהוא עת שהתחילה היבשה לצאת מן המים:

פסוק ט

בשומי, והיה דומה כילד שחותלים אותו בחיתול ומלבישים אותו, כמ"ש והחתל לא חתלת, והענן והערפל שנתהוה אז ע"י רוב האדים שעלו מן המים הם היו החיתול והלבוש שבם חתלתי את הילד הזה היוצא מרחם:

פסוק י

ואשבור עליו חקי, כשבא הים (שהוא האם המוליד את היבשה ומוציאה מתוכו) על המשבר להוליד את הולד, המשביר והמוליד היה חקי, החק שנתן ה' בטבע מאדים שיעלו לאויר הנשימה, (כמ"ש חק חג על פני תהום) ועל ידם נפרש האויר מן המים, וכן רוב מימות עלו ונשארו תלוים באויר, שהם המים העליונים התלוים במאמרו של מלך באויר. וגם **אשים בריח ודלתים**, ששם גם בריח למי הים הסוגר בעדו בחוזק שלא יפרוץ את גבולו:

פסוק יא

ואומר, מפרש מה היה הבריח, שזה היה דבר ה' ופקודתו מה שצויתי עליו **לאמר עד פה תבוא ולא תוסיף**, כמ"ש אשר שמתי חול גבול לים סביב ולא יעברנהו, **ופה ישית**, ר"ל שבכ"ז הנחתי ג"כ אפשריית להפרע מן הרשעים שבעת אצטרך שיעבור הים את גבולו כמו בדור אנוש וכדומה, גם ע"ז נתתי לו גבול, ואומר **פה ישית בגאון גליך**, שבעת יתגאו גליך ויעברו גבול הראשון להציף את הרשעים, לא יעברו את הגבול השני, שגבלתי להם עפ"י ההשגחה עד כמה ישטפו ויעבורו, בענין שקבעתי ישוב הארץ עפ"י השגחתי, וגם הנחתי אפשריית להפרע מן הרשעים:

פסוק יב

המימיך, אחר שבאר איך יסד ארץ ויבשה, באר ענין האור, וכבר בארתי בפי' בראשית, שבג' ימים הראשונים טרם נתלה האור במאורות, היה האור הראשון מקיף את הכדור י"ב שעות בכל יום סביב סביב, והיה אור בכל סביבות הכדור, ואחר יב"ש נסתלק מכל

סביבות הכדור והיה לילה י"ב שעות, ובארתי שם שהורדת האור וסלוקו לא נעשה בפעם א', שא"כ לא יצוייר ערב ובקר (שמורה על התחלת שקיעת האור והתחלת זרוחו) רק יום ולילה, כי האור ירד ונסתלק בהדרגה בענין שיחול שם ערב ובקר, והיה הבדל בין הג' ימים הראשונים ובין העת שנתלו המאורות בענין השחר, שהשחר הוא בעת עלות השמש מן תחתית האופק על האופק, שזה לא היה אז עד יום ד', שאז נהיה השחר הראשון בעת שהתחיל השמש לסבוב סביב הארץ, בעלותו ברגע הראשונה ממקום שנתלה אל מקום אחר, ואמנם השחר לא היה לו מקום מיוחד בהכדור רק ברגע הזאת, כי מאז ואילך השחר סובב את הכדור תמיד ומחליף מקומו בכל רגע, ולא יתכן לציין לו מקום מיוחד, ועז"א **המימיך צוית בקר**, הוא הבקר הראשון שנעשה ביום ראשון, זאת שנית **הידעת שחר מקומו**, הוא השחר שעלה ביום הרביעי ברגע שנתלה השמש, שאז היה לו מקום מצוין מיוחד מזולתו מה שלא היה כן לפניו ולאחריו:

פסוק יג

לאחוז, ומאז הגביל **שיאחז השחר תמיד בכנפות הארץ**, כי בכל רגע ורגע השחר מחליף את מקומו ואוחז תמיד בקצה הכדור, ובאחזו בכנף הארץ דומה במשלו כאוחז בכנף בגד ומנער אותו מן האבק והעפר, כן **ינערו רשעים ממנה**, שבכל מקום שיאיר השחר יברחו הרשעים שודדי לילה חותרי בחשך בתים ויתחבאו בחוריהם:

פסוק יד

תתהפך כחומר חותם, שע"י הארת האור על הארץ יוחקו עליה צורות שונות, כי החום והאור יוציאו כל צמח וכל פרח וייפו פני האדמה וייבשו את הליחות, עד שתהיה כחומר חותם שהוא יבש, ויוחקו עליה צורות ושם הבורא חתום על פועל ידיו, **ויתיצבו כמו לבוש**, כי הארץ תתלבש ותתעטף בתולדותיה, כמ"ש לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר, וכ"ז ע"י פעולת האור בכ"מ שיאחז בכנפות הארץ, וגם תתעטף בבגד ארגמן כליל יופי תחת שהחשך ערום ומשולל מכל צורה ואין כסות לאופל:

פסוק טו

וימנע, וגם בהויית האור הניח אפשריית להפרע מן הרשעים, במה שבזה **מנע מרשעים אורם**, אם מצד הטבע כי האור הזורח הוא חשך לרשעים כמ"ש בס' כ"ד כי יחדו בקר למו צלמות, שבבא הבקר יכירו מעשיהם ואז **זרוע רמה תשבר** כי יעשו בהם משפטים, וגם הכין אפשרות אל חשך השגחיי, אשר יצטרך לפעמים לתשלומי הרשעים, כמו חשך מצרים, במה שהכין את האור באופן שיש אפשרות לסילוק האור ובא החשך תחתיו,

כמ"ש יוצר אור ובורא חשך כמ"ש בפי' שם, ואז ימנע אור מן הרשעים וזרוע רמה תשבר ע"י ההשגחה:

פסוק טז

הבאת, אחר שדבר על בריאת הארץ והתהוות היבשה והאור, התחיל לדבר מן הים והתהום, **האם באת עד נבכי ים**, שלשם נקוו המים, **והתהלכת בחקר תהום**, כי הארץ עומדת על התהומות. ועומק הים ומקומות הנבוכים שבו וכן התהומות עלומים מעין החוקר, וגם בזה נראה ההשגחה כפולה, אם לקיום הארץ והיבשה, כי לשם נקוו המימות בל ישובון לכסות הארץ, אם להעניש את הרשעים, שעז"א.

פסוק יז

הנגלו לך, כי לפעמים יעניש ה' ע"י נבכי ים, ולפעמים ע"י עומק תהום, שכשיתגברו המים במעמקי ימים או במצולות תהום רבה או כשיתקבצו אדים שמנים גפריתיים בעומק תהום או אש הבוער שם, או מים העוברים על מקומות סיד המוכנים להתלהב, יעמדו מהם זועות רעשים ופור תתפורר ארץ ויחריבו ערים ומדינות, כי שם **שערי מות ושערי צלמות**, להעניש את הרשעים:

פסוק יח

התבוננת עד רחבי ארץ, אחר שדבר ממה שנעשה בג' ימים הראשונים מימי הבריאה מהאור והים והיבשה והרקיע, יתחיל לדבר ממה שנעשה ביום הרביעי שבו נתלו המאורות, שאז נעשה סדר הימים והשנים, והנה היום ומהלכו נקבע תיכף באור הראשון, כמ"ש ויהי ערב ויהי בקר, אבל קביעת השנה לא התחדש עד יום הרביעי, ע"י שהשמש נוטה במהלכו השנתיית (שהולך ממערב למזרח) מן קו משוה היום עד יותר מכ"ג מעלות לצפון וכן לדרום, ועי"ז יעשה שינוי במשך זמן האור והחשך ברחבי הארץ, היינו במדינות שיושבים נוטים מן המשוה לצד הרוחב, שהוא לצפון ולדרום, כי המדינות השוכנים על קו המשוה לארך הארץ ממזרח למערב להם תמיד יום ולילה שוים, ויהיה גבול אחד לאור ולחשך שכ"א משמש י"ב שעות, אבל הנוטים לרוחב הארץ, כשתתחיל השמש לסור במהלכה אל צד צפון של המשוה, יגדלו הימים ויקצרו הלילות במדינות הצפוניות ובהפך במדינות הדרומיות, עד שיגיע למזל סרטן שאז יהיו הימים היותר גדולים בצפון, והיושבים על קוטב הצפוני יהיו להם אז יום תמידי ששה חדשים ולילה תמידות ליושבים על קוטב הדרומי, וכשיגיע השמש למזל גדי יתהפך הדבר, ודבר זה נתהוה בהשגחה ובחכמה נפלאה, שעי"ז נתהוה האביב והקיץ והסתיו והחורף, שאם היה השמש הולך תמיד על קו המשוה היה שם חום בוער תמידי ועל הקוטבים היה קור

תמידי, וז"ש **התבוננת עד רחבי ארץ הגד אם ידעת כולה**, היינו כל השינויים שיתהוו ברוחב הארץ:

פסוק יט

איזה הדרך ישכן אור – שתמיד ישכון אור במקום אחד, וחושך בצד שכנגדו, שבעת שהשמש במזל סרטן – ישכון האור בצפון והחושך בדרום, ובהיות השמש במזל גדי – יהיה בהיפך, ובזה יש שני השקפות:

פסוק כ

א] **כי תקחנו אל גבולו** – שיש מקום אחד ששם גבול האור והחושך, ששוכן שם שישה חודשים בקביעות, והוא על ציר הצפוני והדרומי, ששם יהיה תמיד שישה חודשים יום ושישה חודשים לילה;

ב] **וכי תבין נתיבות ביתו** – שהוא במקומות שהם בין המשווה ובין הצירים, ששם יארכו ויקצרו זמן הימים והלילות בכל יום, והאור והחושך יש להם נתיבות מיוחדים, שבכל יום יילך כל אחד בנתיב מיוחד לפי נטיית השמש מן המשוה אל קו המזלות.

פסוק כא

ידעת, אחר שהזכיר עריכת השנים בעת התלות המאורות, אומר וכי היית שם בעת ההיא שנסדר סדר השנים, **וידעת כי אז תולד**, שאתה עתיד להולד בשנה פלונית ליצירה **ושמספר ימיך** יהיו **רבים** שתחיה שנים רבות, למשל מאתים ועשר שנים, ממליץ כאילו אם היה אז שאז הוקצבו שני הדורות והוקצב לכל נברא מתי יולד בעולם וכמה שנים יחיה היה יודע כל זאת:

פסוק כב

הבאת, אחר שגמר לדבר על סדר היצירה הכוללת, מתחיל לדבר מן פרטים, **הבאת אל אוצרות שלג**, שיש המון הרים גדולים שראשם מכוסה בשלג תמידי כל השנה (גלעטשער) כמו במדינות טיראל שוויץ סאוויען ופיאמאנט, ויש בסאוויען הרי שלג שהם בארכם יותר משלש פרסה וחצי פרסה ברחבם ומעשרים עד מאה פרסה בעובים, ויש אוצרות גלעטשער מתחת לארץ במערות גדולות, וכן יש באיזאן ובגרענלאנד אוצרות שלג קרח וקפאון, ועז"א **הבאת אל אוצרות שלג**, ובגובה האויר נמצאו אוצרות ברד במקומות הקפאון שאין נראים כלל לבני אדם, ועז"א **ואוצרות ברד תראה**:

פסוק כג

אשר חשכתי, נגד אוצרות שלג אמר שחשך אותם **לעת צר**, מצייר ההרים האלה כמקומות בצורות ששם ישגב ומשם ילחם על אויביו, כי ממקומות האלה יתגוללו גבעות

שלג וקפאון על ידי רוחות וע"י סבות אחרות, ויחריבו ערים וכפרים וימיתו אדם ובהמה רבה, ונגד אוצרות ברד אמר אשר חשכתי **ליום קרב ומלחמה**, שמצייר אותם כחצים ביד ה' שיורה וישליך אותם על אויביו, כמו אבני אלגביש במורד בית חורון, וידוע שהברד יעשה לפעמים הריסות גדולות, כמו הברד שירד בשנת תקמ"ח שהחרים רבים, וכ"ז מורה השגחתו שמלבד שהשלג והברד הם לתועלת ולקרר ולמזג האויר, הכין בו ללצים שפטים ועונשים לרשעים:

פסוק כד

איזה הדרך, עתה באר לו איך ערך הכל במשקל ובפלס ולפי כח האדם, הנה תקן שלא יעלה השמש על הארץ פתאום, רק כשהשמש הוא עוד י"ח מעלות תחת הכפה יתחיל הבקר ויגה האור לאט לאט עד נכון היום, וזה בהשגחה נפלאה שלא יעור את העינים, וגם שעי"ז יואר חלק יותר גדול מן הארץ, וביחוד יועיל לאנשי צפון ששם ימשך הלילה כמה ימים רצופים ויהיה להם אור ע"י הנשפים, ועז"א, **איזה הדרך יחלק אור אשר יפיץ קדים עלי ארץ**, האור שיפיץ רוח מזרח שיעלה על הארץ בבקר, באיזה אופן יחלק האור והקדים ויפיצנו לפני זריחת השמש. וידוע שסבת התראה אור קודם עלות השמש הוא מה שישתבור קרני השמש בתוך האויר והאדים הסובבים את הארץ, וגם בזה יש שאלות הרבה אם האור הוא חומר נזילי או מתפשט באויר ומתעורר ע"י תנועת המאיר, שבכל זה נחלקים החכמים, והדברים נעלמים ונסתרים:

פסוק כה

מי פלג, וכן ערך הכל במדה ובמשקל בענין יסוד המים, שהאדים העולים מן הארץ היה ראוי שירדו למטה בשטף לשטוף הכל בפעם אחת, וכן שהרעם והברק הנעצר בתוכם מיסוד האש עת יפתח יצא בפעם אחד ויחריב את העולם, וה' **פלג לשטף** של המים **תעלה**, שירד הגשם טפות טפות כ"א בצינור מיוחד, וכן **להחזיז קולות** שהוא הרעם והברק פלג לו **דרך**, שיצא מחולק במדה ובמשקל:

פסוק כו

להמטיר, וכן ערך את ירידת המטר שלא ירד המטר תמיד במקום שעלו האדים משם, כי רוב האדים עולים ממקום ישוב ששם יש צמחים ובע"ח המפיקים אדים, או מן המים, וה' ערך שהמטר ירד גם במדבר, וזה או לפורעניות כמ"ש בר"ה שאם נגזרו גשמים בר"ה והעם לא זכו יורידם אל המדברות, וז"ש **להמטיר על ארץ לא איש**, או שהוא לטובה, כדי.

פסוק כז

להשביע שואה ומשואה שישם מדבר לאגם מים ויושיב שם רעבים ויכוננו עיר מושב:

פסוק כח

(כח-כט) **היש למטר אב**, שאל אותו עוד אם יודע סבת הדברים, מי הוא האב המוליד את המטר ואשר **הוליד אגלי טל**, ומי הוא האם אשר הולידה את הקרח והכפור שהקרח הוא קפיאת המטר והכפור היא קפיאת הטל, ויען שאל האב תתיחס הזרע הנתכת ואל האם תתיחס ההקפאה והתקשות הולד, וכן החום תתיחס אל האב והקור אל האם כמ"ש הטבעיים לכן שאל מי הוא האב של המטר והטל הנוזלים והחמים, ומי היא האם של הכפור והקרח המוקפאים והקרים:

פסוק ל

כאבן, ומה הוא הסבה שהמים יתקשו כאבן, שבזה ג"כ יש דעות שיש חומר מקפיא ומקרר, ויש דעות שעקר טבע המים להיות במעמד הקפאון רק החום יתיך אותו ובסור החום ישובו אל טבעם:

פסוק לא

התקשר, הקדמונים יחסו אל הקור והחום כחות שופעות מן הכוכבים, שיש מחברת כוכבים נקראים בשם כימה הנמצאים בצפון שמאתם תצא הקור והקפאון, ויש מחברת כוכבים הנקראים כסיל שמהם יצא החום, עפ"ז שואל וכי אתה צוית לקשר קשרי הכימה שיקשרו את המים לקרח, וכי אתה הפועל זאת, או אתה **תפתח מושכות כסיל**, שתפתח קשרי הקרח כפעולת הכסיל המושך ומתיך ומזיל את הקרח ע"י החום:

פסוק לב

התוציא, מוסיף לאמר ואם אינך בעצמך הכח הפועל בחום ובקור בהתכת ובקפאון רק המזלות פועלים זאת, אם עכ"פ אתה הפועל באמצעותם עד **שתוציא המזלות** כ"א **בעתו**, **ותנחה את העיש** שהוא קיבוץ כוכבים עם בניה:

פסוק לג

הידעת, או עכ"פ **אם ידעת חקות שמים** ופעולות הכוכבים והמזלות וכחם, ואם אתה **שמת משטרו בארץ** בעת הבריאה, שאתה הכינות אותם ונתת להם הכח להיות שוטרים בארץ:

פסוק לד

התרים, או עכ"פ אם אינך פוקד בעליונים, היש לך כח לפעול עד העב שהוא קרוב אל הארץ ושומע את קולך, עד שעת **שתרים לו קולך** ישמע לדברך. וישפך את מימיו עליך עד **ששפעת מים תכסך**:

פסוק לה

התשלח, או **שתשלח את הברקים** הנמצאים בעב **וילכו**, או עכ"פ אם לא ילכו **שיאמרו לך הננו**, כי באמת לא יענו אותך כלל:

פסוק לו

מי שת, אחר שגמר לחשוב סדר הפרטים של הבריאה, עורר אותו על שני עולמות שבם חבר את השמים עם הארץ, דהיינו את הרוחני עם הגשמי, אשר זה נפלא ונעלם מעין כל חוקר איך יתקשרו שני אלה דברים הרחוקים יחדיו, והם אחד בעולם הקטן שהוא האדם, ואחד בעולם הגדול, שקשר ג"כ השמים עם הארץ, על העולם הקטן אמר **מי שת בטוחות חכמה**, איך נתן חכמה שהיא דבר רוחני שמיימי בטיח של טיט ואדמה, דהיינו שהחכמה השמיימית נתונה בגויה חומריית ויחמרה בחמר סביב, **ומי נתן לשכוי** שהוא ללב השוכה וצופה נעלמים, **בינה** להבין צפונות, מי חבר הרוחני והגשמי והשכל והעפר יחדיו?:

פסוק לז

מי יספר, וכן בעולם הגדול, הנה ה' ערך את המון הכדורים הסובבים על מעגלם באמצעות כח המושך שיש לכל גוף וכדור על חברו והארץ כמרכז בתוך העגולה לפי תכונת הקדמונים, וכבר בארו החוקרים שאם נמשוך מיתרים מכוכב אל חברו יהיה ערך כח המושך אשר לאחד על חבירו כערך מיתרי הנבל, בענן הקול, שמיתר הכפול מחברו כח הקול כערך מעוקב, וכן תמיד, וכן פעולת כח המושך, וע"ז אמר **מי יספר שחקים בחכמה**, **ונבלי שמים** היינו הנבלים והכנורות המזמרים בשמים המוסיקא העליונה, **מי ישכיבם** ויסדרם בענין שהם שוכבים ונערכים זה לעומת זה בערך הזה, ועל המרכז אמר.

פסוק לח

בצקת עפר למוצק, שיצק עפר להיות המוצק והיסוד והמרכז לנבלים האלה, ואל המרכז הזה **רגבים ידובקו**, וכולם משמיעים קול זמירות סביב המרכז, כמ"ש איפה היית ביסדי ארץ וכו' ברן יחד כוכבי בקר, עד שגם בעולם הגדול יש חיבור וערך להשמים עם הארץ וקרא זה אל זה, וכבר באר במורה (פע"ב מח"א) שבעולם הקטן החשוב מחברו מוקף ונשמר מחברו, שהלב הוא באמצע הגויה נשמר מכולם, ועז"א מי שת בטוחות חכמה, ובעולם הגדול החשוב הוא המקיף, ונבלי שמים הם מנגנים וסובבים סביב המוצק שהיא הארץ אשר באמצע:

פסוק לט
התצוד, עתה התחיל לבאר ההשגחה הפרטית שיש בעולם השפל על כל מיני הבע"ח (וכ"ש שיש השגחה על האדם החשוב מכולם), ומתחיל בענין ההשגחה על טרפם ומזונם, וחשב הגבור מכולם והחלש מכולם, הנה השגיח ה' **לצוד ללביא טרף**, שהאריה הזולל בשר, הכין לו כלי טרפו שבם יצוד את טרפו, ודרך האריה הזקן לצאת על טרפו, והכפירים הקטנים אין יוצאים על טרפם, ובכ"ז **חית כפירים תמלא**, ע"י מה שנתן בטבעם.

פסוק מ
כי ישוחו במעונות, שישבו שחוח במעונתם **ובסוכה** של סבכי עצים, **ישבו לארב** על חיות העוברים שם לצודם:

פסוק מא
מי, והשפל שבכולם הם בני עורב, וה' **יכין לעורב צידו**, הגם **שילדיו יתעו לבלי אוכל** שהם עזובים מאמם, ובכ"ז **אל אל ישועו** והוא יכין להם את צידם ע"י יתושים כמ"ש חז"ל:

פרק לט

פסוק א
הידעת, עתה יספר ההשגחה שמשגיח על בע"ח בענין הלידה, היעלים הם שוכנים על הרים הגבוהים, כמ"ש הרים הגבוהים ליעלים, וה' השגיח בעת **לדת יעלי סלע** שלא יפול הילד מן הסלע, ושומר עת הזאת בל יקרה נזק לנולד, והאילה רחמה צר, והיא מסוכנת בעת הלידה, וה' מזמין הסבות שתלד בנקל, וז"ש **חולל אילות תשמר**:

פסוק ב
תספור, וקבע להבע"ח כמה ימשכו ירחי ההריון, וגבל העת מתי תלד ביום או בלילה:

פסוק ג
תכרענה. היעלים יולדות בכריעה כדי שלא תפול הולד מן צוק ההר, והאילות **חבליהן תשלחנה**, שיסור ממנה החבלים הגדולים שהיה לה בהקשותה בלדתה:

פסוק ד
יחלמו ונדמה כאילו יחלום להם בחלום בכח דמיונם **שבניהם ירבו בבר**. בשדה ובאלומות התבואה, וע"י דמיון הזה הנטוע בם ישכחו צער הלידה ולא ידאגו עוד על בניהם, **ויצאו ולא שבו אל הילדים**, והם מתפרנסים בבר מעצמם:

פסוק ה
מי, עתה יספר ההשגחה בענין המעון, שיש מינים השוכנים במדבריות ואינם מקבלים מרות, וגם בין אלה שמיניהם מצויים אצל ב"א יש מהם שאינם מקבלים מרות ועומדים במצב הפראי, כמו שור הבר וחמור הבר, ועז"א **מי שלח פרא חפשי**, **וערוד** שהוא חמור הבר **מי פתח מוסרותיו** שיהיה חפשי:

פסוק ו
אשר שמתי, שהגם שטבע החמורים לשכון בישוב אצל ב"א, הוא **ביתו בערבה**, **ומשכנותיו** שיוצא לרוץ שם הוא **ארץ מלחה**:

פסוק ז
ישחק להמון קריה, אינו רוצה להיות בישוב, כי טוב לו במדבר ששם **תשאות נוגש לא ישמע**, וטוב לו החפשית מן ריבוי המזונות שיש לו אצל בני אדם ולכן מסתפק במזונות מצומצמים, כי.

פסוק ח
יתור הרים, מה שמוצא אחר התור והחיפוש בהרים הוא **מרעהו**, **ודורש** ומחפש למצוא איזה דבר **ירוק** למאכלו וזה טוב לפניו:

פסוק ט
היאבה, אחר שספר מן המין שנוח להכניעו שהוא חמור ושור הבר, יספר מן הראם שא"א להכניעו כלל, שהוא לא לבד **שלא יאבה עבדך**, כי גם **לא ילין על אבוסך**, אם תתן לו מזון רב להשמינו בלא עבודה לא ירצה ללון שם:

פסוק י
התקשר עבותו של ראם בתלם, גם אם לא תרצה שיחרוש את האדמה כי כבר תהיה עשויה תלמים, שאתה חרשת את הארץ, ותקשר אותו בתלם כדי שהוא **ישדד עמקים אחריך**, שאחר החרישה משדדים את פני האדמה, היינו שמשוים האדמה החרושה שתעשה שדה, וזה עבודה קלה מאד, מ"מ לא ירצה גם לשדד השדה גם אחריך, הגם שאתה הלכת קודם לו ועשית עקר המלאכה והוא לא יצטרך רק לסייע לך, לא יאבה בזה:

פסוק יא
התבטח בו, וכן לא תוכל **לבטוח על רב כחו**, שהוא יביא התבואה מן השדה הביתה, **ותעזב אליו את יגיעך** את התובאה:

פסוק יב
התאמין בו כי ישוב זרעך, שבודאי יברח עם זרעך וגרנך למדבריות:

פסוק יג
כנף רננים, פי' המפרשים על בת היענה שהיא אינה יכולה לעוף למרום כמו החסידה, וז"ש **וכי כנף רננים נעלסה** שתעלה עם הכנף לגבהי מרום, וכי תדמה כנף רננים **אל אברה חסידה ואל נוצה** שתעוף ביעף:

פסוק יד
כי, ושם ה' בטבע היענה שהיא מניחה את ביציה בחול ובעומק האדמה, הפך מן החסידה אשר ברושים ביתה ותניח את ביציה במרום במקום משומר, ובת היענה ביציה בעפר המדבר:

פסוק טו
ותשכח, לא נטע ה' בטבעה אהבת בניה, שהביצים הנשארים באדמה נקל שיאבדו, או ע"י מקרה כי **רגל תזורה** שירמסוה רגל העוברים, או בכונה **שחית השדה** האוכלים ביצים **תדושה**, היינו שיפתחו הביצים להוציא האוכל מן הקליפה, כדש להוציא הבר מן המוץ:

פסוק טז
הקשיח, וגם אחר שנולדו האפרוחים היא קשה לב עליהם כאילו אינם לה, (וכבר כתבו הטבעיים שבת היענה תניח אצל הביצים שטומנת בארץ, ביצה אחת מוזרת למעלה, ובאותה ביצה יולדו תולעים, ובזה תכין מאכל להאפרוחים שיולדו, ויותר מזה אין טורחות בגידול הבנים), **לריק** ר"ל היא **בלא פחד** שיהיה **לריק יגיעה**, אינה פוחדת ודואגת שיהיה יגיעתה בהולדת הביצים לריק, ולכן לא תשמור הביצים והילדים כיתר עופות:

פסוק יז
כי השה, לא נתן להם ה' **חכמה** ובינה כיתר עופות בשמירת הביצים והאפרוחים, כמ"ש בת עמי לאכזר כיענים במדבר:

פסוק יח
כעת, ר"ל **לא חלק לה בבינה כעת במרום תמריא**, שהעופות שיוכלו לעוף למרום נתן להם ה' חכמה בשמירת ילדיהן, כי יוכלו לשמרם בקניהם הגבוהות, לא כן היענה שלא תוכל לעוף למרום **ולהתפטם ולשחוק לסוס ולרוכבו**, לכן השגיח ה' שלא לתת לה טבע זאת של שמירת הילדים, וזה מן ההשגחה, בשגם ששם ה' בטבעה שתטיל כשלשים ביצים, וגם כשיאבדו מהם עדיין ישאר מהם להחיות זרע על פני הארץ, וה' רצה שלא

יתרבה מין הזה כ"כ, אבל החסידה רוצה ה' בריבויה, וגם היא אינה מטלת ביצים הרבה ולכן צריכים שמירה יתירה:

פסוק יט

התתן, הראה לו עוד השגחתו הנפלאת איך ברא בע"ח לצורך תשמיש בני אדם, כמו הסוס שתשמישו נחוץ מאד אל האדם, לרכיבה ולמשא ולעבודה וביחוד אל המלחמה, וכמו שכל משוררי עמים הקדמונים נתנו לבע"ח הזה יתר שאת בשיריהם, (מעלה א) מעלת הגבורה, עז"א **התתן לסוס גבורה**,

• ב) מעלת היופי והנאות, עז"א **התלביש צוארו רעמה**:

פסוק כ

התרעישנו הזריזות שלו שירעש כארבה, וכן ביואל (ב' ד') מדמה הארבה עם הסוסים, **ההוד** שלו שנראה בעת **נחרו**, מטיל **אימה** על רואיו:

פסוק כא

יחפרו, דרך הסוסים להכות ברגליהם על הארץ בכח עד שיחפרו ברגליהם **בעמק** כעין גומא, כאלו **ישיש בכח**, ומכה ברגליו מחמת שמחה, עתה חושב תועלתו במלחמה, עת **יצא לקראת נשק**, אז.

פסוק כב

ישחק לפחד ולא יחת, לא יפחד וגם **לא ישוב מפני חרב** כיתר בע"ח הפוחדים מפני ברק חרב שנונה:

פסוק כג

עליו, בעת גבבו עליו **כתורן להב חנית וכידון**, דומה בעיניו כאילו הניחו עליו **אשפה**:

פסוק כד

ברעש, בעת תחל המלחמה **יגמא ארץ ברעש ורוגז**, ודומה כאילו עדן **אינו מאמין לקול שופר**, וימהר לרוץ אל מקום המערכה ששם מגמת חפצו:

פסוק כה

בדי שופר, עד עת שישמע קול שופר עד בלי די, שאז **יאמר האח** וירוץ בשמחה, ובכ"ז נטע ה' בטבעו הרגשת המלחמה עד **שיריח אותה מרחוק**, ויכיר קול **רעם של שרים** וקול **תרועה** שהם הסימנים והאותות שיעשו השרים אל גדודי החיל:

פסוק כו
המבינתך, הנץ ויתר עופות הנסיעה (וצ"ל שיש ממין הנץ גם מין שנוסע), מי שם בקרבם טבע זה שיבינו קרבת החורף, ושיבינו **לישא אבר ולפרוש כנף** ליסע בטרם יבוא החורף, **לתימן**, לארצות החמים, להיות שם כל ימי הקור, שזה מהשגחה מיוחדת על מינים אלה:

פסוק כז
אם על פיך, הנשר יגביה עוף יותר מכל העופות, וכן ירים קנו במקום גבוה מאד באהבתו את בניו:

פסוק כח
סלע, ושם ישכון על סלע במקום מבצר שאין יד מגעת לשם:

פסוק כט
משם חפר אוכל, על ידי השגחת ה', שנתן לו ראות העין עד **שעיניו יביטו מרחוק**:

פסוק ל
ואפרוחיו, והטרף מזומן לפניו תמיד, **ואפרוחיו יעלעו דם** והוא נמצא תמיד במקום שיש חללים לחפור אוכל משם, ובזה הראה לו השגחתו על כל מין, הן במזונו, הן בהריון ולידה, הן במקום מעונו, הן העוף בהטלת ביציו, ובנסיעתו בימי החורף, ובמעופו לגבהי שחקים, וכ"ש שיש השגחה פרטית על האדם הנעלה מכולם והמוכתר בכתר השכל והנברא בצלם אלהים:

פרק מ

פסוק ב
הרוב, באשר החריש איוב ולא ענה כל מאומה, וה' ידע כי עוד דברים בלבבו, א"ל, הלא מי **שרב עם שדי אשר יסור**, **לאלוה מוכיח יעננה**, אחר שתחלה יסר ה' אותך ביסורים ובכ"ז עמדת כנגדו לריב אתו ובקשת שיתוכח עמך פנים אל פנים, וא"כ עתה שנסתלקו היסורים ממך ואני רק **אלוה מוכיח**, שאני מתוכח עמך בדברים ובראיות בדרך הוכוח, כ"ש שראוי שיעננה, ומדוע החרשת עתה ולא ענית מענה:

פסוק ד
הן קלותי השיב אליו הנה על מה שנתוכחתי עד עתה על יסורי שבאו בחנם וטענתי טענות נגד ההשגחה, ראיתי כי **קלותי** בדבר זה, ואין לי מה להשיבך, כי נתברר לי עתה השגחת ה' ממה שראה שענהו ושמשגיח על ענינו, וממה שראה שנרפא מיסוריו ואינו צדיק אובד, וממה שראה שיש השארת הנפש, כי מן הנבואה נודע השארת הנפש

ודבוקה באלהים כמ"ש בפתיחה, וא"כ ידעתי שיש עוד עולם אחר להשיב גמול לצדיקים על יסוריהם, ולכן **ידי שמתי למו פי**:

פסוק ה

אחת דברתי, ר"ל הנה הוכוח שלי היה על שני ענינים,

• א) על צדיק ורע לו, וע"ז כבר קבלתי תשובה כנ"ל, ולכן על האחת שדברתי שהוא שאלת צדיק ורע לו **לא אענה** עוד, אבל **ושתים** הלא היה וכוחי על שתי ענינים, שנתוכחתי ג"כ על רשע וטוב לו, ועל שיש רשעים שמחריבים הישוב ומאבדים נפשות רבות ומדוע אין ה' מסלק היזקם, גם ע"ז אני רוצה תשובה, ואז **ולא אוסיף** עוד לשאול:

פסוק ו

ויען, לכן ענהו ה' שנית תשובה על רשע וטוב לו:

פסוק ז

אזר נא, תוכן התשובה על מה ששאל מדוע מניח ה' את הרשעים העריצים והגבורים המפילים מוראם על בני אדם והמשמידים אותם, כי הלא שאלה זאת תשאל על כלל הבריאה, שראינו שה' ברא בריות גדולות ונוראות שמפילים חתיתם על כל בע"ח, וטורפים מהם ומאבדים אותם, ולמה יניחם ה', וכבר באר לו שהשגחתו כוללת כל הבע"ח למיניהם, ולמה לא יעביר את הטורפים והמשחיתים, אבל זו שאלה סכלה, שהאומר כן יבקש שיברא ה' רק ברואים חלשים רפויי כח, עד שלא ימצא בע"ח יהיה לו כח להתקומם על החלוש ממנו, ואין זה מכבוד הבורא שיברא תולעים ונמלים ושבלול תמס יהלך, וזו כבודו שימצא ברואים גבורים ואדירים גאים ורמים, והבורא רם על רמים ומתגאה עליהם ומכניע כולם בכחו, ומשגיח שבכ"ז יתקיימו המינים, במה שהכין לכל חי כלים ותכונות בם ישמר מאויביו, וכן ברא בני אדם גבורים וענקים אמיצי כח, ואם הם בבחירתם לפעמים יעריצו בגבורתם להרע לעניים וחלשים, ה' משגיח והכין לבני אדם שכל ואהבת משפט ונימוסים וטבע ההתחברות שעל ידם ישתמרו מגאות עריצים, וה' בהשגחתו יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות, עפ"ז צוה לו שיאזר חלציו להשיב על שאלתו:

פסוק ח

(ח-ט) **האף תפר משפטי ואם זרוע כאל לך** אני שואל אותך אם יצוייר שיהיה לך זרוע וכח כמו שיש לאלהים, ותוכל **להרעים בקול כמהו** ולהפחיד את כל העריצים, האם גם אז **תפר את משפטי** והנהגתי, ותאמר שאין הנהגתי נכונה, **ותרשיעני למען תצדק**,

אם כשיהיה לך כח כמו לה' האם אז תנהיג אתה את ההנהגה באופן אחר למען תראה שהנהגתי היתה בלתי נכונה ולא בצדק:

פסוק י

עדה נא, עפ"ז אני אומר לך הנני נותן לך כח וגבורה כמו שיש לאל, נס נא **ועדה גאון וגובה ותלבש הוד והדר** כמו שלובש האל, שיהיה לך כח כמהו:

פסוק יא

הפץ עברות אפך, ובכח האלהות שיש לך **תפיץ אפך להשפיל כל גאה אשר תראה**, כל בעל חי ואדם שנמצא בעולם שהוא חזק מחבירו ומתגאה עליו בכח, תשפיל שיהיו כולם רפויי כח:

פסוק יב

ראה, וגם **כל גאה** המתגאה בדעתו **תכניעהו**, עד שיכנע גם בלבבו, ועי"כ **והדך רשעים תחתם**, שאחר שלא ימצא לא בעל כח ולא גאות בעולם לא ימצאו עוד רשעים משחיתים את ריעיהם:

פסוק יג

טמנם בעפר יחד, כי כולם יתבטלו ממציאותם וישובו אל העפר:

פסוק יד

וגם אני אודך, אם תוכל להנהיג הנהגה כזאת ושבכ"ז תקרא בשם אל ואלהים בורא ויוצר, שזה לא יהיה רק אם ברא עולם מלא וברואים גדולים מתיחסים אל כחו הגדול:

פסוק טו

הנה, עפ"י הציור הזה שצייר במליצה שמוסר בידו כח אלהות לקיים ולבטל כל יצור, ורוצה לנסות אם ייטב בעיניו לבטל ולהשבית כל דבר חזק ואביר ובעל כח שיש במציאות, בהכרח יחל מעשה ההשחתה מן הברואים היותר גדולים שיש בעולם, עפ"ז אמר לו, שיש לו שני ברואים היותר תקיפים בעולם השפל, א' ביבשה אוכל עשב ומשחית כל מזון הברואים וחייתם, וא' בים טורף טרף, וצריך הוא להתחיל בם להשחיתם ולהעבירם מן העולם עז"א **הנה הבהמות אשר עשיתי הם עמך** והוא **אוכל חציר כבקר**:

פסוק טז

הנה נא כחו במתניו, כי החיות הטורפות האוכלות בשר, כחם בכלי הטרף שלהם בצפרניהם ושניהם וקולם וארסם, אבל בהמות זה שמזונו חציר עקר כחו תלוי במתניו:

פסוק יז
יחפץ בעת יגיע לו החפץ והתאוה, אז **זנבו כמו ארז**, **וגידי ביציו** יהיו **כשריגים** וכסעיפי אלנות:

פסוק יח
ועצמיו דומים כאפיקי נחושה, מרוב חזקו ואמצו, כי כחו תלוי בבנין גופו ועצמותיו וגידיו החזקים:

פסוק יט
הוא ראשית דרכי אל, אחר שגמרת אומר בהיותך במקום האל וכחך ככחו, להכרית כל אביר ורב כח, הדרך הראשון שילך האל להשחית הבריות האדירות הוא לילך אל בהמות זה להשחיתו ראשונה, עד **שהעושו** הוא צריך **שיגיש חרבו** להשחית אותו:

פסוק כ
כי, בזה ירויח הרבה, שעי"כ **הרים בול ישאו לו**, שישאו לה' יבול ותבואה, כי הבהמה הזאת תשחית יבול ההרים, ואם יאבדנה ישאו לו הרים יבול, **וכל חית השדה ישחקו שם** בההרים, כי עתה תברח כל חיה משם מפני מוראו:

פסוק כא
תחת, וראוי **שישכב תחת צאלים** אחרי מותו, ושישכב **בסתר קנה ובצה**, שלשם ישליכו את נבלתו במקום נסתר מכוסה בצללים:

פסוק כב
יסכהו, **הצללים יעשו סכך על צללו**, דהיינו על נבלתו שהוא הצל הנשאר אחריו, ושם **יסבוהו ערבי נחל** עד שלא תראהו בריה:

פסוק כג
הן, עתה מראה לו הבריאה השניה הנוראה שראוי לאבדה לפי דעתו, והוא הלויתן שנמצא במים וטורף שם כל חיות המים, **הן יעשק נהר**, ראה נא שם נמצא בריאה שרוצה לעשוק את כל הנהר עם הבע"ח אשר בו, עצור בעדו **שלא יחפז** לעשק את הנהר, כי הלא **הוא בוטח שיגיח את כל הירדן אל פיהו** וישחית את כל חי הנמצא בו:

פסוק כד
בעיניו, הלא רוצה לקחת את כל הירדן עם המעינות שלו **ובמוקשים ינקב אף**, הלא פותח נקבי אפיו המלאים מוקשים, שבם ילכדו כל הבע"ח שבירדן:

פסוק כה
תמשוך, ולכן ראוי **שתמשוך את הלויתן בחכה**, שבה צדים את הדגים הגדולים, **ותשקיע לשונו בחבל**, שלא ישחית דגי הים והירדן:

פסוק כו
התשים, לכן צריך חכה כי לא תוכל לצודו כמו שצדים את הדגים הקטנים ע"י אגמון וחוח, וכן א"א שתתנהג עמו כמו עם בע"ח הטובים והרכים בטבעם שייראו מגערתך ולא יעשו רעה, כי.

פסוק כז
(כז-כט) **הירבה אליך תחנונים**, ולכן לא תוכל להתנהג עמו כמו עם בע"ח שיוכל האדם להכניעם תחת רשותו שיעבדו עבודתו כמו הסוס והפרד, **כי היכרת ברית עמך**, וכן לא תוכל להתנהג עמו כמו עם בע"ח שצדים אותם ומראים אותם למשחק, כי **התשחק בו כצפור**, ולכן אין לו תקנה אלא סכין, וראוי כי.

פסוק ל
יכרו עליו חברים, שיתחברו עליו חבורות חבורות לאכל מבשרו, **וגם יחצוהו בין כנענים** הסוחרים הקטנים למכור את בשרו למסחר:

פסוק לא
התמלא, וכי תוכל **למלול** ולהכרית **ראשו בסוכות**, שהם הסכינין הגדולים שכורתין בהם את הדגים, או **התכרות ראשו בצלצל דגים**, הוא קופיץ גדול שקוצצים בו ראשי הדגים הגדולים, ר"ל שא"א שתכניעו בשום כלי משחית, ומ"מ אני אומר לך.

פסוק לב
שים עליו כפך, אחר שנתתי לך הכח שיש לאל, די בשתשים עליו כפיך שבזה ישוב אל האפס, **ואל תוסף זכר מלחמה**, לא תזכור כלל שתצטרך להלחם אתו בדרך מלחמה (שבדרך זה א"א שתנצחנו), כי רק ע"י שימת כפים יתבטל ממציאותו, ומפרש.

פרק מא

פסוק א
(א-ב) **הן תוחלתו נכזבה**, התוחלת שהיה לו להלויתן עד עתה נפסקה שעד עתה היה לו תוחלת והיה בוטח בלבו כי גם **אל מראיו יוטל**, **לא אכזר כי יעורנו** שמי שיעורר אותו משנתו והוא לא אכזר על נפשו, יוטל ויפול לארץ מרוב פחד גם אל מראיו, כשיראנו לבד בעת יתעורר, יוטל מרוב הפחד שירא ממות, כן היה לו תוחלת עד עתה, ובטח שלא

יקרב איש אליו אף להביט אליו, ועתה נכזבה ונפסקה מאתו התוחלת הזאת, כי **מי הוא לפני יתיצב** אחר שנתתי לך יכולת האל, איך יתיצב לפני, וא"כ כשתשים עליו כפיך יתבטל נגדך כמו נגדי, אשר אין בריה שתתקומם לפני:

פסוק ג

מי הקדימני, אחר שהראה לו שזה דבר נגד האלהות מחולל כל שישחית את כל מעשי ידיו הגדולים והעצומים, ולא יתכן שהעושה יגיש חרבו להשחית מה שעשה בכח גדול וביד חזקה, והראה לו דוגמא שני הברואים האדירים אשר הם אות על תקפו של יוצר בראשית, ואיך ישחית הבורא היצורים המעידים על גדלו ויכלתו? משיב פניו לעומת שהתלונן איוב על שברא בריות גדולות ואבירי כח ענקים ואימים, ורוצה שימסור ה' את כל בריותיו האדירים בידו להשחיתם ולהעבירם מן העולם, (שהדבור הזה שא"ל שילך להשחית כל בריה עצומה, היה תשובה על דעתו של איוב וחפצו), כאלו ה' חייב לו איזה חוב, ובעד החוב הזה צריך הוא למסור בידיו כל אשר לו, שהוא יעשה עמהם כחפצו, עז"א מי **הקדימני** שעשה לי איזה דבר, עד שאני מחויב **לשלם לו תחת כל השמים לי הוא**, דהיינו שאמסור לידו כל הברואים הגדולים שבראתי תחת כל השמים שכולם הם שלי וקניני, ואמסרם לידו לתשלומי החוב, כאומר איך תעיז פניך לבקש מידי הכרתת יצורי הגדולים המיוחסים לי כדי למלא חפצך, כאילו אני חייב לך איזה דבר או קדמתני ועזרתני בבריאתם. די לך במה שעשיתי לך טובה להמציא אותך מצד החסד הגמור ולא קדמת לי דבר שבעבורו גמלתי אותך חיים וחסד, ואיך תבקש שאמסור לחפצך כל אשר לי תחת השמים:

פסוק ד

לא אחריש, ולבל תאמר שבריאות האבירים האלה היה ע"י המערכת והתולדה במקרה. כי אראה לך איך היה כל פרט ופרט שבו עפ"י השגחתי עד שאגיד לך כל תכונותיו, כי השגחתו על כל איבריו וכחותיו לעשותם בתכלית היכולת והחכמה. והנה יזכיר בבריאת הלויתן ג' דברים.

- א) **בדיו** שהוא איבריו,
- ב) **דבר גבורות** הגבורה והכח שיש לו,
- ג) **חין ערכו** ערך האיברים וסדרם זה מול זה:

פסוק ה
מי גלה פני לבושו, השריון שגופו לבוש בו, מי גלה אותו לראות במה שתחתיו, וכן **מי יבא בכפל רסנו**, הוא הרסן והמגן שסביב צוארו שהוא כפול במגני עצם כפולים, מי יבא שמה:

פסוק ו
דלתי מי יוכל **לפתח** השפתים שלו והלחיים שהם **דלתי פניו**, אחר **שסביבות שניו** שוכן **אימה**:

פסוק ז
גאוה אפיקי מגנים, המגנים החזקים שיש סביבותיו מעצם קשה נעשו בגאוה, וכ"א **סגור בחותם** של **צר**, היינו חותם של צור ואבן קשה:

פסוק ח
(ח-ט) **אחד**, בצד רחבו הם דבוקים **אחד באחד**, סמוכים זל"ז **עד שרוח לא יבא ביניהם**, ובצד ארכו **איש באחיהו ידבקו** עד שא"א להפרידם זה מזה וגם **יתלכדו** כ"כ עד **שא"א להפרידם** בשום תחבולה:

פסוק י
עטישותיו, מתחיל לחשוב הכחות אשר בפנימותו, שגובר בו מאד כח האש והעלעקטרי, עד שע"י **העיטוש תהל אור**, **ועיניו יאירו כעפעפי שחר** מרוב כח עלעקטרי ואש שנמצא בו:

פסוק יא
(יא-יב) **ומפיו יתהלכו לפידים**, יותר מזה שיתמלטו כדודי אש ומנחיריו יצא עשן מרוב החום שבו:

פסוק יג
נפשו, ובעת הכעס יתוסף המוקד והגחלים העוממות שבו יתלהטו עד שיצא להב מפיו:

פסוק יד
בצוארו, שם **יתמיד העז** והחוזק, ולא יתראה שם איזה דאבה על שיחסר לו איזה דבר שזה משפיל רום הצואר **כי הדאבה תדוץ לפניו**:

פסוק טו
מפלי, גם חלקי הבשר הנופלים ומתפרדים ביתרי בע"ח, אצלו הם **דבוקים** כאילו הם יצוקים כמתכות חזק בל ימוט:

פסוק טז
לבו יצוק וחזק **כמו אבן**, והגם שהלב מתנענע ודופק בכל הבע"ח, **לבו יצוק כמו פלח תחתית**, כאבן התחתון של הריחים שאינו זז ממקומו לעולם לא כפלח העליון שהוא סובב תמיד בעת הטחינה:

פסוק יז
משתו, עת שיתנשא **יגורו** ויפחדו **כל אילים**, והחיות החזקות אשר **יתחטאו משברים**, שהם נקיים מכל שבר שלא יקרב אליהם שום שבר ואסון מרוב תקפם, בכ"ז יגורו משאתו:

פסוק יח
(יח-יט) **משיגהו**, מי שירצה להשיג אותו **בחרב**, **לא תקום** החרב כנגדו וכן לא **חנית ומסע ושריה** שהם מיני כלי משחית, כי הוא **יחשב ברזל לתבן ונחושה לעץ רקבון**:

פסוק כ
(כ-כא) **לא**, החץ שהוא **בן הקשת**, **לא יבריח אותו** שינוס מפניו, כי גם אבני קלע הכבדים נהפכו אצלו להיות כקש, וגם **התותח** שהם כדורי קלע הגדולים מאד שבם יהרסו המבצרים נחשבו לו כקש, וישחק לרעש כידון:

פסוק כב
תחתיו, על בטנו יש קשקשים קשים **כחדודי חרש**, עד שלכן **ירפד חרוץ** כשהמצע שתחתיו שהוא שוכב עליו הם דברים חרוצים וחדודים כחריצי הברזל, ידמה בעיניו כרובץ עלי טיט לח ואינו מרגיש בם כלל:

פסוק כג
ירתיח, גם אם יצוייר שיעלה אש היסודי מן התהום **וירתיח את המצולה** ששם שוכב הלויתן **כסיר** שהוא רותח ע"י האש, עד **שישים את כל הים למרקחה**, שעל ידי רותחת המים ידמה כל אשר בים למעשה רוקח ויגוע וימות, בכ"ז.

פסוק כד
אחריו, שיעור הכתוב **יחשב תהום**, **אחריו יאיר נתיב לשיבה**, ימליץ, שהתהום חושב בלבו, שגם אם הוא ירתיח את המצולה ע"י אשו הגדול, הלויתן לא ימות ע"י המהפכה הזאת, רק מן החשך הזה שיהיה בים, יאיר אחריו של הלויתן נתיב של אורה, עד שילך בנתיב האורה הזה אל השיבה, דהיינו לחיות לארך ימים עד זקנה ושיבה, והיא מליצה נפלאה שגם אם יהיה כליון כולל בים ע"י שהתהום יקיא את האש אשר בתוכו וירתיח את הים כולו, כ"ז לא יזיק לו מאומה כי הוא ינצל וילך לשיבה וזקנה:

פסוק כה

אין, עתה סיים את וכוחו, אומר אליו אם היה **העשו לבלי חת**, ר"ל אם כל היצור העשוי והנוצר, היה נוצר בענין שלא ימצא חת, היינו אימה ופחד, שיש ברואים גדולים שמפילים חתיתם על כל הברואים, אם לא היה חת בכל היצור העשוי, רק שהיו כולם ברואים חלושים, **אז אין על עפר משלו**, לא ימצא משלו של העושה והבורא עלי עפר, שעל מי ימשול אחר שכולם יהיו בריאות חלושות ותשי כח, אבל ע"י שהעשוי והנוצר יש בו חת ואימה, שהקטן ירא מן הגדול והחלש מן התקיף תגלה הממשלה העליונה, כי במה.

פסוק כו

שאת כל גבוה יראה. במה שיש ברואים גדולים וגבוהים על חבריהם, והוא יראה וישגיח על כל גבוה, להפיל אימתו עליו, ולהשגיח בל ישחית את כל המינים החלשים, שכ"ז ע"י ההשגחה העליונה והוא גבוה על גבוהים ותקיף על תקיפים, עי"ז **הוא מלך על כל בני שחץ**, שזה מכבוד המלוכה אם מולך על גבורים ואדירים, וכולם מתפחדים ממנו ויראים מכבודו והשגחתו:

פרק מב

פסוק ב

ידעתי, אחר שנשלם הוכוח עד סופו, גלה איוב מה שבלבבו, שבאמת שלבבו היה שלם עם ה' אלהיו ועמד בנסיון באמת, כי בלבבו האמין בכל יסודות האמונה ולא מש מצדקתו, וכל הוכוח אשר ערך היה רק בדרך התפלספות וחקירה לבד, להוציא ברור הדברים ע"י החקירה והעיון, שבזה בהכרח שאחד יעמוד בשם הדעה המכחשת את האמונה וידבר בשמה, ויציע את כל טענותיה והוכחותיה והאחרים יעמדו בשם הדעות המחזיקות באמונה להשיב תשובתם איש ואיש לפי שטתו, שעי"ז יברר האמת ויצא לאור במשפט, והוא עמד בשם הדעה המכחשת בהשגחה ובחפשיות הבחירה ובאמונת השארת הנפש וגמולה לעוה"ב, לא כאשר נטה אל דעות אלה בלבו, כי לבבו היה שלם באמונה בכל אלה, רק כדי שעי"ז יתבררו ויצרפו הדברים, כי רצה שהאמונה תתברר גם ע"פ השכל והחקירה, ומה שקרא אל ה' שיתוכח עמו היה קריאתו שיאיר עיני שכלו בזה למען יבין הדברים אשר הוא מאמין בם בלבו, ושלא יהיו אצלו כדברים פלאיים בלתי מובנים אל השכל, וז"ש **ידעתי**, ר"ל גם תחלה בעת הוכוח **ידעתי כי כל תוכל**, היינו שיש לך היכולת המוחלט, **וגם לא יבצר ממך מזמה**, כל חכמה וכל מחשבה עמוקה

נמצאת אתך, וא"כ האמנתי היטב שבחכמתך תשגיח על כל הפרטים ותדע את כל המעשים, הגם שהבחירה ביד האדם, ושההנהגה שלך היא בחכמה ויכולת עד שתסכים עם הצדק לגמול לכ"א כמפעלו, אבל מה שהתוכחתי ועשיתי את עצמי כטוען וכמכחיש כל הדברים האלה, הוא כדי להשיג את הדברים האלה גם ע"י החקירה, עד שלא אצטרך להאמין רק אדע הדברים בידיעה ברורה, כי.

פסוק ג

(ג-ד) **מי זה מעלים עצה בלי דעת**, כי אמרתי היתכן להעלים עצה, שהיא הנהגת ה' שהכל בעצת החכמה, איך נעלים ונכסה תעלומותיו שלא נדע ענינה, ונסמוך על האמונה בלבד, הלא טוב לגלות צפונותיה עד שנדע העצה ע"פ הידיעה, לא ע"פ האמונה לבד, **לכן הגדתי** (**על שלא אבין** את העצה, ועל שהיא **נפלאות ממני ולא אדע** לכן **הגדתי**) **שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני**, לכן הגדתי שאני רוצה שתדבר עמי ואני אשאלך ואתה תודיעני למען אבין ואדע, כי אחר שהחקירה האנושית והפילוסופים ישאלו שאלות הרבה על האמונה הזאת, כמו שאלת הידיעה והבחירה, ושאלת מפני מה יש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, וכן יתר השאלות ששאל איוב במשך וכוחו, והוא לא יבין ולא ידע מה להשיב על שאלות אלה, ואין ראוי להעלים עצה בלי דעת ולסמוך על האמונה בלבד, לכן התוכח ויטעון שרוצה שה' יענהו על שאלות אלה, כדי שע"י הוכוח יתבררו לו דברים אלה ע"פ החקירה וידע מה שישיב לאפיקורס. וגם שגדולה הידיעה וההשגה מן האמונה בלבד בלא הבנה וידיעה, זאת היה כונתו בכל הוכוח הגם שבאמת לא נטה לבבו מפנות האמונה והאמין בהשגחת ה' וביושר משפטיו, ולא נתן תפלה לאלהים בלבבו:

פסוק ה

לשמע, אולם כל זה היה עד עתה אשר רק **לשמע אזן שמעתיך**, ולא ראיתי אותך בנבואה רק מה שקבלתי בקבלה, לכן היה לי רק אמונה לא ידיעה, והיה מקום להסתפק על כל הדברים האלה, אבל עתה **עיני ראתך**, ובזה נתברר לי הכל בידיעה ברורה, כי ע"י שנגלית אלי במראה ראיתי שאתה משגיח על מעשי בני אדם הפרטיים עד ששמעת הוכוח שהיה לי, וגם נודע לי מפיך התשובה על השאלות האלה, וגם שע"י המראה הלז נתברר לי במראה מציאת הנפש חוץ לגוף, ואפשריות דיבוק הנפש עם האלהים, כי לולא זה א"א שישיג האדם את ה' במראה שזה ענין התפשטות הנפש מן הגוף ודבוקה עם שרשה העליון כמו שעתידה להדבק אליו אחרי הפרדה מגופה ושובה אל מעונתה באלהי הרוחות, שזה עצמו השכר הנפשי בעוה"ב, וא"כ נתברר לי בידיעה ברורה שכר הנפש וגמולה הרוחני, **ע"כ אמאס** בחיי הגוף, **ונחמתי על** הגוף שהוא **עפר ואפר**, כי

חיי הגוף והצלחתו כאין נחשב נגד הנעימות הזה היקר שהוא חיי הנפש באלהים, שהוא העידון האמתי אשר יזכו נפשות הצדיקים, ואין עתה שום שאלה וקושיא מצדיק ורע לו, כי טוב ורעת הגוף והעפר כאין נחשב נגד רגע אחד של נעימות הנפש בעידון הרוחני, ומעתה סרו העננים ונראה אור בהיר ונתגלה לי אור הדעת:

פסוק ז

חרה אפי בך, כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב, כי איוב דבר דברי חטא בפיו אבל בלבו דבר נכונה כי לבו היה שלם עם ה' והריעים היו להפך, שבפיהם התוכחו בעד ה', אבל לבם לא היה מסכים אל פיהם כמ"ש להם איוב (יג) הכהתל באנוש תהתלו בו וכו' הלא שאתו תבעת אתכם, שהוכיחם ע"ז שדברו דברים מה שהם עצמם לא חשבו כן בלבם, ועקר הדבור אל ה' הוא דבור הלב לא דבור החיצוני של פה, ובדבור זה לא דברתם אלי נכונה כאיוב:

פסוק ח

ועתה, צוה שיקרבו עולות לכפר על הרהור הלב, מה שבלבם הרהרו על עקרי האמונה ולא היה לבם נכון עם פיהם, וגם על שחרפו את איוב בחנם ושמוהו כרשע ובוגד בה' צריכים שאיוב יתפלל בעדם, ובזה ישא פניו בל יעשה עמם נבלה להענישם, **כי לא דברתם אלי נכונה** כיון עתה גם על הדבור החיצוני מה שחטאו בדבור זה נגד איוב, צריך שהוא ימחול עלבונו ויתפלל בעדם:

פסוק י

(י-יב) **וה'**, ובזכות זה שמחל על עלבונו והתפלל בעדם, באתהו טובה שלא לבד ששב את שבותו, כי גם הוסיף את כל אשר לאיוב למשנה, וכפי הנראה מחז"ל לא נשללו הקנינים ולא מתו בניו רק השטן הסתירם מנגד פניו ושלח אליו מלאך לבשרו הבשורות הרעות, וכל קניניו ובניו היו כל משך זמן ההוא ביד השטן, ועז"א את כל אשר לאיוב כי היו הקנינים הקודמים, ועתה הוסיף עליהם עד שהיו למשנה, וכמו שמפרש שהיה לו ארבעה עשר אלף צאן וכו' הכל כפול מהקודם:

פסוק יג

ויהי לו, למ"ש בשם חז"ל הם הם הבנים הקודמים, רק שהבנות נתרבו ביופי וע"ש יפים שנהדר מחדש קרא להן שמות חדשים שמורים על רוב יפים:

פסוק יד

והיו הבנות מוצלחות אם ביופי, ואם בעושר שנתן להם נחלה בתוך אחיהם, ובאשר מסוף הוכוח ממה שנגלה ה' אליו ועי"כ הכיר חיי הנפש בעוה"ב שטוב קורת רוח אחת

בעוה"ב מכל חיי העוה"ז, עי"כ הכיר שעקר החיים והגמול והעונש הם בעוה"ב, ואמר ע"כ אמאס ונחמתי על עפר ואפר, שאינו דואג על איבוד הגוף ויסוריו, אחר שרואה שעת תפשט הנפש את הבגדים הצואים תשוב אל אלהי הרוחות ושם תתעדן בנעימות נצח, לכן כד הוה ר"מ מסיים ספרא דאיוב אמר סוף אדם למות וכו' אשרי מי שגדל בתורה וכו', שמזה ראה שתכלית החיים הוא המות ששם יתחילו החיים העקרים חיי הנפש, והתכלית הוא הסוף, וכ"ז שאדם חי מתקרב תמיד אל התכלית הזה, וצריך להכין לו צדה ליום מועד ע"י שעמל בתורה להשלים את הנפש, ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב, כי יום המות מתחיל מיום הולדו, כי זה תכליתו שאליו הולך ומתקרב מעת לדתו, ומכל עמלו בעוה"ז, העקר הוא השם טוב שנשאר לו, וטוב שם משמן טוב: